

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 9 • Letnik VI • September 1954

Pozdravljeni, štajerski borci!

Ostrožno, majhno naselje tik pri Celju, se pripravlja na velik sprejem. Tu se bodo 19. septembra letos zbrali štajerski borci ter vsi, ki so z njimi delili vesele in hude čase, zmage in udarce, vsi, ki so vsak po svoje prispevali svoj delež v narodnoosvobodilni borbi. Srečali se bodo stari znanci, nekdanji bojni tovariši, ki so se borili na Štajerskem, zbrali se bodo Štajerci, ki so se borili drugje po Jugoslaviji, na Ostrožnem bodo tudi vsi, ki so zaradi svoje dobre misli in pripravljenosti boriti se proti okupatorju preživljali grozote zlo-glasnih okupatorskih uničevalnih taborišč.

Toda kakor na podobnih zborih povsod po Jugosla-viji, tako kakor v Toplicah in na Okroglici, se bomo tudi na Ostrožnem spo-minjali najslavnejših dni naše zgodovine. Kakor je borba katerekoli pokrajine pomenila sestavni del bor-be vseh jugoslovanskih na-rodov, kakor se je v NOB manifestirala čvrsta enot-nost v borbi proti okupa-torju, tako predstavljajo slavja, kakršno bo 19. sep-tembra na Ostrožnem, ma-nifestacijo enotnosti delov-nih ljudi v borbi za sreč-nejše življenje, v borbi za

socializem. Tradicije NOB, ki se jih bomo spominjali na Ostrožnem, so močno jamstvo za uresničenje velikih ciljev naše sociali-stične graditve, obenem pa nadaljnji udarec ostankom tistih temnih sil, ki jim uspehi Titove Jugoslavije niso po volji.

Štajerska je bila važen člen v borbi slovenskega naroda za osvoboditev, za svoj nacionalni obstoj. Zloglasna razdelitev Slo-venije med tri okupatorje naj bi po nji-hovih načrtih obveljala za vedno. Slovenska Štajerska naj bi izginila z zemljevida in postala nemška pokrajina. Tako je leta 1941 odredil okupator, tega si je želela petokolo-

naška klika, ki ji je na Štajerskem stara Jugosla-vija dovoljevala vse, samo da se je s tem dobrikala germanskemu pohlepu.

Toda vse to so bili ra-čuni brez krčmarja! Avtor-ji teh načrtov niso računali na nacionalno zavest pre-bivalstva, pozabljali so, za-kaj in na kakšen način so s tako lahkoto vojaško za-sedli trhlo Jugoslavijo. Ni-so računali na Komunistič-no partijo, ki je s svojim programom nacionalne in socialne osvoboditve uživa-la vse simpatije ljudskih množic širom po Sloveniji.

Zaradi tega na Štajerskem niso računali na upor, zlasti še zato ne, ker so že prve dni po okupaciji pričeli z izseljevanjem tisočev prebivalcev, ki po mnenju pete kolone niso bili naklonjeni nemštvu. Njihov načrt je bil — uničiti ali pa odstraniti vse, kar je slovenskega.

Kljub vsem tem ukrepom pa se je Štajerska od samega dneva okupacije pripravljala na oborožen upor. Na prve poizkuse upora so reagirali Nemci z najbolj zločinskimi ukrepi. S streljanjem talcev, posameznikov in skupin, s streljanjem tovarišev, ki so jim dokazali udeležbo v narodnoosvobodilnem gibanju ali povsem neprizadetih, dalje s preseljevanjem, s pošiljanjem v taborišča in s požigi so hoteli ustrahovati ljudi. Ves svoj srd so zlili na najnaprednejše borce, organizatorje upora. Bilo je jasno, da hočejo za vsako ceno, tudi z najpodlejšimi zločini, preprečiti vsakršen odpor. Ta njihova brutalnost in njihovi ukrepi so imeli za svoj namen prestrašiti slovensko prebivalstvo na Štajerskem, da ne bi bilo sposobno misliti na upor. Česar niso mogli doseči s svojo raznarodovalno politiko, so hoteli doseči z brutalnostjo, pri čemer so jim zvesto pomagali nemčurji, ki so se usidrali v glavnih štajerskih mestih.

Štajerska je bila tedaj predmet najhujšega sovražnega terorja. Borba štajerskega ljudstva je bila morda v Sloveniji najtežavnejša in najbolj neenaka. Pogoji za NOB so tedaj zahtevali velikih naporov, požrtvovalnosti in žrtev. Toda na kljub najbolj grobim represalijam, ki jih je izvrševal okupator nad prebivalstvom, in kljub njegovi moči, so se že leta 1941 ustanovile na Štajerskem prve partizanske enote, čete in bataljoni. Seme upora je globoko pognalo svoje korenine. Izkoreniniti ga ni več mogel niti okupatorjev bes, niti podlost pete kolone in domačih izdajalcev.

V teh najtežjih časih, ko ni bilo pogojev za večje oborožene napade, je narodnoosvobodilno gibanje doseglo izredno važno zmago. Povezalo se je z najširšimi množicami, s čimer je bilo izpodrežano zaledje okupatorju in njegovim pomočnikom. Ustvarjeni so bili pogoji za prihod slavne II. grupe odredov na Štajersko. Njen prihod pomeni začetek dalekosežnejših vojaških operacij proti sovražni oboroženi sili in nadalje uspešno utrjevanje političnih množičnih organizacij. S prihodom XIV. proletarske divizije je bil okupator stisnjen le še v večjih postojankah. Štajerska je bila in je ostala slovenska. In prav na tem delu slovenske zemlje je nemški okupator doživel brezpogojno kapitulacijo svoje vojaške sile, ki se je umikala v svoje izhodišče pod udarci NOV Jugoslavije. Po njeni zaslugi in po zaslugah borbe štajerskega ljudstva je za vse večne čase doživela popoln polom teorija o nemški Štajerski.

Svoboda je bila izvojevana za ceno velikih naporov, samozatajevanja in velikih žrtev. V tej borbi zavzemajo častno mesto naporu štajerskega ljudstva. Te slavne preteklosti se bomo spominjali na Ostrožnem. Živo in z globoko hvaležnostjo se bomo spominjali tovarišev, ki so za našo srečo žrtvovali svoja dragocena življenja. Spominjali se bomo veselih in neveselih trenutkov in dogodkov. Obujali bomo spomine na tisto vez, ki nas je vodila v neenaki borbi z močnejšim sovražnikom in nas privedla do zmage, na enotnost in tovarištvo, ki sta prav tako, kakor v NOB, tudi danes osnova in jamstvo naše bodočnosti, osnova za čim uspešnejšo zgraditev socializma.

Viktor Avbelj-Rudi

Štajerska v ognju upora

KAKO se je začelo na Štajerskem? Prav tako kakor po vseh ostalih pokrajinah Slovenje. Vsekakor pa je bila Štajerska nekaj posebnega, ker se je bistveno razlikovala od vseh ostalih pokrajin; predvsem od Dolenjske, Gorenjske in Primorske, zlasti zato, ker je bil sistem okupacije drugačen. V ostalih pokrajinah je bila okupacija, Štajersko pa je smatral Hitler za »Nemški Reich«. Gorenjsko so tudi okupirali Nemci, toda tam so imeli protektorat in popolnoma drugačen odnos do Gorenjcev kakor do Štajercev. Na Štajerskem so od vsega začetka mnogo bolj sistematično delali — množično so izseljevali vse, ki so jih smatrali, da so nekoliko nacionalno zavednejši, predvsem pa inteligenco. Prav tako so imeli na Štajerskem izredno dobro gestapovsko službo, ker so se štajerski »kulturbundovci« že pred vojno šolali v Nemčiji. Tudi sezone delavce, ki so v stari Jugoslaviji odhajali v Nemčijo za kruhom, so znali dobro pridobiti zase. Ko so prišli nazaj, so pomenili množično hitlerjevsko propagando na Štajerskem. Do tistih, za katere so mislili, da jih bodo »prekuhali« v dobre nemške državljane, so imeli Nemci spet poseben odnos. Za delavce, na primer, bi lahko trdil, da so jih demagoško protežirali. Na drugi strani so izselili zavedno inteligenco in zavedne kmete z namenom, da bi njihova posestva naselili z Nemci. Tako bi v najkrajšem času iz Štajerske napravili trdno hitlerjevsko pokrajino.

Pri tej politiki pa so napravili precej taktičnih napak, ki jih je pa Partija znala temeljito izkoristiti. Kljub vsej nemški propagandi je ostal naš kmet nacionalno zaveden, prav tako malomeščani — trgovci in obrtniki. Kar se pa delavcev tiče, je Partija z dolgoletno borbo za delavske pravice že v stari Jugoslaviji imela njihovo globoko zaupanje, zlasti v raznih industrijskih središčih. Tako smo imeli

v delavstvu precej močno zaslombo. Lahko rečem, da je bila kljub terorju in preseljevanju ter dobro organizirani gestapovski službi na Štajerskem zelo dobro vsidrana prav v industrijskih središčih. In tudi na vasi. Kmetje, ki niso bili preseljeni in tudi ne trenutno ogroženi z izselitvijo, so pač smatrali, da je to samo trenutno in pričakovali, da jih čaka ista usoda, kakor njihove sosedje. In končno tudi vse inteligence niso mogli več uničiti! Tista, ki je ostala, se je pridružila Fronti.

Na vasi so napravili Nemci precejšnjo napako s tem, da so pregnali duhovnike. Tako na Štajerskem nam partizanom nikdar niso mogli očitati, kot se je to zgodilo v ostalih pokrajinah, da smo proti veri. Bolj proti veri, kot je bil Hitler takrat, pač ni mogel biti nihče.

V takšnem položaju je prišel napad na Sovjetsko zvezo in istočasno tudi znak za oboroženo ljudsko vstajo. Jasno je, da je Partija že v prejšnjem političnem delu pripravljala oboroženo vstajo in ni bil prav

Ive Šubic: Upor...! Upor...!

napad na SZ povod zanjo. Mi takrat zanj niti vedeli nismo, a smo začeli organizirati Fronto, zbirati orožje, imeli smo vojaške komiteje pri mestnih odborih, pokrajinske komiteje, ki so imeli nalogo organizirati in pripravljati ljudsko vstajo. Ko smo dobili nalogo ustanoviti partizanske odrede in čete, smo že imeli nekaj orožja, ki smo ga dobili od razpadajoče stare jugoslovanske vojske, strelivo, nekaj uniform, šotorskih kril in drugega, pač za začetek. Začelo se je po vsem Štajerskem skoraj istočasno, mogoče neke nekaj dni prej ali pozneje. Tako se je začelo v Celju, Mariboru, Savinjski dolini, v Prekmurju, v Trbovljah. Samo na Kozjanskem smo bili slabši in nismo imeli organiziranih partizanskih enot, čeprav je bil politični položaj zelo povoljen. To vrzel pa smo nameravali zamašiti s pohodom na Brežice. Na Kozjanskem so siromašni pasivni kraji. Kmetje so bili zelo dobri in narodnostno zavedni, posebno še, ker so mejili z obmejnimi pasom ob Sotli, kjer so bili kmetje izseljeni.

Pravih partizanskih enot sicer še ni bilo toliko, da bi lahko govorili o množični ljudski vstaji na Štajerskem. Če pa jih povežemo s frontno organizacijo in z raznimi sabotažami ter s politično aktivnostjo, pa bi skoraj lahko trdili, da je to bila množična vstaja proti nemškemu okupatorju.

Prve vojaške akcije partizanskih čet

S takšnimi pripravami so se začele prve vojaške akcije na Štajerskem. Zaradi pomanjkanja vojaškega kadra izkušenj, kakor tudi zaradi maloštevilnih partizanskih enot, ni bilo pričakovati nekih večjih vojaških operacij. Tudi Nemci takrat še niso imeli na Štajerskem večjih vojaških enot, če izvzamemo prehodne redne enote, ki so se pomikale skozi štajersko ozemlje. Vse štajersko ozemlje so nadzorovale predvsem politične enote in žandarmerija in domači štajerski gestapovci s »Hilfspolicijo«. Kljub vsem vojaških slabostim naših partizanskih enot smo pa le imeli za tiste prilike vidne uspehe. Tako zlasti Pohorska četa, ki je v neposredni bližini Maribora napadala razne manjše žandarmerijske patrulje, Ribnico na Pohorju, dalje Trboveljska četa, ki je nekajkrat udarila v Trbovlje in pokvarila rudniške naprave. Posamezni člani Trboveljske čete so vdirali v Trbovlje ob belem dnevu in likvidirali razne domače izdajalce in gestapovce. Tako je na primer Knez iz Trbovelj izvršil vrsto uspešnih drznih vpadov v središče Trbovelj. Savinjska četa se je ukvarjala predvsem z rušenjem proge, daljnovodov, telefonskih napeljav ter z manjšimi zasedami na potujoče nemške funkcionarje, medtem

Generallajtnant Franc Rozman-Stane, komandant Glavnega štaba NOV in POS

ko je Celjska četa na svojih akcijah takrat uničevala vse, kar bi utegnilo služiti okupatorju. To je veljalo predvsem za živila. Takrat smo požgali na Štajerskem ogromno žita, živinske krme in drugega.

Glede na potrebe, ki jih je narekoval vse večji razvoj partizanskega gibanja na Štajerskem, je bilo treba reorganizirati partizanske čete tako, da bi se mogle uspešno upirati sovražniku pri njegovih napadih in da bi bile sposobne za večje vojaške akcije. V ta namen je bilo treba združiti posamezne štajerske čete v močno enoto. Tako je bil ustanovljen tudi Štajerski bataljon na Dobrovljah, oktobra 1941. Takrat smo dobili nekaj izkušenih vojaških strokovnjakov iz Španije. Prišel je Franc Rozman-Stane, ki je prevzel poveljstvo bataljona, komandir Pohorske čete je bil učitelj Miha Pintar-Toledo, ostali komandirji čet so pa tudi imeli dovolj vojaških izkušenj, da so lahko v okviru bataljona uspešno vodili enote.

Napad na Šoštanj

Pozitivni rezultati takšne reorganizacije partizanskih enot na Štajerskem so se pokazali z udarom v Šoštanj. To je bilo prvo mesto v Sloveniji, ki je padlo v roke partizanom. Napad je pripravil Franc Rozman-Stane s tem na novo ustanovljenim bataljonom, Božo Mravljak pa je kot šo-

Naše žrtve

Podatki o okupatorjevem nasilju na Štajerskem od 1941. do 1945. leta so še vedno nepopolni. Čeprav so namreč nacisti v začetku terorja z raznimi lepaki in plakati objavljali ustrelitev »banditov«, so kasneje streljali talce in ujete partizane, ne da bi njihovo število objavljali točno. Kajti preveč dela bi imeli s tem, istočasno pa tudi — ljudje bi javno preveč izvedeli, kakšen je ta »novi nemški red«. Na drugi strani pa so nacisti in njihovi podrepaniki pobijali napredne Slovence tudi skrivoma in »mimogrede«, še zlasti, če štejemo semkaj tudi številne Slovence, ki so jih pobili v zaporih. Ko in kadar bodo podatki o nacističnem nasilju na Štajerskem popolni, bodo številke o krvavi žetvi okupatorjevega nasilja na Štajerskem še večje. Naj navedemo le kratek pregled, ki je, kot omenjeno, nepopoln: 3600 — ustreljenih talcev; 217 — obešenih; 103 — zaklanih; 358 — ubitih z mučenjem; 1156 — umrlih v taboriščih; 5111 — interniranih v nemških uničevalnih taboriščih; 2860 — interniranih v domovini; 10.575 — zaprtih; 67.885 — izseljenih in 21.579 — odpeljanih na prisilno delo.

Nacistično preseljevanje v Posavju

OZEMLJE današnje Slovenije so si razdelili Nemci, Italijani in Madžari. Nemci so okupirali Štajersko in Gorenjsko, vendar je meja med Italijo in Nemčijo od tromeje s Hrvaško potekala južno od Save dokaj globoko po Dolenjski do »italijanske« Ljubljane. Štajerska je bila 14. aprila 1941 upravno združena z »Gau Steiermark«, Gorenjska pa 24. aprila 1941 z »Gau Kärnten« v Avstriji. V obeh pokrajinah so nacisti videli svojo nalogo v tem, da čimprej ponemčijo slovensko prebivalstvo, kakor je to povedal Hitler 26. aprila 1941 v Mariboru: »Napravite mi to deželo nemško, tako nemško, kot je ostala Štajerska!« (avstrijski del). Glavno sredstvo ponemčevanja pa so nacisti videli v aretacijah in izseljevanju Slovencev.

Načrte za ponemčevanje in izseljevanje slovenske Štajerske so pripravljali nacisti že pred jugo-slovansko-nemško vojno v Gradcu, dokončne »Smernice« temu načrtu pa je dal gauleiter Štajerske dr. Überreither 18. aprila 1941, potrdil in odobril pa jih je notranji minister Nemčije in vodja SS, Himmler, kot komisar za ugotovitev nemštva. V šestih točkah teh »Smernic« so bili za izselitev predvideni sledeči Slovenci iz Spodnje Štajerske:

1. vsa slovenska inteligenca;
2. vse slovenske družine priseljene po letu 1914; 3. prebivalstvo ob-

savskega pasu; 4. prebivalstvo pasu ob Sotli; 5. prebivalstvo v Spodnji Štajerski, ki jasno kaže znake tuje krvi in 6. Slovenci iz Spodnje Štajerske, ki ne bi hoteli sami pristopiti ali bi ne bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo (Steierischer Heimatbund).

Nacisti so se takoj lotili dela. Izselitev so na posebni konferenci v Gradcu 6. maja 1941, kjer je bil navzoč šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem, dr. Überreither, sklenili izvesti v sledečih štirih fazah:

1. V prvem obdobju naj bi bila izgnana vsa slovenska inteligenca.

2. V drugi fazi naj bi bili izgnani ljudje, ki so po letu 1914 prišli na Spodnjo Štajersko.

3. V tretjem obdobju bi izselili vse prebivalstvo obsavskega in obsotelskega pasu. Prebivalstvo tega ozemlja bi naj bilo izseljeno v celoti; ostali naj bi samo Nemci. Imeli pa so za izselitev ožji in širši načrt. Po širšem načrtu naj bi bilo v tem pasu izseljeno okoli 70.000 ljudi, po ožjem načrtu pa le ozemlje z okoli 40.000 prebivalci. Na ozemlju ob Sotli so nameravali izseliti 10 do 12.000 ljudi in nato to ozemlje naseliti z okoli 12.000 Kočevarji, medtem ko bi na izseljenem ozemlju južno od Save naselili Bukovinske Nemce, južne Tirolce in kmete iz nemškega dela severne Štajerske.

4. V četrti fazi bi pa izselili tisto prebivalstvo, ki ne bi bilo

sprejeto v Štajersko domovinsko zvezo. To prebivalstvo bi naj bilo izseljeno v staro Nemčijo z razliko od tistega pod točkami 1 do 3, ki so ga nameravali izseliti v Srbijo in deloma na Hrvaško. Na ta načrt izselitve, ki ga je pripravil posební izselitveni štab v Mariboru, je pristal sam Hitler 25. maja 1941 in že nekaj dni nato, 4. junija 1941, so se ljudje iz izselitvenega štaba iz Maribora v Zagrebu dogovorili z višjimi državnimi funkcionarji NDH o izvedbi izselitve. Večina za izselitev predvidenih Slovencev bi po sklepu zagrebških dogovorov bila izseljena na Hrvaško, le inteligenca naj bi bila izgnana v Srbijo. Hrvatska država naj bi v zameno za priseljene Slovence izgnala približno isto število Srbov iz Hrvatske v Srbijo. Točno je bil določen vrstni red transportov in vstopni postaji v Mariboru in Rajhenburgu.

Preveč bi zahtevalo prostora, če bi hoteli spremljati in naštevati vse tiste številne Transporte slovenskih ljudi, ki so jih nacisti po zgoraj orisanem načrtu pošiljali dan za dnem v poletnih mesecih leta 1941 v Srbijo in na Hrvaško. Nas na tem mestu zanima le tretja točka njihovega izselitvenega načrta, izselitev prebivalstva iz obsavsko-obsotelskega pasu, ki so ga nacisti najdosledneje izvedli in je prebivalstvo tega ozemlja v primeri z ostalim prebivalstvom Slovenije sorazmerno največ trpelo.

Tudi v obsavsko-sotelskem trikotu je bilo izseljevanje po zgoraj opisanem načrtu. V prvem obdobju je bila izgnana večina inteligenca, zdravniki, profesorji, vsi vplivnejši duhovniki, predvsem aktivni politiki Koroščke Slovenske ljudske stranke in večina učiteljev. Pri tem delu so se nacisti mogli opreti predvsem na sicer maloštevilno, a zagrizeno nemško in nemškutarsko prebivalstvo v Brežicah, ki je tvorilo zadnji ostank nemške stranke iz dobe narodnostnih bojev v Brežicah v obdobju stare Avstrije. Teh nekaj prebivalcev, organiziranih v Kulturbundu, je pomagalo nacistom pri izvrševanju njihovega načrta, predvsem pri izseljevanju njihovih stanovskih konkurentov, slovenskih podjetnikov, trgovcev, gostilničarjev in večjih obrtnikov, bodisi klerikalne ali liberalne strankarske pripadnosti. Prav od

Pregnanci...

teh Nemcev pa je izšla pobuda za največje zlo, za izselitev vsega prebivalstva v savsko-obsoletskem pasu, kar so nacisti radi sprejeli, ker so na tem ozemlju nameravali naseliti za utrditev jugovzhodne meje »velikonemškega Rajha« »čistokrvne« Nemce, v našem primeru Kočevarje, ki so ostali izven Nemčije v Italiji. Ta načrt je odobril Hitler sam, ko je ob svojem obisku v Mariboru 26. aprila 1941 sprejel predstavnike Kočevarjev in jim na njihovo prošnjo zagotovil srečno bodočnost v okviru Nemčije.

Po načrtu za izseljevanje, ki so ga izdelali na zgoraj omenjeni konferenci v Zagrebu 4. junija 1941, naj bi bilo tudi prebivalstvo ob Savi in Sotli izseljeno na Hrvaško v zgodnji jeseni 1941. Da pa se ta načrt ni izvršil, je vzrok v tem, ker je vlada NDH »iz važnih političnih razlogov« odklonila sprejem Slovencev. Pod »važnimi političnimi razlogi« si moramo predstavljati na eni strani odpor hrvatskega prebivalstva proti nasilnemu nacističnemu preseljevanju Slovencev, ker jim ti odjedajo že tako pičlo odmerjeni kruh, na drugi strani pa so bili vzrok za odklonitev začetki partizanskega odpora, s katerim je vlada NDH že morala računati. Pri tolikih tisočih izseljenih Slovencev iz Posavja bi se že tako obstoječi nemiri v državi lahko samo še povečali. Zato se je izselitev prebivalstva v Posavju, s katero bi morali začeti že v septembru, nekoliko zavlekla. V preselitvenem štabu v Mariboru so se že bavili z mislijo, če ne bi kazalo s preselitvijo počakati do pomladi 1942 in do takrat najti prostor za izselitev, ki ga je bila odpovedala NDH. Toda Kočevarji so bili zaradi tega odlaganja nezadovoljni in so pritiskali, da se njihova preselitev v Posavje izvede pred 8. oktobrom 1941, preden bi utegnili nastopiti jesensko deževje. Rešitev so iskali v Berlinu in jo končno tudi našli v tem, da se prebivalstvo Posavja izseli ne na Hrvaško, ampak v Nemčijo v pokrajine na vzhodu Šlezije in Saško, na zahodu pa v Würtembergško in Badensko.

Sklep v Berlinu je bil razglašen prebivalstvu Posavja 20. oktobra 1941 in v razglasu tudi točno določen izseljeniški pas. V brežiškem okrožju so bile določene sledeče občine: južno od Save Bo-

štanj, Studenec, Bučka, Raka, Leskovec, Krško, Cerklje, Catež in Velika Dolina, severno od Save pa Dobova, Brežice, Kapele, Bizeljsko, Artiče, Sv. Peter pod Sv. Gorami, Globoko, Krško (del občine, ki je bil severno od Save). V trboveljskem okrožju so bile določene sledeče občine južno od Save: Radeče, Št. Janž, Dole in Polšnik. Razglas je preračunljivo zagotavljal, da bodo vsi tisti izseljenci, ki se bodo vedli disciplinirano in se ravnali po navodilih, dobili povrnjena svoja posestva in imovino. Tisti, ki bi se pa izselitvi odtegnili, pa izgube pravico do odškodnine. Zato je razumljivo, da so kmetje, ki tvorijo večino prebivalstva tega pasu, in jim pomeni zemlja vse, skoraj popolnoma pasivno, čeravno z veliko potrlostjo ob slovesu od rojstne hiše, sledili razglasu nacistov.

Govorice o izselitvi Posavja so se širile med prebivalstvom že od poletja 1941, čeprav so nacisti o vseh pripravah skrbno molčali in

vse tajili. Dokaz, da nekaj s tem prebivalstvom nameravajo, pa je videlo ljudstvo tudi v tem, da Nemci tega ozemlja niso upravno tako trdno organizirali, kakor ostalo Spodnjo Stajersko. Tako n. pr. šolstva v podeželju za preselitev določenih krajev po okupaciji sploh niso obnovili, kar so druge storili takoj. Vendar prebivalstvo, stoletja zakoreninjeno na svoji domači grudi in skrbno zatopljeno v svoje poljsko delo v poletju, nikakor govoricam o izselitvi ni moglo verjeti. Zato je tudi razumljivo, da je v odločilnem trenutku ob razglasu izselitve ostalo mirno in na kakršenkoli odpor nepriljavljeno. Izvedbo nacističnih izselitvenih načrtov pa je hotelo preprečiti Poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Naročilo je tedanjemu komandantu prvega Stajerskega bataljona, Francu Rozmanu-Stanetu, naj odide na Kozjansko, tam napade nacisti in dvigne prizadeto ljudstvo v upor. Stane je skušal ta načrt uresničiti v dneh od 27. oktobra do 6. no-

Materi padlega partizana

*Takrat, ko je prvič ročice razprl,
takrat si v radosti plašno vztrepetala:
Samo, da mi ne bi, da ne bi umrl!*

*Takrat, ko na prsih je tvojih še spal,
takrat si mu nežno v solzah šepetala:
Glej, kmalu iz tebe cel fant bo postal.*

*Postal je tak fant, da bi gore premikal,
nikdar se ni klicu svobode izmikail.
Tako si mu segla poslednjič v roko,
in v tebi je telo: Da! Vrnil se bo!*

*Zdaj veter raznaša besede njegove
prisluhni natanko, da čuješ glasove:
Lepo je, veš, mama, lepo je živeti,
toda, za kar sem umrl, bi hotel še enkrat
umreti!*

vembra, vendar se mu to zaradi snega, ki je to leto padel razmeroma zgodaj, ni posrečilo in se je vrnil prej, preden je sploh prišel na cilj. Drugi napad pa je predvidelo Poveljstvo slovenskih partizanskih čet iz Dolenjske na Bučko ob nemško-italijanski meji. Pri tem napadu v noči od 2. do 3. novembra sta sodelovala tudi dva člana Poveljstva, Miha Marinko in dr. Aleš Bebler. Vendar se tudi njihov načrt, povzročiti pri Nemcih zmedo in tako pomagati Stanetu pri njegovem pohodu in dvigniti ljudstvo v upor, ni posrečil. Neposreden poskus odpora prebivalstva samega Posavja pa vidimo v dneh preseljevanja, 28. oktobra 1941 ustanovljeni »brežiški čet«, katere člani pa so vsi, razen enega, bili na žalost že novembra 1941 v boju z Nemci deloma ubiti ali pa ujeti. Tako so nacisti brez vsakega resnejšega odpora lahko uresničevali svoj načrt.

Preseljevati so začeli dne 24. oktobra 1941 v vaseh občine Dobove in ga nato nadaljevali proti severu v Kapele in v samem mestu Brežicah. Prva faza preseljevanja je trajala od 24. oktobra do 17. novembra 1941, druga pa od

24. novembra do 16. decembra 1941. V prvem obdobju je bilo samo v dneh od 24. oktobra do 5. novembra izseljeno iz brežiškega trikotja 12.000 ljudi, do konca prvega obdobja, to je do 17. novembra, pa v celoti 24.000. V drugi fazi pa so preseljevali v občinah trboveljskega okrožja in v polovici decembra preseljevanje zaključili. Število do 15. decembra 1941 preseljenega prebivalstva je znašalo 34.000. Izseljeništvu so si izognili samo tisti Slovenci, ki so bili v železniško-prometni službi, v glavnem nekateri prebivalci ob železniški progi.

Kot zbirni center in vstopno postajo so uporabili starodavni grad Rajhenburg in njegova gospodarska poslopja, prej last trapistov, ki je dotlej že itak služil kot zbirališče za preseljevanje slovenske inteligence. Preseljevanju se je malokdo izognil z begom čez mejo v NDH ali v Italijo, povečini le nekmetje, ki niso verjeli in upali v nobeno odškodnino v Nemčiji. Kaže pa, da nacisti teh prebegov čez mejo niso imeli namen ravno preveč preprečevati, ker so na gotovih mejnih področjih z NDH za nekaj časa pustili mejo celo odprto.

Skoraj vsi prebivalci Posavja so nastopili pot v zbirališče v Rajhenburg. Od tu so po nekaj dnevnem čakanju, potem, ko je bila urejena tekoča evidenca in osebna kartoteka ter inventar doma zapuščene posesti in imetja, pošiljali vsak dan po en transport v Nemčijo. Prve Transporte so pošiljali v Šlezijo v pokrajino onstran Sudetov ali pa v samo okolico glavnega mesta Breslava. Nekateri pa so poslali v Šlezijo sosedno pokrajino Saško. Po nekaj dneh pa so v sredini novembra začeli pošiljati Transporte v zahodno Nemčijo v pokrajini Württemberg in Baden. S tem seveda ni rečeno, da ni nekaj taborišč bilo raztresenih tudi izven omenjenih pokrajin. Kot taborišča so uporabljali različne prostore, lesene barake, celice bivših samostanskih poslopij, ki so sedaj služile kot bivališča eni ali celo več družinam, stavbe z dvoranskimi prostori, kjer je prebivalo veliko število družin. V teh življenjskih in stanovanjskih pogojih je manj odporna mladina kmalu začela bolehati, pri starih pa je smrt precej pogosto kosila. Ze po nekaj dneh taboriščnega življenja je izseljeno prebivalstvo videlo, da je ogoljufano, da ni govora o nobeni odškodnini in vrnitvi njihove posesti. To je bilo vzrok, da je tudi kmet, oropan svoje zemlje, nehal verjeti nacistični demagoški propagandi, od katere si je prej v slabih življenjskih in gospodarskih pogojih stare Jugoslavije obetal rešitev. Zdaj je izginilo vsako zaupanje nacističnim obljubam o odškodnini. Pri večini izseljencev pa je domotožje in razočaranje kmalu preraslo v sovražno in kljubovalno odpornost. Družinsko nevezana mladina je večkrat izkoristila ugodno priložnost in se vrnila skrivaj domov, kjer se je marsikdo priključil naraščajočim partizanskim odredom. Bilo je tudi nekaj primerov, da so svojci v tujini umrlemu starejšemu družinskemu članu izpolnili zadnjo voljo in prepeljali truplo pokojnika počivat v rodno grudo. Ko pa se je nekaj takšnih primerov ponovilo, so tu naseljeni Kočevarji proti temu protestirali v Berlinu, češ da s tem izzivajo narodna čustva Nemcev.

Nekako v polovici novembra 1941 so v Posavje prispeli že prvi transporti Kočevarjev, ko so jih

naselili na praznih domovih Slovencev. Število naseljenih Kočevarjev, ki so zasedli v glavnem savsko-obsoletski trikot, je znašalo okrog 12.000. Razen Kočevarjev, ki so bili vsekakor v večini, so tu naselili še razne skupine v Rajh vrnjenih Nemcev, tako iz Bukovine 632 oseb, iz Besarabije 533, Dobrudže 413 in iz Južne Tirolske 511. Število vseh naseljenecv v Posavju je znašalo okoli 14 tisoč. Zemljo, ki je niso zasedli naseljenci, je obdelovala družba DAG (Deutsche Arbeitsgesellschaft) z najeto delovno silo.

Arhivsko gradivo pa kaže, da tudi vsi Kočevarji niso z naselitvijo bili posebno zadovoljni. V sporazumu z naselitvenim štabom v Mariboru naj bi bili v svojih novih bivališčih naseljeni v sklopu istih vasi, kakor na Kočevskem. Pozneje so poskušali celo naša krajevna imena zamenjati s tam-

kajšnjimi kočevskimi, kar pa so nato opustili. Ob prihodu v Posavje so opazili, da je preselitev zelo slabo organizirana in že prvi dnevi bivanja v novem bivališču so jih razočarali. Poskušali so s pritožbami v Mariboru in celo v Berlinu pri samem Himmlerju, vendar izboljšanja niso dosegli. Tako so se vrstili primeri, da so večkrat menjavali bivališča v okviru ene ali tudi več vasi. V zadnjih letih vojne pa so jih v obrobni in odročni naselitveni predelih vznemirjali napadi partizanskih skupin Kozjanskega odreda in pa iz Gorjancev sem, proti katerim so se brez uspeha branili njihovi Wehrmanni. Ob takšnih napadih so jim zaplenili imetje in živino, bivališča pa opustošili.

Po vsem tem lahko ugotovimo, da se je nacistom načrt preselitve Slovencev iz Posavja in utrditve jugovzhodne meje »velikonemške-

ga rajha« ponesrečil. Celo število, ki so ga nameravali izseliti po ožjem izselitvenem načrtu, je ostalo neizpolnjeno skoraj za celih 10.000, ker je tretja izselitvena etapa, ki bi morala nastopiti v začetku leta 1942, izostala. Gotovo sta k temu pripomogla tedanji svetovno politični položaj in odpor prvih partizanskih skupin, ki preselitve sicer niso mogle povsem preprečiti, a so jo zavrle.

V gospodarskem oziru pa je na tem ozemlju nastal pravi kaos. Kočevarji, ki so bili v stari domovini večinoma posestniki večjih gozdnih površin in jim je gozd dajal največ dohodkov, niso z vinogradi v posavskih goricah vedeli kaj početi. Bili so primeri, da so na mnogih mestih trto izsekali ali pa opustili. To je največja škoda, ki je po katastrofi od trtne uši v prejšnjem stoletju prizadela vinogradništvo v Posavju in še danes, po desetletju obnovitvenega dela, se ta škoda občutno pozna.

Tudi v političnem pogledu je ta načrt propadel. Kočevarji in ostali Nemci, sami vedno bolj nezadovoljni, so tvorili kaj trhel »zid« nemštva na mejl. Od njih samih pač ni bilo mogoče pričakovati posebne ponemčevalne moči, s katero naj bi vplivali na ostale Slovence v Spodnji Stajerski. Nasprotno, sami so se čutili vedno bolj izolirane in so se vedno močnejše zavedali, da se tu ne bodo nikoli ukoreninili in da tu nimajo kaj iskati, kakor pravi neko njihovo poročilo. Nemalo pa je k temu njihovemu spoznanju pripomogla vedno bolj naraščajoča moč slovenskih partizanskih odredov, ki jim ni ostala neznana.

Pojavi se vprašanje, kaj so nameravali nacisti s slovenskimi izseljenci v Nemčiji v bližnji ali daljni bodočnosti? Da niso vsem namenili enake usode, kaže dejstvo, da so jih med seboj ločili. Leta 1942 in 1943 so vse izseljence podvrgli rasnemu pregledu in jih na podlagi tega ločili v nemške državljane na preklc (Staatsangehörigkeit auf Wiederruf) in državljane, ki uživajo samo nemško zaščito (Schutzangehörige). Prvi so se od drugih ločili po tem, da so po nekaj mesecih zapustili taborišče in bili bodisi kot obrtniki dodeljeni v industrijske obrate ali pa kot kmetje za poljska dela na junkerskih veleposestvih. Tu so živeli zasebno življenje,

Iz zbirke ilustracij Nikolaja Pirnata: »Domovi — Ječe — Gozdovi«

vrhovno oblast nad njimi pa je imel SS komandant bližnjega vojaškega okrožja kot komisar za utrditev nemštva. Zanimivo pri tem je to, da so bili v nekaterih ozirih juridično enaki domačemu nemškemu prebivalstvu (otroci, n. pr., so bili šoloobvezni). Oproščeni pa so bili moški vojaške službe in službe v kakršnikoli drugi obojeni formaciji (Volkssturm).

Zaščitni državljani pa so prebili v raznih taboriščih vsa štiri leta pod strogim nadzorstvom. Le čez dan so tisti, ki so bili zaposleni, lahko zapuščali taborišča.

Kakšna bi bila nadaljnja usoda prve in druge skupine, o tem lahko samo ugibamo. Najbrž jasnih načrtov nacisti sami o tem še niso imeli. Mogoče, da so z

državljani na preklíc, pomešanimi s pravimi Nemci, hoteli kolonizirati in ponemčiti po »zmagoviti vojni« osvojeni vzhod. (Takšen poskus so z nekaterimi izseljenci res napravili v Galiciji v kraju Zamość, ki pa je zaradi odpora izseljencev in napredovanja Rdeče armade klavirno propadel.) Mogoče da so nameravali zaščitne državljane uporabiti »po zmagoviti vojni« kot delovno silo na posestvih SS-ovskih vojakov, katera naj bi dobili na vzhodu? Vendar vsa ta ugibanja so danes za nas odveč. Končno je nad vsem tem zločinskih početjem zmagala pravica. Kljub temu zločinskemu početju se ni posrečilo izkoreniniti prebivalstva Posavja z njegove rodne grude.

Stanko Škalcr

da se je tajala srce. Sedaj pa naj to mine? Čar domovine naj bo za vedno zakopan? Ne! Ne!

Ne vem, kako sem tisti dan prišla iz šole. Strašen dvom in razdvojenost sta se polastila mojega otroškega srca. Kako lahko je zastrupiti otroško srce!

Zvečer me je mati poslala v Log, malo naseljeno pobočje na severni strani Bohorja. Čisto na vrhu je osamljena kmetija — Valant se pišejo. Kako uro je od mojega doma. Morala sem hiteti, da me ne bi nazaj grede zajela noč. Zvezde so se že prižigale, ko sem stopila iz gozda na majhno jaso. Tedaj je zašumelo v grmovju... Zdrznila sem se. Pred menoj je stal visok mlad fant. Na rami je imel puško, na čepici pa se mu je v soju zvezd blestela rdeča zvezda. Slišala sem že o partizanih, toda videla jih še nisem. V mislih sem si partizana predstavljala kot brkatega hajduka. Sedaj pa je stal meni nasproti človek, prav tak kot vsi drugi.

»Kje si bila, tovarišica?« me je zvonko nagovoril.

Povedala sem mu.

Povprašal me je o nemški posadki in še o tem in onem. Kmalu sva kramljala kot stara znanca. Nenadoma me je prešinila misel — spomnila sem se dopoldanskega govora nemške učiteljice. Povedala sem mu vse. Zaupno sem se

Ive Šubic: Partizan

Ozdravil mi je razdvojeno srce

PETNAJSTI april 1. 1942. Logi so že ozeleneli. Prvo cvetje je opojno širilo svoj vonj. Prihajala je pomlad z vsem razkošjem. Tudi Bohor je ozelenel; ponosno so šumeli vrhovi stoletnih jelk svojo pesem v pozdrav pomladi. Narava se je prebujala, da bi vzbujala radost in veselje. Toda ljudje so hodili nemo mimo teh lepote, ne da bi jih videli. Zanje ni bilo pomladi, ni bilo svobode...

Nad nemško postojanko v Zagorju je vihrala zastava s kljukastim križem. Tudi iz šole je visela. Ko so jo ob nemškem prihodu obešali in ko je novi, nemški učitelj imel dolg govor, se je oglasil tudi domači nemškutar Bračun.

»Naši stoletni gospodarji so se vrnili in pri nas bodo ostali,« je kričal, da bi to, kar je čvekal, bolj veljalo. Nad vihrajočo zastavo pa je zamahnil, rekoč: »Tu si in tu boš ostala za vse večne čase!«

Takrat je zalila tema srca vsem poštenim ljudem. Zatrepetala so v nemi bolesi... Toda le za čas! Potem so se raznesli glasovi o partizanih, o borbah za svobodo. Le nekaj je bilo takih, ki so imeli z njimi zvezo, večina pa jih z mano vred še ni videla. Meni

je bilo tedaj 16 let. Lepa leta, toda nelepa v takšnih časih...

V Zagorju so ustanovili šolo za mladino od 15. do 20. leta. Ponemčevanje in zaničevanje slovenstva, lomljenje zavesti svobode in volje je bil cilj teh šol. Sprva smo se upirali podzvestno, pozneje pa zavestno. Tudi jaz sem nekaj dni izostala, pa je že prišel domov policist in zagrozil moji materi-vdovi, da me bodo poslali v Nemčijo in da bodo njo preselili če ne bom ubogala. V šolo sem šla še tisti dan, ker se mi je smilila sivolasa mati, ki je trepetala zame. Mislila sem si: »Saj je vseeno, učila se ne bom, pa je!«

Dobro se spominjam tistega dneva. Nemška učiteljica je predavala, da smo Slovenci nemške krvi, rekoč: »Vi niste Slovenci, vi ste Germani. Po vaših žilah se pretaka germanska kri! Pozabite na ime Slovani! Vaši otroci naj ne znajo več barbarskega jezika! Mi, Nemci, bomo zavojevali ves svet. Kdor ne bo z nami, bo poginil, izginil bo v morju nemštva!«

Dolg je bil govor in boleč za nas. V zibelki smo poslušali sladko materino pesem v slovenskem jeziku. V poletnih nočeh so fantje na vasi peli,

ozrla vanj. Kaj neki bo dejal, smo Slovenci ali ne. Oh, kako sem mu še danes hvaležna za tiste kratke in jedrnate besede!

Narahlo me je prijel za brado, se mi ob svitu zvezd zazrl v oči in mi dejal: »Potujčevali vas bodo, mučili in zapirali. Toda nikdar ne pozabi, da si Slovenka, slovenske krvi, da te je rodila slovenska mati. Če ne bi bil jaz Slovenec, se ne bi boril. Vsi se borimo za to, da slovenske otroke ne bodo potujčevali, da bo naša slovenska pesem domovini... Tega, drago dekle, nikdar ne pozabi!«

To je bilo vse, kar mi je rekel, toda bilo je dovolj...

Sredi dvomov, sredi črnih skrbi in sredi tuje govorice mi je zvenela sladka partizanova beseda: »Slovenka si!«

Že v temni noči sva se poslovila. Prej sem mu še povedala, kje domujem. Kmalu potem je bila pri nas partizanska kurirska postaja. V šolo sem še naprej hodila, da sem lahko poizvedovala, ker sem postala partizanska obveščevalka. In ko je naslednje dni učiteljica zopet zatrjevala, da smo Nemci, je v meni kipela opojna in samozavestna pesem: »Slovenka sem, Slovenka sem, slovenska mati me je rodila!«

V štirih letih okupacije, trpljenja in boja, je bil ta dan najsvetlejši v mojem življenju, kajti videla sem in spoznala partizana. Partizani pa niso bili le borci za svobodo, bili so tudi zdravniki razdvojenih mladih src...

Vida Maškon-Olga

LEPO avgustovsko jutro 1942. leta. S kurirjem Miho sva odšla iz tabornišča pri Tlačnici in jo mahnila preko »Moravške republike«. Nosila sva Stanetovo pismo Glavnemu štabu na Dolensko. Marsikateri vaščan je zvedavo pogledoval za nama. »Da nisva premalo »civilizirana«?« je ogledovaje se dejal kurir Miha. »Upam, da ne,« sem mu odvrnil. »Gotovo pa so že čuli, da je sinoči prišel Stane s štabom II. grupe odredov na Moravško, pa naju cenijo, če sva njegova.« Na Cielju sva počivala in opazovala Ljubljano.

»Pri Beričevem, kjer meja verjetno še ni zagrajena, bova preplavala Savo in pri mlinarju v Perlezu dobila zvezo za Podlipoglav,« mi je dejal Miha, pokazujoč z roko neki mlin pri Zalogu.

Pozno popoldne, ko sva jo mahala čez Dol, sva srečala dva žandarja. Toda, kdo je mogel posumiti nad nama, ko sva tako brezbrizno kramljala? Most čez Kamniško Bistrico je za nama. Pri Beričevem sva počasi zavila po kolovozni poti proti Savi. Potem se previdno pomikava naprej med grmovjem in redkimi drevesi. Pištoli in bombe imava pripravljeni.

»Bova uspela ali ne?« nama je rojilo po glavi.

Sava. Še nekaj sto metrov. Visoka in široka žična ograja nama je preprečila pot. Zaustaviva se in iz grmovja opazujeva »mejo«.

»Hudiči! Tudi minirali so že! Toda čez morava priti, če ne tu, pa kje drugje,« polglasno ugotavljam. Skleneva, da pojdeva ob Savi navzgor in tam neke izbereva pripraven kraj za prehod. Previdno se pomikava med grmovjem, kajti vsak hip lahko pride ob meji nemška patrolja. Tišina!

»Halt!« se rezko zadere Nemec iz zasede. Zabrenčijo nama svinčenke okoli ušes. Z dvema, tremi strelji jim dokazujeva, da tudi midva nisva brez orožja.

Nemci so mislili, da naju bodo prijeli živa. Čeprav jim

je pomagala še patrolja iz Beričevega, so se pošteno obrišali pod nosom. Uspeli pa so naju razdvojiti. Miha ji je mahnil preko Bistrice, jaz pa okoli nekega grmovja Nemcem za hrbet...

Ostal sem sam. Nazaj? Ne! Samo naprej po določeni poti! Za partizana ni preprek! Iz daljave se je slišalo še nekaj streliv. Bil sem prepričan, da Mihe ne bodo dobili. Priplazil sem se do zadnjih hiš Beričevega. Vse je bilo mirno. Ker terena nisem poznal, sem se odločil, da pri kakem domačinu dobim podatke o meji in poti. Nekaj korakov po glavni cesti in že sem bil na dvorišču malega kmeta v vasi Brinje. Visok, koščen možakar me je začudeno premeril od nog do glave.

»Fant, kaj pa bi ti rad?«

»Delo iščem.«

»Hm...« se je kmet malo zamislil in nadaljeval: »Da niso Nemci za teboj streljali?«

Kaj naj mu odgovorim? Naj mu povem resnico? Njegov smehljaj in prijazno povabilo, naj se vsedem k njemu na kup sena, da me ne bi kdo videl, mi je vlil zaupanje.

»Bežim s Štajerske, kjer Nemci vse po vrsti zapirajo in selijo. V Ljubljano bi rad.

Boris Čižmek-Zor in narodni heroj Franc Rozman-Stane, štajerska prvoborca

Mi lahko rečete, kje bi najlaže čez mejo in Savo...»

Malo se je zamislil, uprl oči v moje prestreljene pumpariče, nato pa mi je dejal: »Fant, jaz bi ti svetoval, da greš v tiste hribe,« in pokazal na Murovico. »Tam ti bodo dobri ljudje že povedali, kje boš dobil delo.«

Možakarjeve besede so me presenetile. Razumel sem ga. S težavo se premagujem, da mu ne priznam, da sem že partizan.

»Ne morem, stric,« sem nekako skesano dejal.

»No, če res ne moreš, potem pojdi čez Podgorico. Samo pazi, tam so vedno kake patrolje! Tam meja še ni zagrajena.« Z roko mi je pokazoval, kje naj grem. Po glasu sem spoznal, da je razžaloščen, ker nisem sprejel njegov nasvet. Potem mi je trdo stisnil roko in mi zaželel srečno pot. »Samo nikomur ne govori, kaj sem ti rekel,« me je še svaril. Precej časa je zamisljeno gledal za menoj.

Na videz brezbržni so sem počasi koračil mimo prvih hiš v Podgorici. Prišel sem na križišče. Pred gostilno zagledam večjo skupino zelencev. Za trenutek zastanem in srce mi začne močnejše biti. Kot strela mi možgane preletijo črne misli. Naj se obrnem in grem nazaj? Ne, to ne smem,

kajti to bi obrnilo name pozornost in Nemci bi se zapodili za menoj. Na čistini bi gotovo padel. Potem bi prišlo Nemcem v roke Glavnemu štabu namenjeno pismo o naškem pohodu II. grupe odredov na Štajersko. Mirno kri in naprej, samo naprej! Grem mirno mimo njih. Lice me ne izdaja, čeprav me eden izmed njih zvedavo opazuje. Roka mi v žepu trdo stiska pištolo. Uh, kakšen »golaž« bi med njimi napravila moja kragujevka! Počasi se oddaljujem. Kako se vlečejo metri! Bom prišel do konca vasi, do gozda, ki je pred menoj? Ko sem kakih sto petdeset metrov od zelencev, za hrbtom zaslišim nemško povelje, naj gredo za menoj. Torej gredo za menoj! Naj pogledam nazaj? Ne, ne smem! Zadržati moram mirno kri! Za vogalom zadnje hiše skrivoma pogledam nazaj. Štirje zeleneci mi sledijo na kakih 100 metrov. Nekaj hitrih korakov. Razdalja je malo večja in spet koračim v starem tempu. Samo mirna hoja bo v neki meri odganjala sum... Pred menoj je čistina, toda kakih sto metrov stran je gozd. Zavijem po pešpoti v to smer. Nemci so pospešili korake in že razločno slišim njihove glasove. Samo še malo... Gozd je blizu. Naj vržem bombo? V tem napetem tre-

nutku mi pride nasproti brkat možak — kovač Franc Hromc iz Podgorice — s košem na hrbtu.

»Fant, pazi se! Meni se zdi, da gredo Nemci za teboj.«

»So še daleč in kako držijo puške?« sem hlastno vprašal.

»Pravkar so zavili na pešpot in s prsti kažejo za teboj. Puške imajo sedaj še na ramah,« mi je tiho dejal in šel mimo.

Še nekaj dolgih metrov... Kovač je med njimi in menoj. Mogoče jim bo v napoto, da bi streljali za menoj.

»Halt!« revske skozi zrak.

Toda skok ali dva in že sem na varnem. Taktika mi je uspela. Nemci so se besno zapodili za menoj, a jaz sem tedaj že dobro »kopal« v hrib. V vasi so imeli alarm. Na cesti zalaja pes. Torej me mislijo zasledovati? E, tudi tako me ne boste! Po malem potočku sem zamešal sled. Nemci pa v strelcih iščejo »begunca« po gozdu. Na malem grebenu se ustavim. Kam sedaj? Tja vendar, kjer se me najmanj nadejajo! Po drugi strani grebena jo previdno urežem proti cesti, vse dalje od Nemcev...

Kakih sto metrov od Soteske sem se »zabil« v gosto grmovje tik same ceste. Čakal sem noči, ki ni bila več daleč. Nekaj zelencev je prišlo iz Šentjakoba in krenilo mimo mene v gozd. Samo iščite »ga«, sem si mislil. Čudil pa sem se, zakaj Nemci streljajo po Oljski gori. Ko se je znočilo, sem šel čez cesto. Previdno, korak za korakom, meja je gotovo močnejše zastražena! Čez kake pol ure je mesečina obsijala Zavake. Odtlej sem bil še previdnejši.

Nekaj je zašumelo. Zastal sem. Nisem dolgo čakal in nemška patrolja je šla mimo. Torej sem vendar že blizu meje. Na čistini pred menoj se je v mesečini zableščala Sava. Pred njo so bili zabiti visoki koli. Tu mora biti tista »luknja«, o kateri je pravil možakar iz Beričevega...

Mesec se je skril za oblake, jaz se plazim proti kolom. Vsak živec mi je napet kot struna. Pst! Slišim korake... Patrolja se vrača in prav tedaj me spet obsije mesečina.

Simonova četa (prvi na levi: narodni heroj Janko Sekirnik-Simon) Ristovega bataljona II. grupe odredov, aprila 1942. leta na Kremenku

Pripravim bombo, sekunde se vlečejo... Odšli so mimo. Spet se obrnem proti kolom in se oddahnem. Zice še ni bilo. V senci oblaka pohitim naprej. Na bregu se ustavim. Pred menoj žubori Sava. Na drugi strani, v Tomačevem, lajajo psi. Tam nekje odbije ura eno po polnoči. Obleko si zvežem nad glavo in zaplavam...

Ko sem plaval, so mi rojile po glavi razne misli. Če so me Italijani opazili, mi bodo gotovo postavili zasedo... Kar čakajte me tukaj, si mislim in zaplavam nekaj sto metrov ob obali v kritju grmovja. Nato se ustavim, nekoliko prisluhnem in že me je sprejel v svoje zavetje mali gozdiček. V hipu sem se oblekel. Torej meja in Sava sta za mano! Kako sedaj?

Zaradi italijanskih patrulj nisem smel ob bregu Save, zato sem sklenil, da bom šel naravnost proti Zalogu. V Tomačevem so psi razdraženo lajali, gotovo na Italijane, kajti mene še niso mogli začutiti. Preko ceste, ki pelje na Jezico, sem se spustil v polje med žito in koruzo. Vzdrnil me je šum korakov... Bil sem pri cesti Tomačevo—Ljubljana. Mimo mene sta šli dve koloni karabinerjev. Potem so psi utihnili. Pretekel sem cesto in zavil proti vzhodu. Mesec se je skrčil za oblake, psi pa so me opozorili, da sem pred vasjo. Skozi njo ne smem. Naj grem na desno? Ne! Na levo proti Savi. Med osamljenimi hišami sem prečkal cesto in se spustil ob Savi navzdol. Kmalu pa sem spet naletel na strnjeno vrsto hiš. Psi so spet začeli svojo pesem, a v vasi so jim odgovorili Italijani s tako gromozanskim streljanjem, kot bi bila prava bitka. Ha, strah si odganjajo...! Potem sem zaslišal kamion, ki je nedaleč pred menoj zavijal proti Savi. Računal sem, da sem blizu šentjakobskega mostu. Odločil sem se, da počakam jutra in pri kaki hiši povprašam za pot. Svitalo se je. Zbit sem se zavlekel v na videz precej gosto grmovje in se začel boriti s spancem...

Sonce je bilo že visoko, ko sem se zbudil. Kar naježil sem se, ko sem ugotovil, da

me skrivališče le malo varuje pred nepoklicanimi očmi. Na srečo pa je bilo v mali kotanji. Splazil sem se na rob in opazoval. Ob Savi navzgor se je odmikala italijanska patrulja. V vasi je bilo vse mirno, le vaščani so hiteli za delom. Malo sem se otepel prahu, si popravil obleko in zavil po poti na cesto. Prišel sem na križišče in od zadaj zavil v prvo hišo.

»Dobro jutro!« sem pozdravil ženico srednjih let, ki mi je odprla vrata. Odzdravila mi je, prijazno ponudila stol v kuhinji in me vprašala, kaj bi rad.

»Grem iz Ljubljane na delo k mlinarju v Perlez, pa bi vas prosil, če mi lahko pokažete pot.«

Začudeno me je premerila in nekoliko negotovo dejala: »Pojdite skozi Sneberje po tej cesti za hišo in prišli boste naravnost do mlinov. Če iščete delo, se ustavite pri prvem, a ne pri drugem mlinarju.«

Kako? Miha je govoril samo o enem mlinarju. Z dvorišča je pridiral sinček in ko se je s kosom kruha hotel vrniti, mu mati ni dovolila. Zakaj? Zenska nekaj sumi in je previdna. Skrivaj sem se ozrl

skozi okno po cesti proti Šmartnem. Nič sumljivega, le dva možakarja sta šla po cesti in... kadila. Pod nosom me je nekaj zaščegetalo, toda v mojih žepih ni bilo niti prahu več. Vprašal sem ženico, če je kje blizu trafika. Pokazala mi je bližnjo gostilno in ponudila sinčka, da mi gre lahko po cigarete. Da to ni zvižaja in me misli naznaniti! Toda ne, njeno materinsko lice ni kazalo izdajalke. Iz žepa sem potegnil zmečkane lire in jih dal fantku. Mati mu je naročila, da so cigarete za »ata« in že je zdirjal.

»Po govoru sklepam, da niste Ljubljčan,« je začela.

»Štajerc sem, pa sem pobegnil pred Nemci.«

»Mislite, da bo tukaj bolje?«

»Ne vem.«

Odmajala je z glavo. Nastal je kratek molk, dokler se fantek ni vrnil s cigaretami. Slastno sem prižgal cigareto, se zahvalil in poslovil.

»Samo pri prvem mlinu se oglasite, a nikakor ne pri drugem! Pa...« malo je zastala in oklevajoč nadaljevala: »vaš vetni jopič slecite, ker je zelo podobon italijanskemu!«

Spomnil sem se, da je vetrni jopič po rodovniku res

italijanska lastnina, ki mu je Simon pri Višnji gori menjal lastnika. Hitro sem se slekel, vrgel jopič čez roko in se še enkrat zahvalil ter odšel. Skozi Zadobravo sem kmalu prišel po opisani poti do prvega mlina. Veselo razpoložen, da bom kmalu dobil zvezo, sem stopil v hišo. Toda, ni bilo tako lahko.

Sprejela me je starejša ženska. Povprašala sem jo za gospodarja. Sumljivo me je pogledala. »Na polju je in ga ne bo kmalu nazaj.«

»Rekli so mi, da išče delavce, pa bi rad govoril z njim,« sem dejal in jo poprosil, da ga pokliče. Razbral sem, da tega noče storiti, meni pa se je mudilo. »Od kod pa ste?« je po daljšem premisleku vprašala.

»Iz Sostrega.«

Ob tej besedi se ji je obraz malo zjasnil. Še me je premerila od nog do glave in brez besed odšla. Ostal sem sam. Opazoval sem sosednji mlin in okolico, da me ne bi kdo presenetil. Sem prišel k pravemu? Mi bo dal mlinar zvezo, čeprav me ne pozna? Da me ne bo prijaval, misleč, da sem vohun? Mnogo podobnih misli se mi je prepletalo po glavi, dokler ni vstopil mlinar z ženo (Jernej Primar iz Perleza, umrl v Italiji v internaciji 1943. leta). Ko sva se pozdravila, me je pozorno motril s svojimi malimi očmi.

»Delavcev za sedaj še ne rabim,« mi je dejal.

Namignil sem mu, da bi rad govoril na samem. Razumel je. Ženo je poslal po pijačo, mene pa povabil v mlin. Da ne bi bila kaka past? Previdno! Med mlinskimi kamni se je ustavil. Vprašal sem ga, če pozna Miho.

»Ne!« mi je odsekano dejal.

Pravega Mihovega imena nisem vedel. Kako naj sedaj dokazem, kaj hočem. Odločil sem se, da odkrito povem. Če to ni pravi mlinar, bo skrivnost za vedno obdržal v sebi med temi mlinskimi kamni... Začel sem mu pripovedovati o svoji poti in nalogi. Tiho in pozorno me je poslušal, a vselej odmajeval z glavo.

»Nimam nobene zveze,« mi je na koncu dejal.

Opazil sem, da mu besede niso bile nič kaj odločne. Možakar torej išče dokazov. Potegnil sem iz žepa Stanetovo pismo s pečatom II. grupe odredov. Dolgo ga je brez besed ogledoval in ga obračal v rokah. Nato mi ga je vrnil in odmajeval z glavo, nič več pa ni rekel, da nima zveze. Torej je le pravi, samo verjame mi še ne. Ko pa sem mu začel naštevati znanke in svojce-partizane iz tega kraja, se je njegovo lice zjasnilo.

»No, sedaj ti pa verjamem, da si pravi, da nisi vohun. Vse bomo uredili, da boš prišel v Podlipoglav,« mi je smeje dejal, ko sva se vračala v sobo. Na stopnicah se je obrnil in mi pokazal z roko proti enemu izmed mlinskih kamnov in dejal: »Tamle imam pripravljeno sekiro za vohune...« Tudi jaz sem mu povedal svoje skrite misli. Namejala sva se.

Poslal je po terenko v Sp. Kašelj, jaz pa sem se gostil ob mizi kot že dolgo ne. Možakarju sem komaj zmogel odgovarjati na številna vprašanja o Stanetu, Tomažu, Skali, o pohodu in zmagah II. grupe, o njegovih sovaščanih, ki jih ni bilo tako malo s Stanetom. Tudi Miho je sedaj poznal.

»Srečo si pa imel, da si v Snebriju naletel na aktivistko in da nisi zavil v sosednji belogardistični mlin.«

Čez kako uro je prišla terenka Francka Zupančič-Vreč-

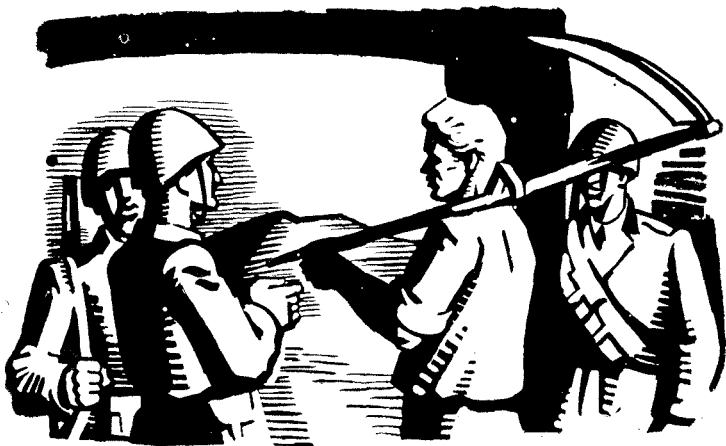
ko iz Sp. Kašlja št. 23, ki so jo pozneje ustrelili Italijani. Terenka je v vrečico riža skrila pismo in moje orožje, vetrni jopič pa zbasala v mrežo.

Z zavihanimi rokavi in s koso na rami sem se poslovil od prijaznega mlinarja in njegove žene, ki sta mi zaželela srečno pot. Čez kakšne pol ure sva bila že pred podvožnjakom v Zalogu. Ona je šla kakih petdeset metrov pred menoj. Straža pri podvožnjaku jo je ustavila. Ona jim je z nasmehom ponudila, da jo pregledajo, da »res« nosi riž, pa niso hoteli. Verjeli so njenemu smehljaju in jo pustili naprej. Potem so pogledovali za njo in občudovali njene »belle gambe«. Mene so sumljivo pogledali, a še bolj nevarna se jim je gotovo zdela kosa na mojem ramenu. Neki podoficir me je osorno vprašal, kam grem.

»Kosit,« sem precej zabito in nerodno odgovoril in pokazal na koso.

»Avanti!« mi je po krajšem dogovoru z ostalimi dejal. Počasi sem se odmahal za terenko, za mojim hrbtom pa so se Italijani smejali moji »neumnosti«. Kmalu sem za ovinkom dohitel terenko in z njo zavil v samotno hišo. V sobi sem zbasal pismo in orožje v žep. Tudi vetrni jopič nisem pozabil. Koso sem pošteno vrnil, saj sem imel sedaj zanesljivejše orožje.

»Pozdravi mi moža, saj ga boš gotovo srečal med terenci

v Sostrem,« mi je ob slovesu naročila gospodinja (Terezija Lovše, Zg. Kašelj št. 129).

Hudo breme se mi je odvalilo iz srca, ko sem preko kašelskega mostu stopil na osvobojeno partizansko ozemlje. Veselo sem šel skozi Sostro v Podlipoglav, kjer se

je kmalu raznesla novica o zmagovitem prihodu II. grupe na Štajersko. Vprašanj in odgovorov ni bilo ne konca, ne kraja. Čez nekaj dni sem pismo s poročilom izročil v Glavnem štabu. Stanetovo nalogo sem izvršil in čakal vrnitve na Štajersko. *Ivan Tlaker-Luka*

Iz dnevnika partizanke

NE VEM, ali smem o teh stvareh pisati v svoj dnevnik. Četudi so ti borni, drobno popisani listi še tako dobro skriti, nekega dne jih lahko zasledijo. Za človekom, ki dela ilegalno, kakor jaz, pa ne sme ostati druga sled, kakor samo njegovo delo, samo brazda, ki je vanjo padlo seme upora. Toda, če je dekletu šestnajst let in ima toplo in prepolno srce, ljubi življenje in ga zna ceniti, ali je kaj čudnega, da sedi to dekle zvečer ob goreči petrolejki na podstrešju domače hiše in piše?

Bila sem doma šele dva dni. Februar se pričinja in v zraku je nekaj, kar napoveduje zgodnjo pomlad. Toliko stranskih stvari se je v zadnjem tednu dogodilo, da včasih nisem verjela, da bom še kdaj uzrla pomlad. Ta strašni mesec, ki je šel mimo kot vihar! Včasih se pogledam v zrcalo in ko vidim v njem svoj koščen, ozki obraz, svoje sivkaste oči, te deklinške oči, se vprašam, če je to res tista Linka, ki je v zadnjem mesecu toliko doživela. Linka, še pred kratkim otrok, Linka danes kakor od trpljenja ožgan cvet...

Pred dobrim mesecem dni, ko sem odhajala z Osojnikom in Donom iz taborišča Pohorskega bataljona, so mi tovariši stiskali roko in me je Katarina poljubila na čelo. »Čez teden dni se vidimo, kajne, Jasna?« so klicali za menoj in me spremili do stražarja. Potem smo korakali nizzol molče, Osojnik, Janko Pihler in jaz. Osojnik je vlekel vejo, s katero je brisal za nami sled.

Čez teden dni naj bi se vračali po tej poti zopet v tabo-

rišče. V sedmih dneh sem obhodila vse javke, kamor sem bila poslana. Tri dni po novem letu sem čakala v Betnavi na vrhu gozda, kjer naj bi se vsi trije sešli. Čakala sem ves dan in hodila po zasneženi poti gor in dol. Nikogar ni bilo. Drugo jutro sem že navsezgodaj čakala in v meni je rastla čudna slutnja. Nikogar ni bilo. Ozirala sem se v drevje, v golo planjavo na drugi strani. Nikogar nisem uzrla. Kje je tedaj hodil Janko Pihler, ne vem. Za Osojnikovo usodo pa sem zvedela dan kasneje. Na Ptujski gori na javki so mi povedali, da je padel že pred novim letom na Grajeni.

Tri dni kasneje sem bila skrita na podstrešju domače hiše, tu, kjer sedaj pišem te vrstice. Zvečer so mi sporočili, da gredo kolone Nemcev na Pohorje; prišli so z večernim vlakom v Ruše in tiho brez luči krenili na Pohorje. Vso noč sem prebila pol v sanjah, pol budna.

Ko se je zasvitilo jutro, sem hotela svojim tovarišem

na Pohorje na pomoč. Hotela sem storiti karkoli, samo ne tako čepeti na tem podstrešju z majhno pištolo v rokah, s pištolo, ki mi jo je podaril Šarhov Vanček.

Okrug enajste ure predpoldne so se oglasili s Pohorja prvi strelji. Nato je bobnelo, rjulo... Strelji! Strelji! Zatiskala sem si ušesa. Kričala bi bila, pa se niti oglasiti nisem smela. Le tiho sem jokala, kakor joka otrok, ki mu njegove najlepše sanje trga kruto življenje.

Še isti dan sem zvedela, da je padel ves Pohorski bataljon. In z njim silni Grog, ljubeznivi Mravljak, trpki stari Šarh, vedno nasmejani Rajko, tihi Knifičev Jože. Njihovi obrazi so vstajali pred mano takšni, kakor sem jih spoznala v mesecih našega skupnega življenja, takšni kakor so se mi vtisnili v spomin ob slovesu.

Naslednje dni sem prečepela na podstrešju in mislila, da bom zblaznela. Slišala sem, kako so prihajali tuji ljudje v hišo. Prišli so gestapovci, prišel je poveljnik orožniške postaje v Rušah. Sporočili so mojim staršem, da sem med padlimi borci Pohorskega bataljona tudi jaz. Zamenjali so me s katero od tovarišč, ki so padle, boreč se do poslednjega diha za okopi na Osankarici. Morda je bilo prav, da so menili, da sem mrtva. Bila sem varnejša doma. In tedaj, ko sem zvedela, da me imajo za mrtvo, je popustila v meni napetost, v kateri sem živela zadnje dni. Obetalo se mi je razdobje, ko ne bom več tako

Miha Klinar:

V Rutah

*Med polji je dišalo po jeseni
in v majhnih hišah bdel je topli mir
in ni za veter brigal se ledeni,
ko gladne nas je nesel v vas večer.*

*Sprejeli so po hišah nas ko znance
in ves večer so z nami presedeli...
V slovo še pesem tiho smo zapeli,
nato nas noč odnesla je čez klance.*

Zemljanke Pohorskega bataljona

preganjana, ko mi ne bo treba več biti tako oprezna. V meni so se po tistem strašnem udarcu 8. januarja, ko sem bila kakor omamljena, kmalu pričeli porajati novi načrti. Po nekaj ur na dan sem hodila v hišo in postajala že kar nepredvidna. Že po nekaj dneh sem pričela navezovati stike v Rušah in z Mariborom. Nato sem se odpeljala proti Ptuj; pot me je pripeljala celo v Gradec, kjer so delali naši ljudje. Toda vedela sem: naj bo karkoli v bodočnosti, nikdar več ne bo tako, kakor takrat, ko sem stala v taborišču Pohorskega bataljona in poslušala Staneta, ko je govoril. Bila sem drobno dekle, bila sem plaho dekle — in vendar kakšna sila me je prevzemala ob Stanetovih besedah! Zdaj so bili moji tovariši v Pohorskem bataljonu mrtvi. Odpeljali so jih v Gradec. Nemci so mislili, da so pokopali z njimi tudi neko Linko Kselo-Jasno. Toda ta je bila živa in je nadaljevala borbo svojih tovarišev. Včasih sem zvečer ležala in nisem mogla spati. Tedaj so prihajali k meni vsi tisti mrtvi, ki pa so bili vendar na neki način živi. Ležala sem čisto mirno, oni pa so se sklanjali nad menoj in mi šepetali, naj jih nikar ne pozabim, naj nadaljujem njihovo delo, naj ne klonem! Ta-

ko blizu mene so bili. Prišla bi jih k sebi, poljubila bi njihove obraze — pa so se odmaknili in razblinili v temo. Vsak tak njihov nočni obisk me je napolnjeval z novo odločnostjo. Hodila sem okrog, organizirala mrežo zaupnikov, nove javke, zbirala orožje. Hotela sem pokazati, da Pohorski bataljon ni mrtev! Vsak dan je bila večja odločnost v meni.

*

Včeraj popoldne je prišla k meni terenka Mica, ki se je vračala iz tovarne. Sedeli sva v sobi in se pogovarjali o novicah. Oče je odšel nekam v vas, mati pa je bila v njegovi mizarski delavnici, ki je bila prizidana k hiši. Bila sem nekam posebno vznemirjena. To jutro sem dolgo prisluškovala vetru, ki se je oglašal v vrhovih Pohorja. Bil je znanilec prihajajoče pomladi. Z Mico sva se pogovarjali tako živahno, da sem povsem preslišala osebni avtomobil, ki je privozil po cesti med gozdom in hišami. Šele, ko so zaškrtale zavore pred našo hišo, sem se zdrnila. Pogledala sem skozi okno in planila pokoncu. Avtomobil je stal sredi ceste in iz njega je pravkar izstopal nizek možakar v usnjem plašču. Poznala sem ga še iz časa, ko sem bila prvič zaprta: gestapovec Schuster. V avtomobilu je sedel šofer, zadaj

pa še drugi gestapovec, ki je imel ob sebi brzostrelko. V naslednjem trenutku bo gestapovec potrkal na vrata, vstopil, me našel v sobi in...

Nisem mogla dokončati te misli. Bil je samo izsek sekunde. Planila sem k nočni omarici, prišla revolver in segla v žep za naboji. Kakor da mi je mrzel curek prešinil telo, kakor da je bilo čisto tiho v meni in sem v tej tišini slišala samo glas, ki mi je veleval, naj se gestapovcu, ki je tu prihajal, postavim po robu. Žive me ne bo dobil, me je prešinilo. »Gestapovec Schuster!« sem zasikala Mici. Ne vem, ali sem ji pomignila, ali je bila sama toliko prisebna — stekla je k vratom, ki so vodila v majhno kamro.

Naj ostanem tu v sobi? Ponujala se je rešitev, ki je bila komaj verjetna, a je bil še vendar odstotek možnosti, da zgrabim zanj. Iz veže so vodile stopnice na podstrežje; če so loputa odprta, sem še utegnila priti tja. Obotavljati se nisem smela! Schuster je bil pred vhodom. Odpahnila sem in nato stopila v vežo. Z očmi sem ošinila medenasto kljuko na vhodnih vratih. Kljuka se bo zdaj zdaj premaknila. Planila sem k stopnišču. Loputa je bila zaprta. Nazaj v sobo? Pogled mi je visel zopet na kljuki. Zraven mene vhod v kuhinjo. Nazaj v sobo? Samo ta misel mi je vrtala možgane. Iz somraka pa se je svetlikala kljuka. Tja do sobe je dva metra — za mojim hrbtom pa so odprta vrata v kuhinjo. In nezavedno, sledeč nekemu svojemu notranjemu nagibu sem se, venomer s pogledom na kljuki, pričela umikati v kuhinjo. Nato sem prislonila vrata.

Kako dolgo je to trajalo? Minuto, sekundo, morda dve? Te sekunde so bile dolge. Na stolu sredi kuhinje, z revolverjem naperjenim v vrata, sem zadrževala dihanje in čakala. Tedaj sem slišala, kako je mati planila iz očetove delavnice na cesto. Slišala sem njen tresoč, zadrževani glas, s katerim je pozdravila gestapovca. Slišala sem, da se je Schuster ustavil pred pragom. Morda je že segel po kljuki,

toda vstopil ni. Vprašal je za očeta. Mati mu je dejala, da ga ni doma. Schuster pa je rekel, da bi kljub temu stopil v hišo in se z njo pogovoril. Meni je ob teh besedah zatrepetala roka z revolverjem. In kakor da bi hotela zadušiti nemir v sebi, sem si pritisnila drugo roko ob srce. Vstopil bo. Potem bo počil strel, potem se bo razkadiril dim, potem bo stala planila onadva iz avta skozi vrata, potem bo prišel konec. Nič več ne bo partizanke Jasne, ne njenega sovrštva do Nemcev, ne njenega pričakovanja pomladi.

Skozi steklena vrata zro moje oči v kljuko. Tedaj slišim, da stopata mati in gestapovec stran od vrat. Gresta proti koncu hiše, kjer je vhod v očetovo delavnico. Čujem pogovor, ki se oddaljuje.

Zdaj bi lahko planila na podstrešje, odpahnila loputo in zadaj skozi lino skočila na vrt. Toda, kakor da mi je vse ohromelo. Ne morem se premakniti in roka z revolverjem mi nepremično visi v zraku.

Na koncu hiše zaškripajo vrata. Mati in gestapovec sta stopila v očetovo delavnico. Gresta po sredi delavnice. Zdaj sta blizu stene, ki deli delavnico od kuhinje. Nekoč je bilo tu v steni okno, ko še ni bila delavnica prizidana. Zdaj je okno zadelano z lesenim opažem in skozi špranje je celo videti v delavnico luč. Tik okna se je vsedel Schuster. Samo stegnila bi roko in se lahko dotaknila njegovih ramen. Tako blizu mi je, da se mi zdi nemogoče, da ne bi vedel, da sem tu. Se pretvarja in me pušča nalašč v tej napetosti?

»Torej to veste, da je vaša hčerka mrtva,« je tedaj rekel Schuster.

»Da,« je tiho zavzdihnila mati.

»Svarili smo vas! Tu se zdaj ne da nič več pomagati.« Mati je molčala.

»Ali je od takrat nihče ni več iskal?«

»Nihče nikoli ni hodil k nam.«

»Kako pa je potem šla v partizane?«

»Ponoči so prišli ponjo in jo odpeljali.«

Materin glas je nenavadno nizek, kakor da je v njem trepet pridrušene volje. Ali ve mati, da je njena hčerka tako blizu?

V delavnici se besede zakrožujejo v pogovor. Schuster sprašuje podrobnosti o mojem odhodu v partizane. Mati razlaga. Kolikokrat je že pripovedovala, kako so njeno hčerko partizani nasilno odpeljali. Njena laž zveni tako verjetno...

Kako vse drugačna je resnica tiste noči, ko se je patrulja oglasila pri nas! Tisto noč sem objemala mater in očeta, in sem se, že ogrnjena in oprtana, še enkrat ustavila med podboji, kakor da hočem za slovo še vsrkati toplino domače hiše in odnesti s seboj vsa otroška leta, ki sem jih tu preživela...

Morda bi se še naprej predajala tem mislim, toda tedaj sem zaslišala, kako je Schuster postajal osoren. »Ne bi ji bilo treba oditi! Vsi ste tičali z njo pod eno odejo!«

»Ah ne, gospod Schuster, mlada dekleta hodijo svoja pota.«

»Seveda! Vi nič ne veste o vsem. In če bi zdaj šel po hiši in bi našel v sobi partizane, vi tudi ne bi nič vedeli o vsem!«

»Kaj vendar govorite!« je zaklicala mati. Videla sem skozi zid, kako je sklenila

roke. Ali Schuster meni na to, da sem jaz tu? Ali ve? Ali sem izdana? Od koga? Mica, ki je v zadnji sobi? Ne! Neumna misel! Kdo? V temi sem odhajala, se vračala. Kdo?

Materino začudenje pa je bilo tako pristno, da se je Schuster pomiril. Nekaj trenutkov je sedel tiho, kakor da zbira misli. Nato je nadaljeval z drugačnim glasom. »V Mariboru imamo slike vseh, ki so padli osmega januarja. Hotel sem sporočiti vašemu možu, naj pride k meni, da si bo ogledal slike, da bo našel svojo mrtvo hčerko.«

»Ali res mora to biti, gospod Schuster?«

»Nočete videti svoje mrtve hčerke?«

»Da, saj... Toda to je tako strašno, gospod Schuster!« Mati je jokala. Mati ni jokala, ko sem odhajala v partizane, čeprav se je zelo težko poslavljala od mene. Mati nikoli v življenju ni jokala, ker jo je življenje preveč toplo. Schuster pa jo je zdaj pripravil do tega. Takrat bi morala razbiti slepo okno in streljati vanj! Toda ne! Stala sem nepremično in prisluškovala. Slišala sem, kako je Schuster vstal, se obračal, kakor da nekaj išče. Zdelo se mi je, da strmi proti meni. Obšlo me je, da bi sprožila revolver tja, kjer sem slutila njegov obraz. Obšlo me je, da bi... Toda...

Po bitki Pohorskega bataljona na Osankarici: Nemci ropajo ubite partizane

...Nekje mimo mene, kakor, da so hušknile sence. Dolga, ozka gaz v snegu. Postave, ki odhajajo. Mimo so. Morda pa so bili v tem trenutku tu pri meni vsi, da mi stoje ob strani? Tovariši moji s Pohorja... Na kaj človek vse misli v takem položaju!

Schuster in mati sta šla po delavnici. Nato je zaropotalo; orodje je padlo na tla. Meni se je narahlo meglilo, kakor da nisem več zmožna slediti. A je napetost še bolj naraščala! V naslednjih trenutkih se bo izkazalo. Če je Schuster ves čas igral komedijo, bo zdaj zares stopil v hišo.

Koraki pred hišo. Moje oči zro na kljuko. Srce mi bije tako, da ga tiščim z dlanjo. Koraki! Proti meni? Proti pragu? Zakaj se je Schuster ustavil? Ne gane se! Vidim njegove temne oči, njegova usta, ki trepečejo. Vse vidim! Avto, drevje, brzostrelko, sonce, ki se niža, pot, mater. Vidim sebe, blede, otrplo. Odločitev? Vančkova pištola je dobra...

Zopet koraki. Koraki, ki se oddaljujejo. Nato tresnejo vrata avtomobila. Slišim mater, ki še nekaj govori. Avto odpelje...

Kljuka! Sedaj se je kljuka premaknila in svetloba je planila v vežo in sredi te je stala mati. Še vedno je imela solze na licih. Opotekla sem se, kakor, da sem sedaj padla preko roba previsa. Nisem padla, saj so se dobre, ljube materine roke stegnile proti meni...

*

Neumnica sem, da vse to pišem. Dnevnik so izdajalski! Nekaj pa mi prigovarja, nekaj me sili, da se v tej tihi samoti podstrešja izpovedujem sami sebi. Včasih človek ne more nositi več vsega, kar se je nakopičilo v njem. Ne more, ker je treba spet narediti nekaj prostora za tisto, kar bo jutri spet prišlo. Zato nočoj spet pišem. Na ta papir odlagam vso težo doživetij. Jutri, še pred zarjo, bom šla naprej. Drugič v partizane. In ko greš v partizane, moraš nositi čim manj prtljage s seboj. Preteklost zakoplji, skrij v dnevnik, če drugače ne moreš, prihodnosti pa odpri srce!

France Filipič

Ob robu Slovenije

DEBELO slamnato streho je porasel zelen mah. Zveržene stene so bile bele, ena, v katero se je uprlo sonce, je slepila. Hišica je bila stara, kot so bile stare jablane in trnoslini, pod katerimi se je plaho vgnezdila kakor stara koklja s polomljenim in oguljenim perjem, ki s trepetajočim srcem ščiti svoj nebogljivi zarod pred pticami roparicami. S čelne strani se je skrivala do pod oken v cvetnem grmovju že od tople pomladi; potonke, legeni in vrtnice so s svojimi kepastimi cvetovi: rdečimi, belimi in rumenimi, pričarale pravljíčen dom...

*

Malo je še takih domov, ki so kot pravljíčne slike. Življenje v njih pa ni tako, čeprav je bilo dolga stoletja odmaknjeno od velikega sveta in velikih dogodkov. Ljudje, ki v njih žive, so mali kmetje, kateri trdo delajo: zemlja in delo sta njih življenje. Petdeset rodov je samo garalo za plačilo nauka, da bo njih trud »poplačan« po smrti. Izzvenele so otožne melodije v toplih nočeh, ki so samo še spomin

na pusto in brezkončno minulost. Po Prekmurju se je od Radgone do Lendave razlegla nova pesem, plameneča. Širila sta jo »Ljudska pravica« in Klub prekmurskih akademikov. Vsebinsko jima je dala Partija.

*

Zamislil sem se v preteklost. Obrnil sem se na hrbet in se zazrl skozi redko listje jesenovega listja v morje plavža nad njim...

Prekmurje. Zalesje se je prebujalo! Ni se še docela prebudilo in že so nežno zoro prebujenja zatemnili grozeči oblaki Hitlerjevega »podjetja 25«. Nekoliko strelav v zgodnjih jutranjih urah na avstrijski meji, beg oficirjev in panika med vojaki, ki so se po nepotrebnem skrivali pred starešinami ter bežali kar preko njiv in gozdičev. Drugi dan, v ponedeljek zjutraj, se je iz Avstrije skozi Soboto proti Lendavi vila blatna kolona sivozelenih vojaških avtomobilov kot strupena kača. Frici v avtomobilih so spali ali pa so se delali take, da bi s tem izrazili svoje nadčloveštvo. Uspelo jim je, v tem so bili nenadkriljivi mojstri. Za njimi so ostale razrite ceste in preplašeno ljudstvo...

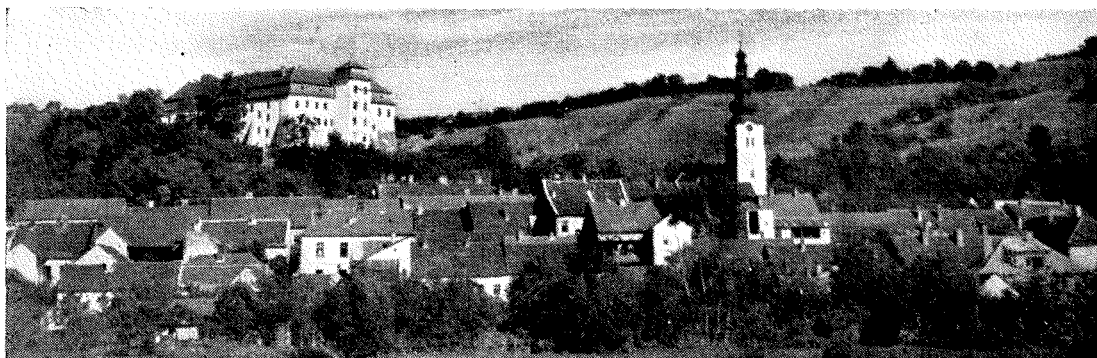
Vojno mrzlico so stopnjevale vesti, da so pri Ljutomeru prešli Muro četniki, ki odvajajo može ali pa jih koljejo. Zaradi tega so se ljudje po vaseh skrivali v seno in slamo. Nekateri so bili zakopani v slami po več dni, kakor bi bili oni krivi za propad kraljevine. Vesti o četnikih je pridno raznašal Režonja iz Trnja. On je vsako leto hodil v Nemčijo, kjer se je navzel nacionalsocializma.

Stara tršata gospodična poštarica pa je medtem pričakovala priključitev k »anyi orszagu«. Bila je zabavna za otroke, ker je v govoru zamenjavala spole: bik je skakala, krava je pasel. Vedno napak. V Soboti pa je gauleiter Pepi Pollak pripravljaval listo talcev.

V že oropano Soboto so po desetih dneh vkorakale madžarske čete. Pripravljali so

Črnska šuma, kraj, kjer so Madžari 31. III. 1945 ustrelili osem talcev

Pogled na Dolno Lendavo

veliko uradno proslavo priključitve vendsko govorečih Kelto v materi domovini. Božjo pravičnost te priključitve so s svojo navzočnostjo potrdili nakičeni katoliški in evangeliški božji zastopniki na zemlji...

Partija se je v tem času po direktivi iz Ljubljane osamosvojila. Bil je ustanovljen Okrožni komite za Prekmurje. Sekretar je bil Marko, odločen in skoraj predrzen študent prava. Križaril je po Prekmurju, organiziral Partijo, razširjal duh odpora, širil letake, vodil akcije in se pri tem vsakodnevno srečaval z žandarji in madžarskimi agenti. Bil je ljubezniv fant, prepričljiv in veder v pogovoru. Vsi so ga spoštovali. S še tremi Prekmurci je absolviral za revolucionarja v Bilečih. To se mu je poznalo.

Kakor je rasel odpor, tako so se večale tudi krvave represalije. 22. junija so žandarji izvedli prvo množično aretacijo. Splošnemu odporu so se pridružile prve žrtve in prve solze. Marko se je umaknil v ilegalo in še z večjim poletom nadaljeval delo.

Tiste dni se je tudi moja pot v bodočnost zjasnila. Mudil sem se pred hišo, ko se je s kolesom pripeljal Tone. Sedla sva na travo ob robu ceste. Potegnil je iz žepa polo ciklostiranega papirja in prebral: »Slovenski poročevalec«. Primaknil sem se bliže k njemu in za njim prebiral vesti o prvih partizanskih uspehih.

Skoraj nisem mogel verjeti, da se nekje na Dolenjskem že vodi prava borba. Začetek velike borbe. S Tonetom nisva več govorila o tem, kaj početi, ampak kako.

Večerno sonce je rdeče barvalo njegov bolehen obraz in mu dajalo življenjske svežine. Pusta cesta, širno polje za vasjo in vse, vse je dobilo nov smisel obstoja.

Okupator je bil besen. Sprevidel je, da nekoliko starih političnih mešetarjev ne predstavlja ljudstva, ko jim zagotavljajo, da so prekmursko ljudstvo in prekmurski akademiki presrečni, ker so jih Madžari »osvobodili«. Ti »srečneži« so prav takrat v nekoliko vaseh razširili letake, ki so pozivali na upor. Takrat so bile prekinjene telefonske zveze s Soboto in v plamenih je propadala njihova imovina.

Izvedli so drugo masovno aretacijo. 27. septembra je 70 kmetov, študentov, dijakov in ostalih stopalo po škripajočih lesenih stopnicah starega gradu v zapore. Verige na zapestjih so žvenketale. Močnega kmeta so za brke vlekli po stopnicah navzgor, da je moral za žandarji poskakovati neprirodno in hitro kot kakšen klovn. Vsak dan so morali po šest ur nepremično ležati in po šest ur buljiti v zid. Pri zaslišanjih so jim trgali nohte, jih vezali v klobčiče in jih grozno pretepali. Noči so bile še strašnejše. V noči 18. oktobra je imel Marko sestanek s svojimi sodelavci na samot-

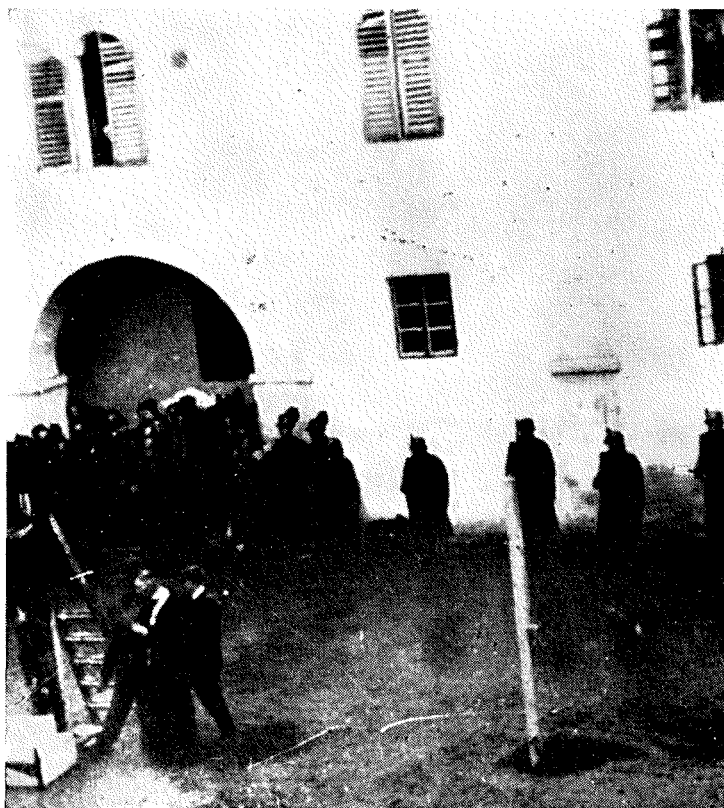
nem polju blizu Beltinec. Prisel je prvi s spremljevalcem Vinkom Meglom in čakal ostale. V noč se je zlivala melodija, ki jo je nekdo žvižgal. Bilo je dogovorjeno znamenje. Odgovoril je. Temne sence so se približale. »Roke gor!« je rezko odjeknilo v trdi madžarščini in šopi svetlobe žepnih svetilk so ga ujeli v mrežo.

Marko se je pri težkem delu rad s tovariši pošalil. Menil je, da mu z »roke gor« tovariši vračajo šalo. Medtem so skozi noč odjeknili smrtonosni streli. Zgrudil se je. Ob njem so našli cekar, v njem pa bombe. Vinko Megla se je ranjen v roko izgubil v nočni megli.

Marko se ni bal smrti. Če bi tedaj lahko sam sebe videl negibnega na ravnem polju, bi tega ne obžaloval. Obžaloval bi samo, da so ostale neizkoriščene bombe v cekarju.

Vlažna zemlja v oktobrski noči pa ni mogla popiti krvi in na njej je ostal krvavi madež — prvi spomenik heroju.

V zaporih so rablji nadaljevali nečloveško delo. Sodna oblast je pripravila sodbo. Na grajskem dvorišču so med oguljenimi štirimi zidovi kopali jame in v njih nameščali vešala. Cvetko Štefan in Evgen Kardoš sta na njih hrabro umrla. Med ropotanjem bobnov in trobentanjem je preglasil hrup vzklík izpod vešal: »Bratje, svoboda vas čaka!« Mlado telo je vzdrhtelo, se izdolžilo in se lahko zamajalo prosto viseče na vrvi. In potem še eno... Groza se je

*Justifikacija Cvetka Štefana in Kardoša, 31. oktobra 1941
na dvorišču grada grofa Szapadyja*

vpila v prisotne pripornike. Onemeli so, sklonili glave, kot da so sami umrli. Samo bobni so še ropotali...

*

Toplega avgustovega večera leta 1942 sta se odpravila na pot iz starega mesta Varaždina preko šumeče Drave Juš in Očka. Šla sta v Prekmurje, kjer naj bi poiskala Toneta in mu sporočila, da je vzpostavljena zveza s partizani. Bila je to nevarna pot preko meje. Pred odhodom sta bila nekoliko nervozna. Minili so trije dnevi. Četrty dan navsezgodaj sta se vrnila blatna do kolen od rose in prahu, vendar nasmejana: »Našla sva Toneta. Sedaj bo laže delovati, ker smo povezani.« Privlekla sta iz aktovke domačo slivovko, ki je pa nismo bili vajeni in smo le s težavo prikrivali muke, ki nam jih je povzročala pri tem možatem podvigu.

Odšli smo v partizane, preden je Tone prišel v Varaždin.

Nekega večera je prišla terenka Katja v naše taborišče in nas vprašala, če poznamo Toneta Pleja. Povedali smo ji, da je študent medicine, ki se je že v nižji gimnaziji preživljal z inštrukcijami, ker mu je oče umrl, ko je obiskoval drugi razred gimnazije. Pomanjkanje in napor so ga »nagradili« s tuberkulozo. Starejša sestra je šla na delo v Francijo, da bi mu pomagala. Bil je aktiven član Društva slovenskih fantov in deklet, Kluba prekmurskih akademikov in Slovenskega kluba. Bil je eden izmed mnogih siromašnih prekmurskih študentov, ki so na svoji koži občutili krivičnost družbenih razmer. Katja je pazljivo poslušala.

»Komunist je,« sem na koncu pristavil, ker sem se spom-

nil, da je imel že več kot pred dobrim letom »Slovenskega poročevalca«.

»Iskal vas je,« je pripomnila Katja. Mi smo se tega veselili. »Obljubil je, da bo prišel v Varaždin,« se je navduševal Juš. »Da stopimo v stik?«

Za trenutek smo Katjo prezrli v veselem razpoloženju. Sama se je vrinila v naše misli: »Tovariši, Tone je v Varaždinu, v ustaških zaporih.« Pomolčala je, mi smo se spogledali in obmolknili, kakor bi bili tega krivi. Da bi se otresli molka, je začela pripovedovati kar je izvedela od obveščevalcev. Eden od njih je bil uslužbenec v zaporu.

»Tone vas je iskal na stanovanju in ko vas ni našel, se je odpeljal v Zagreb. Nazaj grede vas je ponovno iskal. Agenti so ga opazili in obvestili policijo. Pri prehodu čez Dravo so ga aretirali. V notranjem žepu suknjiča so našli izrezek časopisnega zemljevida Endehazije, na katerem so z rdečim svinčnikom bili označeni kraji: partizanska področja. To je bila obremenilna snov. Izdal ni ničesar. Povedal je, da je iskal vas in da je iz časopisja izvedel, kje se nahajajo partizani. Nad njim so vršili strašen pritisk. Mučili so ga, on pa je molčal. Malo je takih, ki bi se pred policijo tako hrabro držali.« Katja je pomolčala, potem pa nadaljevala: »Mi ga bomo osvobodili. Hoteli smo samo vedeti, kdo je.« Takoj se je odpravila na pot.

Čez nekoliko dni se je Katja zopet pojavila v našem taborišču. Bil je še dan. Ni bila videti ne vesela ne žalostna. Takih žensk, ki tako obvladajo svoja čustva, je malo. Vprašujoče smo jo pogledali. Razumela nas je in rekla, da bo govorila z nami pozneje, ko bo končala pogovor s Kumom. To je bil visok in že izkušen partizan, član Okrožnega komiteja.

Čakali smo jo. Ko je prišla, je kratko pojasnila: »Tisto noč, ko sem bila zadnjič pri vas, so vse politične iz Varaždina na nujno povelje s kamionom prepeljali v Zagreb. Tam ga bo teže rešiti.«

Ni nas tolažila. Mi smo pa bili tako nemočni, da nismo

ničesar več izpraševali. Tone-tova pot se je končala v Jasenovcu.

*

Po usmrtnitvi Cvetka in Kar-doša so se mnogi aktivisti umaknili preko temačnih valov Mure. Največ se jih je za-teklo v Ljubljano. Nekaj se jih je izgubilo v milijonskem mestu Budimpešti. Med tisti-mi, ki so ostali doma, jih je največ končalo v zloglasnih taboriščih. Kdo bi naštel vsa ta imena! Nekatera od njih so že skoraj pozabljena. Nikjer se ne omenjajo. In vendar, to so bili ljudje, ki so žrtvovali svoja življenja. Žrtvovali so se na obrobju vojne za isto veliko stvar, za katero se je borilo vse naše pošteno ljud-stvo.

Vsak, kdor je svoje delo-vanje prenesel na drugo pod-ročje, je čutil, da bo vojna še dolgo trajala. Vsak si je želel vrniti se v Prekmurje takrat, ko žrtve ne bodo več omajale vere v dokončno zmago. Ne-katerim je uspelo, da so se vrnili in poživili borbo proti okupatorju. Mnogi prav zato niso dočakali osvoboditve...

Vrnil se je Juš, pa Miran, Janez in drugi. Ti so padli. Odpor pa ni zamrl. Vojna je minila, nasilje je bilo uni-čeno. Skromen delež v tej borbi za osvoboditev je pris-pevalo tudi Prekmurje. Tisti, ki so žrtvovali življenja, so prispevali vse, kar so pre-mogli. Ti niso bili ob robu borbe, oni so izgoreli v nje-nem središču.

Franc Škoberne

WE

Kratka kronika Prekmurja

6. aprila 1941. Ob 5. uri Nemci frontalno napadejo. Prekmurje pade brez bojev.

16. aprila 1941. Izropano Prekmurje zasedejo Madžari, ki so hladno sprejeti.

15. maja 1941. Zgodovinski sestanek članov okrožnega komiteja KPS pri Čačijevi mami (Stefan Kovač, Miško Kranjec in Rudi Čičinovič), na katerem je KP odbila zahtevo Hartnerja o so-delovanju ali nevtralnosti Partije v Prekmurju.

18. junija 1941. Važna seja članov KPS pri Tivdarjevi mami v So-boti, kjer so se dogovorili o po-drobnem organizacijskem delu ter si razdelili področja.

22. julija 1941. Aretacije prvih ak-tivistov v Murski Soboti in Prekmurju (Mirko Bregar, Ali Kardoš, Toni Sandl, Ludvih Vljaj itd.). Naknadno obtoženih še 91 pristavev in aktivistov OF.

27. julija do 25. septembra 1941. Sabotažne akcije na telegrafске drogove, požiganje žita madžar-skim kmetom in potrosne akcije.

27. septembra 1941. Množične in načrtne aretacije aktivistov OF v Rankovcih, Soboti in Gornjih Petrovcih.

18. oktobra 1941. Zadnji — usodni sestanek sekretarja PK KPS za Prekmurje, narodnega heroja Stefana Kovača z Vinkom Meg-lo, narodnim herojem, ki sta bila izdana. Stefan je bil ubit, Megla pa ranjen.

27. oktobra 1941. Začetek procesa proti sedmorici komunistov: Stefanu Cvetku, Evgenu Kardo-šu, Ciguthu Kolmanu, Stanku Serbcu, Bojanu Gabrijelčiču, Rudiju Zrinskemu in Kolmanu Flisarju. Prvi trije so bili ob-sojeni na smrt.

31. oktobra 1941. Na dvorišču Szapadyjevega gradu sta bila obe-šena Stefan Cvetko in Evgen Kardoš, Kolman Ciguth pa po-miloščen na dosmrtno ječo. Ste-fan Cvetko je umrl z vzkliki: »Bratje! Svoboda vas čaka!«

15. novembra 1941. V Mariboru je bil ustrelen vodilni aktivist Prekmurja Stefan Kuhar-Bojan, sodelavec Joška Kerencića.

23. decembra 1941. Vdova Mima Kovač-Zupančič zadnjič pri Ro-poševih v Lendavskih goricah, aktivist Vinko Megla pa 6. jan-uarja 1942. S tem se je končalo delo Kovačeve skupine v Prek-murju.

V začetku 1942. leta se je v Bu-dimpešti ustanovil aktiv OF (Stefan Mesarič, Rudi Čičinovič, ing. Rado Rakuša itd.), ki skrbí za emigrante in internirance.

19. marca 1942. Poizkus Toneta Ple-ja, da bi vzpostavil zvezo s par-tizani na Kalniku, iskanje zveze z organizacijskim sekretarjem Tonetom Tomšičem.

22. junija 1942. Množična interna-cija 668 mož, žena in otrok, kol-onistov iz Primorske in Istre.

5. oktobra 1943. Množična aretacija 76 mož in fantov, ki so v 1. 1941 imeli stike s Kovačevo skupino.

Veliko teh je pomrlo v nemških koncentracijskih taboriščih.

29. decembra 1943. Sestanek Sta-neta Červiča-Bojana, ki je 12. decembra prišel s Pohorja za Jožetom Hadinjakom, ki sta vzpostavila novo mrežo OF v Prekmurju.

22. februarja 1944. Organizacija aktivov OF v Soboti se je pod vodstvom Bojana sestala pri Francu Sijancu (Mirko Domanj-ko, Danilo Gomšček, Lojze Had-injak in Franc Novak). Center dela je TV 8/I pri Brumnju v Murski Soboti.

10. maja 1944. Lojze Červič-Mihec in borka Nadja sta bila pri Jo-žetu Škodlarju obkoljena in na-padena. Sovražniku je 25. maja spet uspelo močno raztrgati mrežo organizacij OF.

Sredi avgusta 1944. V Prekmurje je prišla močnejša skupina par-tizanov pod vodstvom Janeza Majnika-Džemsa, ki je dobila zvezo s Stanetom Červičem-Bo-janom in z Miškom Kranjcem. Prekmurci so se začeli vklju-čevati v Lackov odred.

17. oktobra 1944. Nov val aretacij Slovencev. V tem času je prišlo do več spopadov in napadov partizanov na madžarske orož-nike in vojsko.

20. oktobra 1944. Na Vaneči so se obkoljeni borili partizani Miran, Bojan in France. Miran in Fran-ce sta junaško padla, Bojan pa je bil hudo ranjen.

5. decembra 1944. V Nedelico je prišla partizanska skupina Ele Letonja-Atene, nakar se je ob-novila organizacija OF na Dol-inskem.

Januarja 1945. Filip Korošec-Bor je ustanovil Prekmurski odred z okrog 35 borci. 25. januarja ak-cija v Bogojni, 27. januarja pa so prebili madžarski obkolitveni obroč v Gančanih.

23. januarja 1945. Aretacije aktiv-istov v Rakičanu, skupaj 45 ljudi.

5. februarja 1945. Partizanska sku-pina Joška Talanija-Janeza raz-orožila orožnike v Selu.

18. februarja 1945. Prva ljudska sodba. Partizani so likvidirali voditelja nylasev Aleksandra Anataliča in Stefana Ambruža.

23. februarja 1945. Partizanska skupina Atene, ki je bila izdana na Brezovici, se je prebila skozi obkolitveni obroč. Jože Zadra-vec-Marian, ki je umik ščitil, je junaško padel. Izdajalec je bil kaznovan po dveh dneh.

4. marca 1945. Ostri boji Atenove skupine z orožniki in vojaki. Ranjena Atena je bila na var-nem, Bor s svojo skupino pa se je umaknil na Goričko.

23. marca 1945. Borova skupina je prešla današnjo državno mejo pri Čepinici in prodira v Po-rabje in bojuje hud boj.

31. marca 1945. Zloglasni pokolj v Crnski šumi, ki ga je zaukazal vojni zločinec Jožef Sardy-Car.

3. aprila 1945. Večji del Prekmurja so zasedle enote RA.

Miro Štubel

S koroškimi partizani

S PARTIZANI sem se seznanil spomladi l. 1943 pri kmetu Ložekarju. Takrat in pozneje so napravili name tak vtis, da sem hotel tudi sam med nje. Neke nedelje februarja 1944 sem se dokončno odločil in odšel. V Matkovem kotu me je zaustavila straža in ko sem povedal, da sem prišel v partizane, smo si čvrsto stisnili roke. Ostal sem pri njih v bunkerju. Zapadlo je bilo mnogo snega in hud mraz je pritisnil. Čeprav smo kurili, nas je zeblo. Noge smo tiščali k ognju, da smo si že kar podplate osmodili — zeblo pa nas je vse huje. Ko je prišel tovariš Svit, sem odšel z njim do prvih kurirjev. Ti so me odvedli na Koroško. Srečno smo prečkali jezersko cesto in prespali v kurirskem bunkerju, ki je bil odlično prikrit. Zvečer drugega dne sem prišel v taborišče 3. čete Vzhodno-koroškega odreda.

Operirali smo v okolici Obirja, Pliberka, Železne Kaple, Koprivne in Solčave. Imeli smo pevski zbor in harmoniko ter so nas bili ljudje povsod veseli. Komandir čete je bil Lado, doma iz Železne Kaple, komisar Grega, nam. komandirja Boj, nam. komisarja pa Šuro. Naš mitraljezec Evald je bil močne postave, da si se ga moral že samega ustrašiti, kaj šele, če je prikorlačil s svojo »zbrojevko«. Za akcijo je bilo vselej dovolj prostovoljcev.

18. marca 1944 je naša četa odšla preko Obirja in se ustavila na kmetiji »Pri citrah«. Tu smo se malo odpočili, nato pa smo prekoračili železniško progo Železna Kapla—Velikovec. Prišli smo do neke vasi, kjer so nam skuhali dobrih žgancev ter jih zabelili, da so kar plavali. Naš zbor je zapel nekaj partizanskih in koroških narodnih pesmi. V očeh ljudi smo zapazili solze. Spoznali smo, kako mila jim je slovenska beseda. Potem smo odšli dalje proti Št. Lipškim Rovtam. Z dnevom smo prispeli tja in se ustavili pri nekem kmetu. Gospodinja nam je postregla z jabolčnikom in ja-

bolki. Čeravno smo bili zelo utrujeni, smo bili dobre volje. Ob harmoniki in plesu smo kmalu dočakali kosilo. Ta dan, 19. marca 1944, je bilo v zraku na tisoče zavezniških letal. Od brnenja se je tresla zemlja in šipe v oknih. Strahopetni »Luftschutzti« so začeli streljati iz bunkerjev na Obirju. Toda protiletalsko topništvo ni letalom nič napravilo, kajti trdnjave so letele dalje. Kmalu smo zaslišali grmenje iz Celovca. Ob tem nam je dan kmalu minil in zadišali so zabeljeni žganci. Nenadoma stražar potrka na okno in nas opozori na nevarnost. Misel na žgance nas je kmalu minila, kajti že smo zaslišali strel. Stražar je opazil pomikanje in slišal nemško govorjenje za ograjo. Zavpil je: »Stoj!« Ker se mu nihče ni odzval, je streljal.

Bili smo izdani. Bajè je sosedova dekla šla v Št. Lipš in nas tam ovadila na policiji. Komandir Lado je takoj odločil. Bili smo že delno obkoleni, imeli pa smo le nekaj

avstrijskih pušk, dve brzo-strelki, nekaj pištol in »zbrojevko«, za vse pa nam je primanjkovalo streliva. Morali smo se umakniti. Odšli smo skozi sadovnjak in dalje za robom, ki nam je nudil dobro kritje. Švabi so začeli spuščati rakete. Polegli smo, nato pa se hitro umaknili v gozd. Na bližnjem hribu smo izbrali boljše položaje. Nemški »šarci« so začeli ropotati. Vmes so treskale bombe. Švabi so se bili spopadli med seboj. Spodnja kolona je naletela na odpor zgornje, kajti Nemci v gornji koloni so bili prepričani, da imajo v kleščah partizane. Pozneje smo izvedeli, da so imeli precej mrtvih in ranjenih.

Ko smo se prešteli, je manjkalo samo eden. Manjkal je Švicar, ki je imel nad 40 let in je bil doma blizu Celovca. Govoril je samo nemško in tudi uniformo je imel nemško. Pozneje nas je spet našel. Pravil je, da je zašel med Nemce in celo govoril z njimi. Švabi so mislili, da je njihov, ker je klobuk že poprej skril pod suknjo. Ko se je zavedel, da je med njimi, je izrazil prvo

Neznani partizanski pesnik:

Koroški rej

*Godci, stopite na plano,
puške v roke pa za mano,
da naša Koroška bo vstala
in Zila in Miklova Zala.*

*Mašince, zagodi kot frula,
vsa te dolina bo čula.
Kot ježva zapoje naj bređa
naj njena bo glavna beseda.*

*Vi težki bacači-orači,
vi starci ste, sitni nergači,
vi bas bi veselo zapeli
in vmes bi topovi grmeli.*

*Miklova Zala bo vstala,
Zila prosto zaigrala.
Koroška svobodna bo, hej,
dro, godci, zagodimo rej!*

priložnost in izginil v noč. Misli je, da smo odšli proti Koprivni, zato nas je tam iskal. Kmetje, pri katerih je spraševal za našo enoto, so mislili, da je nemški vohun, ker je govoril le nemško. Končno ga je neki kmet spoznal in mu oskrbel zvezo z nami.

Pripravljali smo se za nov premik. Sedaj smo šli v akcijo na drugo stran Pece, na Pliberško polje. Previdno smo prešli prelaze in odšli v dolino proti Žitari vasi, da bi napadli »Landwache«. V vas smo prišli, ne da bi nas kdo opazil. Sredi vasi se Boju nenadoma sproži brzostrelka. Nastal je preplah, kajti mislili smo, da so na nas vsekali sovražniki. Brž smo si poiskali zaklone. Rafal je privabil tudi nekega »landwachovca«, ki je pritekel do nas in začel vpiti: »Halt, verfluchte Banditen!« in streljati s pištolo. Komandir Lado je izdrl svojo pištolo in po nekaj streljih se je kričoč zgrudil, zadet v grlo. Pobrali smo mu orožje in škornje. Nekaj tovarišev je medtem že zavzelo postojanko »Landwache«. Zaplenili so nekaj pušk.

Morali smo se hitro umakniti, kajti Nemci v okoliških vaseh so bili že opozorjeni. Slišati je bilo kamione. Odšli smo proti Mežiški dolini. Okrog polnoči smo prispeli v Heleno. Poiskali smo si primeren prostor za počitek kar v opuščnem rudniškem rovu. Ko se je zdanilo, smo odšli do prvih kmetov na Toplo. Med potjo smo imeli namen ostriči neko dekle, ki se je spečala s policistom. Potočila je dosti solza in nas prosila, naj tega ne storimo. Res smo ji lase pustili, toda obljubili smo ji, da še pridemo. Če bo še imela policista, bo frizurica šla! Naš komandir pa je spotoma zaplenil nekemu lovcu lovsko puško trocevko.

Drugo noč smo spet odšli v akcijo. Lado in Šuro sta nas povedla nad elektrarno. Da bi zavaroval akcijo, je ostal v zasedi pri prvem mostu proti Črni mitraljezec Evald z dvema pomočnikoma. Trije smo napadli elektrarno, delno uničili naprave, pobrali jermenje, prekinili tok z rudnikom in

Izročitev prapora Vzhodno-koroškemu odredu, Solčava, 12. novembra 1944

razbili telefon. Iz Tople smo zjutraj vsi skupaj odšli proti Koprivni. Utaborili smo se pri kmetu Jokli. Po kosilu bi morala biti politična ura. Toda stražar Zmago je opazil, da gre za nami nad sto Nemcev. Spet premik! Komaj pa smo napravili nekaj korakov, so nas že napadli s »šarci«. Morali smo se prebiti čez čistino za rob, kjer smo zopet imeli zaklon. Dum-dumke so pokale okoli nas, kot bi nas Švabi že držali za vrat.

Prvi se je pognal komisar Grega. Ostali smo mu sledili v velikih razmakih. Nihče ni bil zadet. Toda morali smo se prebiti še čez Jokljev vrh, kjer je bila zelo velika čistina. Spomladanski sneg se je močno udiral in nam tako onemogočil hitro umikanje. Na nekaterih krajih ga je bilo zlasti veliko. Čez čistino smo hiteli v strelcih in jaz sem zabredel v velik zamet. Sneg se mi je udiral do pasu, da sem se komaj skobacal iz njega. Tudi tu nas je doseglo nemško orožje in Nemci so še vedno napadali.

Ostali so bili že daleč naprej za hribom, jaz pa sem si pomagal z vsemi štirimi, da bi se skopal iz snega preden pridejo Nemci. Le-ti so me zapazili in začeli nabijati s strojnicami. Navkreber nisem mogel več, ker sem popolnoma omagal. Krogle so sikale okoli

mene in se zadirale v sneg. K sreči me ni nobena zadela, dve sta mi samo preluknjali bluzo. Vrgel sem se na tla ter se po trebuhu speljal navzdol za rob gozda. Tu sem bil varen pred krogli. Brž sem napravil načrt. Mahnil sem jo kar povprek proti Sv. Jakobu. K sreči sem kmalu prišel na nekoliko izhono stezo in se tako rešil iz snežnih zametov.

Ko sem prišel v bližino Sv. Jakoba, sem si poiskal skrit prostor, ki mi je nudil dober razgled po vsej dolini. Videl sem Nemce, ki so se pomikali proti Lipoltu. Sedaj sem bil varen. Ker sem se namenil proti Solčavi, sem takoj krenil na pot. Proti večeru sem prišel po ozki poti visoko nad Robnik. Uvidel sem, da ta večer ne morem priti do Solčave, zato sem se spustil po grebenu in skalovju proti kmetu. Tisti večer sem prenočil pri Štifterju, zjutraj pa sem nadaljeval pot, da poiščem četo. Med potjo sem srečal kurirja, ki mi je povedal, da se v četi pogovarjajo, češ da so me Nemci gotovo ujeli ali pa da sem padel. Še bolj sem hitel, da jim čimprej sporočim, da sem živ. Proti večeru sem prispel v četo. Drugi dan je prišel v četo zdravnik Zvone. Določil je, da moram takoj oditi k ranjenecem XIV. divizije.

Darko

Prvo obdobje Kamniško-zasavskega odreda

PRVÉ večje stike je dobil Kamniški bataljon z Zasavskim v času pred borbo na Veliki planini l. 1942. Sestala pa sta se, vendar Zasavski ne v celoti, konec decembra na Kostavski planini nad Tuhinjem. Sicer je Kamniški bataljon bil do velike bitke na Kostavski v sestavu Kokrškega odreda, a je imel že pred novim letom stalne stike z Zasavskim. Na Kostavski je bil tudi del Savinjskega bataljona.

Štab predvidenega novega odreda je že obstajal v decembru 1942. leta in pričel po navodilih štaba IV. operativne cone z reorganizacijo. Le-ta je bila izvršena v prvi polovici januarja 1943, ko je štab IV. operativne cone potrdil sklep štaba odreda s tem, da je potrdil novo formacijo odreda. Ni pričel formirati brigado, ampak je zaradi posebnih prilik organiziral tri bataljone: Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega, ki so že prej delovali v manjši moči, vsak po okoli 120 mož, in so tvorili Kamniški odred. Prav zaradi obsežnega terena je moral obstojati štab odreda, ker bi bila direktna povezava med štabi bataljonov in štabom operativne cone zelo otežkočena.

Kamniški odred, katerega zasledimo tudi pod nazivom Kamniško-Savinjski, je v glavnem poznan pod imenom Kamniško-Zasavski odred.

Savinjski bataljon je imel operacijsko področje v Savinjski dolini, Kamniški bataljon od Menine tja do Moravske doline, Zasavski bataljon pa predvsem gornji del Zasavja. V času formacije se je Savinjski bataljon zadrževal v Tuhinjski dolini in na Menini, to pa iz vzroka, ker ni mogel takoj v Savinjsko, saj je sneg oviral možnost večjega manevriranja.

Novo formirani odred je imel nalogo mobilizirati čimveč in čimbolj aktivizirati teren ter tako pripraviti pogoje za predvideno formacijo brigade.

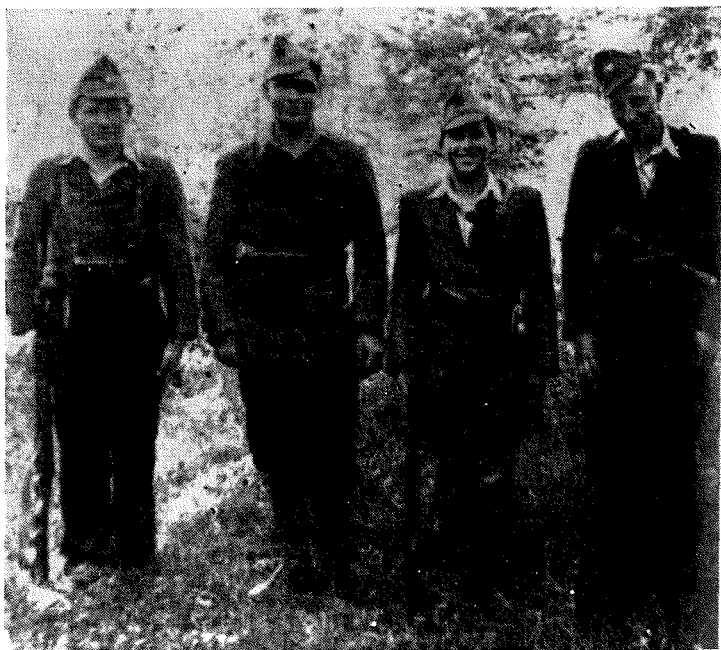
V omenjenem obdobju je bilo v odredu občutno pomanjkanje orožja in streliva, saj je, n. pr. bilo od 120 mož v bataljonu do 40 neoboroženih. Prav zaradi teh vzrokov in ker ni bilo v zimskem času mogoče pošiljati neoboroženih preko Save na Dolenjsko, se predvidena mobilizacija ni mogla opraviti v polnem obsegu. Hkrati so imeli bataljoni nalogo, da vzpostavijo čim boljše zveze z enotami ostalih predelov Štajerske in da nudijo pomoč koroškim enotam.

Januarja so bile pretrgane skoraj vse zveze s Pohorjem, dočim so bile zelo otežkočene s Kozjanskim področjem, ki je vzdrževal zveze z enotami onkraj Sotle na Hrvaškem.

Kamniški bataljon je imel v začetku tri čete, nato pa je formiral še četrto; Zasavski je imel tudi tri čete, Savinjski pa le dve.

Medtem ko je Savinjski bataljon operiral na odrejenem sektorju, pa je potreba narekovala Kamniškemu in Zasavskemu bataljonu najožje sodelovanje. Zato sta se ta dva bataljona dejansko prvič sešla v celotnem sestavu sredi junija 1943 pod Šipkom in nekaj dni za tem delno s Savinjskim bataljonom na Dobrovljah, kamor je prispel tudi štab IV. operativne cone.

9. junija 1943. leta je taboril Kamniški bataljon pod Šipkom, kamor se je premaknil s Svinjskega hriba. Pričakoval je prihod Zasavskega bataljona, ki je prejel rdečo bojno zastavo z imenom Lojzeta Hochkrauta. Kamniški bataljon je sprejel zastavo ta dan od štaba odreda v znak priznanja za velike zasluge. Bojno zastavo sta izročila v imenu štaba IV. operativne cone komandant odreda Alojz Kolman-Marok in politkomisar Mitja Ribičič-Ciril. Zastava je nosila napis z zlatimi nitkami: »Kamniški bataljon Matije Blejca-Matevžca, na drugi

Prvi borci Zasavskega bataljona (ki je kasneje sestavljal Kamniško-zasavski odred) iz 1942. leta, na Lesu, pozimi 1943. leta. Od leve proti desni: Martin Rebolj-Jur, Ivan Tlaker-Enooki Luka, Slavka Poglavec-Tončka in Hinko Ribič-Muk

Štab bataljona Kamniško-zasavskega odreda. Od leve proti desni: Ivan, komandant; Nada-Majda, bolničarka; Čok, komisar čete; Srakar, intendant; Milenko, obveščevalac; Vera; Tone, namestnik komisarja, in Stanko Sahman-Volk, komisar batalj.; maja 1944

strani pa: »Smrt fašizmu — Svobodo narodu!« Tako sta oba bataljona dobila naziv in bojni zastavi po dveh prvoborcih-junakih, ki sta imela mnogo zaslug za uspehe teh dveh enot. Še pred večerom istega dne smo se poslovili od hrabrih prostovoljcev, ki so krenili v smeri Koroške čez Kamniške planine pri Turškem žlebu na Koroško, v pomoč tamkajšnjim enotam.

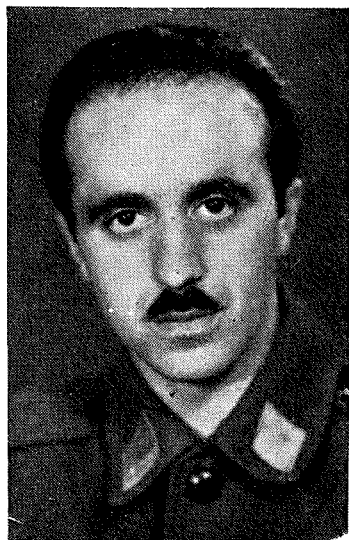
Sredi noči, ko je bil Kamniški bataljon v akciji v Št. Vidu in Brdu pri Lukovici in je dobil nekaj hrane, je prispev v taborišče pri Rakitovcu (pod Šipkom) Zasavski bataljon, ki je takoj razpel šotore, se utaboril in čakal jutranjega snidenja z borci Kamniškega bataljona. Ob poznem svitu je završalo. Brez besed so se spraševale oči, objemali so se borci in borke dveh s krvjo vzraslih bataljonov. V veselem razpoloženju je bilo nešteto medklic: »Hura, hura Marok, Ciril, hura Mohor, hura Kranjc, hura Silas, hura Metod in Petruška, hura in še hura...!« Kljub čemernemu vremenu,

ki je bilo v taborišču 10. junija, je bilo razpoloženje tako pristrčno, da ga more dojeti samo tisti, ki ga je kdaj sam doživel. Partizanska pesem je odmevala daleč v dolino. Prav odlična hrana tega dne je dajala še večji poudarek razpoloženju. Bataljonska »Stenčasa« sta hitro menjavala vsebino in lice, saj so tekmovali med seboj. Ob večernem tabornem ognju ni poglelo kramljanje niti v pozno noč. Stari znanci — s krvjo prepojenih poljan in gozdov — so si pripovedovali mnoge, premmnoge doživljaje. Prebrisana obveščevalca Pajk in Drmač in dobrohotni intendant Karo so kvasili »suhe« in »debele«.

Zbor odreda je bil sklican na zeleni jasi poleg taborišča. V sredini je stal štab odreda, na levi Zasavski bataljon, na desni strani pa Kamniški. Bojni zastavi sta mogočno plapolali v vetru in rahlem rosenju dežja. Zasede okrog taborišča so skrbno čuvala slavnostni prostor. Pred zborom so bile prebrane mnoge nove važne uredbe in razna nujna navodila.

11. junija še vedno v taborišču. Dopoldne politične ure in vojaške vežbe poleg celičnega sestanka hrabrih skojevcev. V času, ko je bilo snajenje orožja, so večkrat preleteli taborišče nemški bombarderji in čulo se je še vedno ropotanje ob italijansko-nemški meji, koder so se borile naše brigade. Ta dan sta bila dva zbora odreda. Prvi takoj po kosilu, drugi pa proti večeru, kjer sta Ciril in Marok na široko obrazložila pomen skupnih akcij in delo odreda vse do časa, ko bo moralo nujno priti do ustanovitve brigade, t. j. regularne vojaške enote. Pred zaključkom zbora so se javili prostovoljci-bombarši za predvideno akcijo, med njimi tudi borke iz Zasavskega bataljona.

Odred je še pred mrakom pričel pohod proti Tuhinjski dolini in se razporedil sredi temne noči v smeri Tuhinja. Po polnoči je komandant odreda, Marok, izvršil napad na belogardistično oz. nacistično postojanko v Tuhinju, kjer je bilo v tem času do 30 belogardistov in 20 nacistov. Ti so imeli nalogo, da kontrolirajo in drže v šahu srednji del Tuhinjske doline, to je področje, kjer so se vsakodnevno pomi-

Mitja Ribičič-Ciril, prvi politkomisar VI. SNOUB »Slavka Šlandra«

Sekretar SKOJ Kamniško-zasavskega odreda, Gorski (na levi), kulturnik Cene (v sredi) in Marjan Jager-Ris (na desni), namestnik komisarja, maja 1944 na poti v Vovše

kale partizanske enote. Takrat nismo imeli potrebnega orožja za razbitje močne postojanke, zato je bil cilj zasejati sovražniku strah in pokazati partizansko moč. Naše zasede so vzdržale pritisk hitre sovražne pomoči, vendar svit jutra ni dopustil nadaljnega obleganja. Brez izgub se je umaknil odred na Kostavsko planino. Obenem pa je predvidno prodiralo nad 30 kamionov iz smeri Kamnika v Tuhinjsko dolino. Nacisti so iz strahu to postojanko izpraznili. S Kostavske je odred krenil v novo taborišče pod vrhom Menine planine, naslednje jutro pa na gornji del Menine, kjer je čakal na zvezo s Štajersko, da se sestane na Dobrovljah s Savinjskim bataljonom in štabom IV. operativne cone, katerega je vodil komandant Stane.

Proti večeru 14. junija so dospeli v štab kurirji, katere je poslal Stane. Odred je takoj krenil na pot in došel na dogovorjeno mesto proti jutru, še pred svitom na torek, 15. junija.

Savinjski bataljon je izvršil prejšnji dan ostrejši napad na gestapovce. Zato so nacisti

zasledovali s psi partizane in tako naleteli na štab IV. operativne cone, ki je bil 300 m pod položajem odreda in izvršili napad na štab cone. Tamkaj je takoj padel Dušan Kraigher-Jug in Vera Šlander-Lojzka. Komandant Rozman Stane pa je bil močno ranjen v roko. Z uspešnim jurišem Zasavskega bataljona je bil sovražnik v borbi prsa ob prsa takoj vržen nazaj in pregnan. Lojzko in Juga smo pokopali na samem položaju. Z ranjenim komandantom pa smo se premaknili na Slape, kjer je odred ostal do večera. Ko pa je proti večeru začel pohod v smeri Tuhinjske doline, je bil takoj izven naselja napaden in nato uspel z jurišem zadržati napad, tako da so se preko noči posamezne skupine prebijale v smeri proti Tuhinjski dolini in nekatere srečno prešle cesto Motnik—Kamnik. Med temi je bil tudi komandant Stane, ki je takoj nato dobil nalog, naj gre v glavni štab Slovenije, kjer je prevzel glavno poveljstvo partizanskih enot Slovenije.

Po tem obdobju je Savinjski bataljon ostal še v Savinjski dolini, Kamniški bataljon in Zasavski pa sta odšla na svoja področja in v glavnem

ločeno opravljala nadaljnje akcije.

Vsi trije bataljoni so imeli predvsem v juliju nalogo, da zberejo čimveč novincev, da z ofenzivnimi akcijami pridobe potrebno orožje za novodošle, da ustvarijo na celotnem področju od Pohorja do Kozjanskega in preko Kamnika do Zasavja vzdušje močne partizanske pesti in nasploh, da razgibajo ves teren.

Kamniški bataljon je v začetku julija organiziral še četrto četo, katero je poslal na področje onkraj Bistrice in ki je operirala predvsem med Kamnikom, Krvavcem, Smlednikom in Mengšem in tudi tamkaj močno razgibala teren.

Konec julija je položaj pokazal poln uspeh. Glavni štab Slovenije je poslal nekaj novega komandnega kadra na Štajersko, da bo ustanovljena brigada. Le-ta je bila formirana iz omenjenih treh bataljonov odreda in dobila ime po Savinjskem bataljonu, ki je nosil ime junaka Slavka Šlandra.

Tako je štabu odreda v celoti uspelo s pravilno taktiko izvršiti nalogo, katero je pred borce tega dela Štajerske postavil Glavni štab NOV in PO Slovenije.

Iztok Lipar

Prenos ranjencev XIV. divizije (fotografiral Jože Petek)

Proletarci v boju na življenje in smrt

Štirinajsta proletarska divizija »Borisa Kidriča« slavi letos enajsto obletnico ustanovitve. Ob ustanovitvi — 13. julija 1943 — so v njen sestav prišle: 1. SNOUB »Toneta Tomšiča«, 2. SNOUB »Ljube Šercerja«, 3. SNOUB »Ivana Gradnika« in 7. SNOUB »Franceta Prešerna«. Sredi septembra 1943 sta drugi dve brigadi pripadli v sestav XXXI. divizije IX. korpusa NOV, na njuno mesto pa je stopila 13. SNOB »Loška«, ki si je v bojih za Kočevje priborila naziv prvega komandanta divizije — narodnega heroja »Mirka Bračiča«, na Štajerskem pa naziv Udarne brigade. Poslej se je divizija imenovala XIV. udarna divizija in je ta sestav ohranila do sredine maja 1944, ko sta v njen sestav pripadli še 6. SNOUB »Slavka Šandra« in 11. SNOB »Miloša Zidanška«. Danes je od navedenih enot v njenem sestavu samo še Proletarska brigada »Toneta Tomšiča«.

di za vse ostale narode Jugoslavije, saj je Štirinajsta s svojim vdorom na Štajersko znatno vplivala na razvoj nemških zaključnih operacij v VI. ofenzivi. Pohod na Štajersko je velikega pomena tudi za nadaljnji razvoj osvobodilne borbe v Slavoniji in Hrvatskem Zagorju, saj se je zavest in vera v lastne sile ob pogledu na dolgo kolono odlično oboroženih slovenskih partizanov, ki so naglo obračunali z ustaši pri Zlataru in drugod, zares lahko močno okrepila, zlasti pa za bratstvo in enotnost slovenskega in hrvatskega naroda, ki ga je divizija na pohodu preko Hrvatske kovala v praksi. Navdušenje, s kakršnim so Divizijo sprejeli Hrvatje, pa priča tudi, s kakšno silo je v ljudstvu vstajala puntarska zavest in volja, da si samo vlada.

Nikdar ne bomo mogli povsem preceniti veličine tega pohoda, nikdar ne spoznati vseh naporov, ki jih je od posameznika in od celote terjal veliki »ubrzani marš« preko Hrvatske. Pot, ki se je začela na Suhorju v Beli krajini in je vodila čez Vivodino, Sv. Janko in Vranov dol v Žumberku,

čez Pilipje, Golgovo, čez cesto in železniško progo Zagreb—Karlovac, skozi vasi Starjak in Mački, čez Kravarsko, mimo Turopolja skozi močvirne gozdove v vasi Zgoranja in Spodnja Raša ob Savi, čez Savo, Dubrovčak, Vesišče, Rečico, Čazmo, Srbsko Kapele, Haganj, Sv. Ivan Žabno, med Križevci in Bjelovarom ter med Križevci in Koprivnico, čez Raščane in Bušiče v Donjo in Gornjo Glagovico na južno stran Kalnika, od tu čez Kalniško goro v Svibovec, skozi vas Kelemen, pri Jakopovcu, med Varaždinom in Varaždinskimi Toplicami čez cesto in železniško progo, skozi Završje in Magerčan, skozi vas Bela k Zlataru, od tu v Golubovac, čez Petrovo in Vetrničko goro, skozi Sopot, Pregrad in Dubravico ter Horvatsko v Hrvatskem Zagorju blizu Kumrovcu do Sotle — ta pot je bila dolga najmanj 650 km, a divizija jo je prešla v 31 dneh. Borci so to pot prehodili polno obloženi z vojaško opremo in z razmeroma velikimi količinami rezervnega streliva. Tovorne živali so tako opešale, da je morala divizija del rezervnega streliva shraniti na Hrvatskem, ljudje pa — človek vzdrži več kot žival! — niso opešali. Skozi močvirja, po moslavinskem in slavonskem

ŽE ŠESTIČ je sovražnik napel sile, da bi uničil ali prizadel vojno silo jugoslovanskih narodov. S severovzhoda in z jugovzhoda so navalile elitne nemške horde maršala Rommela s topništvom in z največjimi tanki, kar so jih Nemci premogli. V tej svoji ofenzivi so Nemci prvikrat dodobra izkusili, kaj je XIV. divizija. Tomšičeva, Šercerjeva in mlada Loška brigada so v trdovratnih bojih in juriših združile pojem enotnosti, trdovratnosti in udarnosti s pojmom Štirinajsta. V času, ko se nemška ofenziva še ni povsem pomaknila iz slovenskega ozemlja, je divizija že strla domobrancel v Grahomem, Velikih Laščah in v Kočevju, v tem času pa je tudi že bila prepolna duha Tomšiča, Šercerja in Bračiča, duha junakov, po katerih so se poslej imenovala tri njene brigade. S tem pa so borci in poveljniki Štirinajste opravili tudi zadnji izpit za svojo zgodovinsko nalogo — za danes že splošno znani pohod na Štajersko.

Pohod Štirinajste na Štajersko ni velikega pomena samo za borbo slovenskega naroda, temveč je velikega pomena tu-

Od leve proti desni: narodni heroj Tone Vidmar-Luka, namestnik komandanta, in narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja, komandant XIV. divizije, med pohodom na Štajersko.

V jeku februarske ofenzive proti XIV. diviziji. Prvi na levi narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja, drugi Viktor Avbelj-Rudi, zadnji Stane Dobavičnik-Krt

blatu, skozi zagorsko deževje so radostno hiteli naprej, nasproti bitkam in jurišu. Nekateri pohodi so bili dolgi tudi do 70 km, kakršen je bil iz Kelemena pa do blizu Zlatara; namesto počitka pa je borca čakala bitka z ustaši in jurišanje. In vsi naporji so bili šele začetek najhujšega, tistega drugega dela poti, poti, ki je bila dolga nad 400 km skozi sneg in mraz, ob neprenehnem bojevanju, skozi sovražnikove obročje, ob nošenju ranjencev, ob žeji in gladi, ob umiranju in padanju najboljših, poti, ki je odločila dokončno zmago narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem...

Z vdorom čez Sotlo, žično oviro in skozi s Kočevarji in Besarabci naseljeni pas se je začela tritedenska bitka, ki jo v njeni prvi polovici označuje divizijska udarnost in napadalnost, v drugi pa trdovratna žilavost, proboji in juriši ter neučinkovitost nemške dvajsetkratne premoči. Ta bitka je polna brezprimerne heroizma borcev, brezprimerne požrtvovalnosti in hrabrosti poveljnikov, komunistov in skojevcev, ljudi, ki so dajali vsebino in smisel vsemu strašanskemu trpljenju in borbi za

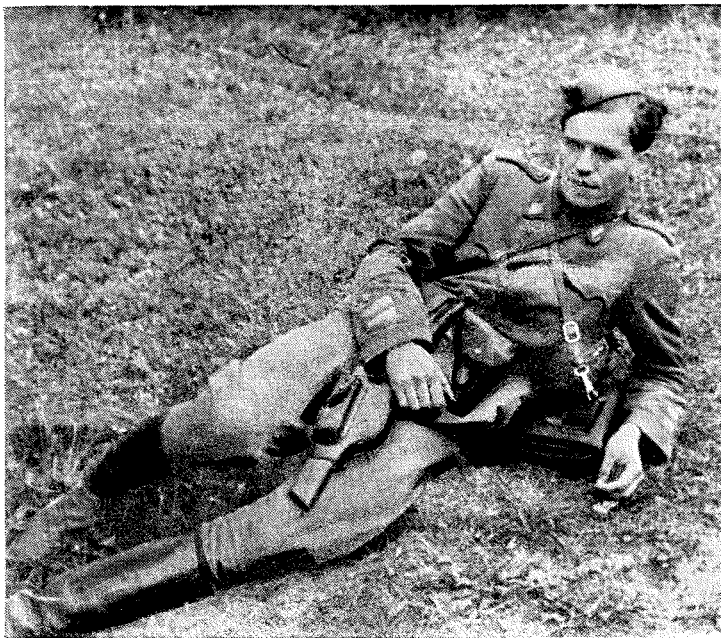
svobodo, ljudi, ki so umirali, da Slovenci ne bodo več hlapci. Nikdar ne bomo vseh herojstev odvili iz teme pozabe in ne koprene legend, ki na svoj način izpričujejo resnično zgodovino. Redki preživeli iz teh hudih dni lahko povedo le majhen del tistega velikega in še to se nam čestokrat zaradi neverjetne veličine zdi nemogoče.

Ljudje so se borili kot levi, gonili in trgali so sovražnike.

Na Fledermavsu je v levji borbi padel komandant bataljona Bračičeve brigade Tiger, sovražnik pa je podlegel besnemu napadu in jurišu Tigrovih borcev in tovarišev. Pri Brestanici je znani junak Ciril s protitankovsko puško uničil nemški tank, in čeprav ranjen, poškodoval še drugega. Dva krat se je zgodilo, da je borec Štirinajste divizije strgal sovražnemu mitraljezcu strojnico iz rok. Kolikokrat pa so jurišči pregazili sovražnikove položaje s še živimi sovražniki! Prvi tak juriš so izvedli borci Tomšičeve brigade, ko so prebili nemške obročje na cesti Celje—Konjice pri Bukovju, drugi tak juriš borci Bračičeve, ko so prebili obročje na cesti Vojnik—Vitanje, tretji juriš spet Tomšičevci, četrta, peti in zadnji veliki juriš pri Ravnah nad Soštanjem borci vse divizije, kot čvrsto povezane celote. V teh strahovitih bitkah in probojih, ki so v Sloveniji brez primere, so zblestela imena junakov: Tiger, Riš, Kotar, Dušan, Duško, Silni, Milenko, Imre, Miha, Gedžo, Gašper, Efenka, Aleks, Mičo, Jerman, Jakec, Stane, Martin, Jernej, že prej znani Ilija Badovinac, imena junaških voditeljev Divizije in imena mnogih padlih in pozabljenih. Kot vzor skupinskega junaštva je zblestela tista četa iz II. bataljona Tomšičeve

Na Štajerskem 1944. leta: prenos ranjencev XVI. divizije

Narodni heroj Ivan Kovačič-Efenka, namestnik komandanta IV. operativne cone 1945. leta

brigade, ki je pri Ravnah ščtila proboj divizije in je padla do zadnjega moža. Koliko tihih junaštev! Ranjenci so v strupenem mrazu zmrzovali, umirali so brez zdravniške pomoči skriti pri dobrih štajerskih ljudeh, umirali so izdani in pobiti s kopiti in rafali podivjanih Nemcev ali pa so vzdržali vse nečloveške muke in se še z nezaceljenimi ranami znova vrnili v brigado. Primer takega nezlomljivega junaka je Anton Dremelj-Ante, ki je bil že petič hudo ranjen pri Spodnjem Doliču, se konec aprila vrnil v Tomšičevo brigado, pa je bil 14. maja že spet ranjen pri Zavodnjah; dobil je nad 80 »šplitarjev« in je vse to vzdržal in preživel. Znan po svojem podvigu je Ris, ki je ranjen v prsi sam prešel pot s Paškega Kozjaka na Graško goro. Koliko ranjenih junakov se je samo ubilo, da jih ne bi dobil sovražnik...

Kdor tega ni doživel, težko doume, kaj pomeni glad, mraz od 20 do 30 stopinj pod ničlo, tritedensko nespanje, popolna telesna izčrpanost zaradi nošenja ranjencev in premagovanja strmin, klancev in visoke-

ga snega in stalne borbe, združene v enem samem pojmu, ko človek več ne čuti, da je človek, ko se bori v mešanici volje, obupa in besnila, ko umira

brez zavesti, da zapušča svoje drage, ko umira mlad, a ga šele smrt rešuje partizanske prisega in vsega trpljenja v borbi za svobodo in lepše življenje. Tako so umirali borci pod Basališčem, na Paškem Kozjaku, na Graški gori, pri Ravnah in na Mozirskih planinah. Strahotno je to, kako so ljudje umirali, strašnejše od tega, koliko jih je umrlo; umrlo pa jih je mnogo...

Ponoči pohod skozi sneg in proboji skozi sovražnikove zasede in obroče, podnevi borbe na položajih, ko so se ljudem med najhujšim streljanjem in ob najhujšem mrazu zapirale oči. Pomanjkanje streliva... Res čudno in neverjetno, da je sploh kdo ostal živ!

Okoli tretjine preživelih borcev XIV. divizije se je zbila vsa Štajerska, vse je vstalo, vse se je zlilo v mogočen tok vstaje in boja proti okupatorju. Tisoči novih štajerskih borcev, duh, ki je preplaval in napolnil vsak kotiček slovenske zemlje od Save do Drave, to je spričevalo zmage XIV. divizije. To spričevalo je vzdano v temelje tradicij, borb in zmag slavne Proletarske divizije »Borisa Kidriča«.

Franci Strle

Skupina ranjencev na Pohorju pod Veliko Kopo v bolnišnici dr. Ivana Pavčka

V ognjenih kleščah

VI. Slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Slavka Slandra« je bila ustanovljena 6. avgusta 1943 na Šipku. V prvi štab brigade so bili imenovani: Janko Sekirnik-Simon, komandant brigade; Mitja Ribičič-Ciril, politkomisar brigade; Tomaž Slapar-Tugo, namestnik komandanta; Josip Berkopec-Mišelj, pomočnik komisarja, in Franc Poglajen-Kranjc, načelnik štaba brigade. Po ustanovitvi je imela brigada ognjeni krst v avgustovski ofenzivi, ki je divjala po Moravškem. Nato je bila poklicana na Dolenjsko, kjer je bila borbe z Italijani, po zavzetju Novega mesta pa je bila iz sestava brigade ustanovljena nova Dvanajsta brigada, ki je ostala na Dolenjskem. Preostali del, 150 Šlandrovcev, pa se je 26. septembra 1943 vrnil na Stajersko. Potem je bila na Limbarski gori ponovna ustanovitev Šlandrove brigade. Brigada je nato odrinila v Savinjsko dolino, kjer je uničila sledeče nemške postojanke: 1. oktobra v Radmirju, 6. oktobra v Rečici, 30. oktobra v Smartnem ob Dreti in 29. novembra v Novi Štifi. Nato se je prebila skozi decembrsko ofenzivo na Koroško, kjer je 21. januarja 1944 napadla Crno, 27. januarja pa vodila ogorčeno borbo na Tomanovi planini. 18. februarja je uničila postojanko v Motniku, potem pa je prešla v pomladansko ofenzivo. Po velikem uspehu, ko je Slandrova brigada 30. julija do 18. avgusta uničila nemško postojanko v Lučah in Ljubnem, 12. septembra pa v Mozirju, je bila oktobra poklicana na Dolenjsko, kjer je vodila ogorčene borbe s sovražniki. Decembra 1944 se je spet vrnila na Stajersko in šele po zimski ofenzivi, ki so jo izvajale nemške sile, okrepljene s četniki in vlasovci, prešla v pomladansko ofenzivo. Meseca marca se je brigada vključila v sestav XIV. divizije in ob koncu vojne sodelovala pri uničenju in razoroževanju von Lehtrova armade na Stajerskem in Koroškem.

MENINA planina! Kdo od Stajerskih partizanov te ne pozna in se te ne spominja s partizansko ljubeznijo in toplimi občutki v srcu? Ne, teh ni, vsaj med Šlandrovci ne! Vsak borec te brigade se je v najhujših dneh našega naroda rad zatekel v tvoj prostrani objem. Sleherni Šlandrovec se je počutil srečnega, varnega in močnega, ko si ga ti, kot mati svoje dete, vedno rada sprejela v svoje naročje.

Partizani so te ljubili, ko si cvetela v bujnem zelenju, ljubili so te, ko te je, zasneženo in osivelo starko, pestil mraz in kuštral razbesneli veter in branili so te vselej, ko so po-divinjani sovražniki prodirali v tvoja tajinstvena nadržja.

Tudi februarja 1944, ko se je udarna brigada Slavka Slandra zatekla na tvoj vzhodni bok, na Slape, si nudila borcem varno zavetje. Tam si jih nežno pestovala, ko so se premraženi in sestradani vrnili iz akcije v Ločici, kjer so iz zasede nakresali švabsko patroljo z Vranskega, nabrali veliko hrane in požagali precej telefonskih drogov. Na Slapeh so počivali, si greli premrele ude, podprli lačne želodce in si tako nabirali novih moči za prihodnje borbe.

Takrat je bilo res hudo. Mraz je grizel v živo, pod nogami je škripal sneg. Ko pa je s Savinjskih Alp pridiviljal v goste starki zimi veter, je bilo še huje.

V brigadnem štabu je bilo tiho. Komandant Janko Sekirnik-Simon, novo imenovani komisar Lojze Žokalj-Džidži in načelnik štaba Tomaž Slapar-Tugo so nemo brskali po bataljonskih poročilih, premlevali obveščevalne podatke s terena in kovali načrte za boj proti Nemcem.

Nenadoma je Simonova odločitev pretrgala molk: »Prvi bataljon naj se vrne na relacijo Trojane—Vransko in tamkaj postavi zasedo!«

Toda, takrat je bilo v prvem bataljonu hudo. Komandant Igor je bil bolan, komisar Peter je pred dnevi padel na Menini planini. Vendar to ni bil razlog, da bataljon ne bi odšel v zasedo, kakor je bilo ukazano. Komandanta je nadomestoval Alojz Cede-Iztok, ki je bil iz drugega bataljona, komisarja pa je zastopal Janez Petje-Jovan. Jamstvo za uspeh bataljona pa so bili drzni komandirji Stojan, Boj in Zavasnik s svojimi klenimi mitraljezi in strelci.

Dan se je nagibal. Dolga meglena lisa, v kateri se je

dotlej kopala Zgornja Savinjska dolina, se je začela vzpenjati na Menino planino. Še malo in po dolini so se začele vžigati luči; noč je zagrnila zemljo. Vseposod je bilo tiho in mirno. Vseposod, le na Slapeh je bilo nekam skrivnostno živahno.

Prvi bataljon je nared! Borci so zvrščeni v kolono in v bojni opremi pripravljeni za pohod! Še trenutek... Jovan in Iztok prejemata v štabu brigade podrobna navodila.

Nenadoma je tiho povelje zašustelo po vsej koloni. Vodič je zagazil v sneg in potegnil za seboj predhodnico treh strelcev. Ko se je odtrgal od glavnine še borec za zvezo, se je začela bataljonska kolona vijugati navzdol po Rebernici. Temne postave so brez besed neslišno izginjale v gluho noč. »Kolona, stoj!« Po dolini se vije cesta Kamnik—Vransko. »Pozor!« Nič posebnega, vse je tiho. Dolina dremlje v globokem snu. Na cesti ni slutiti žive duše.

Naprejš!

Ko je ves bataljon prečkal cesto, so se Šlandrovci z zadoščenjem v srcu spominjali bližnje postojanke Motnik, ki so jo prvega februarja porušili. Slehernega borca pa je presunila tiha boleš, ko se je spomnil, da je v tej borbi padel komandant bataljona Rado Karat-Džek, brigadni komisar Josip Berkopec-Mišelj pa je bil huje ranjen.

Neustrašeni borci se vzpenjajo po vznožju Šipka in z odločnimi koraki hite proti cilju — v smeri Trojan. Vendar je v borbah le tičala neka skrb. Šli so namreč v zasedo v bližini Ločice, tja, kjer so prejšnji dan s svincem obtesali nemško patroljo. Niso morda zdaj Nemci pozorni na prisotnost brigade? In če so, ali se ne bodo Šlandrovci že s samim pohodom izdali nemškim patroljam in zasedam, ki verjetno preže nanje po dolinah? Najsi je bilo že kar koli, to je bila tako drobcena skrb, da bi jo raje imenoval opozorilo na previdnost.

Tik pred ciljem, visoko nad sotesko Trojan—Kofinar, se je kolona ustavila. Borci so počivali, komandant Iztok in

Ive Šubic: Po borbi

komisar Jovan pa sta poslednjič izbrusila načrt za zasedo. Potem sta povabila k sebi še komandirje čet in z njimi zdrsela na vzbočen parobek. Pred komandnim kadrom je ležala padajoča soteska. Skozi njo se je prebijal žuboreč potoček Bolska, ob njem pa se je vila dobro grajena cesta. Tam od Trojan se je spretno vijugala med bregovi, na tem mestu pa je napravila velik izbočen ovinek. Nad tem ovinkom se je proti vzhodu šopiril grebenast hrib, na zahodni strani, sem proti Šipku, pa se je vzpenjal strm breg. V vznožju ovinka je čepela zidana hiša, od južnega ovinka pa je vodila v hrib razrita pot.

»Mhm!...« je vzdihnil Iztok. »Zelo primeren prostor za zasedo! Toda, kar bo prišlo po cesti, bo treba urno sesuti, sicer! Če nam kaj sulcev uide iz soteske, pa nam udarijo v boke ali v hrbet, bomo pihali vročo kašo!« Toda Iztok ni poznal strahu. Brez pomišljanja je določil položaje čet in ukazal komandirjem, da jih z borci zasedejo, se na njih primereno utrdijo in čakajo povelja za napad...

Naprej! Bataljonska kolona se je zganila in začela nizati navzdol proti cesti. Na cilj! Borci so se razšli po položaju. Vedeli so, kaj jim je storiti. Vsak si je izbral primerno mesto, da je lahko videl na cesto, zgrabil kar mu je pač bilo pri roki in začel odmetavati sneg. Nekateri borci na desnem krilu so izkoristili za zaklon kolovozno pot, drugi so legli za gozdno drevje, tretji pa so si izpod snega nagrebali kamenja in si z njim zgradili primeren zaklon. Ni

pa bilo prijetno, ko so legli v hladne snežne zaklone.

Da bilo dejstvo zasede čimbolj učinkovito, je Iztok napotil čez cesto, na nasprotni greben, desetino borcev iz prve čete, z nalogo, da udarijo napadenim sovražnikom v hrbet, jih priklenejo na tla, oziroma, da jih s križnim ognjem uničijo. Tema se je počasi redčila. Na vzhodu se je začelo daniti. Čeprav je bilo oblačno, je pritiskal hud mraz. Ozračje je bilo čedalje težje. Nekateri so napovedovali sneg. In res! Niso se zmotili! Naposled je začelo snežiti. Bolj ko so borci prhali s sebe snežno gmoto, bolj so jih hitele zakrivati snežinke. Vidno so se pogrezali v zamete in stežka prežali na cesto.

Po osmi uri je v daljavi za Trojanami pretrgal tišino hropč glas avtomobilskih motorjev. Vendar! Borci so se še temeljiteje vgnezdili v zaklone, še čvrsteje stisnili orožje in ga pripravili na strel. Zdaj, zdaj! Še trenutek — pa bo zavrelo!

Glasno brnenje je odmevalo po soteski, se stopnjevalo in še močnejše udarjalo na partizanska ušesa. In naposled se je izza ovinka izluščil nekaj

poltovorni avtomobil. Na njem je bilo spoznati nekoliko nemških policistov. To je predhodnica avtokolone, kajti za njim je pridrvel vojaški kamion poln policije, pa še tretji, četrty, peti... Ni jih bilo še konec!

Iz gozda je zagrmelo, ko da bi se utrgal plaz. Svinčena toča je sekala v sotesko, v nemške kamione — v švabsko policijo. Motorji so zaškrtali, vozila so se zarila v obcestni jarek; prvih pet se je nago-mililo na kup. Okoli dvajset Nemcev je pri priči obležalo na kamionih, drugi, ranjeni in še živi pa so se kot mački pognali v strugo Bolske, mitraljezka trojka iz poltovornega avtomobila, ki jo partizanski ogenj ni mogel tolči, pa se je zatekla v hišo.

Puške so v rokah Šlandrovcev delovale brezhibno in brez oddiha. Ostro je sekala tudi zbrojevka na desnem krilu ter šarec na nasprotni strani ceste. Lahke italijanske brede pa so zamrznile in niti ena ni delovala. Mitraljezci so kleli, vendar to mazilo ni nič pomagalo. Šlandrovci kljub temu niso obupavali, temveč so še bolj energično tolkli proti sovražnikom.

Boris Vinter, najmlajši komandant slovenskih brigad. Rojen je bil 19. II. 1925 v Zrečah. Že 1941 je bil skojevec. K partizanom je odšel marca 1942. Jeseni 1944 je postal komandant Šlandrove brigade; padel je 19. II. 1945 na Menini planini.

Mica Šlandrova, ranjena v začetku decembra 1944

Švabski policisti iz šestega, sedmega in osmega kamiona, ki niso zavozili pod najhujši ogenj zasede, so poskakali v strugo potoka in od tam naskakovali partizanski položaj. Ko so se pognali na juriš, so ga hrabri borci razbili z ročnimi bombami. Nemci bi morali celo kdaj uspeli pretrgati položaj zasede, če jih ne bi z nasprotnega hriba tolkla v hrbet mitraljezna desetina. Borci na tistem grebenu so odigrali pomembno vlogo. S križnim ognjem so prikovali v zaklone vse policiste pred bataljonskim položajem, najbolj razgretim Švabom, ki so preveč dvigali glave pa so natresli svinca v betice. Šlandrovci so bili odločni in ognjevit! In prav taki so morali biti, kajti Nemce ni bilo samo osem, temveč šestnajst kamionov. Toda drugi del avtoko-

lone se je ustavil še pred zasedo. Policisti iz teh kamionov so poskakali v jarek, izkoristili kritje pred napadalci, se začeli plaziti v hrib in so kmalu ogrožali desno krilo zasede. Borci so prvi pritisk odbili. Tedaj pa so se Nemci povlekli za parobek in v večjem loku naskakovali zasedo. Z nemških položajev se je oglašalo čedalje več avtomatskega orožja.

Tiste policiste, ki so se skrili pred bataljonskim položajem v strugo potoka, ni bilo moč uničiti. Strelno orožje jih ni zaselo, bombe pa niso našle vsako luknjo. Tudi švabskemu mitraljezu, ki je lajal iz hiše proti levemu krilu zasede, ni bilo moč ugovarjati. Puške mu niso bile kos. Pod njegovimi streli sta izkervavela pomočnik mitraljezca in en strelec.

Še huje je bilo na desnem

krilu zasede. Tam so se fantje tolkli že v tri smeri: napadali so Nemce pred seboj, udarjali po tistih, ki so pritiskali na bok, hkrati pa odbijali naskok izza hrbta. Bojna vihra se je zavozlala v čudno zanko.

Kaj storiti? Naj se bataljon požene na juriš v sotesko in potolče tamkaj skrite sovražnike, nato pa pobere orožje, strelivo in opremo? Ne! To bi bilo za Šlandrovce pogubno! Juriš bi prav gotovo uspel, vendar!? Kako naj bi se potem bataljon izmotal iz ozke soteske, ki je med dvema hriboma trepetala v viharju svinca, jekla in bombnih eksplozij? No, to res ne bi bilo odpustljivo! Kaj potem? Naj se čete umaknejo? Ne, tudi to še ne! Švabe je treba nakrešati, kot se spodobi!

Nenadoma je zagrmelo po vsej soteski. Borci so usekali z vso silo in z vsem orožjem hkrati. Nemci iz prvih osmih kamionov, ki so bili še pri življenju, so bili zdaj v hudih škripcih. V groznih krčih so se iz struge in izza drugih zaklonov otepali smrti. Ob naglem partizanskem udaru jih je nekaj med njimi žalostno zastakalo in klicalo nemško pomoč. V pomoč so res imeli upanje, upanje, da jih rešijo kameradi iz naslednjih osmih kamionov, ki so pritiskali na bok zasede.

In spet so se Šlandrovci vzpodbujali med seboj: »Dajmo, tovariši! Usekajmo po švabskih beticah!« Vmes je posegel kakšen klic komandirja, pa je spet tresnila nova bomba in še huje zalajala strojnica. Tolkli so levo in desno, naprej in delno tudi nazaj!

Nemci, ki so pritiskali v bok in v hrbet desnemu krilu zasede, so bili vsiljivi. Bataljon so grabili v klešče in se pripravljali, da ga pahnejo v brezno strelav, rafalov in eksplozij. Za strelivo pač niso imeli skrbi, pa so nabijali, da je vreščalo po soteski, ko da so Šlandrovci zašli v čebelni roj.

Bataljonska zaseda se je znašla v ognjenih kleščah. Zdal se je bilo treba nujno odločiti. Vztrajati na položaju bi pomenilo — podpisati last-

no smrtno obsodbo. Smrtno obsodbo zato, ker je borec zmanjkovalo streliva. Na zaplembo nemškega orožja in streliva pač niso mogli več računati. Pot k rešitvi je bila dejansko samo ena. Izток in Jovan sta bila na jasnem: poginati se na juriš, pomeni, sam sebi zadržniti zanko! Vztrajati na položaju, pomeni, pristati na poraz. Da, poraz! Borec je zmanjkovalo streliva, dva mitraljeza že itak nista delovala, globok sneg je zelo oteževal premik borcev, Nemci pa so dobivali pomoč in z vseh strani naskakovali položaj bataljonske zasede in sipali nanjo svinčeno točo.

»Bataljon, umik!«

Utrujeni borci so zapuščali zaklone in se za parobkom razrite globeli umikali proti Šipku. Pobočnice so bile hud boj z Nemci, ki so na vsak način hoteli zasadiť nož zasedi v hrbet. Vendar niso uspeli.

Iz ognjenega žrela so Šlandrovci ob umiku uspeli rešiti hudo ranjenega namestnika komandirja čete. Pri reševanju se je najbolj junaško izkazala bolničarka Micka, brhko belokranjsko dekle dvajsetih let. Pod Šipkom so borci izdelali preprosto nosilo iz dveh smrekovih drogov in šotorskega krila in odnesli ranjenca v Ra-

Iz borb za osvoboditev Ljubnega: Šlandrovci so zajeli Nemce

kitovec. Že na nosilih pa je Samo zaradi močne krvavitve umrl. Vaščani so ga pokopali v domačem kraju, v Češnjicah nad Blagovico.

Medtem ko se je bataljon srečno umaknil na Šipek, se je morala mitraljezna desetina z nasprotnega hriba prebiti do Št. Gotarda in od tam po ovinku okoli Trojan na Šipek, v sestav bataljona.

Izmučena in premražena kolona borcev se počasi vije s Šipka proti Rakitovcu. Šlandrovci z grenkobo v srcu obžalujejo, da niso uspeli zapleniti orožja in potolči vseh Nemcev. Kljub temu pa so bili borci prežeti z zadoščenjem, da so švabsko policijo res pošteno nakresali in več ko štiridesetim pretrgali nit življenja. V velik uspeh so si šli, da so tej avtokoloniji preprečili pot v Savinjsko dolino, kjer so nameravali Nemci v akcijo proti XIV. diviziji.

Kolona se je vijugala dalje. Ko se je izognila vzbočene gozdne planjave, so se stari Šlandrovci s ponosom spominjali na 6. avgust 1943, ko so na tisti planjavi stali v zboru in ustanavljali Šlandrovo brigado. Njihove misli so pohitele za brigado po slavnih partizanskih poteh. Spominjali so se vroče avgustovske ofenzive, pohoda na Dolenjsko, topniškega boja z Italijani, vrnitve na Štajersko, porušenih postojank v Radmirju, Rečici, Šmartnu ob Dreti, v Novi Štifti, pa tisti pohod na Koroško, napad na Črno, borba na Tomanovi planini, uničenje postojanke v Motniku in številne borbe, ki so jih vodili z Nemci.

Zavzetje Ljubnega 1944. leta

Jože Štok-Korotan

V borbi za resnico in ljudi

DOLGA leta je Štajerska zahtevala od naših borcev največ poguma, največ krvi, največ trpljenja. V srca Štajercev so Nemci od prvega dne okupacije natrosili strašnega pelina smrti, preganjanja, ovadustva in razkazovanja svoje mogočnosti. Štajersko so smatrali vključeno v meje velikega »Reicha«.

Zaradi tega si je uporniška beseda tako težko utirala pot med ljudstvom. Vendar je morala iti od ust do ust prav svetla misel upora; najprej je morala le-ta razgreti štajerske Slovence. Zato je v uporniški besedi plamtelo tudi veliko poslanstvo vsega slovenskega naroda v velikem in vztrajnem bojnem zaletu proti fašističnemu nasilju, proti hlapčevanju, proti izdajstvu. To poslanstvo, ki ga je v imenu naroda vsak dan širil sleherni partizan in aktivist, sleherni zavedni Slovenec, je bilo najširše in obenem najtrdnjše kulturno delo, ki je nenehno preobrazovalo miselnost »naroda hlapcev« v miselnost »naroda upornikov«. Ta beseda, podkrepljena z junaškimi dejanji naših borcev, je delovala kot sila prirode, kot hudourniki, ki se združujejo v poplavo. To ni bila samo propaganda, kot jo razumejo drugod po svetu, ampak mnogo več! Šlo je za obstoj slovenskega naroda, za upor proti nasilju in krivici, za veličasten primer pred vso Evropo in svetom, da mali narod bije neenak boj s stokrat močnejšim tujim zavojevalcem. Ni šlo samo za to, da se bojuje, temveč da ponesemo med ljudstvo nov duh, ali kakor govori Kajuh svoji XIV. diviziji:

»Ponesi Tomšiča, duh Šerčerja, duh Bračiča po vsej slovenski zemlji in prekalji z njim srca!«

Izredno huda borba štajerskih partizanov od 1941. do konca 1943. je pripravila deželo, da jo končno »preorje« plug XIV. divizije. Najslavnejša slovenska divizija je februarja 1944 v mrazu in gladu

bila tri tedne neprenehoma boj za Štajersko. To je bil edinstven pohod, to je bila široka brazda tik pred pomladjo. Čeprav zdesetkana, čeprav utrujena do smrti, čeprav zastala v Zgornji Savinjski dolini — vendar je zmago dobila. Osvojila je vso Štajersko. Osvojila je namreč simpatije vsega ljudstva ter dala pogoje še za širši polet narodnoosvobodilne borbe. Sledile so sijajne zmage; obsežna ozemlja od Koroške do Sotle so postala svobodna in na Štajerskem nemška oblast ni delovala več. Prej so partizani včasih sporazumno dopuščali, da jih prijavljajo, zdaj so ljudje sprejeli kot zakon, da partizane ne prijavijo več, pač pa nemške ovaduhe in Nemce. Začelo se je obdobje, v katerem se je lahko izrazilo tudi kulturno-umetniško delo.

To kulturno razgibanost je posebej podprl štab IV. operativne cone, ki je organiziral močan propagandni odsek. Že 1. aprila 1944 je začel izdajati list »Štajerski kurir«, ki je opravil izredno pomembno delo vzporedno z »Novim časom«, vestnikom OF za Štajersko in Koroško. Ta dva lista sta vedno bolj širila obseg in tematiko. Razen vojnih poročil so polagoma objavljali re-

portaže iz borb, popotovanja, opise dogodkov, pesmi in politične razprave.

Pomembnejši sodelavci v obeh listih so bili: Aleš Bebler-Primož, Vinko Hafner, Dušan Bole, Ivan Nemec, Matevž Hace, Jože Borštnar, Rado Zakonjšek, Stane Skrabar-Braškar, France Kosmač, Stane Lenardič-Zan, Vida Brest, župnik Franc Šmon, Albin Vipotnik, Kresnik, Vojteh Logar, Božidar Gorjan, Jože Kotar, Cvetko Zagorski, Janez Collauti, Jože Praprotnik, Stane Dolanc in še vrsta vojnih in političnih dopisnikov, ki so se oglašali iz enot in oddaljenih krajev Štajerske. »Štajerski kurir« je imel v letu 1944 sedemnajst števil. V začetku je obsegal samo 4 strani, peta številka 14, kasneje 16 in zadnja celo 24 strani. To skoraj ne bi mogli več imenovati vojaški vestnik, ampak nekako revijo, v katero so borci pisali vse mogoče doživljaje, pesmi, analizo borb, navdila, uspehe podoficirske šole, razkrinkavanje izdajalcev itd.

Kakšen odmev je dobil »Štajerski kurir« med ljudmi, nam govori zgodba o kmetici z Mozirskih planin, ki je vsepovsod iskala tiste, ki tiskajo »Štajerskega kurirja«. Končno so jo stražarji pripeljali v štab cone k uredniku Braškarju. Na glavi je prinesla velik jerbaspotic in klobas. Tisti dan so

ŠTAJERSKI KURIR

Vojaški vestnik
štaba IV. operat. zone
NOV in POS

Leto I. - št. 13 - 22. avg. - cena 30 pf.

Naslovna stran 13. številke »Štajerskega kurirja«

mu potem ljudje dodajali še nove kitice.

Na poziv štaba IV. operativne cone je Radovan Gobec prišel na osvobojeno ozemlje Savinjske doline septembra leta 1944 in prevzel glasbeno vodstvo. Tamkaj je že našel partizanski oktet, ki ga je vodil Lojze Avšič iz Zagorja. Tovarišica Vera Hreščak-Bebler si je z veliko vneemo prizadevala zbrati najboljše sile na Štajerskem, da bi posredovala borcev in ljudem osvobojenega ozemlja kolikor mogoče kvalitetne umetniške prireditve. Na njeno pobudo je štab cone pozval vse kulturne delavce, da se pridružijo ekipi v Gornjem gradu. Prišla je popolna rudarska godba iz Trbovelj s kapelnikom Hudarihom. Hkrati se je zbiral rudarski pevski zbor »Zarja« iz Trbovelj z zborovodjem Dolničarjem. Za njimi je prišla tudi godba iz Senovega pod vodstvom kapelnika Zorka. Jože Škrinjar pa je zbral za svoj orkester okrog 16 članov.

Radovan Gobec je žel nadaljevanje s svojimi deli in kdorkoli je bil sposoben umetniško ustvarjati, je tedaj na svoj način sodeloval. Vera Hreščak je kot vodja kulturno-umetniške skupine pazila, da delovni elan ni poлегel, temveč rastle od prireditve do prireditve. Pokazala

Ob razstavi fotografij Jožeta Petka v Gornjem gradu, septembra 1944. Od leve proti desni: Luce Žitnik, v obveščevalnem centru IV. operativne cone; Jože Petek; Jože Lampret, verski referent XIV. divizije; zadnji na desni je Franc Šmon, verski referent IV. operativne cone

imeli propagandisti veliko veselico, saj jim je bila naklonjenost in hvaležnost ljudstva — velika vzpodbuda.

V enotah so izdajali vrsto listov. Naj navedem samo nekatere: »Glas svobode«, »Mi vstajamo« (oba iz XIV. divizije), »Tomšičev glas« in »Rdeča zvezda« v Tomšičevi, »Naša pesem« v Šerčerjevi, »Na juriš!« v Bračičevi, »Pohorski partizan«, »Zasavski partizan«, »Od Sotle do Savinje« itd. Ne samo brigade, temveč celo bataljoni so imeli svoje liste. Množična pojava samonikle literature po vseh enotah in terenih je značilna za leto 1944 na Štajerskem. Bila je odraz splošne vstaje ljudstva in silnega poleta borcev, ki so vodili zadnje borbe pred končno osvoboditvijo.

Šlandrova brigada je izdala zbirko pesmi »Iz težkih dni« in razmnožila za pevske zборе »Pesmarico z notami«. Istčasno je Radovan Gobec na Kozjanskem napisal besedilo in glasbo za pesem »Bohor žari«. Kmalu je sledila njegova, po vsej Sloveniji znana »Pesem o svobodi«. Radovan je imel na Kozjanskem svoj pevski zbor, s katerim je priredil mitinge. V funkciji okrožnega šolskega nadzornika

je izkoristil položaj tudi za to, da so se v prvih osvobojenih slovenskih šolah otroci učili slovenskih borbenih pesmi. Pionirske zборе so imele šole v Henini, Jurklostru, Dobju in Lokavcu. V tem obdobju je napisal za pionirje mladinsko skladbo: »Moj očka je v hosti partizan«. Za zabavni del mitingov je sestavil kuplet »Kako sem postal partizan«, ki so

Ivan Seljak-Čopič: Zadet — in omagal je...

»Štab konservatorija« ob Petkovi fotorazstavi. Od leve proti desni: Stane Zabovnik, pevovodja; Vera Hreščak-Bebler, vodja kulturne sekcije IV. operativne cone; Radovan Gobec in Jože Škrinjar

se je pravega mojstra v pripravljanju programov, pa tudi sama je nastopila s silo, ki je osvajala vse poslušalce. Pevci so v kratkem času naštudirali blizu sto pesmi, orkester in godba sta se naučila vse partizanske koračnice in pesmi. Nastala so nova dela: koračnice tovariša Suše, Škrinjarja in Gobca, kantata Radovana Gobca za zbor in orkester — »Hej partizan!«, ki je bila za partizane na Štajerskem vrh doživljata. Spominjam se, da nas je ganila in prevzela od sladke slabosti, kajti po tolikih letih poslušati dovršeno glasbo, ki je izvirala iz naših lastnih src, to je vsakogar upijalo. Prihajale so brigade za brigadami, ljudje iz okolice in zmeraj se je dogajalo, da dvorane niso hoteli zapustiti. Vztrajali so in zahtevali partizansko glasbo vse dotlej, dokler sami niso opazili, da so pevci in godbeniki izmučeni.

Najlepši spomini nas vežejo na Kajuhov večer, ki ga je priredila Vera Hreščak. Prisotni so dobili zbirko Kajuhovih pesmi, opremljeno s Kajuhovo fotografijo. Recitirane pesmi je spremljala glasba tovariša Škrinjarja. Kajuhovi verzi so kakor nežne vezi, ka-

kor tresoče strune brneli v srcih poslušalcev in dvorana je v popolni tišini, napolnjena z rahlo otožno glasbo in glasom recitatorja, sprejela najlepše pesmi iz hudih dni okupacije in narodnoosvobodilne borbe. Kajuh je bil svetel simbol kulturnih delavcev na Štajerskem in ni čudno, da so po njem imenovali svoj klub, ki so ga ustanovili 9. novembra 1944.

Za Gregorčičev večer smo predvajali melodramsko »Hajdukovo oporoko«. Glasbo je pripravil Radovan Gobec, recitirala pa sva Vera Hreščakova in jaz.

Kulturna skupina pa ni delovala samo v Gornjem gradu, temveč je obiskala vse kraje v Savinjski dolini. Tedaj se je posebno izkazal tovariš Vacko, ki je s prepevanjem kupletov in kronike XIV. divizije spravil poslušalce v bučen smeh. Prosti čas so pevci izkoristili za razmnoževanje partizanskih pesmi, posebno umetnih pesmi Radovana Gobca z naslovom »Sodobne pesmi«, z besedilom in notami, ki so jih pošiljali po vsej Sloveniji.

Mladi pesniki in pisatelji so začeli izdajati revijo »Nova beseda«, v kateri zasledimo

imena: France Kosmač, Vida Brest, Peter Levec, Vera Hreščak, Collauti, Matevž Hace, Braškar, Ivo Lipar-Iztok, Franc Šmon, Ivan Lenardič in Milan Venišnik-Savinc.

Člani Kajuhovega kluba so se dogovorili, da bi posamezniki napisali tudi samostojne knjige. Tako je izdal France Kosmač »Partizanske sonete«, jaz »Pravljico o Osvobodilni fronti« (ilustriral jo je Pavle Šimec-Pajo) in povest »Partizanska mati«. To je bila edina brošura, ki smo jo natisnili v celoti s tiskarskim strojem. Naslovna stran je bila v treh barvah. Vera Hreščak je izdala »Kroniko XIV. divizije«, Bukovec je spisal enodejanko »Štajerska v plamenih«, Kosmač, Štajnbah in Osnakin pa so izdali zbirko reportaž »Nova velika zmaga«. Izšle so tudi tri številke »Partizanskega Totege lista«. Med likovnimi umetniki naj omenim še mladega ilustratorja Ivana Seljaka-Copiča. Pavle Šimec-Pajo, njegov prijatelj in učenec Nikolaja Pirnata, je svoj talent čudovito razvil; zimska ofenziva pa nam ga je za zmeraj vzela. S kiparskim delom so začeli v ateljeju pokrajinskega odbora; Celestin Pertot, Ciril Cesar ter Stojan Batič.

Eno največjih kulturnih doživetij je bila fotografska razstava v Gornjem gradu, od 1. do 8. oktobra 1944. To je bila pravzaprav razstava fotografij Jožeta Petka, ki je razstavil nad 300 fotografij XIV. divizije. Tovariš Riko in ostali pa so jih razstavili nekaj deset in so tudi pomagali pri povečavi Petkovih fotografij. Leskošek in Polič, ki sta se tedaj mudila v Gornjem gradu, sta dala vse priznanje štajerskim propagandistom in izjavila, da bi s tako razstavo lahko nastopili in želi uspeh v vsakem velikem mestu. Resnično: Jože Petek je ustvaril neposredno v boju pravi zaklad slik. Sam pa se je pridružil našim velikim padlim tovarišem: Karlu Destovniku-Kajuhu, Janezu Weissu-Belaču in Cvetku Maroltu-Špiku. Njih spomin in slava so ohranjeni v naših srcih in v njihovih delih.

Janez Perovšek-Pelko

Fotografije govore ...

*Drzna jurišča s Pohorja:
Ježek in Vido*

*Prenos ranjencev. Spredaj na
levi Cveto Marolt-Žpik, kom-
ponist himne XIV. divizije, na
desni harmonikar Lavrič iz
Cerknice, zadaj na levi Kajuh,
na desni Savo Vrtačnik. Ka-
juh, Marolt in Lavrič so padli
v borbi na Štajerskem*

*Po zavzetju Letuša,
12. septembra 1944. leta*

*Nemci v ofenzivi proti II. grupi odredov na Blegošu, 1942. leta,
ko se je prebijala na Štajersko*

*Narodni heroj Jože Borštinar, komandant IV. operativne cone
(prvi na levi), v osvobojenem Ljubnu 30. julija 1944. leta*

Povelje je bilo izvršeno

Prvi proletarski udarni bataljon »Toneta Tomšiča«, ki ga je 1. junija 1942 ustanovil GSS, je bil jedro Prve slovenske proletarske udarne brigade »Toneta Tomšiča«, ki je bila ustanovljena 16. julija 1942 v vasi Cesta na Kočevskem. Borbeno Ljubljana je proletarcem pripravila bojno zastavo, ki pa je Lahom prišla v roke, preden so jo Tomšičevci videli. Dober mesec po ustanovitvi je brigada spremenila ime in se imenovala: 1. SNOUB »Toneta Tomšiča«, kot se je pozneje uradno imenovala vse do priznanja njenega prvotnega naziva. Ustanovitev Prve proletarske brigade je bila velikega pomena za večanje učinkovitosti in udarnosti slovenskih partizanov. V Tomšičevi se je izšolala večina naših najboljših vojaških in političnih kadrov, juriš Tomšičevcev pa je postal vzor in simbol vseh naših brigad. Topla reber, Jelenov žleb jeseni 1942, Zumberak, Suha krajina, Krim in Mokrc, Catež, Osredok čez italijansko-nemško mejo, Rajhenau, Bojanci, Trebnje, nemški vojaški transport pri Verdu in Mačkovec — to so kraji le največjih zmag Tomšičeve brigade pred kapitulacijo Italije, ko je pri Ribnici in Kočevju razorožila skoraj tri divizije Lahov. Nato je v zalezu uničila belogardiste v Velikem Osojniku in Zapotoku, kar je bil prvi pogoj za zavzetje belogardistične trdnjave v Turjaku. Sledili so boji okrog Rakeka, prvo uničenje Stampetovega mostu, boji na Mašunu in kljubovanje VI. nemški ofenzivi. Po ofenzivi je s sodelovanjem ostalih enot XIV. divizije uničila postojanke Grahovo, Velike Lašče in delno Kočevje. V času pohoda XIV. divizije je izvedla večino najhujših probojev, kot: na cesti in progi Zagreb—Karlovec, pri Zlataru, uničila nemško kolono pri Planini, Senovo, proboj na Linde in obramba gradu, proboj na Pohorje, boji na Basališču, Graški gori, proboj pri Ravnah in borbe na Štaknah in Belih vodah. Po ofenzivi je uničila postojanke Moravce, Sentjurij, dvakrat Smartno ob Paki, Letuš, Ribnico in Mariborsko kočjo na Pohorju in Vojnik ter vodila boje, kot so: uničenje avtokolon na cesti Lukovica—Krašna, pri Novi Štifti in pri Kamniku, borbe pri Rakitovcu, Smitelu, Pohorju, Zavodnjah ter dve najhujši bitki na Štajerskem — na Razborju in pri Cernivcu, vzdržala vso težo nemške ofenzive 1944/45 na Štajerskem, ob kapitulaciji Nemčije pa razorožila od vseh brigad največ sovražnikov ter bojevala zadnjo najhujšo bitko II. svetovne vojne v Evropi 13. in 14. maja 1945. Odličen vojaški kader, taktična in manevrska sposobnost, udarnost in nezlomljivost, uničujoč in za sovražnika nevzdržen juriš ter popolno izpolnjevanje borbenih povelj višjih štabov, to je Tomšičevi brigadi prineslo sloves celo pri okupatorju, saj so jo leta 1944 Nemci na Štajerskem imenovali: »Železna brigada«. Se bolj pa jo je cenilo naše ljudstvo in vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, ki jo je odklikovalo z Redom narodne osvoboditve.

SKORAJ teden dni je Tomšičeva brigada operirala na sektorju Graška gora—Paški Kozjak, kjer je 16. in 17. avgusta 1944 izvršila dve uspešni akciji. Zlasti pomembna je bila druga, ko je brigada uničila tovorni vlak, pobila 28 in ujela 3 Nemce, zaplenila 2 puškomitraljeza, 26 pušk, 3 pištole in mnogo streliva. 21. avgusta je brigada dobila nalog, da se ponoči prevrže na področje Šiklarice na Pohorju. Brigada, ki je tedaj taborila pri Sv. Mohorju nad Sp. Doličem, je to nalogo izvršila v jutranjih urah, ker je do Šiklarice skozi Mislinjsko grapo le okrog 4 ure hoda. V štabu brigade smo sklepali, da nam bo Štab divizije poveril napad na nemško postojanko Ribnico na Pohorju. Ta postojanka nam je bila kakor trn v peti, pa tudi brigadni obveščevalci so že poprej dobili nalog, da o tej postojanki zbero čim popolnejše podatke. Naše predvidevanje se je uresničilo, kajti že naslednji dan je štab XIV. divizije izdal nalog, da mora Tomšičeva v noči 22. do 23. avgusta 1944 uničiti nemško postojanko Ribnico, Šercerjeva brigada pa postojanko Šentlovrenc na Pohorju. Takoj nam je bilo jasno, da gre za zelo važno nalogo, saj sta ti dve postojanki služili Nemcem kot izhodni točki za razne hajke proti partizanskim enotam in bolnišnicam na Pohorju, hkrati pa kot bočno varovanje sovražnikovih komunikacij v dolini Drave. Takoj po prejemu divizijskega, je štab brigade izdal svoje dnevno povelje. To povelje zaradi izredne zanimivosti navajam v celoti. Razen glave in naslova v začetku vsebuje še označbo specialke: »Sekcija Celje, Slovenj Gradec, Rogatec, Maribor 1:100.000«, nakar preide na označbo sovražnikovih moči in položajev in se takole glasi:

»Na sektorju operacij ima sovražnik sledeče sile: Maribor 1200 do 2000, Mariborska kočja 37, Sokolski dom 35, Ruše 50, Fala 70, Vuhred 140,

Lado Mišica-Miha, komisar, komandant Tomšičeve brigade, kasneje namestnik komandanta XIV. divizije

Vuzenica 120, Dravograd 400, Otiški vrh 24, Sentjanž 660, Slovenjgradec 370, Mislinja 162, Konjice 300, Slovenska Bistrica 300 mož policije, žandarmerije, wehrmannov, vojakov in landwahe.

Naloga enot XIV. divizije je: uničiti sovražne postojanke v Ribnici in Šentlovrencu na Pohorju. V Ribnici je 16 orožnikov in okrog 100 wehrmannov, ki so nastanjeni v treh stavbah, v Šentlovrencu pa 60 wehrmannov, 18 orožnikov in 20 landwahe, ki so nastanjeni v dveh zgradbah. Postojanka v Ribnici je zavarovana s 15 bunkerji iz zemlje, v katerih se preko noči zadržijo večji del posadke, nekaj posadke pa je tudi v zasedah okrog postojanke.

V akciji, ki se bo začela 22. t. m. ob 23. uri, sodelujejo: I. UB TT, II. UB LŠ in Pohorski odred. Naša brigada izvrši napad na Ribnico in postavi zasede na cesti Ribnica—Vuzenica in Ribnica—Brezno. II. UB izvrši napad na Šentlovrenc in postavi zasedo na cesti Šentlovrenc—Fala. Pohorski odred postavi zasedo na cesti Ribnica—Vuhred.

Z ozirom na naloge I. UB TT odredjamo:

I. bataljon (45 pušk, 10 puškomitraljezov, 1 angl. bacač, 6 brzostrelk, dodeljeni minerci) izvrši napad na postojanko z jugovzhodne strani.

II. bataljon (64 pušk, 8 brzostrelk, 9 puškomitraljezov, 1 angleški bacač, dodeljeni minerci) izvrši z dvema četama napad na postojanko s severozahodne strani. Eno četo da v zasedo na cesto Ribnica—Vuzenica pri Kruhojedu, k. 637.

III. bataljon (56 pušk, 6 brzostrelk, 10 puškomitraljezov, 1 protitankovska puška, dodeljeni minerci) postavi zasedo na cesti Ribnica—Brezno na k. 328.

Zasede naj ceste zaminirajo z minami na poteg in postavijo barikade ter ob začetku napada porušijo telefonske vode. Zaminirati je progo v bližini zasede III. bataljona. Akcija se začne točno ob 23. uri in v tem času morajo biti zasede na svojih mestih. Zasede se ne smejo umakniti brez naloga štaba brigade, ker se bo akcija nadaljevala preko dneva, če se ne posreči postojank uničiti preko noči.

Vsak bataljon mora postaviti bataljonsko previjališče v bližini svojega učinkovanja in ranjence transportirati do brigadnega previjališča, ki se bo nahajalo pri štabu brigade v hišah nad cesto, ki vodi v Brezno in Josipdol, 1 km od postojanke.

Vse edinice morajo v štab brigade pošiljati poročila o poteku akcij vsake dve uri, predvsem pa morajo takoj poslati zveze po prihodu na položaje. Kurirjem je dodeliti dobre vodiče in hitra transportna sredstva (konje, kolesa). Štabi bataljonov so odgo-

vorni, da bo zveza brezhibno delovala.

Brigadna komora se za časa akcij umakne na Planinko. Bataljonski intendantje so odgovorni, da bo moštvo po prihodu iz akcij prejelo zadostno količino hrane. Vsak bataljon dodeli v zaščito komore po 3 puškarje. Brigadni intendant je dolžan organizirati rekvizicijo trgovin v Ribnici za časa akcije.

Znaki razpoznavanja za časa akcije so: Tone — Andrej (nočni bojni) Mitraljez — Moskva (nočni), zamahne se trikrat s kapo ali robcem nad glavo, s puško od sebe (dnevni).

Sledi pozdrav: »Smrt fašizmu — svoboda narodu!« in pečat, podpisana pa sta politkomisar Tone Turnher in komandant Lado Mišica.

Naloga brigade, ki je štela približno 600 mož, a od tega je bilo polovico neoboroženih, nikakor ni bila lahka, saj je morala opraviti z dokaj številnim in močno utrjenim sovražnikom. Zaradi tega smo v popoldanskih urah sklicali posvet poveljnikov ter odšli na severni del Pohorja, odkoder se je videlo v Ribnico.

Tukaj smo še enkrat podrobno odredili naloge vsake enote, ki je morala sodelovati v akciji.

Na obronkih Ribnice smo takoj opazili bunkerje, ki so bili najbolj številni z južne (pohorske) strani. S te strani je sovražnik tudi pričakoval morebiten napad partizanov. Prav zato smo mi predvideli, da najbolje oboroženi II. bataljon napade s severne (dravske) smeri šele tedaj, ko bo I. bataljon s pohorske strani pritegnil nase vso pozornost sovražnika. Ker je bilo najverjetneje, da bo sovražnik poslal pomoč napadeni postojanki iz smeri vasi Brezno, smo na to cesto poslali ves III. bataljon, a na cesto proti Vuzenici le eno četo II. bataljona. Morebitne intervencije iz drugih smeri niso mogle priti pravočasno in bi zato bile neučinkovite.

Točno ob določeni uri je I. bataljon napadel s pohorske strani. V prvem jurišnem nalletu je presenečene wehrmance pregnal iz bunkerjev. Le-ti so v začetku iz nekaterih bunkerjev nudili zagrizen odpor, zlasti še iz bunkerja, v katerem so imeli težko strojnico.

Štab II. bataljona Tomšičeve (Cirkuše pri Slovenjem Gradcu, avgusta 1944). Od leve proti desni: Ivan Klemenc-Jurček, komisar bataljona; Franc Bogataj-Rajko, pomočnik komisarja; Henrik Rajter-Dušan, operativni oficir; bataljonska bolničarka; Stane Šuštaršič-Boštjan, namestnik komandanta, in Ivan Zore-Jernej, komandant bataljona

Gornja fotografija prikazuje skupino Tomšičevcev v borbi na Pohorju 1944. leta

Takoj so bili poslani v napad bombaši, ki so pod močnim in točnim zaščitnim ognjem hitro opravili z branitelji ter zaplenili strojnico. V tem času je II. bataljon v veliki naglici (spredaj v strelcih oboroženi, za njimi neoboroženi, ki so takoj odvezemali sovražnikom orožje ali celo brez orožja obračunavali s sovražnikom) vdrl z druge strani že v sredino vasi ter začel obkoljevati utrjeno orožniško postojanko. Wehrmanni so se tako brezglavo in jadno umikali proti orožniški postojanki, da je eden našel smrt v vaški luži, hkrati pa so padli v križni ogenj obeh bataljonov. Le malokateri si je rešil zdravo kožo! Večja skupina (44 po številu) se jih je predalo, ostali pa so, v kolikor niso našli smrti, izkoristili temno noč in dobro poznavanje kraja ter se izvili iz obročja.

Preostalo nam je še: uničiti orožniško postajo. Tu se je poleg šestnajstih orožnikov branilo še okrog 15 najbolj zagrizenih wehrmannov. Ker je obkoljena posadka dvonadstropne utrjene orožniške postaje pozivom na predajo odgovarjala samo s še hujšim ognjem iz vsega razpoložljivega orožja, smo sklenili stavbo minirati. Na sovražnikove strelne line smo namerili močan in precizen ogenj, da so se minerci lahko stavbi ne-

moteno približali. Po prvi mini, ki je napravila odprtino v stavbi, so borci II. bataljona vdrl v stavbo, da bi jo postopno zavzeli. Toda sovražniki so se še nadalje zagrizeno borili. Sklenili smo stavbo ponovno in to znotraj minirati. Minerac je na dovolj velikem kolu prinesel eksploziv, da bi ga podstavil pod strop; vsi borci, razen komandirja Miklavža, so se umaknili iz stavbe...

V trenutku se je začela strašna eksplozija. Medtem ko se je minerec pripravil, da bi prižgal vrvico, je neki Nemec vrgel bombo naravnost na eksploziv. Nastala je predčasna eksplozija, ki je razen Švabov v svojih ruševinah pokopala tudi minerca, komandirja Miklavža pa, ki se je ravnokar umikal skozi luknjo, je zidovje stisnilo in strlo. Tovariši so mu takoj priskočili na pomoč, pa je bil že mrtev.

Tako je bila postojanka Ribnica uničena v pičlih treh urah. Plen je bil velik, veliko pa ga je ostalo še v razvalinah orožniške postaje. Solo, v kateri so bili nastanjeni wehrmanni, smo zažgali, da bi tako onemogočili ponovno vzpostavitev postojanke v vasi. Oba bataljona sta slavila zmago. Vaščani so jim priredili imenitno gostijo, zjutraj pa so jim borci gostoljubje poplačali z mitingom.

Ob svitu so iz vasi Brezno hiteli napadeni posadki v Ribnico, ki je bila že zdavnaj uničena, na pomoč Nemci na 3 kamionih in na 1 avtobusu. S temi je obračunal III. bataljon. Na bojišču je obležalo 35 mrtvih (med njimi 2 hauptmana in 1 leitnant), vse njihovo orožje, kakor tudi vozila (kamioni in avtobus).

O akciji na Ribnico je štab Tomšičeve brigade poslal štabu XIV. divizije naslednje kratko poročilo:

»V noči 22./23. avgusta 1944 je brigada napadla postojanko wehrmannov in orožnikov v Ribnici na Pohorju in jo uničila. Istočasno je III. bataljon v bližini Brezna potolkel 4 avtomobile policije, ki je pozikkušala priti napadeni postojanki na pomoč. Sovražne izgube: 61 mrtvih, 15 ranjenih in 44 ujetih. Zaplenjeno: 1 težki mitraljez, 2 lahka mitraljeza s 4 rezervnimi cevmi, 73 pušk, 1 lahki minomet, 20 pištol, 3 signalne pištole, 2 tromblonski cevi, 110 tromblonskih bomb, 3 brzostrelke, 12.700 municije itd. Uničeno: 3 kamioni, 1 osebni avto, 2 kretnici, orožniška postaja in šola. Naše izgube: 5 mrtvih, 4 ranjeni.«

Tako je poročilo, ki smo ga sestavili na osnovi bataljonskih poročil (citirano povelje in poročilo objavljamo z nebitvenimi pravopisnimi popravki op. ur.). Pripominjam, da bataljonska poročila — zlasti glede zaplenjenega orožja — niso vedno kazala dejanskega stanja, ker so se v bataljonih bali, da bodo morali del zaplenjenega orožja oddati slabše oboroženim enotam. Razen tega so v poročilu navedeni samo na bojišču najdeni mrtvi sovražniki.

To je samo en primer, kako je Tomšičeva brigada izvrševala dobljena povelja.

Lado Mišica-Miha

Dramatična bitka pri Raztokah

Sercerjeva brigada se je ustanovila kot Četrta brigada 6. oktobra 1942 na Mokrcu, po prehodu v sestav XIV. divizije pa je dobila naziv: Druga slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada »Ljube Sercerja«. V začetku je vodila ogorčene boje z belogardisti po Bloški planoti (v februarju 1943 je imela 23 borb), kar je bilo zlasti velikega političnega pomena, ker je na ta način obvladovala teren, kjer so belogardisti zagrizeno širili izjavo. Bila je izredno politično močna in monolitna. Pozneje se je borila v Suhi krajini, Dolenjski in Beli krajini; posebno znane bitke so: dvodnevni boji pri Stični in Šentvidu, napad na letališče v Cerkljah, uničenje italijanske intervencije pri Dobrniču, kjer je zaplenila brzostrelni top iz italijanskega tanka, ter boji okrog Mokrcu. Izredno velikega pomena je uničenje plavogardističnega gnezda Grčarice, očiščenje Bloške planote, Loške doline in Cerkljske kotline belogardistov, v tem času pa je tudi dala večino svojih najboljših kadrov za ustanovitev novih brigad, zlasti X. Ljubljanske brigade. V VI. nemški ofenzivi, ob uničevanju domobranskih postojank in na pohodu na Štajersko pa se je skupaj z ostalimi brigadami udeležila vseh pomembnih bojev XIV. divizije. Na Štajerskem so zlasti znane zmage: uničenje nemške avtokolone pri Ljubnem, hudi boji na Graški gori in Pohorju, uničenje Šentlovrenca in Sokolskega doma na Pohorju. V zaključnih bojih je ta brigada prodrla na Gosposvetsko polje in na našo severno narodnostno mejo.

O SEMNAJSTEGA februarja 1944 sta se na čelu dveh bataljonov s Paškega Kozjaka na Pohorje prebila komandant brigade Mičo Došenovič in politikomisar brigade Mihael Butara-Aleks, preostali del Sercerjeve brigade pa je ostal na Paškem Kozjaku. Pri tem delu je ostal tudi širši štab, namestnik komandanta brigade, kapetan Jerman, namestnik komisarja Bojan Škrk in načelnik štaba poročnik Mirko Prodnik. Skupno z deli Tomšičeve in Bračičeve brigade ter s štabom divizije se je Sercerjeva po hudih bojih prebila s Paškega Kozjaka na Graško goro, od tu mimo Šoštanja in Topolšice na Bele vode in Štakne.

Dne 23. februarja je štab XIV. divizije sklenil, da se brigade (iz tedanjih položajev: Bele vode — Štakne — Roma) vsaka po svoji poti prebijejo iz nemškega obroča. Sercerjeva brigada, ki ji je bil dodeljen tudi namestnik komandanta divizije, narodni heroj Tone Vidmar-Luka, kot star in izkušen borec ter znani šercerjevec, naj bi krenila preko Smrekovca, Podplanine, Raztok iznad Ljubnega v Podvolovljek in od tu proti Moravški. Ker nam o položajih sovražnika ni bilo nič znane, je šef obveščevalnega centra brigade, Gorazd Škoporc-Borut poslal na ogled petčlansko obveščevalno patruljo, ki naj bi pregledala pot

proti Ljubnemu in Podvolovljeku, zlasti pa, da poizve o morebitnih nemških zasedah na položajih okoli Raztok. Raztoke so v globokem jarku, okoliške vzpetine pa nudijo odlične položaje za zasede, ki bi za izmučeno kolono pome-nile pravcato past.

Patrulja se je skozi visoki sneg preko Rome in Smrekovca počasi prebijala in je šele naslednje jutro okrog

šeste ure prišla k partizanskemu zaupniku, kmetu Robonu nad Raztokami. Na svoji poti je morala gaziti eden do dva metra visok sneg in je bila tedaj povsem izčrpana, kmet pa o bližini sovražnika ni nič slutil. Le-ta pa je že v teku noči zasedel položaje pri Raztokah ter levo in desno od njih, najmočnejše pa v smeri proti Kamnu in sicer pri kmetijah: Robon, Vrčk in Dragovljek. Obveščevalci so se hoteli le malo odpočiti in pokrepati, a tedaj so v hišo kmeta Robona planili Nemci. Vodjo patrulje, podporočnika Gorenjca, in še enega, so ujeli, ostali trije pa so ušli skozi okna. Na ta način je bila obveščevalna patrulja razbita in ni opravila svoje naloge...

Štab brigade je med pohodom zaman čakal poročila obveščevalcev. Odredil je močnejšo predhodnico in brigada se je počasi pomikala naprej po dolini potoka Krumpah. Za vodiča je bil Lesjakov Lovro iz Belih vod. Tik pred Raztokami, pri kmetiji Tratičniku, je štab brigade vzel za vodiča domačega sina Franceta Cajnerja. Kmet Cajner je po-

Vodilni kader Sercerjeve brigade 1944 na Pohorju. Prvi na levi (stoji) narodni heroj Janko Sekirnik-Simon, komandant XIV. divizije; drugi Mičo Dušanovič; tretji narodni heroj Jože Boldan-Silni; Mihael Butara-Aleks in drugi

vedal, da prejšnji večer v Raztokah še ni bilo Nemcev, toda v Ljubnem je slišal, da je cesta proti Mozirju polna nemških kolon in da se ne ve, kam bodo krenile. S temi podatki je predhodnica, ki jo je vodil kapetan Jerman, krenila okrog 8. ure še kakih 500 metrov naprej v Raztoke...

Pred hišo poleg cerkve v Raztokah je predhodnica opazila nemškega strážarja in ga ustrelila. Nemška zaseda je takoj odgovorila z ognjem iz vsega razpoložljivega orožja, predhodnica pa, ki se je znašla na čistini v grabnu, se je umaknila na desno v strmino proti kmetiji Robon, glavčina pa mimo Tratičnika v sotesko zamrznjenega hudournika Rabanšak. V tem je pritekel h glavni politdelegat Beg, ki je v eni sapi sporočil Luki Suhodolcu, da so Nemci pri Robonu zajeli obveščevalno patruljo in da imajo zaseden ves greben levo od nas. Tedaj sta se Luka in štab zavedla skoraj brezupnega položaja, v kakršnem se je znašla brigada. Grozila je obkolitev v grabnu, zato je bilo treba čimprej zasedi bližnje vrhove. Tedaj pa so Nemci tudi že užgali z grebena desno nad kolono in na mah se je kolona pognala navzgor po zamrznjenem hudourniku. Nihče več ni čutil utrujenosti, vsakdo je vedel, da mora čimprej priti iz zasnene soteske. Tudi nemške zasede pri Robonu, Vrku in Dragovljeku so opazile kolono in začele obstreljevati njen prednji del. Dolgi mitraljezki rafali so rezali mrzlo ozračje in švrkali po koloni. Hkrati s tem so Nemci hoteli presekati brigadi umik. Rešila nas je lahko še samo odločnost in hladnokrvnost. Začeli smo jurišati po globokem snegu navzgor proti položajem, ki so jih hoteli zasedi Nemci. Strmina je bila taka, da so se borci morali loviti za zasnene veje drevev in grmičevja, da so mogli plezati in hiteti navzgor. Mnogim je spodrsnilo in spolzeli so za več deset metrov nazaj. Ves čas, ko so ljudje z nadčloveškimi napori hiteli proti vrhu, so mitraljezi od vsepovsod lajali v ljudi svojo smrtno pesem. Smrtno

zadet se je zrušil Mirko Kucler, sin matere-heroja iz Drenovega griča pri Vrhniki. Padla je Ančka Škodlar iz Loga pri Vrhniki. Mož Vili se nikakor ni mogel ločiti od mrtve žene. Bilo je strahotno, da so se ljudje, vajeni smrti in gorja, zdrznili v nemi bolesti. Šele, ko ga je borka Sonja opomnila, da ima otroke, za katere mora skrbeti, je obupani mož zapustil mrtvo ženo. Prestreljena je umrla Tončka, padel je Železnik in še šest tovarišev. Pokopani so na dveh krajih: pet pri kmetu Robonu, pet pa pri mlinu ob Rabanšaku...

Predhodnica, ki se je v Raztokah umaknila takoj desno v strmino, je kakih sto metrov pod Robonovo kmetijo naletela na Robonova sinova. Povedala sta, da so pri njih Nemci. Brigadni zdravnik, dr. Jože Beniger je od njiju zahteval, da jih pod nemškimi zasedami vodita h glavni brigadi, ki je prav tedaj začela jurišati na nemške položaje. Predhodnica se je tako priključila h glavni in sodelovala pri skupnem jurišu brigade pri proboju iz soteske Rabanšak.

Namestnik komandanta brigade, kapetan Jerman, se je že poprej ločil od predhodnice z namenom, da ugotovi, kam je krenila glavčina. Ker ni poznal položaja, se je znašel pri kmetiji Vrk, kjer je zagledal Nemce. Umaknil se je nazaj, tedaj pa so ga zapazili Nemci v zasedi pri Robonu in ga prerešetal z mitraljezi.

Juriš, ta strahoviti juriš brigade, je uspel. Mrtvi so obležali v snegu, ranjeni so se prebijali in se reševali iz objema smrti. V globokem snegu, v zaledeneli grapi hudournika Rabanšak, so krvave sledi nemo pričale o eni poslednjih bitk Šerčerjeve brigade v času nemške ofenzive proti XIV. diviziji...

Po kratkem počitku na vrhu Kamna se je brigada na večer spustila v dolino Bistre na koroško stran. Od tu se je naslednje dni preko Sv. Duha, Solčave in Podvolvljeka prebila na Moravsko.

Bojan Škrk

ŠE NE VESTE?

KOLIKO OSNOVNIH SOL JE BILO PORUŠENIH MED ZADNJO VOJNO? Od 949 predvojnih osnovnih sol s 4745 oddelki je bilo na ozemlju Slovenije docela uničenih 105 sol s 286 učilnicami, nad 500 sol pa je bilo delno uničenih. Skupaj je bilo med vojno prizadetih 84% vseh predvojnih sol in onesposobljenih za uporabo 63% vseh predvojnih učilnic.

DA JE IMELA PARTIZANSKA SANITETA v Sloveniji tako dobro organizirane partizanske bolnice, da je bilo v njih 1943, leta že 1500 ležišč za partizanske ranjence.

DA JE DAN ŠOFERJEV LR Slovenije 13. julija, kot spomin na 13. julij 1943, ko so naši borci zavzeli Žužemberk in so se potem v večjem številu pripeljali v osvobodeno mesto z motornimi vozili.

DA-LI JE MED NOB OBSTAJAL TUDI »ČESKI PARTIZANSKI BATALJON«? Že leta 1942 je češka vas Golubinjak (okraj Daruvar) imela svoj narodnoosvobodilni odbor, kmalu pa so ustanovili tudi partizansko enoto, ki je nosila ime »Jan Žižka«. Enota je zrasla v bataljon in leta 1943 je bila formirana češkoslovaška brigada, ki je do konca vojne zrasla v tri bataljone. Nad tisoč pripadnikov te enote je v hudih borbah padlo v teku vojne, med njimi tudi sam organizator Josip Ružička.

PRVA MORSKA MINA JE BILA UPORABLJENA V VOJNI med Angleži in Američani. Kot množično orožje pa so mine uporabljali prvič v ameriški državljanski vojni (1862–1865), s katerimi so potopili nad dvajset ladij. Zelo uspešno so mine uporabljali tudi v rusko-japonski vojni (1904–1905), kjer je bilo več ladij potopljenih z minami kakor s torpedi. V obeh svetovnih vojnah je bilo v morja položenih več sto tisoč morskih min, ki so potopile nad tisoč ladij.

UMETNA MEGLA JE BILA V VOJNE NAMENE PRVIČ UPORABLJENA v začetku prve svetovne vojne. Velike koristi pa je pokazala v doslej največji moderni pomorski bitki, ki je bila 31. maja 1916 v Severnem morju pri Jütlandu. Nemška mornarica je prva uporabila cele oblake umetne megle, da je umaknila z bojšča svoje poškodovane ladje, ki so bile pod stalnim ognjem britanskih topov. Tudi v drugi svetovni vojni je bila umetna megla uporabljena v velikem obsegu, vendar razvoj radarja vedno bolj onemogoča njeno koristno lastnost – prikriti ladje, vojsko ali letala.

PRVA DIVIZIJA NOV JE BILA USTANOVLJENA že v avgustu leta 1941, ko so v Bosanski Krajini formalno »Krajsko divizijo«, ker so bili odredi tako številni in so se še naprej množili. V oktobru je bila divizija razformirana in so bile pozneje, v novembru 1942, z odredbo Vrhovnega štaba, osnovane prve divizije.

Bračičeva brigada v napadu

V dneh od 15. do 20. septembra 1943 se je v Loški dolini ustanovila XIII. SNOB »Loška«, v katero so prišli pretežno bivši interniranci, ter zapeljani in razoroženi belogardisti iz Loške doline, Cerkljanske kotline in Bloške planote. Komandni kader, komandanta Franca Bobnarja-Gedža, komisarja, namestnika komandanta Jermana, komandante bataljonov, narodnega heroja Dušana Remiha-Duška, Josipa Jakiča-Dušana, Tigra itd., je dala Tomšičeva brigada. Svečana zaprisega je bila na Knežji njivi, nakar je brigada odšla v napad na Rakek in se tolkla na železniški progi. Po VI. ofenzivi je z ostalimi enotami XIV. divizije takoj prešla v napad, zlasti pa se je izkazala v borbah za Kočevje, kjer si je priborila naziv po narodnem heroju Mirku Bračiču. Iz pohoda na Stajersko je zlasti zaslovela po uspešnih tridnevnih bojih z Nemci na Fledermavsu (Bohor), po proboju nemških položajev pri Socki in na Paškem Kozjaku. Vse leto 1944 je bilo leto poleta udarnosti Bračičeve brigade. Karakteristično za to brigado pa je, da se njena udarnost in borbenost ni zmanjšala, kljub razmeroma zelo številnim žrtvam. Višek udarnosti je dosegla v drugi polovici 1944; ko sta jo vodila komandant Milenko Knežević in komisar Ivan Dolničar-Janošek, si je priborila naziv Udarne brigade ter stopila v krog najboljših in najzaslužnejših brigad NOV in POS.

V MARCU in aprilu 1944 si je Bračičeva brigada že povsem opomogla, kajti februarska ofenziva proti XIV. diviziji je prav njo najbolj prizadejala. Istočasno je izvršila vrsto uspešnih manjših akcij in borb ter se z mobiliziranimi Stajerci tudi številčno okrepila. Tako se je ta najmlajša brigada XIV. divizije pripravila na ofenzivne operacije, ki so se načrtno začele 30. aprila 1944. Bračičeva brigada je namreč dobila povelje, da tega dne napade rudnik lignita Velenje in ga uniči, Tomšičeva brigada pa da zavaruje njeno akcijo. Na ta način naj bi borci XIV. divizije praznovali Praznik dela — 1. maj.

13. SNOB »Mirka Bračiča« je tedaj operirala na področju Graške gore, kjer se je zadrževal tudi štab divizije. Že predhodno so divizijski in brigadni obveščevalci zbrali podatke o moči sovražnikove postojanke ter o razmestitvi sovražnikovih obrambnih položajev. Ugotovljeno je bilo, da je rudnik obdan z bodečo žico, ki je na nekaterih krajih spopolnjena z minskimi polji protipehotnih min »mustafaric« (S-42). Ko se taka mina sproži, skoči nad en meter visoko in nato eksplodira. Razen tega so bili na vseh prihodih močno utrjeni bunkerji s težkimi in lahкими strojnimi kamni ter s 4 protitankovskimi topovi kalibra 37 mm. Za opazovalnico je sovražniku služil rudniški stolp, imenovan

»šaht«. Posadka je štela od 100 do 120 mož, razen tega pa je še vsaka izmena delavcev imela svojo oboroženo skupino. Po proučitvi teh podatkov s komandanti bataljonov, je štab brigade odločil, da bosta napad izvršila I. in II. bataljon ter ena četa III. bataljona, ostanek tega bataljona pa naj zavaruje brigadno taborišče in patroljira proti Mislinju in Slovenjem Gradcu.

Dostop k rudniku je bil zelo otežkočen, ker so Nemci po-

sekali ves gozd okrog rudnika v razdalji od 200 do 300 metrov ter si tako ustvarili brisan prostor, ki so ga ponoči razsvetljevali z reflektorji. Samo na enem kraju je neka hiša zaslanjala pregled, od nje pa je bila najbližja pot do prvega in najvažnejšega bunkerja, kjer so Nemci imeli 2 težka mitraljeza in 1 top kal. 37 mm.

Že pred odhodom na akcijo je brigada poslala proti rudniku še dve obveščevalni patrulji, okrog 16.30 pa je sama krenila proti rudniku, ki je bil oddaljen okrog 5 km. Tako se je brigada še podnevi približala sovražnikovim položajem, to pa je bilo važno zato, da so si komandirji čet in vodov lahko ogledali teren in se seznanili s smermi napada. Tu so se bataljoni razvrstili v skupine od 8 do 10 ljudi; vsaka skupina je dobila svojo nalogo, smer prodiranja in sovražnikovo oporišče, ki ga je morala zavzeti, oziroma uničiti. Razen tega so bile določene tudi rezervne skupine, ki naj bi skozi prvo napravljenno vrzel v bodeči žici vdrele v notranjost nemških obrambnih položajev ter v kritju hiš prodrle na »šaht« ter ga zasledle. Razen tega so bile določene še bližnje zasede in pa-

Bračičeva brigada na pohodu skozi Ljubno, avgusta 1944. Na sredi Jože Jakič-Dušar, komandant III. bataljona, desno namestnik komandanta, dalje bolničarka Saša

Komandni kader Bračičeve brigade: Od leve proti desni: Jože Jakič-Dušan; Ivan Dolničar-Janošek, komisar brigade; četrti Rudi Bunc, komandant bataljona; Anton Godec-Tomaž, komandant bataljona, in Milenko Knežević, komandant brigade

trulje, ki so vzdrževale zvezo z zavarovanji Tomšičeve brigade.

Napad se je začel s severne strani, ki je bila najbolj utrjena, a za nas kljub temu najprimernejša za napad. Čim se je stemnilo, so skupine začele prodirati proti žičnim oviram. Zaradi brisanega prostora in reflektorjev smo se morali plaziti po trebuhu. Glavna smer našega prodiranja je bila v kritju že omenjene hiše in nato proti glavnemu bunkerju.

Na desnem krilu je padel prvi strel. Nemški stražar je opazil naše približevanje ter je ustrelil in tako napravil alarm za vso posadko. Toda, to je bil tudi za nas dogovorjeni znak. Vse skupine so namreč imele nalogo, da ob prvem strelu napravijo vrzeli v bodeči žici ter zavzamejo sovražnikove bunkerje. Na glavni smeri našega napada so bili prehodi skozi žične ovire hipoma napravljeni, ker smo si že poprej pripravili lestve, deske in odeje, ki smo jih nametali na bodečo žico in preko njih vdrli proti glavnemu bunkerju. Naš prodor je bil nadvse nagel, ker je tudi moral biti, saj je sovražnik že imel alarm in mi smo ga morali razbiti, preden je uspel urediti svoje vrste in okrepiti posadke v bunkerjih. Tudi

druge skupine so prešle žico in navalile proti bunkerjem, čeprav so nekatere prešle žico malo pozneje.

V prvem naletu smo zavzeli glavni bunker, kjer smo zaplenili 2 puškomitraljeza in protitankovski top kalibra 37 mm, 2 težka mitraljeza pa sta bila uničena. Iz ostalih položajev so Nemci nudili ogorčen odpor, toda ker niso bili večji nočnih bojov, so se morali polagoma umikati. Nemci so bili zmedeni in so se zmedeno in v neredu umikali. Pri tem so padali v naš križni ogenj, neka skupina pa se je utopila v veliki rudniški mlažuži.

Najhujši odpor sta nudila dva Nemca z vrhta »šahta«, kjer sta streljala in metala bombe. Šaht je bil iz železa, ki ga navadne krogle niso prebile, zato smo izgubili precej časa, preden smo ga zavzeli. Končno smo uspeli in ko smo zavzeli »šaht«, smo pozvali delavce, naj pridejo ven in predajo orožje. Toda tega niso hoteli.

Težišče sovražnikovega odpora je predstavljala električna centrala. To je bila močna stavba, ki je ni bilo mogoče zavzeti brez težkega orožja. Zato smo zaplenjeni top postavili na primeren kraj izven žične ograje, da bi od

tu obstreljevali električno centralo. Toda, zgodila se je nesreča. Top smo v naglici premalo utrdili, pa se mu je že ob prvem izstrelku zlomila desna os ter mu odpadlo kolo. Pokvarjeni top smo nato naložili na kmečki voz in ga z voli odpeljali v taborišče brigade. Pozneje smo pri nekem kovaču top popravili in ga je brigada uporabljala, dokler ni zmanjkalo granat, nato pa smo ga zakopali.

Borba je vse bolj besnela. Mi smo tedaj začeli zažigati. Zažgali smo skladišče drv in lignita, »šaht« in okolišne stavbe ter rudnik v notranjosti. Zagorel je največji prvomajski kres v Sloveniji, ki se je na daleč videl in se pridruževal na tisoče kresovom po hribih in gorah Štajerske. Borba se je nadaljevala. Mi smo jih polagoma potiskali proti desni strani, na levi pa jih nismo mogli, ker nam je to preprečeval silni ogenj iz električne centrale, kamor so Nemci osredotočili vse svoje sile. Tudi Nemci iz Velenja in ostalih okoliških postojank so začeli pritiskati proti napadenemu rudniku. Naše zasede jih niso mogle zadržati, ker so bili prestežilni in so kljub noči uporabili tudi tanke, proti katerim mi nismo imeli orožja.

Ker je brigada svojo osnovno nalogo izvršila, popolno uničenje nemške posadke v

Po prihodu na Štajersko... Od leve proti desni: narodni heroj Vinko Simončič-Gašper, nam. komandanta, in Franc Bobnar-Gedžo, komandant Bračičeve brigade

IVE

Ive Šubic: Partizan

Pohorska v juriš!

KO DANES listam in pregledujem stare zapiske in s toliko ljubeznijo pisana bataljonska in brigadna glasila o življenju in borbah Pohorske brigade, ko v teh dneh ponovno obujamo spomine na tiste hude in obenem slavne in nepozabne dni iz časov NOB, se mi zdi, da vsi ti zapiski in spomini predstavljajo izredno bogat in še marsikje skrit zaklad naše preteklosti, naše zgodovine.

Pričujoče vrstice naj bodo le skromen prispevek iz življenja Pohorske brigade, bežen opis ene izmed nešteti borb te brigade na Pohorju.

Pohorska brigada, ki je bila ustanovljena januarja 1944, je bila po ustanovitvi preimenošana v XI. SNOB »Miloša Zidanška«. Področje njenega delovanja je bilo spomladi 1944 omejeno na Pohorje in njegovo bližnjo okolico. Železniška proga Maribor—Radlje ob Dravi (Marenberg)—Prevalje, Celje—Slovenj Gradec in postojanke ob teh komunikacijah, ki so bile za Nemce velikega pomena, so bile pod stalnim udarom Pohorske brigade. Brigada je posebno po prihodu XIV. divizije na Štajersko še povečala svojo aktivnost, postala je še bolj

udarna in s tem tudi trn v peti Bundesführerju Steindlu in njegovim pomagačem. Nemci so na vse načine skušali uničiti brigado, oziroma jo onemogočiti v njenih akcijah. Toda zgodilo se je nasprotno! Prvi maj 1944 je brigada proslavila z uspešnim napadom na postojanko Mislinje, v akciji nad Oplotnico je bil poleg nešteti mrtvih Nemcev živ ujet oberleutnant Schmidt, likvidirana je bila postojanka Dovže in ujetih 30 Nemcev. Vse te in neštete druge akcije Pohorske brigade so, kot rečeno, predstavljale za Nemce resno oviro pri uveljavljanju njihovih načrtov na Štajerskem.

Neposredno po likvidaciji postojanke v Dovžah je bila brigada na počitku nad Dovžami pri Pridgarju in okoliških kmetih. Nemci so že pred tem pripravljali ofenzivo na našo enoto, toda čakali so pravi trenutek. Mislili so, da so položaji, ki jih je tiste dni zasedla naša brigada, najprimernejši, da nas z vseh strani obkoli, nas potisnejo v Mislinjsko dolino in nas zvabijo v past. Za to akcijo so Nemci spravili skupaj 700—800 policistov in vermanov. Toda naša obveščevalna služba je pravo-

električni centrali pa zaradi pomanjkanja težkega orožja ni bilo mogoče, borba s tanki bi bila tudi brezuspešna, sem ukazal, naj se I. in II. bataljon umakneta. Brigada se je umaknila v popolnem redu in kljub močni osvetljavi, saj je zaradi požarov bilo svetlo kot podnevi; na umiku ni utrpela nikakih izgub.

Sovražnik je v tej bitki utrpel: 15 mrtvih, 8 do 10 utopljenih, 2 ujeta, naknadno pa smo ugotovili, da so Nemci imeli še 30 ranjenih. Razen tega je v rudniku ostalo neznano število delavcev, ki na naš poziv niso hoteli iz rudnika, ter so se pozneje zadušili. Rudnik je gorel 22 dni. Zaplenili smo: 1 top kalibra 37 mm, dva puškomitraljeza, 4 brzostrelke, več pušk in ostalega materiala, uničili pa dva težka mitraljeza. Sami smo utrpeli 1 mrtvega in tri laže ranjene.

Za uspešno izvršenje dolžne naloge je bila 13. SNOB »Mirka Bračiča« pohvaljena, kar se je tudi pozneje večkrat zgodilo. Zaradi borbenosti in udarnosti je bila pozneje proglašena za Udarno. Pri napadu na rudnik Velenje pa je brigada že vdrugič napravila velik podvig, saj je v osmem mesecu svojega obstoja zaplenila že šesti top (5 topov je zaplenila v Kočevju), kar do tedaj ni napravila niti ena brigada v Sloveniji, hkrati pa je tudi dokazala, kaj premore v napadu.

Franc Bobnar-Gedžo

Skupina borcev Zidanškove brigade

Zasilno taborišče obveščevalcev na Pohorju

časno odkrila namero Nemcev. Komandant brigade, narodni heroj Andrej Cetinski-Lev, je s štabom izdelal načrt, ki naj bi omogočil priti brigadi iz nemškega obroča, ki iz smeri proti Slovenj Gradcu še ni zaključen. Naš načrt je predvideval umik skozi nemški obroč v smeri Slovenj Gradec in napasti Nemce, ki so bili prepričani, da nas bodo dobili na naših starih položajih nad Dovžami.

Brigada je ponoči, v največji tišini, krenila na pot preko Goloba proti Kašivskemu sedlu in Mali Kopi. Nemška kolona, ki je imela nalogo, da zapre brigadi prehod preko Pohorja proti Antonu in Primožu, se je, misleč, da smo še vedno nad Dovžami, brezskrbno kretala iz Slovenj Gradca proti Kašivskemu sedlu. Drugi bataljon, katerega komandant je bil Murat, je imel nalogo za vsako ceno preprečiti napredovanje tej koloni, jo razbiti in pognati proti Slovenj Gradcu ter tako omogočiti po načrtu predviden manever ostalih bataljonov.

Prvi bataljon je takoj, ko se je zdanilo, že sprejel borbo s kolono, ki je prišla iz Ribnice in je že zavzela položaje na Veliki Kopi. Tretji bataljon pa je zadrževal Nemce, ki so prišli iz Mislinja in so nam zaprli prehod na vzhodno stran Pohorja.

Komandant drugega bataljona, Murat, je razporedil svoje borce ob nizkem grmičevju v smeri Slovenj Gradca. Nemci, ki so prihajali iz te smeri, so se, nič hudega sluteč, vedno bolj približevali položajem drugega bataljona. — Rahlo vznemirjeni so borci čakali povelje svojega komandanta. Toda Murat je mirno motril nastopajoče Nemce in čakal ugoden trenutek. Mitraljezec Vasilij, ki je ležal poleg komandanta Murata, je s svojim mitraljezom že nameril na skupino Nemcev. »Tovariši komandant, evo jih!« je zašeptal Muratu Vasilij. »Le še počakaj, naj pridejo bliže,« je tiho odgovoril Murat. Vasilij je čvrsto stisnil svoj mitraljez in očitno ni bil zadovoljen z odgovorom komandanta. Najboljši mitraljezec brigade je bil nestrpen, kakor bi hotel reči: »Le kaj še čakamo?« Čedalje več Nemcev je lezlo iz grmovja. Pravi trenutek je napočil. Komandant Murat je pogledal levo in desno po položajih bataljona in na vso moč zavpil: »Tovariši — juriš!« Tedaj je zabobnelo, kakor da bi se utrgal plaz. Zaropotali so mitraljezi, bombe so treskale v bližnjem grmovju, kamor so se poskrili presenečeni Nemci. Kakih 300 Nemcev se je pognalo v paničen beg, za seboj pa so puščali mrtve »kamerade«, opremo in orožje.

Mitraljezec Vasilij je z nasmejanim obrazom stoje meril na bežeče Nemce.

V času, ko je drugi bataljon podil Nemce proti Slovenj Gradcu, je prvi bataljon jurišal na kolono policistov ter jih pregnal iz Male proti Veliki Kopi. Nemci so zasedli vse višinske položaje na Veliki Kopi in silovito napadli naš prvi bataljon. Položaj je bil kritičen. Nemški mitraljezi na Veliki Kopi so onemogočili prvemu in tretjemu bataljonu kakršenkoli manever. Edini izhod iz te situacije je bil — jurišati v strmino proti Veliki Kopi in jo zavzeti. Po večurni borbi, v kateri so številno močnejši Nemci potisnili naše enote nazaj, je padla ponovna komanda za juriš. V prvem naletu je prvi bataljon zavzel svoje prvotne položaje. Po kratkem premoru je sledil ponoven juriš, ki je bil še silnejši. Takega naleta naših borcev Nemci niso mogli vzdržati. Bežali so v strmino, puščali za seboj vse, samo da so odnesli gola življenja. Ko so prvi Nemci pribežali na vrh Velike Kope, so utihnili tudi težki mitraljezi, ki so do tedaj našim bataljonom delali največ preglovic. Tudi tisti so jo popihali s svojimi »kameradi«. Naš uspeh je bil s tem zagotovljen. Zavzeta je bila Velika Kopa, cilj juriša. Ogromni kupi nabojev na vrhu Velike Kope so pričali o srditosti nemških mitraljezcev.

Protj večeru je pokanje prenehalo, bataljoni so se vračali na zborna mesta, le zasede in patrolje so ostale na svojih položajih. Bolničarke so obvezovale ranjene tovariše, kuharji so pripravljali večerjo.

V štab brigade so prihajali kurirji in prinašali poročila bataljonov. Ob medli svetlobi petrolejke je komandant Lev s komisarjem Franto in načelnikom štaba Harkovim in ostalimi tovariši pripravljali načrt za naslednji dan. Ko je bila »zapoved« za naslednji dan gotova, pokliče Lev svojega kurirja — koroškega partizana Boltežarja. Zvestega in pogumnega komandantovega kurirja ni bilo nikjer. Čez dan je bil s komandantom v prvi bojni črti, z njim je jurišal

tako, da Lev sam ni vedel, kdaj in kako je izginil. Morda je padel ali pa leži kje ranjen, smo ugibali. Komandant Lev je imel svojega kurirja zelo rad in skrbelo ga je, kaj je z njim. Medtem začujemo na dvorišču smeh. Pogledamo skozi okno in zagledamo dva Nemca — prava Brdavska — za njima pa ponosno stopa s puško na strel mali, petnajstletni komandantov kurir Boltežar. »Tovariš komandant, pripeljal sem ujetnika!« raportira komandantu. Nato nam pripoveduje, kako Nemca nista mogla več bežati; skrila sta se in potuhnili, misleč, da ju nobeden ne vidi. Toda mali

Boltežar, ko ju je zagledal, jima je previdno prišel za hrbet in ju z vzklikom: »Hände hoch!« pozval k predaji. Prestrašena Nemca — čeprav prava orjaka — sta brez besed predala orožje in sledila poveljem malega, petnajstletnega kurirja. Čestitali smo našemu koroškemu junaku in ga še bolj vzljubili.

V vojno poročilo o tej borbi pa je komandant Lev poleg treh zaplenjenih mitraljezov, več pušk in streliva, ubitih 30 Nemcev, 20 ranjenih, še dodal: »Dva Nemca je ujel brigadni kurir Boltežar.«

Stane Lavrič

Utrinki iz Štajerskega bataljona VDV

Štajerski bataljon Vojske državne varnosti (VDV) je bil ustanovljen iz enot Varnostne obveščevalne službe (VOS), ki so delovale na Štajerskem, dne 21. junija 1944. V prvi štab so bili imenovani: Anton Vratanar-Antonesko, komandant bataljona; Jože Koželj-Zdravko, politkomisar bataljona; Jože Štok-Korotan, namestnik komandanta bataljona in Karel Vovk-Korl, pomočnik politkomisarja bataljona. Po osvoboditvi Zgornje Savinjske doline sta se v bataljon vključili še dve Koroški četi VOS, nato pa še četa VDV iz Dolenjske brigade VDV ter 120 borcev Šlandrove in 80 borcev Zidankove brigade. Tako okrepljen bataljon se je 25. avgusta 1944 reorganiziral v Štajersko brigado VDV, ki so jo sestavljali štirje bataljoni. Dotedanji štab bataljona je bil povišan v brigadno vodstvo, načelnik štaba brigade pa je postal Ante Jukič-Mato. Decembra 1944 se je Slovenska divizija VDV vključila v Korpus narodne obrambe Jugoslavije, ki je bil ustanovljen po osvoboditvi Beograda. 15. decembra 1944 se je Štajerska brigada VDV preimenovala v III. brigado narodne obrambe z naslednjim štabom: Anton Vratanar-Antonesko, komandant brigade; Franc Pokovec-Peki, politkomisar brigade; Zdravko Gomezel-Janez, namestnik komandanta; Vinko Smolnikar, pomočnik politkomisarja in Ante Jukič-Mato, načelnik štaba brigade.

IZ KOŠATIH gozdnih logov je pihljala hladna sapica in se preko pašnikov razlivala v naročje nasmejane doline. Kolona novoustanovljenega Štajerskega bataljona VDV se je kakor pogumna kača vila navkreber po strmi gozdni stezi. Izbrani borci so se z odločnimi koraki pomikali proti določenemu cilju. Iz oči sta jim sijala mladost in zaupanje v pravični boj. To so bili borci, ki so polni neugnanega veselja, tu v gozdu, dozorevali v može; mlada življenja so si kalili v hudih borbah, v mrazu in ognju, v znoju in krvi.

Opoldne se je naša kolona povzpela na pleča Dobrovelj, kjer je poletno sonce odlagalo

svoj sij in toploto, ter se na kamniti goličavi zvila v klobčič, kakor kača na pesku. Borci so utrujeno posedli na nahrbtnike in strmeli v obsijane vrhove planin. Slehernemu je ušel pogled tudi v Savinjsko dolino, ki se je polna bujnega zelenja kopala v toplih sončnih žarkih. Pogled v od dežja umito, svežo, zdravo in opojno živopisano naravo je bil tako ganljiv in lep, da so naša srca še bolj zahrepenela po tako težko pričakovani svobodi.

Da, da! Čeprav je bilo tu v gozdu — v živahnih taboriščih, med šotori, listnatimi ležišči, v ognju hudih borb, pa tudi v naročju veselih partizanskih pesmi — zelo lepo in

privlačno življenje, povsem drugačno kot nekdanj doma, vendar smo hrepneli po zmagi in domu...

Konec vojne, zmaga, svoboda!...

Ob teh besedah smo se s toplimi občutki v srcu spominjali vseh drobnih stvari, ki so dajale vsebino našemu življenju in boju. Naše misli so pohitele k svojcem, ki tudi neučakano koprne za dnem, ko tiran ne bo več vihtel biča nad njihovimi pleči. Marsikaterega borca pa je tesno stisnilo v srcu, ko je v mislih gledal požgano domačijo, razrušeno vas, postreljene ali pa izseljene svojece, ki hiraajo v taboriščih smrti. Zato je bila vsaka lepa novica iz domačih krajev prelep pozdrav od doma, živa vzpodbuda za nove podvige v boju s sovragom.

Borci so še vedno kramljali, potopljeni v sto in sto spominov in prežeti s hrepnenji po vsem, kar smo izgubili. Z Antoneskom, komandantom bataljona, pa sva se povzpela k razoranim skalam. Brez besed sva strmela v očarljivo naravo in globoko premišljevala.

»K vragu!« je nenadoma zamrmral Antonesko. »Zaigrati jim moramo na partizanske strune!« Nato je vstal in se molče napotil proti taborišču; brez besed sem odrinil za njim.

V taborišču je bilo živo kot na mravljišču. Fantje so sedeli na svojih ležiščih, čistili orožje in prepevali. Udarina partizanska melodija se je razlegala po gozdnem zelenju Dobrovelj, polnila naša srca z občutkom sreče in zadovoljstva, nas klicala v nadaljnji boj, sovražnikom pa maščevalno napovedovala neizbežen pogin.

»Zbor!« je komandantovo povelje zadonelo v temni les.

Borci so se urno dvignili in se zvrstili v tri četne zборе. To so bili sami mladi fantje, krepkih postav, da bi ruvali hraste in prevračali tanke. Bili so dobro oboroženi z orožjem in dragocenimi izkušnjami, ki so si jih pridobili v krvavih spopadih s sovražnikom. Komandant je bil sila ponosen nanje, še posebno pa na svoje komandirje Braneta, Mališa in

Berta; to so bili pravi partizanski gadje!

Antonesko se je obrnil vstran in mi zašepetal: »Usekali bomo na Revsovo bando in Zmagoslavove četnike; osoliti je treba nekaj švabskih podgan v okolici Celja, pa tudi na belčke v Zasavju ne kaže pozabiti. — Saj veš, kje moramo najprej zavihat! rokave!«

Bataljon je bil razdeljen na pet skupin, vsaka s svojo nalogo, in pod noč so se kot le-teče patrulje razkropile na pet vetrov Štajerske.

Prva skupina je že naslednji dan, 8. julija 1944, v Ravnah nad Hrastnikom zmlela patruljo nemških žandarjev: pet jih je padlo, dva sta bila ranjena, dva pa so borci ujeli. Zatem so vdrli v Trbovlje, tam zaplenili več vojaške opreme in sanitetnega materiala, v borbi iz zasede pa pošteno nakresali Nemce. Udeležili so se tudi miniranja strojnih naprav v Havkovem kamnolomu. Nato so večkrat pokukali v Zagorje, kjer so zatrli nekaj kali bele garde. V Trbovljah so upognili nekaj gestapovskih agentov, v Hrastniku pa demolirali rudniške naprave. Sovražnikom so peli pesem smrti, trumam rudarjev, ki so zapuščali črne labirinte, pa so omogočali odhod v gozdove, kjer so namesto krampov zgrabili za orožje.

Druga skupina je pri Zabukovici minirala električni dalj-

Štajerska brigada VDV ob ustanovitvi, Radmirje, avgusta 1944

novod, pri petrovškem mostu podrla tri nemške policiste in demonstrativno napadla »verksuše« v Zabukovici. Zatem je ta skupina ob sončnem dnevu napadla in uničila nemško policijsko postojanko na Košnici pri Celju, pobrala vojni plen, utrdbo pa zažgala. Svoj uspeh je ponovila, ko je tri dni kasneje v bliskovitem napadu uničila manjšo postojanko »verksušecev: v Podlogu in demolirala ojačevalno transformatorsko postajo. Borci te skupine so nato vdrli v libojsko tovarno keramike, poškodovali železno blagajno,

zaplenili veliko vsoto nemškega denarja, ob odhodu pa zažgali še kamion, ki je po cesti privozil iz Žalca. Za dobro partizansko voljo so nato telefonirali na Gestapo v Celje in izzivali Nemce, da so nato prestrašeni poslali v Liboje na izvid dve letali.

Kljub tem grožnjam so borci VDV še vnaprej opravljali svoje bojno poslanstvo. Že naslednji večer so zažgali postojanko na Košnici, ki so jo Nemci obnovili in pripravili za ponovno vselitev. V tovarni keramike so zaplenili voz papirja in drugih pripomočkov za partizansko tehniko, pri Zabukovici pa znova minirali železne drogeve daljnovoda. Na ozkotirni železnici pri Zabukovici so podnevi ustavili vlak premoga ter ga spet brez strojevodje pognali v dolino. Hkrati so napadli tri Nemce, ki so pridrveli z motorno prikolico iz Žalca. Dne 24. julija pa so pred odhodom na Dobrovlje napadli kolono nemških policistov, ki so korakali po Savinjski dolini: sedem so jih potolkli, šest pa teže ranili.

Tretja skupina sicer ni dobila stika s četniki na Dravskem polju, ker so se le-ti prav tedaj umaknili neznankam, zato pa je med potjo s Pohorja izvršila nekaj akcij.

Četrta skupina je uspešno napadala nemške patrulje, ki

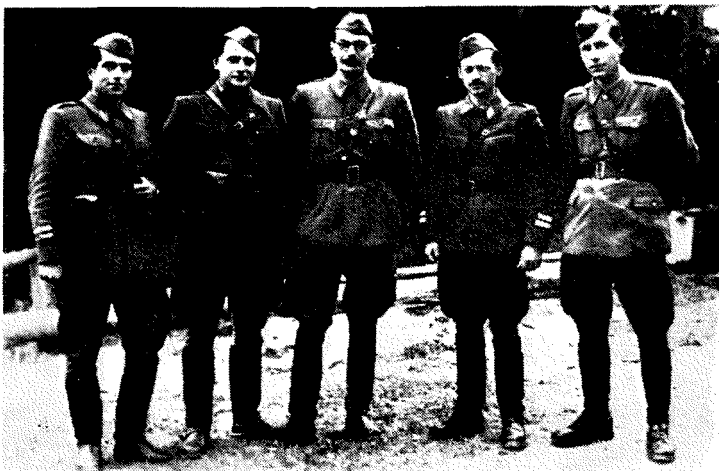

Štab Štajerske VDV brigade s člani štabov bataljonov

so se pojavljale v Zgornji Savinjski dolini.

Peta skupina je imela zelo važno nalogo: uničiti Revsovo bando gestapovskih provokatorjev, ki se je potikala v okolici Homa. Kot je ni mogla uničiti Tomšičeva brigada (Revsova skupina je bila zelo majhna, a zelo konspirativna in skrajno previdna, uživala pa je tudi potuho nekaterih tamkajšnjih kmetov — njihovih sorodnikov), je ni mogla uničiti tudi naša peta skupina VDV. Toda Revsovcem je končno le bilo dovolj stalnega preganjanja, kajti po prvem spopadu z njo se je ta podla bratovščina zatekla k Nemcem v Ljubno. Zato so jim borci VDV odslej nadaljevali zasede in napadali tudi nemške patrulje, v bližini Radmirja pa uničili nemški transportni traktor in mobilizirali.

Vendar Revsova tolpa tudi v Ljubnem v postojanki ni bila varna! Nekega dne je prišla skupina revsovcev v hribe, da bi napadla partizansko patruljo. Na njihovo nesrečo pa je tolpa zašla v zasedo, ki sta jo postavila dva Borštনারjeva terenska obveščevalca. Ko sta vžgala in ranila nekaj revsovcev, se je tolpa razbežala in pustila na bojišču mitraljez in brzostrelko. S tem pa obveščevalca štaba IV. operativne cone nista bila zadovoljna. Zato sta šla v zasedo v neposredno bližino Ljubnega. Po dolgem čakanju se je, kot na-

Štab IV. operativne cone, oktobra 1944. Od leve proti desni: Pero Brajevič, načelnik; narodni heroj Jože Borštinar, komandant; Franc Leskošek-Luka; Zoran Polič in Drago Benčič-Brkin, komisar

ročen, pojavil na trgu sam kolovodja Revs, ki je razmeščal svoje vojščake, katerim se je pridružilo še nekaj vermanov, z namenom, da pojdejo v napad na partizane. Kurirja sta tedaj precizno merila in sprožila — Revs je zadet v prsi padel; klecnila sta tudi dva vermana, en revsovec je bil ranjen, drugi pa so se razbežali. Tako je bil za vedno pokončan zarodek bele garde na Štajerskem.

Razen omenjenih akcij zgolj vojaškega pomena so posamezne patrulje VDV izvršile

še več drobnih akcij, ki so jih opravile po nalogu okrožnih organov Oddelka za zaščito naroda.

29. julija se je popoln Štajerski bataljon VDV zbral na pobočju Mozirskih planin, od koder je odrinil v napad na Ljubno. Tam je skupaj s Slanodrovo brigado uničil vse nemške postojanke, dokončno obračunal z Revsovo bando, nato pa skupno z enotami Štajerske cone slavil veliko zmago — osvoboditev Zgornje Savinjske doline.

Jože Štok-Korotan

Šest proti enemu — eden proti mnogim! Tako bi lahko napisali za ti dve fotografiji. Ob ofenzivi proti II. grupi odredov (slika na levi) so Nemci zajeli partizana — in šest Nemcev ga je stražilo. Slika na desni pa nam kaže ujete Nemce ob zavzetju Ljubna 30. julija 1944. En partizan straži številne Nemce...

Kurirska zgodba

Vse kurirske linije na Štajerskem in Koroškem so sestavljale III. sektor relednih postaj (stanic) Slovenije. Na Štajerskem, oziroma Koroškem, je bilo pet relednih linij, in sicer: Moravska (I.), Pohorska (II.), Kozjanska (III.), Ptujška (IV.) in Prekmurska (V.). Glavno povezavo med vsemi postajami (stanicami) v Sloveniji je opravljal list »Kurir«, ki je bil glasilo relednih postaj (stanic) Slovenije. Izhajati je začel 1944. leta in je imel namen utrjevati organizacijo te službe, dajal je navodila in pomagal odpravljati razne napake, hkrati pa je objavljati tudi podatke o požrtvovalnosti in junstvu kurirjev.

KOMANDIR kurirske postaje mi reče 19. oktobra 1944: »Na javko! Danes sta na vrsti ti in Miloš!« Brez obotavljanja greva. Mahnila sva jo kar dopoldne, kajti že nekaj dni je bila pot tudi podnevi varna. Pot se je vila od drevesa do drevesa navzgor... Ves čas sva molčala. Na vrhu sva! Ponosno se oziram nazaj, češ saj imam pravico pogledati v dolino, ko sem tako visoko. Kurirjev ni bilo na javki. »Morda se kje skrivajo, nagajivci,« si mislim. »Zato, da bi naju potegnili?« A nič ni pomagalo — ni jih bilo. Le kje so pustili pošto in literaturo...? Precej časa sva iskala, preden sva našla njihovo sporočilo, v katerem je bilo med drugim napisano: »Ne moremo na zvezo. Po slovenjegraških grapah in v Šaleški dolini je vse polno nemških vojakov. Zasede so okrepjene. Nemci najbrž spet kaj pripravljajo!«

»Dobro! Pa jutri spet na to stran!« sva sklenila z Milošem. Seveda, stvar je bila jasna! Počasi se vračava. Spet molčiva. Nenadoma naju zmoti ropotanje v zraku...

»Aha, to kaže, da bo nekaj novega!« sva oba hkrati ugotovila, ko sva zagledala nad nama je letalo, ki smo mu po navadi rekli — Steindlova štorclja. Potem sva se kar nekako razgovorila. »Kam pa greva zvečer?« sem radovedno vprašal Miloša, ko sva se že približala naši postojanki. Pravzaprav je bila odveč to

vprašanje, saj sva to izvedela na karavli. Hoteli smo postaviti zasedo nekje ob glavni cesti, da si priborimo novo orožje. Toda zamisel ni bila izvedljiva, ker Nemci niso bili več tako razdrobljeni kot prej. Po hrano morava...

Popoldan sva odšla v Ribnico na Pohorju. Kaj bi ne šla, ko je bila tam gospodarska komisija in na čelu te Ivan Čas. Bodo že preskrbeli hrano za nas, kurirje! Nemcev ni bilo. Nekaj sem še tudi pokramljal doma z očetom. Mati je bila v internaciji, sestra Darinka pa v Tomšičevi brigadi.

»Čas bo,« pravi Miloš.

»Seveda bo treba odriniti. Pojdiva, Miloš! Vzemiva hrano, danes smrdi po Nemcih!« sem ugotovil brez pravega preudarka. V zraku je bila spet »štorclja«.

»Vidiš jo, kako se podi po zraku! Kot grah trosi letake,«

se je norčeval nekdo izmed prisotnih. Reka teh letakov se je vijugala z letala. Veter jih je pozibaval sem in tja, kot bi se z njimi poigral in norčeval: »Kaj boste vi tod opravili!« Ti letaki so bili nekako takšne vsebine: »Prebivalstvu zelenega Pohorja! Vrnite se iz gozdov, spametujte se! Ne vidite, da vas peščica delomrznežev vodi v gotovo pogubo? Kdor se vrne do 30. oktobra, se mu ne bo ničesar zgodilo. Kdor se do tega dne ne bo vrnil na svoj dom in pošteno živel, si ne bo ohranil svojega življenja, temveč ga bomo smatrali za bandita in naj ve, kaj ga čaka...« Se razume, da je bil letak napisan v nemščini in slovenščini. To je bilo tedaj v »modi«. Pa menda ne, da bi kdo podvomil, da je res tako, in se ujel v zanko?

»Naj kar pridejo in naj napredejo, kar hočejo,« smo se živahno pogovarjali.

Po vasi si videl spremembo na obrazih. Vsak je bil kar pomlajen, vsaj za nekoliko let.

Otroci so se šli partizane. Kako so se naučili te igre! Vas je bila upravičeno praznična. Gotovo v tem času ni bilo človeka v njej, ki bi hotel povratek v staro ali povratek Nemcev. Prav tako ta hip nihče ni podvomil, da bi se mogli Nemci ponovno od kod prikrasti kot nepovabljeni gostje. Toda, pozor!

»Švabi!«

»Fantje, Nemci!« je nekdo prisopihal.

»Kaj pripoveduješ? Tak si, kot bi te z neba vrglo med nas,« se mu je rogal bližnji tovariš, da je njegov glas požiral že precej gosto nastali mrak, ki se je spuščal vse nižje in nižje nad Ribnico. Šmen-tana reč! Stvar je začela postajati resna. Pogledali so ga, češ ta pa ni bosa, ta je celo okovana. Saj ni mogoče! Od kod pa naj se tako hitro vzamejo? Kako se je končal ta pogovor, ne vem, očitno pa je bilo vse res, kar je povedal zasopli tovariš. Zunaj na vasi smo že slišali rezke glasove: »Brrrk... brrk... tak... tok... bum... dadadada...!«

»Zlomka, kaj je to?« sem v mislih zagodrnjal, ko sem nekam treščil. Da, s telesom sem zadel v človeka, menda je bil nemški oficir ali podoficir, kajti svetilo se mu je okoli vratu in na glavi, da sem kar zinil. To sva se lepo spogledala! »Eh, saj me ne boš!« in že me je požrla temna noč, čeprav ni bila prav nič tiha. Vso vas so švabski mitraljezi prebudili iz sna. Vse je bilo prestrašeno do kosti. Rafali so rezali ozračje, rakete so razsvetljevale vas...

Drugi dan sva šla z Milošem spet na javko. Stiri ure hoje skozi jutranjo in še v meglo zavito vasico Hudi kot, polno položnih gričev, tihih gajev, rosnih polj, mimo mokrotnih lesov, ki so odmevali od ptičjega petja, mimo zamišljenih kmečkih domov, čepečih na obronkih gozda, se je vila pot do naše kurirske javke.

Pohorje je bilo polno nemškega vojaštva. Njihove fronte so se precej skrčile, a še vedno kljubujejo svojim nasprotnikom, še vedno premorejo toliko vojaštva za boj s partizani. Čeprav je bilo toliko in

Vojno-kurirska postaja (stanica) 1/8 na Mozirski planini, l. 1944

toliko nemških vojakov, podprtih z vsemogočimi formacijami: policijo, wehrmannschaftom, gebirgsjägerji itd., manjkalo pa tudi ni vohunov pri takih opravkih, smo se kurirji vedno nekam zmagoslavno in zadovoljno vračali z nevarnih poti. Večkrat smo si stisnili roke, češ saj nas ne bodo, četudi jih je toliko. Kopriva ne pozebe nikdar! Nasmejali smo se, zamenjali literaturo in pošto ter razna ustna sporočila in se poslovili.

Nemške kolone so se pomikale po kolovozih in hribih. Morala sva prehoditi desetkrat toliko kot po navadi. Kaj bi ne! Kurir se nikdar ne jezi, vedno ga vidiš nasmejanega; vsaj jaz sem bil eden tistih! Pst! Po cesti močna hoja. Še bolj morava biti previdna. V jesenskem soncu so se svetlikale čelade nemških vojakov. Korakajo leno, kot bi se jim nikamor ne mudilo. Šli so po cesti Ribnica—Vuhred. Najbrž so mislili: »Konec je, brate! Z velikimi koraki se bliža čas, ko bomo morali vzeti slovo od teh krajev...« Le komandirji vodov in kolon so še kričavi in zgovorni in menda še verujejo v zmago: »To sploh ni mogoče, da bi mi izgubili. Kje pa, to je pogovor v prazno!« Tako ali vsaj približno kaj takega se je lahko sklepalo iz njihovih kretanj in mrmrajoče govorice.

Najini možgani so bili zelo zaposleni. Kako preiti in priti na drugo stran ceste? Potem sva se odločila... Ko sva se oddaljila za streljaj ali dva od ceste, sva že sedela ob robu gozda in zrla nazaj. Kar čudila sva se, da naju ni nihče opazil. Da naju kdo ne zasleduje? Menda ne.

Ko sva se utopila v gozd, sva sklenila vprašati pri kaki hiši, kje in kod so zdaj Nemci.

Ive Šubic: Na pohodu (avtoportret)

Še nekaj korakov in zagledava vabečo kmečko hišo na prijaznem gričku. Vsa je bila okrašena s sadeži. Kar močno je vabila jesen! Na njivah, ki so bile priča, da bodo kmalu začeli pospravljati poljske pridelke, so blizu gozda želi koruznico. Ustrašili so se naju, ko so naju zagledali nekaj korakov od gozda. Midva pa sva takole vprašala: »Ste videli, kod so korakali nemški soldatje?« Odgovora nisva dobila. Tudi ni bil potreben, kajti ob hiši sva zagledala veliko skupino sovražnikov. Nazaj v gozd? Nisva se mogla pomiriti in potolažiti. Vseeno sva še ugibala. Naj se zgodi tako ali tako, na karavlo morava priti.

Tako dogovorjena sva zapustila zadnja drevesa gozda, v katerem sva bila. Šla sva mimo kovaške delavnice, ozirajoč se nazaj, naprej, skratka na vse štiri strani. Nedaleč stran so nemški vojaki množično preiskovali in vsiljivo

povpraševali ljudi po parti-zanih. Prav dobro sva videla...

Morda je pretekla ura, kar sva zapustila gozd. Zelo prav so nama prišle prve dosegljive smreke, ki sva jih v diru in skokih dohitela. Toda, le kje sem se opraskal, da mi tako teče kri? Sem ranjen? Ni bilo časa po tem povpraševati. Tekli so za nama. Pomislite, kakšno je to vojskovanje: nad šestdeset vojakov na dva in še ta dva imata komaj puške! A vseeno naju niso dobili. Razumljivo je sicer, da je ranjena žival vsaj v zadnjih močeh hitrejša od ostalih. Tako se je menda tudi z menoj zgodilo, ko so velike kaplje krvi padale na tla. Za košato smreko se ustavim. Bil sem do smrti opešal. Precej krvi mi je oteklo. Krvav in blaten pritečem k prijazni koči, okrog katere so se lovili otroci.

»So Nemci v hiši?« vprašam koj, kajti družino sem poznal. »Ne, niso! Ste kar brez

skrbi,« se oglasi troje otrok hkrati.

Tu sem si opomogel...

Ko so me prišli zvečer tovariši iskat, so me našli v precej gostem in visokem praprotyu, zakopanega z listjem. Tako sem bil namreč sporočil po mamicu dobre kože.

»Si še živ ostal?« so vsi vprašali. »So Nemci dobili sled za teboj?«

»Brez skrbi!« jim odvrnem in vsi smo bili ponosni ter veseli hkrati. Tovariši so me podprli z obeh strani in odšel sem v karavlo.

Da ne ostanem dolžan! Moj tovariš Miloš je bil tekel v karavlo poročat, kaj se nama je med potjo primerilo in se je seveda udeležil tudi iskanja. Bil je zelo zgovoren in vesel, ker so me našli...

Krogla mi je vsekala rano na desni strani glave, malo nad sencem, uho pa mi je bilo dvakrat preluknjano. Kri se nikakor ni hotela ustaviti. Počasi je udarjala skozi vrsto zavojev, ostala pa se je strčila. Negoval me je Jože Karat-Još, ki smo ga imeli za nekakega nepostavljenega bolničarja in ki je veljal toliko kot dober zdravnik. Trije tedni so se vlekli, kot bi se jim nikamor ne mudilo. Potem sem spet začel »kurirčiti« po zelenem Pohorju. Z obvezo okoli glave sem se pozdravljal s kurirji na javkah in kako je bilo lepo ob pogovorih, ki so nam obetali tako težko pričakovano osvoboditev!

Drago Miklaveč,
ilustriral Ive Šubic

Vodstvo za zveze pri IV. operativni coni: Sine, Vilko, Fele

Pogled na del taborišča Dachau 1. maja 1945, ko so osvobojeni jugoslovanski interniranci priredili miting

Komanda smrti

MRZLEGA zimskega dne, 21. decembra 1943 smo prispeli iz Dachaua v koncentracijsko taborišče Buchenwald. Bilo nas je 120. Cilj: »komanda Dora«.

Po vsesplošnem pretepanju in šikaniranju so nas stlačili v leseni blok »malega taborišča«, kjer je bilo že okrog 900 drugih internirancev. Bilo je nekaj Jugoslovanov in z njimi smo takoj stopili v stik. Bili smo srečni, ko so nam prestradanim prinesli kruha, juhe in prijateljsko domačo besedo. Bili smo vsi opikani od milijonov bolh. Bili smo stisnjeni: po 9 ljudi na treh pogradih. Tri nadstropja. Driska. Jetika. Blato in neznošen smrad. Vsi ti ljudje (ah, kaj ljudje!) so ležali oblečeni — če si se slekel, so ti ukradli hlače!

Naši tovariši so bili že stari prebivalci Buchenwalda, saj so bili nekateri tam že od leta 1941. Skušali so nas vse zadržati v taborišču in nas rešiti smrti v »Dori« — komandi smrti, kakor so imenovali vsi to taborišče in so se vsem ježili lasje...

Vsak teden je šlo tja več tisoč nesrečnežev. Vračali so se samo mrtvi: strahovito iznakažena, od strelcev preluk-

njana in stolčena trupla, nesnažne kepe mesa — vse to so pripeljali v buchenwaldski krematorij, ker ga v »Dori« še ni bilo. Ko pa je tudi tisto taborišče dobilo svoj krematorij, so pošiljali nazaj le krvave in razcefrane obleke. Vsaj približna kontrola ubitih je bila zelo otežkočena zaradi tega.

Prav tiste dni se je kontrola bolj poostрила in od vseh 120 sem samo jaz ostal v taborišču Buchenwald. Bil sem najslabotnejši, bolan, s kilo in počenimi ledvicami, kar vse je bilo posledica ss-ovskega ravnanja v Ljubljani. Kot mladoletnega so me črtali s seznama in tako sem bil čisto slučajno rešen gotove smrti. Tu so mi pomagali tovariši, katerim se moram zahvaliti za življenje... Franciju Dežmanu z Ježice, dr. Dušanu Kermavnerju iz Ljubljane, Šimeju Martinjaku in Ranzingerju s Koroškega. Hvala vam, tovariši!

Ostal sem sam; menda se je le nekaj mojih tovarišev vrnilo. Ko so to tesnobni dnevi: v lahki obleki, s coklami in litrom »čorbe« v želodcu sem ves dan garal v blatu, ki je segalo do gležnjev. Povsod naokrog so stali uniformirani pruski mladeniči s koli in gu-

mijevkami, povsod psi in žice; žice vse naokrog. Strašno zadnje zatočišče obupanih! Blato okrog nas je bilo krvavo. Nosili smo betonske cevi, vsak dan 2000 kg! Gazili smo blato in se prerivali med vagoni, ki so rezali noge, roke, glave in Nemci so kričali: »Hitro, hitro, svinje, psi!« Nikdar se niso vsi vrnili zvečer nazaj, nihče ni vedel, koliko jih je ostalo tam, ki so jih v svitu žarometov potegnili iz blata in morda še žive vrgli v krematorij. Ta se vedno kadi, vedno, neprestano.

Smrt vsenaokrog. Nacisti, gestapovci! Letala, alarmi, bombe...

Toda kljub vsemu...!

Imeli smo svojo organizacijo OF v taborišču Buchenwald. V taborišču je bilo več članov KP iz najrazličnejših dežel in ti so organizirali med jetniki močno Fronto. To se je posrečilo, kljub vohunom in strogi kontroli nacistov. In zvečer, ko smo prišli na smrt utrujeni in blatni v taborišče in ko smo dolge ure prestali na apelu, smo se sestali v majhnih skupinah in govorili o političnih in vojaških stvareh. To je bila popolna OF v miniaturi. Formirana je bila udarna skupina, ki naj bi prevzela oblast in akcijo, če bi hoteli ss-ovci vse jetnike likvidirati.

Partizan in osvobojeni internanec sta se maja 1945 srečala v Ziljski dolini

Fronta se je medtem približevala in mi smo bili pripravljeni!

Od drugega aprila dalje nas niso več gonili na delo. Štiri-deset kilometrov vstran je grmela fronta. SS-ovci so bili vsi iz sebe. Niso vedeli, ali naj nas pobijejo ali naj nas transportirajo drugam. Oklevali so in to je bila naša sreča. Kljub vsemu so 9. in 10. aprila 1945 evakuirali 39.000 nesrečnežev, katere so skoraj vse pobili na poti do Weimarja, s strelom v tilnik.

V taborišču je ostalo še 21.000 jetnikov. Bilo je odločeno, da nas ta dan odpeljejo v — smrt. Toda okrog 11. ure je sirena naznanila alarm. Sovražnik se je približeval in

glavni gestapovski kolovodje so jo odkurili. Na stolpih so še vedno bile strojnice; cevi zro v nas, metalci ognja, jeklene pesti — vse je pripravljeno, da nas potolče. Zakaj le še oklevajo? Tedaj so jetniki jurišali. Zgodilo se je nemogoče — kar Nemci niso pričakovali! Dolge mesece so jetniki, ki so delali v tovarnah, skrivaj nosili, ven dele orožja, kar so drugi potem postavljali in skrili na varnih krajih. Jetniki so jurišali proti žici in fašisti so se preplašeni umaknili. Nismo mogli naglo za njimi, ker smo bili preslabotni. Medtem so mimo pridrveli ameriški tanki. To je bil moj drugi rojstni dan!

Mito

Kozjanski borci v boju

SEPTEMBRA leta 1943 sva z Zmagom (Tone Lah) prišla s Hrvaškega na Štajersko. Ponoči sva preko-račila mejo, zjutraj pa sva že dobila zvezo s kozjanskimi partizani na Spičaku nad Sromljami. Med njimi sva bila kakšne štiri dni. Štab IV. operativne cone je takrat odredil, da se mora preko linije TV vzpostaviti zveza s Hrvaško. Ta naloga ni bila lahka, ker je bilo treba vsaj enkrat na teden na Hrvaško in nazaj. Morala sva bresti Sotlo, razen tega pa je bila na obeh straneh na šest metrov široko napletena bodeča žica, pod njo pa so bile položene mine. Nemški bunkerji so bili dokaj gosto posejani in njihove patrulje so vztrajno in neprestano lazile naokrog. Toda nalogo je bilo treba izvesti!

Kozjanski bataljon je v decembru zrasel na 65 mož. Z njimi sva bila trdno povezana, prav tako tudi s hrvaškimi aktivisti. 20. decembra sva organizirala napad na Bistrico (Sv. Peter), ki je bil prvi večji napad na Kozjanskem. Postojanka je bila zelo močna. Tovariš Zmago je imel nalogo, da z eno desetino uniči stražo na mostu in pripelje bataljon s Hrvaškega, ki je štel kakih 70 borcev. Dogovorili smo se,

da bo bataljon čakal na hrvaški strani.

Zmago je s svojo desetino likvidiral stražo in Zagorski bataljon je prišel na štajersko stran. Jaz pa sem že prej z našim bataljonom zasedel položaje pred postojankami. Teren mi je bil dobro poznan in sva z Modrasom (komandant bataljona) postavila zasede blizu postojank. Najbližji so bili komaj 15 m oddaljeni od nemškega stražarja, ki je čuval zgradbe. Napad naj bi bil ob enajstih. Ko sva postavljala tretjo zasedo, naju je majhna neprevidnost — za spoznanje preglasno izgovorjena beseda — izdala in nemški stražar je posvetil v naju z lučjo. Takoj sva ga pokosila z rafalom, skočila nazaj in se vrgla na tla. Tisti trenutek pa je že zgrmel čez naju ogenj našega strojničarja Arka, ki je pričel napad, ko je videl, da so nas opazili. Tako se je borba pričela dve uri pred napovedanim časom, in morda prav zato napad ni popolnoma uspel. Zagorski bataljon namreč še ni prišel čez Sotlo; čakali smo jih do pol dvanajstih. Bilo je težavno razvrstiti borce okrog postojank, kjer so divjale ostre borbe. Zagorski bataljon je energično posegel v boj. Z vseh strani so treskale

bombe, švigale rakete, drdrale strojnice in brzostrelke. Branilci so napeli vse svoje moči, uporabili vse orožje in so bili končno zelo zbegani. Toda trmasto so se držali v postojankah in se branili, ker so vedeli, da je to lahko zanje edina rešitev. Brez odmora je borba trajala do šestih zjutraj. Takrat smo se umaknili in se zbrali pri Kunejevem kozolcu. Imeli smo dva ujeta graničarja; trepetala sta, kaj se bo z njima zgodilo. Bila sta Avstrijca. Poučili smo ju in nato izpustili. Pozneje nismo izvedeli, koliko izgub so imeli Nemci. Najvažnejše pa je bilo, da smo jih krepko presenetili in jim vlili precej strahu v kosti.

Končno se je ob tej bitki zgodilo še nekaj, česar ni nihče pričakoval. Komandant Modras je bil zelo neugnan borec in se ni zadovoljil z uspehom akcije; vrnil se je k postojanki, da bi še enkrat izpraznil brzostrelko. Toda Nemci so ga opazili in ga z mino ubili. Borce je silno pretreslo, ko so zvedeli za to, ker so bili zelo navezani na svojega komandanta.

Oba bataljona sta se potem umaknila na Sv. goro nad Bistrico in tam počivala. Z Matvežkom sva po odhodu borcev obhodila vse postojanke, da bi kje našla Modrasa, ker nisva vedela, kaj se je zgodilo. Klicala sva ga po imenu — nič. (Nisva pa mogla opaziti, da je ležal mrtev blizu zidu postojanke.) Ko sva za šolo prečkala cesto, sva opazila dva Nemca, ki sta se od neke vrata, verjetno sta se kje potuhnili. Zavpila sva: »Stoj!« Nemca sta stekla — pokosila sva ju in zvalila sta se pod cesto. Danilo se je že in ker sva bila le kakih 70 korakov od postojanke, sva se naglo umaknila na Čehovec. Pri Markcu Štandlerju sva obilno zajtrkovala in še torbi nama je napolnil, preden sva odšla.

Pro jasni noči sva hodila za bataljoni in jih dohitela zjutraj na Gorah. Pooblašilo se je in pričelo deževati. Menil sem, da bi ostali tu do večera, ker je bil položaj primeren za umik in za borbo. Komandant je končno odredil pohod do Preske, kjer naj bi bilo bolj

varno. Na Preski se je štab Zagorskega bataljona naselil v Jagičevi gostilni, naš štab pa kakih 200 korakov vstran v neki hiši. Zelo prijazno so nas sprejeli. Deževalo je, in megla je bila izredno gosta ter je ovirala vsak pregled. Postavili smo straže, da bi se zavarovali. Vse smo vedeli, le tega ne, da so bili pred nami v zidanic Nemci, ki so vžgali skozi okna po nas. Toda tudi oni so imeli smolo. Prvo bomba, ki so jo vrgli med nas, so dobili takoj nazaj in ta jih je pošteno zdelala. Takoj nato smo jurišali in razvil se je nov boj. Nihče ni takrat vedel, da smo se spoprijeli z močnimi silami Nemcev. Kasneje smo ugotovili, da jih je bilo skoraj 9000! Dva dni smo se borili, izmikali in umikali in potem spet nenadoma napadali od strani, kjer so nas najmanj pričakovali. Bila je to huda preizkušnja za naše borce, saj nas je bilo komaj 120!

Nemci so bili besni, ker nas niso mogli nikjer zares zgrabiti in uničiti. Vedno huje so pritiskali, kričali in napadali, toda zaman. Izgubili smo tovariša Kostjo, komisarja bataljona — bil je žrtev nesreče, ker mu je bomba razneslo v roki. Štirje tovariši so bili teže ranjeni, a so se sami izvlekli iz borbe in jih sovražnik ni zajel.

O tej borbi so švabski bahachi razširili naokrog po Pišecah in drugod vesti, da »leži banditov po hostah kot listja in trave« in da »bodo že videli, ko jih bodo pričeli odvažati s hribov«. Ljudem je bilo hudo, ker so govoricam verjeli — saj si niso mogli misliti, da bi tako majhen bataljon lahko kljuboval toliki premoči. Potem so videli, ko so pričeli s hribov voziti mrtve — Nemce! Ljudje so bili zadovoljni, Nemci pa so jo brez besed odkurili na varno v Brežice.

Kar sami sebi nismo mogli verjeti, da smo se že in le izmuznili iz tega nevšečnega in hudega položaja! Oba bataljona sta se potem prebila preko Sotle, ki je takrat narasla in prestopila bregove. Najprej je eden borcev plaval preko in vlekel »vrv«, ki smo jo sestavili iz hlačnih pasov,

opasačev in raznih motvozov. Potem smo drug za drugim ob tej vrvi bredli reko. Vrv seveda ni vzdržala in reka je pričela odnašati borce. No, utočil ni nihče. Potem je nekdo prinesel močno vrv iz vasi Kraljevcev in dokončno omogočil prehod. Le 15 jih je ostalo na drugi strani. Čez tri dni sva se vrnila s tovarišem Triglavom in na Špičaku pozivedovala o položaju. Po bojih se je vse nekoliko poleglo in umirilo. Iskala sva zvezo s tovariši, ki so ostali tostran reke. Drugi dan sva jih našla in pripovedovala o prehodu čez reko. Pripovedovali so o tem, da so imeli Nemci 40 mrtvih in da jih še iščejo po hosti.

Proti večeru sva odrinila nazaj preko Sotle. Dogovorili smo se, da spravim naš bataljon nazaj na našo stran. Izbrali smo si smer preko Vrhuncev na Kunšperško goro in po strmini navzdol do Blažičkovega mlina v Zelenjaku. tega načrta se ni dalo izvesti, ker sva nad Sotlo trčila ob zasledo in se naglo umaknila nazaj v hrib. Pregledala sva položaj in ugotovila, da to noč ne bova mogla preko reke. Imela sva malo časa, zato sva ubrala drugo pot. Preko hribov sva hitela na Bizeljsko, kjer sva pri Kraljevcih prekoračila

Sotlo. Bil je prijeten občutek, ko sva bila že čez!

Potrkala sva na okno hiše, kjer je bila naša javka. Moški glas je vprašal: »Kdo je?« Tiho mu odvrnem: »Boris...« Tedaj se je okno naglo odprlo in nervozen ženski glas nam prične govoriti v eni sapi: »Gorje vama dečka! Brž se izgubita, a ne skozi vas — polna je ustašev; ravnokar so bili tu...«

»Sedaj pa imava počitek in večerjo,« sva robantila in šla okrog vasi in preko ceste na pokopališče. Slišati je bilo glasove in hrup ustašev. Vso noč sva prebila na pokopališču. Ob svitu so ustaši odšli po cesti proti Zagrebu. Nadaljevala sva pot in na cesti srečala ustaša, ki jo je mahal za ostalimi. Prav po domače sva se porazgovorila z njim in jo mahnila dalje, za Klancem in Supotom proti zagorskim selom. Nekje med potjo sva se odpočila, naspala in najedla. Naslednji dan sva našla zvezo z našimi, jih zbrala in dogovorili smo se za čas prehoda. Vsi so bili za to navdušeni, le dva borca sta se priključila Zagorskemu odredu. Za prehod smo izbrali področje južno od Kumrovca. To pot smo bili bolj iznajdljivi, ker je bila reka še vedno zelo narasla in nevarna. Privlekli smo veliko leseno banjo za parjenje svinj in na obeh koncih navezali vrvi. Sedel sem v banjo in z lopato veslal na drugo stran. Voda me je zanašala in banja je puščala ter se do polovice napolnila z vodo. Trda mi je predla in veslal sem kot nor, da sem se dokopal do drugega brega. Potem je pa šlo — povlekli smo banjo nazaj, naložili borca in jaz sem ga povlekel čez — in potem sva oba vlekla tretjega itd., vedno hitreje! Prešli smo žične ovire, kjer sem prej odstranil mine in hiteli stran. Šele na Kunšperškem gradu smo se počutili varne; vsaj za silo. Našli smo »izgubljene« tovariše in preko Vrhuncev in Preske nadaljevali pot. Te borbe so zelo prekalile Kozjanske borce, ki so pohiteli novim borbam in naporom nasproti.

Boris Večko

Kurirska zveza iz Kozjanskega odreda; v sredi (stoji) obveščevalec Bojan Accetto

Lackovci v zanimivih pogovorih

Aprila 1944 je bil iz Lackove čete ustanovljen Lackov bataljon, ki je odšel na Planino in na vznožje Pohorja. En vod je imel v Slov. goricah in Halozah, vod na Kozjaku pa se je kmalu povečal v četo; kurirji in vzdrževalci javk pa so ostali na terenu. Maja 1944 je bil Lackov bataljon vključen v sestav IV. operativne cone. Junija 1944 je bil iz Lackovega bataljona, ene čete XIV. divizije in ene čete Zidanske brigade ustanovljen Pohorski odred. Lackova četa na Pohorju pa je bila formirana v bataljon, ki je obdržal ime — Lackov bataljon Pohorskega odreda. 20. X. 1944 je bil po nalogu IV. operativne cone razformiran Pohorski odred, ki je štel 747 moških in 69 žensk. Novoustanovljen Lackov odred je sprejel 325 moških in 18 žensk. Prekoračil je Dravo 22. septembra 1944 in na Kozjaku formiral tri bataljone, specialno četo, ki je odšla v Prekmurje, vod za zvezo in obveščevalni vod; na desni strani Drave pa je ostalo nekaj minercev v Pohorski četi novo formiranega odreda, in to za rušenje proge Dravograd—Maribor—Pragersko—Ptuj. V noči 4. na 5. decembra 1944 je prekoračil Dravo II. bataljon Tomšičeve, nakar je bil Lackov odred formiran v dva bataljona, OC, vod za zvezo z radijsko ekipo, minerski vod ter četo, ki je ostala na desnem bregu Drave za rušenje proge. Lackov odred je ustanovil iz prostovoljcev—Madžarov, ki so jih naši zajeli, poseben III., Madžarski bataljon. Odred je operiral na levi strani Drave od Golice do višine Gradca preko Kozjaka, Slovenskih goric vse v Prekmurje do bivše jugoslovansko—madžarske meje. Na desnem bregu Drave pa je delovala Pohorska četa tega odreda. Ob osvoboditvi je postavil Lackov odred komande mest v Ivniku, Travniku, Glinici (Ernovžu), Oseku, Arvežu, Lučanah, Zg. Kungoti, Marenbergu in Rušah.

OB šesti uri zjutraj, štiriindvajsetega aprila 1945 je 1. bataljon skupaj s štabom Lackovega odreda prisel pred avstrijsko turistično vas Glasshütte (St. Marain), ki mu je bila popolnoma neznan. Slišali smo sicer, da je enega teh krajev zasedla policija in vojaštvo, šele pozneje pa smo izvedeli, da so bili to podatki za neko drugo vas s podobnim imenom.

Še preden smo odšli v Glasshütte, smo s komando bataljona in obveščevalnim centrom sklenili, da obkolimo večje hiše v vasi in za vsak primer zavzamemo položaje. Obveščevalci pa ne bi bili dobri obveščevalci, če ne bi našli nekaj posebnega — telefon. Takoj so ga zasedli in jim je bil dva dni najboljši vir za poročila. Že čez nekaj ur je najbližja žandarmerijska postaja zvedela, da so v Glasshütte partizani. Vendar jim ni bilo jasno, niti niso mogli razumeti, kakšni partizani in kako je to mogoče. To njihovo nerazumevanje je presenečenje je potrdilo več pogovorov, ki smo jih slišali po telefonu med posameznimi žandarmerijskimi postajami in vojaškimi komandami. Med zanimivimi je bil tudi pogovor, v katerem je nekdo sporočal (menda iz Gradca) komandi v Mariboru,

da so na Glasshütte partizani. V Mariboru niso verjeli in so zahtevali podrobnejše podatke o »banditih«. Ko mu je tisti pri drugem telefonu povedal, da so »banditi« pravi partizani, je bilo slišati tistega iz Maribora: »Himmel, Donner, Wetter! Saj to vendar ni mogoče!« Nemec pri drugem telefonu pa ga je »potolažil«, rekoč, da to ni samo mogoče, temveč je tudi res.

Mi smo tistega, ki je dejal, da to ni mogoče, popolnoma razumeli. Zakaj se mu je zdelo to nemogoče? In marsikomu bi se tako zdelo, če bi imel pregled čez akcije odreda tiste dni. Nemci so skoraj gotovo vedeli za sektor, po katerem se kreta Lackov odred in tudi njegovo formacijo so morali poznati, saj so večkrat koga ujeli in tu in tam je kdo izginil iz odreda, o katerem smo lahko sodili, da je po dobljenih informacijah, za katere je bil poslan v odred, odšel nazaj k svojim gospodarjem. Marsikateremu pa smo s svojo budnostjo in obveščevalno službo seveda to pot prihranili.

Tiste dni, ko so v raznih postojankah od Deutschlandsberga preko Gradca do Maribora z začudenjem zabeležili, da se je utaborila neka partizanska enota v vasi Glass-

hütte, tam priredila miting in udeležence pogostila, si drznila zanikati njihovo propagando, da so partizani banditi in to pred takratnimi državljani »velikega rajha« in otrokom v šoli prikazala partizansko borbo za častno, partizane pa za poštene borce za svobodo, se je poleg čete Lackovega odreda, ki je operirala na desni strani Drave na Pohorju, tam rušila progo in druge komunikacije, opravljala akcije na manjše postojanke v vznožju Pohorja, prebila preko Drave še minerska skupina Lackovega odreda in minirala dva vlaka v času od 19. do 24. II. na progi med Rušami in Lobnicu ter uničila več stebrov električnega daljnovoda med Falo in Mariborom. Druga minerska skupina je minirala progo med Gradcem in Mariborom ter porušila nekaj poslopij, v katere se je namerala naseliti policija. Večja patrolja odreda se je v Slovenskih goricah borila s četniki. Po kurirski zvezi, ki je bila skozi do Prekmurja, so potovali kurirji iz Prekmurja, Slov. goric, Maribora in drugih krajev Štajerske in se prebijali do odreda skozi nemške zasede z novinci iz Prekmurja, Slov. goric, Maribora in drugih krajev na levi strani Drave. Drugi bataljon je bil na Mlakah z nemškimi enotami iz Dravograda.

To je bilo tisto, zaradi česar se je tisti začudil pri telefonski slušalki v Mariboru, ko so mu iz Gradca telefonirali, da so partizani v Glasshütte. Eden izmed naših, ki smo poslušali ta pogovor, je dejal v telefon:

Zastava Lackovega odreda na letoviškem domu Glasshütte, 24. in 25. februarja 1945

Dne 19. marca 1945 na Alpenhütte, v bližini kote 978, kjer se je 18. marca poslovil od odreda poročnik zavezniške armade in odšel v IV. operativno cono. Od leve proti desni: Jože Skufca-Martin; bolničarka Vera; Silvo Dedič, načelnik odreda; Jože Duh-Silvester, politkomisar II. bataljona; Jože Klep-Smeh, pomočnik politkomisarja; bataljonski bolničar, v ozadju komora

»Da, Lackov odred je tukaj, tisti, o katerem ste že mnogo slišali in ga občutili in ga po vaših poročilih že večkrat uinčili. Mi vam obljublamo, da boste o nas še mnogo slišali in nas tudi občutili, dokler boste teptali našo slovensko zemljo in morili neoborožene ljudi po mestih in vaseh! Tudi v mestih vas bomo kmalu dosegli!« Nato se je slišalo iz sosednje strani v zelo jasnem tonu: »Frechheit!« (predrznost) in tresk slušalke. Naš zbor pa je ob odprti slušalki zapel več partizanskih pesmi...

Ko je skozi špranje oblakov posijalo sonce na poledeneli sneg, se je začela bleščati snežna odeja in odmetavati žarke na prapor Lackovega odreda, ki je v rahlem vetru mogočno plapolal na najvišjem poslopju, okoli katerega so se začeli zbirati Avstrijci in Avstrijke, ki so prihajali k maši in si ga ogledovali. Tudi vsakega partizana so si dobro ogledali, ker so do takrat slišali o nas najslabše. Ko se je nebo zjasnilo, so se pojavila prva zavezniška letala, katerim so sledila še druga. Avstrijci pa so nas spraševali, če so to tudi naši. »Da, naši zavezniki so to!« smo jim odgovorili.

Ko se je 25. februarja pripravljal odred za pohod, je prišel v štab z vso sapo vodnik z dežurnim oficirjem, ki je imel nalogo, da potegne eno izmed zased, in povedal, da so ravno, ko so se hoteli umakniti s položaja, opazili neko osebo in jo čez nekaj minut, ne da bi on prej opazil, ujeli. »Pomislite,« je dodal vodnik, »pri pregledu smo ugotovili, da ima angleško uniformo in radiooddajnik, kot ga imajo špijoni. Zato smo ga dobro zastražili in pripeljali v taborišče.« Ko so ga privedli v sobo, je stopil pred nas okoli 25 let star, močno razvit, visok, simpatičen poročnik zavezniške vojske, ki si ni bil na jasnem, med kom se nahaja. Prvo je prosil v nemškem jeziku za vodo. Nato smo mu povedali, da smo jugoslovanski partizani. Šele takrat se je opazilo na njem neko nezaupljivo zadovoljstvo, katero nam je pojasnil šele drugi dan. In tudi pozneje je večkrat pripovedoval o občutkih, ki jih je imel, ko so naši borci zavpili: »Stoj, roke kvišku!« in ga že držali, dokler niso v njem spoznali zavezniškega oficirja.

Ko se je naslednjega dne v novem taborišču prebudil in

okrepčal, smo nadaljevali pogovor, ki smo ga končali med pohodom. Povedal nam je, da pripada zavezniški komandi, ki ima nalogo vzpostavljati in vzdrževati stike s partizani in je zato tudi odskočil na teritoriju Avstrije, ker je njegova komanda dobila poročila, da je v Avstriji vse pripravljeno za partizane in da potrebujejo le vodstvo in orožje. V ta namen je dobil naslove ljudi v Gradcu, do katerih naj bi se obrnil zaradi povezave in organizacije partizanov. Le-ti pa so mu to odbili z utemeljitvijo, da kaj takega sploh ni mogoče in mu svetovali, naj čimprej zapusti Gradec, da ne bodo zaradi njega nesrečni. Tako je po njegovem pripovedovanju po nekaj dneh tavanja v uniformi in z dokumenti nemškega oberleitnanta na dopustu obiskal vse tiste, za katere je imel jamstvo, da bodo steber za izvedbo njegovih načrtov, zapustil Gradec in se umaknil v planine, kjer je deponiral nemško uniformo in nekaj opreme ter se napotil v smeri proti jugoslovanski meji in prišel med jugoslovanske partizane mnogo prej kot si je mislil (o dogodkih, ki jih je doživel v Gradcu, je pozneje

A. Kun: Mrtvi borec...

še večkrat pripovedoval v zelo šaljivem tonu).

Po daljši diskusiji, ki je bila zelo zanimiva in se je še večkrat nadaljevala, nam je dejal, da sam sebi ni mogel verjeti, da je prišel med jugoslovanske partizane tako daleč v Avstriji, za kjer so nekateri trdili, da jih ni mogoče organizirati. Istega mnenja je bila tudi njegova komanda in odgovor na njegovo sporočilo o srečanju z nami, v depeši, v kateri mu je sporočila, da nas naj vpraša, kako se imenuje naša enota in kaj potrebujemo. Ko nam je to sporočil, se je komandant odreda iz srca nasmejal in še enkrat vprašal, če ga je prav razumel. Tudi zavezniškemu poročniku se je opazil smeh na ustnicah, čeprav ni vedel, zakaj se je Martin tako naivno nasmejal. Ko smo mu to pojasnili, je dejal: »Če bi bili sedaj v naših skladiščih, v katerih je material za partizane, bi si lahko izbrali kar bi hoteli. Sedaj pa kar povejte, kaj naj napišem!« Po krajšem posvetovanju smo mu dejali: »Sporočite vaši komandi, da je tu Lackov odred, da rabi eksploziv, strelivo in brzostrelke!« In kaj še? »nas je vprašal poročnik. Odgovorili smo mu, če dobimo to, je za nas dovolj in najvažnejše, nakar je dostavil: »Kaj pa čokolada, bonboni, prava kava, ruski čaj in druge dobrote, katere so postavljali na prvo mesto nekateri italijanski partizani, ko sem bil med njimi in naročeval, kaj naj prinese letala?« Dejali smo mu, da se Jugoslovani borimo za osvoboditev, da se borimo proti okupatorju in domačin izdajalcem, za kar potrebujemo

orožje, strelivo in eksploziv, kajti le z orožjem bomo premagali sovražnika, pri čemer nam ponujene dobrote ne morejo nič pomagati.

Še isto noč je šlo ime Lackovega odreda v eter, povezano z željami in potrebami. Določeno je bilo tudi mesto spuščanja, ki naj bi bilo v začetku marca. Toda bolj ko smo se bližali datumu, ki je bil določen za spuščanje, in se od njega oddaljevali, manj je bilo izglelov, da bi lahko prišlo letalo, ker se je medtem oslabil akumulator oddajnika in je neki večer oddal le poročilo, da se javlja zadnjič in zahteval nujno letalo. Trudili smo se na vse načine, da bi prišli do elektrike. Toda zaradi stalnih hajk in zased, ki so jih prirejale in postavljale sovražne enote na vseh koncih, je bilo to nemogoče. 4. marca smo upali, da bomo kmalu omogočili oddajo, ker so nam v Oksenwaldu pri hiši, v kateri je takrat stanovala neka ženska z enim fantom, obljubili, da bo šel fant v dolino in o tem poizvedel. Ko se je drugi dan napotil obveščevalec Lado ob določenem času v hišo, so ga tam čakali že v zasedi skriti nemški policajci, ga ujeli in ubili. Istočasno pa je bilo opaziti premik sovražnih patrulj proti taborišču odreda, ki je bil zaradi starih izkušenj že na položaju in ni bil iznenađen.

Tako je lahko angleški poročnik skoraj vsak dan srečal Nemce in Avstrijce z orožjem v roki proti partizanom in zaveznikom v vseh borbah, ki so bile skoraj vsakodnevno med odredom in nemškimi enotami. Ker se je vojna že bližala koncu, se je tudi njemu mudilo postaviti stik s svojo komando, kar pa ni mogel zaradi navedenih vzrokov. Ker ni prišlo obljubljeno letalo z novim oddajnikom, se je napotil k zavezniški misiji v štab IV. operativne cone in prišel le pred bivšo jugoslovansko-avstrijsko mejo do kmeta Pušnika. Tam so se po 6-urnem pohodu spravili k počitku, Nemci pa so ga naslednjega dne z ostalimi partizani zajeli.

V odredu smo po nekaj dneh izvedeli, da je bila pri Pušnikovi neka ženska, ki je morala na vsak način po njihovem prihodu na vlak in so jo baje po daljšem oklevanju pustili. Šimen, ki je potoval tudi z njimi, nam je 8. aprila l. 1945, ko je pobegnil iz zaporov v Mariboru, pisal, da so 19. marca ravno pozajtrkovali, ko je Pušnikova gospodinja sporočila, da je pred hišo policija. Ko so se hoteli prebiti, so ugotovili, da je bila hiša popolnoma obkoljena in da je bil beg nemogoč, kar je dokaz, da policija ni prišla slučajno in obkolila hišo. Od Pušnika so jih odpeljali v Eibiswald, nato v Deutschlandsberg in od tam preko Lipnice v Maribor v Selnico, kjer je bil takrat štab SS-divizije.

Kaj se je nato zgodilo z angleškim poročnikom, ni točno znano. Nekateri so pozneje govorili, da se je srečno vrnil v domovino, drugi pa so pripovedovali, da so ga nekaj dni pred koncem vojne obglavili v Gradcu.

Jože Klep-Smeh

Krajevni prazniki — spomin na NOB

RADENCI: 12. SEPTEMBER

12. septembra 1941. leta je bila na Kapeli prva seja najzavednejših domačinov iz območja občine Radenci, ki je zavzela značaj že pred tem časom ustanovljenega odbora Osvobodilne fronte.

LESIČNO: 15. JULIJ

15. julija 1944. leta je partizanska enota prvič izgnala iz Pilištajna nemško žandarmerijo.

NAKLO: 26. JULIJ

26. julija 1941. leta je odšlo iz področja te občine na poziv KP nad 20 borcev v prve partizanske enote na Gorenjskem.

ŠENČUR: 16. JULIJ

16. julija 1941. leta se je zbralo iz Šenčurja k prvemu bojnemu posvetovanju v Bankovi križnici 13 komunistov in aktivistov OF.

RAČE: 18. JULIJ

18. julija 1941. leta so izselili Nemci iz Rač 15 slovenskih družin. Po tem dnevu so izselili Nemci še 10 družin.

Borba na ravnini

Izseljeni Stajerci, ki so jih okupatorji oropali toplote domaćih ognjišč in so našli zatočišče pri svojih bratih v Srbiji in Slavoniji, so že oktobra 1941 (na pobudo Edvarda Kardašja in Ivana Mačka-Matiše) ustanovili svojo partizansko četo »Ivana Cankarja«, ki je bila pozneje vključena v I. proletarsko brigado. Tudi pozneje so izgnani Stajerci v skupinah in posamič stopali v enote NOV in POJ; našli smo jih lahko v Krajiških, Slavonskih in ostalih partizanskih brigadah, o junaštvu le-teh pa nam je kaj malo znanega. Po osvoboditvi Beograda so preostali Slovenci 26. novembra 1944 ustanovili »Slovenski prostovoljski bataljoni«, ki je bil vključen kot 5. bataljon v Prvo Krajiško brigado in se je boril na najhujše izpostavljenih položajih na Sremski fronti. V srditih bojih pri Sidu, Sotinu in drugod v Sremu je ta bataljon utrpel nad dve tretjini mrtvih, ranjenih in ujetih. Brezštevila so junaštva Stajercev, ki so se v okviru bratskih partizanskih enot borili za osvoboditev Stajerske in vse Jugoslavije.

BRIGADA se je polagoma in brezskrbno vzpenjala na nizek, a širok slavonski hrib. Ob levi strani so hiteli borci, na desni kolona konj. Ljudem je spanec lezel v oči, konji so težko sopli... Nenadoma je šinila bleščeča svetloba, kot v sončnem dnevu...

Trenutek, dva, je trajala ta slepeča svetloba, nato je hipoma ugasnila in neprodirna tema nam je legla na oči, kot da je dobila snovno težo. Hkrati so zarezali v našo kolono mitraljezki rafali, zahrumeli so tankovski motorji in ročne bombe so napravile oglušujoč trušč... Konji so zarezgetali, pobesneli so se vzpenjali na zadnje noge in pod sabo gazili ljudi. Z Mijom sva neko bolničarko potegnili izpod konjskih kopit... Živali smo tolkli po gobcih, toda ukrotiti in obrniti to pobesnelo konjsko maso ni bilo mogoče; vse bolj nas je potiskala proti

sovražni zasedi. Medtem mi je nekam v temo in med konjske noge zdrknila brzostrelka, a v istem trenutku sem že začutil strašen udarec v tilnik. Zavedel sem se še, da je sovražnik že med našimi vrstami, potem pa je vse izginilo...

Fašisti so s tanki napravili zasedo, predhodnico spustili mimo, napadli pa so glavnino.

Ko sem se zavedel, je bilo vse naokrog slišati neurejeno streljanje, brnenje tankov, lomastenje in kričanje. Najprej sem potipal po torbi z imeniki in podatki borcev ter z važnimi povelji in zaupnimi poročili.

»Ta ne sme priti sovražniku v roke!« me je hipoma obšlo.

Pognal sem se na desno, kjer so še begali splašeni konji in izza enega se je pojavila postava, ki je na ramenih nosila nekaj dolgega. Sežem po bombo, jo odvijem in se pripravim... Toda bil je naš

bolničar z nosili. Ukazal sem mu, naj jih odvrže in skupaj sva se pognala proti gozdičku. V tistem hipu pa se je izza obronka gozdička začelo takšno streljanje, da sva se kar prilepila k zemlji.

Povsod zasede. Izza obronka je pošastno pribrel tank ter vrgel šop svetlobe proti bregu. Začujejo se klici: »Halt, halt! Vataj živog!« Planil sem na levo preko sveže zoranih brazd, da so se mi noge v gležnjih previjale in kite boleče nategovale...

Za hip sem se ustavil, slekel in odvrnil težki vojaški plašč ter se pognal dalje. V eni roki sem stiskal torbo, v drugi odvit angleško bombo. Pred menoj je stokal in sopihal bolničar. Odvrženi plašč nama je bil rešitelj. Fašisti so mislili, da je borec, pa so se besno vrgli nanj in nabijali z vsem orožjem. To jih je nekaj časa zadržalo in midva sva dosegla redki sadovnjak. Toda znašla sva se v ustaški vasi na neosvobojenem ozemlju... Začelo se je že daniti, hkrati se je izza neke hiše začel v naju: »Stoj!«

Potegnil sem se za vogal bližnjega hleva, bolničar pa je na moje veliko presenečenje skočil dalje in začel grebsti in lezti v kopico slame. Nismo ga videli nikoli več!

Zaslišal sem klice in govorjenje. Sklonjen sem se pognal preko sadovnjaka, dosegel živo mejo in se ob spremeljanju psov preganjalcev ter ob sikanju svetlečih krogel

F. Slana

Po zmagi nad okupatorjem...

pognal čez njo. Toda na drugi strani, kakor da ni bilo več tal. Padal sem in padal in nekje globoko nezavesten obležal... Najbrž sem se takoj spet zavedel, ker sem nad sabo zaznal klice in razgovor, kot da nekoga iščejo. V roki sem še vedno tiščal odvitto bombo...

Z roko sem previdno otipal okrog sebe, da bi ugotovil, kje sem. Po kolesnicah sem spoznal, da ležim na kolovozu ter da mi je nadaljnji beg mogoč. Stisnil sem se k robu zidane škarpe, zagnal bombo preko žive meje ter se pognal v redko vrbovje nekega močvirja. Za mano se je začulo vpitje in streljanje...

Počasi in z veliko težavo sem brodil po močvirju med vrbovjem v smeri, kjer se mi je zdelo, da mora biti gozd. Zasledoval me ni nihče več, le tu in tja je še švignila kaka svetleča krogla kot poletna kresnica preko močvirja. V precejšnji daljavi in v drugi smeri se je še slišalo streljanje, rezget konj in redke detonacije bomb...

Bližal sem se gozdu. Toda, na koga bom v gozdu naletel? In če ne bom našel svojih, kako se bom znašel na sovražnem ozemlju, saj bo vsak čas dan. Postal me je strah. Za hip mi je ušla misel na moja otroka, ki se sedaj kot izgnanica potikata kdo ve kod na

Hrvatskem... Stlačil sem torbo pod neke korenine in jo dobro zatlačil z zemljo in travo, odvil drugo in zadnjo bombo ter se približal gozdu. Za trenutek sem postal in prisluhnil. Vse je bilo tiho in stopil sem naprej...

»Stoj! Kdo grel!« me prikuje na mesto odločen glas.

Tako... Sedaj sem na tisti najožji točki, kjer se stikata življenje in smrt. Nikogar ni

bilo videti, čeprav sem kar najbolj napejal oči, in čeprav je glas prišel iz neposredne bližine. So ustaši ali naši? Moj odgovor bo v tem trenutku prinesel smrt ali rešitev. Močnejše sem poprijel bombo; če me ubije ustaš, bo padel tudi on...

»Partizan!« zakličem jasno in glasno.

Potem je vse tiho. Nato začujem tiho govorjenje in hod konj. Živci so napeti kot struna. Začutim bolečino v tilniku od udarca ponoči...

»Katera brigada?« vnovič udari stražarjevo vprašanje.

Nobene tajnosti ne izdam. Vsi sovražniki v Slavoniji in Sremu jo poznajo in se bojijo Šestnajste udarne brigade »Jožeta Vlahoviča«...

»Šestnajsta!« rečem jezljivo in nestrpno.

Spet vse tiho. Pred očmi se mi stemni in debela mi zaplešejo pred očmi. Izza enega se izlušči postava partizana in vzradoščen glas me zdrami.

»Ej, si sploh še živ!«

Brez odgovora, samo nasmeh in že me objema partizan udarne brigade... Zavil sem bombo, poiskal torbo, uredil razpršene borce in konje ter krenil proti Dilj planini.

Tone Ferlinc

Osvoboditev iz „Starega piskra“

REDKOKATERI udar aktivistov in ilegalcev za časa NOB je po svoji nenavadno drzni zamisli, po junaškem tveganju, po odločni izvedbi in pomembnosti dosegel znamenito celjsko akcijo decembra meseca 1944, ki je prišla v zgodovino revolucije pod imenom: Osvoboditev iz »Starega piskra«. Peščica aktivistov je osvobodila okrog 400 jetnikov iz jetnišnice, ki si je po 1941. letu pridobila žalostni sloves ene največjih mučilnic slovenskega ljudstva. Sredi silnega nemškega garnizona, sredi številnih Hitlerjevih čet, sredi tankov, sredi bunkerjev in strojničnih gnezd — je šest partizanov pod varstvom noči kratko malo izpraznilo »Stari pisker!« Kak pre-

tirani pisec bi tak podvig opisal v napeti noveli, poveljujoče »nadnaravne« zmožnosti posameznega junaka, zgodovina naše NOB pa beleži vse takšne dogodke dokaj skromno, vendar dosledno poudarja ob njih požrtvovalnost kolektiva, brezhibno organizacijo, junaštvo skupine, tovarištvo in vse tiste vrline, na čigar temeljih je revolucija zmagala! Zrel človek ostane ob stvarnih, skromnih opisih partizanskih zmag prevzet in poln občudovanja.

V decembrskih dneh 1. 1944 je bila nemška ofenziva v Zgornji Savinjski dolini na višku zaleta. Vasi so gorele, padali so talci, partizani so se prebijali skozi obročje in zadajali premočnim nemškim enotam smrtonosne udarce.

Ofenziva ni mogla uničiti partizanske vojske, Nemcem ni uspelo minirati čvrstih terenskih organizacij OF. V one-moglem besu so Nemci lovili po kmetijah ljudi in jih v trumah vlačili v Celje, v »Stari pisker«...

V nemško zasedo na Ostrožnem brdu sta tiste dni padli mladinka Živka in Jelka, obe članici SKOJ za Celje-mesto. Živka, ki je poskusila zbežati, je bila pri tem ranjena v roko. Ko je celjski Mestni komite zvedel, da sta skojevki ujeti, je takoj pričel premišljati, kako bi ju rešil. Obe mladinki sta namreč zelo dobro poznali mrežo terenskih organizacij OF in sta pomenili za celjski okraj veliko izgubo.

Komite ni izgubljal časa! Mestni sekretar, tovariš Nande Klančičar, je presodil položaj in uvidel, da bi bilo mogoče z drznim vpadom v jetnišnico osvoboditi jetnike. Podvig bi imel v času nemške ofenzive moralen pomen, obenem bi pa osvobojeni jetniki tudi okrepili partizanske vrste.

Celjski komite je takoj stopil v stik z jetniškim paznikom Ivanom Gradom ter se dogovoril z njim, da je treba izvesti akcijo v noči med 15. in 16. decembrom, to se pravi še tisto noč. Dne 16. decembra so namreč Nemci — po paznikovem pričevanju — imeli namen prepeljati okrog 80 jetnikov iz tukajšnjih celic smrti v Maribor, kjer naj bi bili ustreljeni. Paznik Grad se je dogovoril s partizani o vseh podrobnostih in obljubil sodelovanje.

Sekretar Klančičar je zdaj pozval tovariše s tega terena, kdo se prostovoljno javi za sodelovanje pri akciji. Sklenjeno je bilo, da bodo šli v jetnišnico: Nande Klančičar, Nande, Riko Presinger-Žarko, Jože Zelinka-Očka, Jože Gaber-Brus, Dominik Lebič-Boris in Ivo Grobelnik-Ivo.

Ob desetih zvečer so se zbrali na Glaziji. Za pot do sem so porabili mnogo več časa kot je bilo predvideno. Prvotni načrt, da se bodo še pred deseto skrili v neko hišo blizu jetnišnice, je tako padel v vodo. Po deseti se namreč ni smel kretati po mestu

nihče, kdor ni imel dovoljenja. Tudi nemške patrulje so bile v tem času najpogostejše. Poskrili so se torej za kostanji Glazije in čakali v dežju in mrazu do dveh ponoči. Ves čas so hodile nemške patrulje tik mimo njih.

Minute so se vlekle...

Ob eni ponoči se je vsa šestorica zbrala na najbolj temnem mestu ob ograji Glazije

in si pripravila poslednji načrt. Dogovorili so se o javkah, in ko je ura udarila tri četrt na dve, so se premaknili. Kar po sredi ceste so jo mahali čez zidani mostiček Ljubljanske ceste k jetnišnici. Spredaj je šel Žarko v uniformi nemškega gefrajtarja. Zraven njega je korakal kot gestapovec z brzostrelko preko rame Nande, nekaj korakov za njima Očka,

Fotografija prikazuje skupino ranjenih partizanov (ranjeni so bili v borbah za osvoboditev Savinjske doline), ki so jih Nemci 7. I. 1945 ujeli v partizanski bolnišnici v Podvolovljeku. Od leve proti desni: Korošica Hermina; Franc Petek, propagandist Zidanškove; Franc Čuk iz Kokarja; Jurij Cimperman iz Polzele, mitraljezec, vodnik v Zidanškovi, nato v ekonomatu IV. operativne cone; za njim neki partizan iz Skornega pri Soštanjju, ostali pa so partizani iz Limbuša. Slikano januarja 1945 v Ljubnem; slika še ni bila objavljena.

Ivo in Boris, ki so jim glave klonile globoko na prsi... Ti trije so predstavljali užete partizane, za njimi pa je z naperjenim samokresom korakal Brus, tudi v uniformi nemškega vojaka. S pritajenim glasom je priganjal »bandite« k hitrejšemu koraku. Vsi so tiho oprezali, če kje grozi nevarnost.

Se nekaj trenutkov in pred njimi so bila železna vrata »Starega piskra«. Hitro so se razporedili. Žarko, ki zna nemški, bo ostal spodaj. Paznik Grad jih je nestrpno pričakoval z ročno svetilko v roki. Posebno pozornost je bilo treba posvetiti telefonu, ker je Gestapo, oziroma dežurna telefonistka vsake četrt ure klicala zapore »Starega piskra« zaradi kontrole. V trenutku so partizani razorožili prvega paznika, Slovenca Dosedlo, in mu ukazali odklepati celice. Paznik Grad je peljal partizane po sobah ostalih paznikov in povsod se je dogodilo natanko tako kot pri prvem. Vsa akcija je potekala v največji tišini in strelovito hitro.

Zdaj je bil na vrsti šef jetnišnice. Boris in Brus sta ga s prijaznim: »Hände hoch!« zbudila v njegovi sobi. Težko je opisati presenečenje gospodarja: z odprtimi usti je strmел v partizane kot na prikazni. Začel se je tresti kot šiba na vodi. Boris in Brus sta se do solz nasmejala, ko ju je proseče vprašal, če sme obleči hlače... Zaplenila sta mu pištolo in dve popolnoma novi brzostrelki zadnjega modela. V nekaj minutah je bilo vse končano. Šefa so odgnali k drugim paznikom. Vseh petnajst jih je stalo z dvignjenimi rokami: tovariš Ivo jih je stražil ves čas akcije z brzostrelko v roki.

Ura je tekla, akcija je hitro potekala. V jetnišnici sami sicer ni bilo več nevarnosti, pač pa se je bilo bati napada od zunaj. Čeprav je Žarko spretno dajal informacije na telefonska vprašanja, je obstajala možnost presenečenja.

Pri odpiranju celic so osvoboditelji naleteli na čudno težkočo. Med jetniki je nastala strašna panika. Vsi so mislili,

da so jih prišli Nemci iskat za pot v Maribor. Nihče ni mogel verjeti, da bi šest partizanov ugnalo v kozji rog veliki nemški celjski garnizon, vse patrolje, paznike in mrke zidove »Starega piskra«. Slednjič so se vendar zavedli in planili na dvorišče k široko odprtim dvokrilnim vratom. Osvoboditelji so jih komaj zadržali, da niso takoj planili na ulico. Ko so bili vsi zbrani na dvorišču, so jih razdelili v štiri velike skupine. Vodniki-partizani so jih v polnem redu odvedli na štiri strani: proti Kozjanskem, proti Savinjski dolini, proti Sentjurju in proti Šmartnem. Ujeti partizani so seveda takoj dobili orožje, pobrano posadki jetnišnice.

Doslej je akcija trajala približno pol ure. Prav tako srečno kot dotlej je potekala akcija tudi med odhodom. Preden so odšli, so partizani še porezali telefonske žice, uničili telefon in druge obveševalne naprave. Brez posebnih težav je uspelo jetnike privedi mimo straž in nočnih patrolj v okolico mesta. Kot je bilo javljeno pozneje, so Nemci od vseh osvobojenih jetnikov ujeli v prihodnjih dneh v okolici Petrovč samo kakih dvajset ljudi. Precejšnjo nevšečnost pri begu so predstavljal decembrski goli gozdovi, v katerih so celjski prebivalci še več dni po dogodku

videli bele rute žensk in svetle obleke jetnikov.

Nemci so zvedeli za izpraznitev »Starega piskra« šele ob šestih zjutraj. Po kasarnah, žandarmerijah, pri Gestapu, povsod je zavladal strahovit poplah. Iz nadrejenih forumov iz Gradca je neprenehoma zvonil telefon, gestapovski šefi so preklinjali in se jezili drug na drugega. Šef policije v Celju je izginil neznano kam. Najbrž so ga odstavili zaradi malomarnega opravljanja službe. Gestapovci so besneli po mestu in razganjali ljudi, ki so se o tem dogodku pogovarjali. Zvedelo se je celo, da so Nemci nekaj svojih ljudi za kazen pobili. V prihodnje so gestapovci spali z orožjem pod blazino — dejanje šestih hrabrih partizanskih borcev jih je navdalo s paničnim strahom.

Tisti čas pa, po novem letu, ko so Nemci začeli novo besno ofenzivo na štajerskem področju, takrat, ko so tragično umirali obešeni talci na Frankolovem, takrat je krožil med ljudmi žepni časopis, ki ga je izdal mestni Partijski komite v Celju. Ta žepni časopis je nazorno popisoval akcijo v »Starem piskru« in ljudje so laže prenašali trpljenje in rane, ker jim je podvig v »Starem piskru« dvignil pogum, zaupanje v moč partizanske vojske in v vodstvo Partije.

Zvone Kržišnik

Partizanske bolnišnice na Štajerskem

KOT POVSOD v Sloveniji, so morali tudi na Štajerskem že v letu 1942 zgraditi zasilna skrivališča za partizanske ranjence v posebnih manjših in dobro skritih bunkerjih. Graditelji so morali najti seveda samo taka mesta v gozdovih, za katera sovražnik ni mogel niti misliti, da bi bila »obljudena« in bi jih uporabljali partizani. Zato so morali biti vsi bunkerji skrbno zamaskirani. V njih so zdravili predvsem težke ranjence, medtem ko so se lažji zdravili pri kmetih, aktivistih ali kar v enotah.

S porastom partizanskih enot in prihodom novih borcev je bila

pred sanitetno službo vse večja odgovornost. Zakaj borba proti okupatorju je bila vse bolj ostra in nič čudnega ni bilo, če je narastlo število ranjencev. Zato je bilo treba v skrbi za partizanske ranjence najti nove načine — zgraditi nove skrite bolnišnice, poiskati zdravnike, bolniško osebje itd.

Partizanskih bolnišnic na Štajerskem je bilo 18. V njih je bilo prostora za okoli 550 ranjencev, lahko pa so jih sprejeli tudi do 600. To število sicer ni popolnoma zadoščalo za vse enote IV. operativne cone, vendar so bolnišnice storile vse, kar je bilo v njihovi

moči. Gradnja bolnišnice je bila težavna, saj so Nemci pogosto hajkali; še nevarnejši pa so bili vohuni, čeprav ni za bolnišnice vedela nobena operativna partizanska enota niti prebivalstvo vasi. Zato so morali biti v bolnišnicah najzanesljivejši ljudje, ki so znali marljivo delati, prenašati in oskrbovati ljudi, stražiti itd. Ker sem bil nekaj mesecev v partizanski bolnišnici na Rogu, sem tamkaj dokaj dobro spoznal razmere. S temi izkušnjami sem se vrnil na Štajersko, kjer sem pomagal pri graditvi in organizaciji bolnišnic na tem področju (komisar bloka bolnišnic v Zgornji Savinjski dolini in na Tuhinjskem). Vsekakor pa moram poudariti, da so bili pogoji za bolnišnice na Štajerskem mnogo slabši kot na Dolenjskem ali Primorskem.

★

Leta 1942 (12. maja) je bila organizirana 400 m severovzhodno v gozdu Janeza Brleca pri kraju Voboše pod Zuberjevim gričem (občina Tuhinjska Srednja vas) partizanska bolnišnica. Organiziral jo je Janez Brlec sam, oskrbovala pa jo je njegova žena Ančka. V gozdu blizu kolovozne poti je bil šotor, kjer so ležali ranjenci: bilo je prostora za 6 ljudi. Najprej so se tu zdravili Peter iz Zlatega polja, Zapolc iz Lašne, Primož iz Gradišča, Ludvik iz Noče in mnogi drugi. Zdravnik Miha Cunder je zdravil tu dva meseca, nekako do junija 1942. Tovarišico Ančko, ki je oskrbovala bolnišnico, pa so začeli zasledovati vohuni in je morala oditi v I. Kamniški bataljon, da ne bi spravila bolnišnice v nevarnost.

Kakih 300 metrov pod Ukočkovno kmetijo pod Znojili (1 km severovzhodno od Lukovice), je bila bolnišnica v bunkerju, ki so ga zgradili junija 1942. Bunker je bil zgrajen v gošči in je bilo v njem prostora za 4 do 5 ljudi. Uporabljali so ga predvsem 1942. in 1943. leta, deloma pa vse do osvoboditve, ker ni bil razkrit ali izdan. Prostor sta izbrala Tomaž Novak in Mirko Podbevšek (Srečo in Lado). Bolnišnico je oskrboval kmet »treh sester«, Ukoček v Znojilih. Zdravila sta dr. Miha Cunder in Jože Pirš-Luka.

Na območju Češnjic na Moravškem so bili zgrajeni trije bunkerji v avgustu 1942, in sicer pod Grmačo, v Kosezah in Tustenju. Delo sta organizirala starejši par-

Partizanska bolnišnica »Viharnik«

tizan Janez in medicinec Kladvo-Macola, ki je prišel z dr. Cedrihom z II. grupo odredov na Štajersko. V začetku je bilo na Moravškem dobro, kasneje pa so se našli izdajalci. V Češnjicah so požgali grad, kjer je bila pozneje partizanska bolnišnica. Več kmečkih sinov iz teh krajev se je priključilo belogardistom in so bile partizanske bolnišnice v nevarnosti. Zato so jih morali pogosto premeščati.

Bolnišnica »Srečo« v Tuhinjskem grabnu je bila ustanovljena 5. marca 1943; organiziral jo je in poiskal zanjo prostor Jože Pirš-Luka. Pri gradnji pa je sodelovalo precej ljudi: Anton Podbevšek-Srečo (vodil je delo), Jože Baloh, Matevž Rapajč, B. Rudi, Valentin Segutin, Tomo, Janez (iz Lomovca) in Smolnikarjev sin. To sta bila dva podzemeljska objekta, podzemeljska kuhinja ter dvojce skladišč. Bunkerji so bili veliki 4 × 5 ali 6 metrov ter visoki tri metre. Takoj, ko je bila bolnišnica zgrajena, so pričeli vanjo prihajati ranjenci. Le-te so oskrbovali isti ljudje, ki so bunkerje zgradili. Kasneje sta prišla dva bolničarja, leta 1944 pa še zdravnik dr. Volavšek iz Braslovč. Znotraj so bili bunkerji lepo urejeni, ranjenci so ležali na enonadstropnih pogradih, prostora pa je bilo za 46 ljudi. Bolnišnica je delovala do osvoboditve, razen v zimi 1943/44, ko je bila v okolici nemška ofen-

ziva. Takrat so ranjence prenesli drugam.

Osebe v partizanskih bolnišnicah je imelo takrat precej dela za ranjenci: poleg zdravniške pomoči in negovanja so morali skrbeti še za varnost bolnišnice, za hrano in opremo. Šele junija 1944 se je formaliral pri štabu IV. operativne cone sanitetni ekonomat.

Najbližji dostop do bolnišnice nad Osredkom (Tuhinjska Srednja vas) je bil od kmeta Osredkarja (po kolovozu 1 km na sever in nad potjo). Zgrajena je bila sredi marca 1944 in je bilo v njej prostora za 23 ranjencev. Zgradili so jo iz lesa in je bila le deloma vkopana pod zemljo. Pobudnik za zgraditev te bolnišnice je bil okrožni komite v Kamniku. XIV. divizija, ki je takrat že prišla na Štajersko, je imela namreč ranjence pri kmetih, mnogo borcev pa še ni imelo pozdravljenih nog, ki so jim pozimi zmrzile. Bolnišnice so gradili člani posebne ekipe sanitetnega odseka pri štabu IV. operativne cone, medicinec Mišo (iz Bistrice pri Rušah), Janez Poljanšek s Savinje peči, Franc Močnik-Lev, Mara (borka XIV. divizije) in sin kmeta Osredkarja. Zdravniški posel v bolnišnici je opravljal medicinec Mišo, Lev pa je bil ekonom. Bolnišnica je bila polna ranjencev in vse je bilo v redu do jeseni 1944, ko se je odnos Osredkarjeve kmetije do partizanov spremenil. Kmet je podvomil

v hiter konec vojne; motili so ga belogardisti, ki so se zbirali na Gorenjskem. Najprej so pričeli Osredkarjevi zanemarjati sodelovanje s partizani, potem pa so ga odklonili. Na njegov dom so vedno pogosteje prihajali gestapovci in tudi sami so večkrat šli v Kamnik. Zaradi partizanskega opozorila so spet pričeli sodelovati, vendar je sanitetni odsek odredil, da se bolnišnica izprazni, kar se je tudi zgodilo, še preden so Nemci pričeli hajkati v tej smeri. Ranjene borce so prenesli v bolnišnici Brode in Podvolovljek.

V Razboru, med Podgoro in nad Brezjem, je bila bolnišnica »Krhlišč«, ki jo je zgradil Janez Močnik s še nekaj ljudmi sredi septembra 1944 in je delovala do osvoboditve. V njej je bilo prostora za 20 ranjencev. Zgrajena je bila v grapi ob vodi in je bilo lahko zabrisati vsako sled. Velika skrb je bila posvečena disciplini in konspiraciji in prav zato je Nemci in belogardisti niso odkrili, čeprav je bila na področju, kjer so bile hajke dokaj pogoste, ob zaključku vojne pa so se tod pomikale nemške enote — zaščitnica umikajoče se vojske z Balkana. Ob tej priložnosti so belogardisti zagledali našega opazovalca, ki je šel obvestiti ranjence in so vsi (na srečo so bili takrat samo lažji ranjenci) pripravili za umik, kar se je tudi skoraj v celoti posrečilo (izgubili smo le enega tovariša). V bolnišnici je zdravil zdravnik iz Kamniško-zasavskega odreda in Jože Pirš, ki je bil sicer sanitetni referent pri štabu cone, vendar se je tu pogosteje ustavljal. Tovarišica Lenčka Podbevšek je po okrevanju ostala tu kot bolničarka.

Zgodaj spomladi 1943 je bil nad vasjo Trnovce zgrajen podzemeljski »Janezov bunker«, v katerem je bilo prostora za 10 ranjencev. Bunker je bil majhen in lepo opremljen. Jeseni ga je nekdo domačin odkril in to povedal belogardistom v Domžalah, ki so pridrveli semkaj 7. novembra. Partizani so jih v zadnjem trenutku opazili in umaknili ranjence na Moravsko; opremo in bolnišnico pa so beli zažgali.

Pod Kašjim vrhom v smeri Podvolovljeka, kake pol ure od kmetije Obcir, je bila bolnišnica »Viharnik«. Delo je bilo težko, ker so kopali v kamen in so naleteli na studenec, ki ga je bilo treba

zajeti in izvesti kanalizacijo. To bolnišnico je organiziral France Podstudenšek-Rok, ki ga je Glavni štab poslal zato z Dolenjske na Štajersko, v začetku marca 1944. Pri delu mu je pomagalo 14 ljudi; podnevi so delali v gozdu, ponoči pa so hodili v dolino po gradivo. Nabava gradiva, predvsem desk in lepenke, je terjala od ljudi mnogo naporov. Pri zbiranju gradiva so jim pomagali tudi aktivisti iz Šmartnega ob Dreti, Čeprav je bil kraj dokaj visoko pod kamniškimi hribi, je bila potrebna velika previdnost, ker so Nemci že pričeli pošiljati patrulje iz Luč v to smer. Gradivo za notranjo opremo so nabrali v planinskih kočah, ki jih do takrat Nemci še niso požgali. V podzemeljski bolnišnici pod Kašjim vrhom je bilo prostora za 48 ljudi.

Bolnišnica »SOH Rok« nad Petkom je imela operacijsko sobo, kuhinjo, prostore za osebje, skladišča in prostor za 72 ranjencev. V tistem času je bil pri štabu formiran sanitetni ekonomat, ki je imel svoj sedež v Mačkovem kotu. To je bil tudi eden izmed ukrepov, da se za bolnišnicami sled čimbolj zabriše. Ta druga bolnišnica nad Petkom je bila večja in bolje opremljena in je bila primerna tudi za bivanje v hudem mrazu. Ob baraki je bil tudi studenec. V neposredni bližini je bila še manjša baraka za člane osebja. Operacijska soba je imela dve veliki okni. Član štaba-sanitetni oddelek (dr. Lojze, Luka in dr. Peter), ki so prišli pogledat te objekte, so bili zelo zadovoljivo presenečeni z opravljenim delom. Konec junija je prišel tudi zdravnik dr. Hakim (Jule Saje). Največ ranjencev je bilo po borbah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline, ko so jih samo v eni noči prinesli 40. Sredi poletja je prišel tudi zdravnik dr. Krastnik iz Trbovelj. Dela je bilo takrat mnogo: opazovanje, oskrbovanje, polnitev skladišč za hrano, maskiranje dohodov, donašanje drv, kurirske zveze, prinos ranjencev in graditev novega objekta v bližini. Čeprav je bila Zg. Savinjska dolina osvobodjena (kar je bilo vsekakor ugodno), je bila konspiracija še vedno stroga: nihče ni smel vedeti na katerem področju je bolnišnica, povsod je morala vladati stroga tišina, podnevi ni smel nihče hoditi proti bolnišnici ali okoli nje.

V Beli pod Žegnanim studencem, dobro uro hoda od glavne poti Luče—Podvolovljek, je bila 10. avgusta 1944 zgrajena manjša bolnišnica za 32 ranjencev, »Sova«. Podzemeljski bunker so gradili Tonček iz Rudnika, Jože Petek iz Podvolovljeka, Srečo izpod Konjskega vrha, Tonček, Jože, Ivan in Francček. Tone je vodil delo in bil potem komisar bolnišnice. Tu je bil pozneje tudi dr. Volavšek iz Braslovč. Dobilj so tudi dve bolničarki: Hermino (borka XIV. divizije) in Jelko Savinc iz Mozirja. Do nemške ofenzive je bilo vse dobro, toda konec novembra in v začetku decembra je zelena svojat prekrila doline in prodirala v hribe. Pravočasno so opazili, da prodirajo proti bolnišnici in ranjence evakuirali v smer proti Ojstrici. Pri umiku je v borbi padel en tovariš, ostalim pa je uspelo uiti. To so bili hudi dnevi: bolniki so ostali brez odej v hribovskem mrazu. Šele drugi dan so dobili zvezo in nekaj hrane ter odej. Šesti dan se je posrečilo prepeljati ranjence in osebje preko ceste v bolnišnico »Rok«. Medtem je zapadel svež sneg in umik je bil otežkočen. Le deset minut pred našim odhodom so Nemci odšli iz zasede; hodili smo po skrivnih poteh, po vodi in potem po lestvah v bolnišnico ter tako zabrisali vsako sled za seboj, kar v zimi ni bilo ravno lahko. Takrat ni razen kurirja nihče odhajal iz bolnišnice. Sanitetni odsek je bil takrat pod Kunšperkom in so ga v prvih dneh januarja 1945 Nemci izsledili; zdravnik, osebje in kurirji so se v zadnjem trenutku umaknili in pustili vso opremo, ki so jo Nemci zažgali, kar se je videlo iz te bolnišnice. Menili smo, da so Nemci opazili dim, ali pa so se kurirji preveč gibali in pokazali nemškim patruljam smer. Bolnišnica »Rok« je bila v strogi pripravljenosti, čež dan niso smeli niti kuhati niti kuriti, nihče ni smel iz neposredne bližine bolnišnice; samo stražar, ogrnjen v belo haljo, je stal na svojem mestu in pozorno z daljnogledom motril okolico. Hrane je bilo še za največ 20 dni in ni bilo treba gaziti sledi k skladišču. Toda 8. januarja 1945 so zaregale strojnice, podvojili smo straže in še bolj pozorno opazovali... Po kakem polurnem streljanju je prišlo 15 partizanov proti naši bolnišnici, za njimi pa Nemci in be-

Partizanska bolnišnica »SOH-Rok« v Podvolovljeku, zgrajena 20. junija 1944

logardisti. Ko so prišli v našo bližino, smo jih z vsem orožjem napadli in jih za kratek čas vrgli nazaj. Medtem so se ranjenci oblekli in odšli v hrib. Streliva nam je primanjkovalo in morali smo se umakniti ter pustiti v bolnišnici 12 hudo ranjenih. Pozneje smo z borci 11. brigade še enkrat jurišali, a zaman. Če bi imeli vsaj en puškomitraljez, bi lahko rešili še ostale. Pri umiku so se nekateri odcepili in šli v napačno smer (tudi dr. Krasnik) in so večino teh Nemci ujeli ali pa so padli v zasedo. Ostali so se prebijali (namestnik politkomisarja bataljona Tjašo iz Motnika, Mija, bolničar Jovo, komisar Ivan Golob, Rozika iz Velenja in Ruža iz Jarš) in pri Gornjem gradu padli v zasedo, kjer so bili skoraj vsi ustreljeni. Z menoj je šlo 46 ranjencev v smeri Kašjega vrha v Plešivec. Patruľja je odšla po hrano in odeje v dolino. Vseposod je bilo polno Nemcev — 17 dni smo ostali v gostem smrečju in v snegu. Pozneje smo se morali pred Švabi umakniti na Menino planino. Ko smo se premikali po globokem snegu, smo povsod vi-

deli slamo, ki so si jo prinesle nemške zasede, ki so v snegu vztrajale po mesec dni. Če bi se le dva dni prej odločili za prehod, bi bilo po nas. Usodno je bilo to, da je partizanska enota takrat prišla ravno mimo nas in nas razkrila. Izdani nismo bili, ker Nemci niso našli skladišč, iz katerih smo pozneje material pobrali in porabili.

Bolnišnice »Viharnik«, ki je že prej omenjena, Nemci niso našli. Kmetje iz Podvolovljeka sploh niso vedeli, da je tod kaka bolnišnica. Le kmeta Obcir in Petek sta vedela, da smo tod v hribih, ker smo pri njih imeli glavne zveze, dobivali mleko, pekli kruh in sta nam družini ves čas pomagali. Nemci so vse kmete oropali, ki so se splošno vsi dobro držali, tako Obcir in Petek kakor tudi Gorbelnik, Podpečnik, Funtek in drugi. Pri njih smo si izposojali tudi konje, kadar smo morali kaj prevažati, in nam vedno in povsod nudili vse, kar je bilo v njihovi moči.

V Rovtah je bila bolnišnica pod Slapovi in je bil najbližji dohod od kmeta Lukaša (Rovte, občina

Smartno, Zg. Savinjska dolina). V začetku marca 1945 je bila tu zgrajena bolnišnica »Vili« (dva podzemeljska bunkerja). Gradili so jo Vili Naftigar iz Jarš, ekonom Jože Lukež-Skok, Ivan Voležnik, Tone Miklavc, neka bolničarka in dr. Juli Saje. Vsi ti so sestavljali osebje bolnišnice. Pri tej bolnišnici je bila posebno potrebna previdnost in konspiracija, ker je bil najbližji kmet le četrte ure v stran in je pod bolnišnico vodila kolovozna pot. Nemci so večkrat hodili mimo, vendar je bila manjša bolnišnica tu zelo potrebna, ker so se partizani pogosto spopadli z Nemci in so lahko ranjence takoj prinesli na naše javke. Lukeževa družina je že prej delala za NOB, zlasti hčerki Angelca in Vera Skok, ki sta junško in spretno obveščali. Pri njih smo pekli kruh in prali perilo za ranjence.

Severovzhodno nad St. Vidom (Tuhinjska občina) je bila bolnišnica »Sušje«, v kateri je bilo prostora za 15 ranjencev. Bolnišnica je bila le provizorično zgrajena in so jo uporabljali od februarja do maja 1945. Ta bolnišnica je bila sicer kar primerna: v njej je bilo toplo, ker je bil bunker v zemlji in na prisojni strani, voda je bila blizu, poti ni bilo in opazovalnica je bila primerna. V bolnišnici so imeli le lažje ranjence.

Izkušnja je pokazala, da se tedaj ni smelo pustiti niti najmanjše sledi, po kateri bi Nemci lahko kaj zaslitili. Kajti Nemci in belogardisti so dokaj temeljito preiskovali hoste in hribe okrog Menine planine in Tuhinja. Kljub temu niso našli nobene bolnišnice, razen ene v gradnji, in to pod Stenami (področje Javorščka). Nemci so slišali zbijanje gradbene ekipe in prišli tja. Partizani so jih opazili in se brez izgub umaknili. Nemci so vse, kar so našli, zažgali: bilo je mnogo desak, ki so jih z težavo prinesli iz doline.

V tem času je bilo vedno več Nemcev v hribih, pričela je velika ofenziva. Enote IV. operativne cone so se v velikem snegu borile na vrhu Menine planine. Najhujše borbe sta imeli Tomšičeva in Šlandrova brigada. Borbe so trajale nad teden dni in doline so bile popolnoma blokirane. Po preboju naših brigad je prišlo precej ranjencev na javke. Takoj po tej vihri smo pričeli graditi

bunker za bolnišnico, severovzhodno od Šavnic, vendar je bila gradnja končana le nekaj dni pred osvoboditvijo.

Če pregledamo vse to delovanje, lahko ugotovimo, da je bilo zelo težavno za organizacijo sanitete, ko so se ranjeni partizani zdravili pri kmetih ali v majhnih bunkerjih. Pogosto pa zdravniki in sanitetno osebje niso mogli doseči skritega kraja in so ranjenici trpeali hude bolečine. Prav tako ni bilo vedno mogoče izvesti težkih operacij. Samo na sektorju Zg. Savinjske doline, Menine planine, Moravskih hribov itd. je bilo sredi leta 1944 zgrajenih 11 bolniških objektov, v katerih je bilo prostora za nad 300 ljudi. Razen tega pa je obstajala premična bolnišnica IV. operativne cone, ki je bila nekaj časa na Moravškem, pozneje v Zg. Savinjski dolini, jeseni 1944 v Podveži pri Hriberniku in na Prekovem v Podvolovljeku (iznad Riharja). Ob nemški ofenzivi v decembru se je bolnišnica umaknila proti Kamniški Bistrici in dalje na Moravško.

Obstojale so še nekatere bolnišnice: »Krnova« v Matkovem kotu (dostop iz Logarske doline), ki je bila zgrajena konec aprila 1944 (do junija) in so jo gradili Ivan Zalesnik, Mirko Mrle, Jože Vršnik, Dorko, Helena Perč-Pepca, Milena in Lojze Veršnik. Tu so se zdravili predvsem ranjenici Zahodnokoroškega odreda in drugi. V avgustu 1944 je bila zgrajena bolnišnica v Vrbanovem kotu (graditelji: Miha Lambor, Boštjan Lešnik, Pavel Manfred, Karel Slemenik, Evald, Anton in Zdravko Zdovc, Ferdinand Kotnik, Franc Plazer in Franc Kranjc). Bolnišnica je bila v neki veliki skali in je bila izdana ter so se morali umakniti na Koroško. Zmogljivost obeh bolnišnic je bila 40 ranjencev. Na Travniku pod Kramarco je bila bolnišnica, ki sta jo zgradila partizanski major dr. Kukovec in komisar Sime. Zdravnika so Nemci potem ujeli, ga mučili in zaklali. Poleg teh so bile še bolnišnice na Pohorju (dr. Pavček), nad Šmartnim pri Slovenjgradcu, na vzhodni strani Pohorja (Zmago), bolnišnica pri Jurkloštru na Kozjanskem (dr. Drole), a tudi bolnišnica v Srecah pri Makolah (Sagadin), in manjši bunkerji v Slovenskih goricah.

France Podstudenšek-Rok

Novе knjige

Narodna banka FLRJ, centrala za Slovenijo v Ljubljani, je v dneh velikih svečanosti ob 22. juliju in ob desetletnici SNOS, izdala brošuro z naslovom: **»Denarni zavod Slovenije pri SNOS«**. Gradivo za to brošuro sta zbrala prvi upravnik Denarnega zavoda Slovenije, tovariš Lavoslav Dolinšek (sedaj generalni direktor NB v Ljubljani) in takratni blagajnik zavoda, tovariš Tone Ogrin. Brošura sicer ni obsežna, je pa zanimiva, ker objavlja bogato dokumentarno gradivo, številne klišeje, ki prikazujejo takratni denar, golice menic in drugih vrednostnih papirjev. Skratka, brošura je zelo popolno prikazala delo tedanjega Denarnega zavoda na osvobojenem ozemlju. Žal je brošura natisnjena v zelo omejenem številu, zaradi česar vsi naši ljudje, ki se zanimajo za zgodovinsko gradivo, do te knjige verjetno ne bodo prišli. (Naj ob tej priliki še omenimo, da je bila v Črnomlju zelo okusno pripravljena razstava Denarnega zavoda. Večina obiskovalcev je izrazila, da bi bilo popolnoma na mestu, da bi razstavo iz Črnomlja prenesli v kak kraj, kjer naj bi bila to stalna razstava.)

*

Ob desetletnici ustanovitve RK Slovenije je Glavni odbor Rdečega križa Slovenije posvetil svojo 3. številko **»Vest-**

nika« desetletnici RK. Z nekaj članki je v **»Vestniku«** dokaj podrobno opisana ustanovitev RK, ki je bila 18. junija 1944 v Gradacu. Med ostalimi pomembnimi članki je objavljena tudi Ustanovna listina RK Slovenije.

*

Založniško podjetje **»Mustafa Baki«** iz Prištine je pred nedavnim izdalo knjigo črnogorskega pripovednika Čeda Vukovića, pod naslovom: **»Rustem«**. Knjiga je pisana v šiptarskem jeziku in opisuje pot šiptarskega ljudstva v Kosovu in Metohiji v borbi za svobodo. Hkrati pa prikazuje tudi življenje metohijske vasi Rastovca in njegovih prebivalcev, Šiptarjev in Črnogorcev v dneh osvobodilne vojne.

*

Znana italijanska založba **»Einaudi«** v Torinu je izdala pred kratkim posebno knjigo, ki je vredna posebne pozornosti. To je knjiga z naslovom: **»Pisma na smrt obsojenih borcev evropskega odporniškega gibanja«**, ki na 703 straneh objavlja nad 300 pismen na smrt obsojenih antifašističnih borcev iz šestnajstih evropskih držav. Ta pisma so obsojenci na smrt napisali največ v zadnjem trenutku na papir ali celo na zidove celic. V uvodu, ki ga je napisal Thomas Mann, je poudarjeno, da je knjiga spomenik vsem žrtvam evropskega odporniškega gibanja proti fašistični in nacistični strahovladi. Knjigo sta v celoti uredila Piero Malvezzi in Giovanni Pirelli, pri zbiranju pismen in gradiva o žrtvah okupatorjevega nasilja pa so sodelovale različne politične in partizanske organizacije, ustanove itd. iz raznih držav in svojci padlih. Pisma in podatke o jugoslovanskih obsojencih (v knjigi je objavljeno 16 pismen jugoslovanskih borcev) so zbrali: dr. Fran Zwitter, dr. Metod Mikuš ter Franček Saje. Pri iskanju pa so sodelovali tudi: CK ZKH in Črne gore, prof. Lavo Čermelj, Aleksander Pričaj in Bogdan Zolnir ter svojci justificiranih.

Sanjski cvet

JUTRO 26. febr. 1945. V reber nad tehniko »Franceta Prešerna« so pogledali prvi sončni žarki. Na prisojnih mestih so rumenele trobentice, spočita prst je kipela v novo, nenavadno zgodnjo pomlad. Zlizane snežne lise so se le še v zaklonih branile sonca; samo čisto spodaj v razriti, divji globeli, so še imele nekaj pravice, pa še tam so jih zalezovali žarki in jih je sproti krušil potok, ki je z nenavadno nujno hitel skozi grapo. Mir samote je motilo le šumenje slapa. Kakor bi se bil potok pošalil, je razposajeno planil s skalovja, se zapenil v klnici in zdrvel dalje proti vznožju Bohorja.

V srcih prešernovcev so ob pogledu v bodočnost vzkipevala nedopovedljiva čustva. Na pragu je bila pomlad, ki bo končala blazno uničevanje človeštva, katerega so mogli započeti le zblojeni in sfanatizirani možgani ter do kraja zgrešena smer napredka. Mor-da še nekaj tednov, in vsa pričakovanja trpečih bodo postala velika resnica.

V bunkerju so zaropotale rotarke. Tri tisoč izvodov časopisja mora zvečer na javko. Obrazi so žareli, oči so govorile mnogo več, kakor bi mogle povedati besede.

Takrat se je kakor nenadno vzbujena struna oglasil s pograda kurir Štef. »Vem, na kaj mislite,« je rekel. »Na svobodo! Toda molk je premajhna posoda za tolikšno srečo!«

Vsi so se zavzeli. Saj res, prej so ga bili komaj opazili. Teden dni ga je že mučila pljučnica, in mrzli obkladki so bili vse, s čimer se je njegovo vročično telo upiralo bolezni. Nenehno je bleдел in šele prej ta dan je bila vročina za trohico odjenjala.

Kurirjeve oči pa so se jim razumno nasmehnile. »Ne morem zmeraj blesti,« je dejal. »Utegnilo bi me ukaniti. Naš čas hiti tako naglo, da ga morejo dohajati le zdravi možgani.« Na mah se mu je misel preobrnila. »Nekaj drugega bi

vam rad povedal,« je nadaljeval, »tisto, kar se mi je nocoj sanjalo. Ne bom izdal tajnosti, vsi veste, da mi je ime Janez Rozman, prav tako kakor komandantu Kozjanskega oddreda.«

Predihnil je in spet začel. »Odpravljaj sem se na javko in — kakor vsako noč — ste mi natlačili nahrbtnik, da so se mi zašibila kolena. In kakor zmeraj, ste mi pri tem zaščevali: 'Glej, Štef, tale sveženj je namenjen za OV 2, oni za TV 7, tistile za...' Pa kaj bi vam pravil! In potem kakor navadno: 'Štef, hiti, da ne zamudiš javke, ko veš, kako ljudje hrepene po branju!' Ubral sem jo todle dol proti hudournikovi strugi. Toda to vendar ni noč! se začudim. Bilo je kakor zdalje zunaj: sonce je sijalo in trobentice so rile iz zemlje. Vesel sem jih bil in z očmi sem jih spotoma božal. In hitel sem, hitel! Pa vražje previden sem bil. Suho listje je kakor nalašč pošumevalo — pri vsakem koraku sem ga za sabo razstiljal, da bi zabrisal sled. Hitim proti slapu. Tisto stezo nad slapom poznate. Celo koza bi se je zbala. Z vsako stopinjo sem tipal v stezo, na-

hrbtenik me je tlačil, jaz pa, kakor da visim v zraku. Lovil sem se za ostro travo, da bi bil obdržal ravnovesje; ona pa se pulila iz tal, kakor da nima korenin. Pridem na vrh skale in si oddahnem, da nikdar tako. O, če bi ne bil Janez Rozman, sem pomislil, bi tegale zdajle zanesljivo ne bil zmogel. Hkrati pa se mi je izprevrгла misel in jasno sem sprevidel, da sem sicer zares kurir Prešernove tehnike, toda obenem tudi komandant oddreda. Čudno, je-li?»

Tovariši so strmeli vanj. Zopet vročina! Sonja je pristopila, da bi mu obnovila obkladke.

»Ni treba,« se je nasmehnil Štef. »No, tudi takrat v sanjah sem se bil nasmehnil. In dalje! Stezo, ki drži s pečine pod slap, poznate. Tod sem moral in brez hujšega mi je uspelo. Slap je šumel in neizrekljivo nežno mi je vlažna meglica pršila v obraz. Pogledam kvišku. Slap je bleščal, kakor bi lilo s skalovja samo živo srebro, sonce pa se je igralo z njim v vseh mavričnih barvah. Tedaj mi je nekaj reklo: 'Hiti, Štef, kurir si!' Pognal sem se dalje, toda — ojoj! Noge so mi otrpnile in so bile težke, da jih nisem mogel odtrgati od

tal. Ves truden in oznojen sem se privlekel do tiste velike skale. Takrat je nenadno utihnilo šumenje slapa. Stisnilo me je pri srcu. Pogledam navzgor — slapa ni več, jaz pa čepim pri skali — kurir na čistini! — in ne morem nikamor naprej. Janez Rozman, komandant odreda, pa nikamor naprej!»

»Prenehaj, Štef!« je zaprosila Sonja. »Razburjaš se, in to ti škodi!«

Hlastno je vdihnil. »Saj skoro ni nič več,« je rekel in nadaljeval. »V tistem pa, kakor da je v globeli vse ponorelo, je s strašnim truščem zabobnel slap, da je voda v klnici vzvalovila in preobračala skale; zbesnela je vihra, da je v rebri lomilo knivenčasta debela; sonce pa je sijalo tako lepo kakor danes. Tedaj me je vsega prevzelo. S sončnimi žarki so se nenadno začeli prepletati krvavordeči cvetovi, ki jih je burja raznašala po vsej globeli. In — kako čudno! — takšen cvet mi je prineslo prav pod levo senco, in je kazalo, kakor bi si ga bil nalašč zataknil za partizanko.«

Nihče ni zinil besedice. Čudne sanje niso bile ne za smeh in ne za solze. Štef pa je čakal na besedo, saj jih je bil povedal samo zato, da bi mu bili razkrili misli. »Ali niso smešne?« je spet vprašal po kratkem premolku, ki pa je bil v bunkerju, vajelem iskrenosti, neizrekljivo dolg.

»Eh, sanje so sanje!« je tolažljivo menil Vanjo.

»Vem, kaj hočeš reči,« se je nasmehnil kurir. »Prazen puh!«

Potem je spet utihnil in v bunkerju so govorile le rotarke. Skrivni pogledi pa so vedno česče uhajali na pograd. Štef jih je čutil.

»Takšno čakanje na zdravje je smrt!« je naenkrat spregovoril in z vročičnim pogledom obletel tovariše. »Jaz pa moram ven, ven, saj sem vendar kurir!«

Rotarke so se ustavile, vsi so pristopili k pogradu. Bled in shujšan je ležal na uveli praproti, oči, velike in vprašujoče, so se mu svetile v bolnem lesku.

»Kmalu ozdraviš, Štef,« so ga mirili. »Se teden dni, pa pojdeš na javko!«

Njegove oči so stikale za njihovimi in vsak od njih se je bal, da bi se ne sprožila beseda in se dotaknila tistega mesta, ki so mu ga v duši razbolele kurirjeve sanje.

Toda nekam je morala ta ubijajoča tesnoba. Z očmi so se sporazumeli — tiho in obzirno je zadonela pesem, Štefova najljubša: Počiva jezero v tihoti... Zveni, včasih kakor bi jokala, včasih veseleje. Kurir išče njihovih oči, čuti, da je melodija, ki mu objema srce, namenjena njemu, Štefu — Janezu Rozmanu iz Sromelj. Oj, Sromlje, pomisli, in duša se mu talje od mehkobe. Napev pa ga sladko vabi s seboj. Zadrhti in se z lahkim tenorjem pridruži pevcem. V oči mu silijo solze, v grlu ga stiska, obrne se v steno.

Pesem izzveni in kakor bi kdo zbrisal s podobe, kar je najlepšega, je v bunkerju ostal le še osnovni ton — ropotanje rotark.

Nenadno pa se Štef obrne zopet k njim. Oči razodevajo

sedaj popolno nasprotje. »Ali veste, kaj je trgavec v Sromljah?« vzplameni. »Ne veste? Pa je vredno spoznati! Pesmi in vriski in pisane rute in žive, rdeče dekliske oči! O, to je zares življenje! Včasih nisem vedel, kakšno ceno ima vse to. Danes spoznavam: za to se je treba boriti, potem moreš šele prav spoštovati. Če bi imel preminiti, bi želel, da bi se mi vse to podarilo še enkrat, samo še enkrat! O, to bi se mi smejalo dekle, ko bi ji pravil o teh čudnih sanjah in kurirski poti, o napredovanju v komandanta in rdečem cvetu.«

Tisti mah pa je v bunkerju nastal nemir. Janez, ki je zunaj stražil, je bil oprezno sporočil, da se z vseh strani sliši streljanje, ki menda ne pomeni dobrega. Prešernovci so se spogledali. Eni so skušali miriti, drugi niso mogli skriti razburjenja.

»V ta pozabljeni svet še lišica ne najde,« meni Radovan in se mota okoli radia. Oči tovarišev ga nemirno vprašujejo, toda trdnosti v njih ni več. Zato pa se zdaj sliši streljanje tudi že v bunker.

»Pripravite stvari!« odloči voditeljica.

Roke segajo po nahrbtnikih in spravljajo vanje vse, kar se da odnesti.

»In Štef...?«

Pogledi švignejo na bolnika. Hip, dva, in že mu z živčno naglico polnijo nahrbtnik. »Še karabinko! Tako! Dobro! Zdaj še njega!« Odmotajo mu obkladke in ga oblečejo.

»Prihajajo!« javi stražar.

Kakor bi skozi bunker šinila močna električna iskra — jih pomete ven. Prisluhnejo. Rafal razkolje grozljivi mir in pošastno odmeva od skalovja.

Štefu pomagajo tovariši. Po obrazu se mu počez umazan znoj in mu na vratu izginja za srajco. Noge vleče za sabo in omahuje. Iz upadlih lic mu šine rdečica, pa se umakne še hujši bledici. Oči mu gore kakor plamenici.

Spet drug rafal; za njim še in še. Vsa reber je oživila. Med streljanjem zlobudrajo surovi, lajajoči glasovi in sovražno bijejo na ušesa. So-

Partizanska komora

vražniki se bližajo v razvlečeni črti. Vse kaže, da je bila tehnika izdana, in je obkoljena. Treba je naglo!

Navzdol! Drugam ni mogoče. Listje šumi pod koraki, kakor bi naravnost kazalo nanje. Sonce sije, kakor bi se bilo zaklelo, da hoče posvetiti pod vsak mrtvi list v hosti. Hitro! Prešernovci zdrkujejo po strmini, omahujejo, se oprije-majo skal in dreves, grušč se jim vali izpod nog.

Dosegli so hudournik. Kam, vznemirjeno vprašujejo oči. Njim nasproti je neprehodna stena, globel pa so z obeh strani verjetno že zaprli Nemci.

»Naravnost v skale!« vzdikl-ne nekdo.

Kakor plaz se vsujejo za klicem. Hlastno zaplezajo v razpoko, ki bi jih utegnila vsaj nekoliko kriti.

Kurir pa noče tod.

»Za nami, Štef!« ga vabijo in rotijo. »Ná roko, poprimi! Toda brž, brž!«

On pa odkloni. »Ne tja gor!« jim kliče. »Navzdol, proti slapu! Za kurirsko stezo vem!«

In pognal se je navzdol. Le nekaj korakov je naredil ob hudourniku. Potem se je pognal na kozjo stezo, ki je držala prek skale nad slapom. Ves slaboten je grabil za travo, toda sproti se mu je ruvala iz gruča. Noge so mu klecale, pred očmi so mu ple-sali žareči kolobarji. »Poprimi, kurir si!« ga je preganjala zavest, ki ni hotela priznati, kako neizprosno mu upadajo moči. »Dalje, ne popusti! Spomladi bo konec! In potem — sromeljski vinogradi, trgategv, dekle...!«

Z močjo, ki je razumljiva le v takih trenutkih, se je bolnik pognal še zadnjič v strmino in se zgrudil vrh skale. Toda to je bil le preblisk v zavesti, kajti že se je vzpel na noge in se zapodil po grušču navzdol.

Nasproti mu je zavel osve-žujoči hlad slapa, na obrazu je začutil blagodejno vlažno pršenje. Begoten pogled mu je švignil na srebrni vodni trak, v očeh so ga zaščemale očar-ljive mavrične barve, ki so se v milijonih in milijonih nez-natnih kapljic smehljale soncu.

Zavest pa mu ni dovolila

oddih. »Le nekaj korakov še, do tiste velike skale! Samo do tamle!« Koleni pa so klecnila in se niso več zravnala. Lezel je po štirih in se plazil po trebuhu. Zdaj je pri skali! Samo desno nogo še potegne za sabo in jo podvije pod levo. Tako. Glava se mu sama nasloni na vlažno, hladno skalo. Od slapa neizrekljivo lahno prši. Trudne oči se mu zapirajo — občutek nedopovedljivega ugodja.

»Štef, Štef, pozor!« kriknejo možgani. Vznemirjen pogled mu šine v reber pod tehniko. Sovražniki!

A že je s pošastnim truščem zaplesala globel. Jekalo je od sten, butalo po grapi, udarjalo in treskalo in se odbijalo v stoterih odmevih.

Štef je čutil, da je prišel čas, ko se bo izbruhnil in izdivjal ves hudobni svet, se izdivjal — in potem bo bolje. Vtem se je zastrmel v strmo reber. Sovražnik! »Aha!« je pomislil. »Tudi ti si eden tistih!« Slabotne roke mu dvigajo karabinko, dvigajo jo previdno, da bi ga oni ne zapazil. Cev se dviga, zdaj zdaj se bo muha ujela s ciljem. Prepozno! Sovražnik je bil hitrejši. Kurir je vztrepetal in se s široko razprtimi očmi odtrgal od cilja in mavrice v

slapu, od skal in modrega neba nad globeljo; odtrgal se je od kipečega življenja in vsega, kar je v njem ljubil in od njega še pričakoval.

In — kakšno naključje! Prav pod levim sencem mu je žarel škrlatnordeč cvet, kakor bi si ga bil nalašč zataknil za partizanko. Bil je njegov sanjski cvet, ki mu ga je bila pripela sovražnikova dum-dumka. List za listom se je usipal z njega in z njimi je usihalo mlado življenje.

Nemški bataljon ga je obkrožil. Niti za las se ni bil zganil v trenutku smrti, kakor ga je bila zalotila, tako je ostal. Tuja roka mu je segla v žep in izvlekla pismo, ki ga je bila napisala dekliska roka; potem še legitimacijo.

»Ooho!« zažari poveljnik. »Janez Rozman?! Bravo, vendar enkrat pravi! Komandant odreda, pomislite, vojak! Sicer pa, ali ni to drža ponosnega komandanta?«

O, da bi mogel spregovoriti kurir sam! »Še v smrti sem vas ukanil,« bi dejal. »Toda komandant ali ne, to ni važno. V naši borbi smo vsi enaki!«

S svojim ponosnim, hladnim mirom pa jim je povedal še več...

Lojze Avsenak,
ilustriral Ive Šubic

Po Koroškem ...

Narodnega heroja Toneta Okrogarja-Nestla, ki sedaj živi v Zagorju, poznajo kot hrabrega, neustrašenega in junaškega partizana predvsem na Koroškem. Čeprav je bil še mlad, ko je odšel k partizanom, je s svojim junaštvom vznemljal pri Korošcih navdušenje, pri sovražnikih pa trepet. Podoba je, da se tovariš Okrogar najraje spominja borb na Koroškem, in o njih tudi najraje pripoveduje ...

LETA 1943 je taborila sredi zasneženih pobočij Pastirkovega hriba na Koroškem 2. četa Koroškega bataljona, kateri sem poveljeval. Bilo nas je le 27 in tudi oboroženi nismo bili najbolje. Čeprav maloštevilni, smo bili gibčni, hitri in udarni, kar je bila odlika vseh majhnih partizanskih četic. Borci so bili preizkušeni v borbah in sami mladi fantje.

V novembru smo napadli orožniško postojanko v Beli. Povelje se je glasilo, da moramo prodreti globlje v Slovensko Koroško, tja do Drave, preko nje do Velikovca in Celovca. Najtežje je bilo, ker nismo imeli nobenega kurirja in je bilo ozemlje, po katerem smo nameravali hoditi, za nas še »zaprta knjiga«. Tam še ni hodila partizanska noga! Toda imeli smo zemljevid, ki nam je pomagal. Sneg je padal, ko smo se poslovlili od kraja, kjer smo dolgo časa taborili. Po meter visokem snegu smo gazili čez Borovnik in Rigelski hrib in ob mraku prišli do Pavličove kmetije, ki stoji nad cesto Bela—Železna kapla. Komisar Grega je imel precej dela, preden je kmeta prepričal, za kaj gre, kdo smo in kaj hočemo. Spravili smo se v hišo in pričela se je prava koroška »gavda« (zabava). Milan je zaigral na harmoniko in partizanska vedrost je napolnila Pavličovo domačijo. Tu smo tudi napravili načrt za napad na orožniško postojanko v Beli. Sklenili smo, da bomo napadli podnevi, čeprav to ni bila partizanska navada. Za uro napada smo določili čas obeda.

Teren nam je omogočil, da smo se zelo približali hotelu, kar na 200 metrov. Gledali smo Nemce, kako so prihajali v hotel. Vsi so bili oboroženi z revolverji. Potem smo se spustili k stavbi, vdrli skozi

vrata in vsi hkrati zavpili: »Hände hoch!« Za trenutek je med njimi zavladal preplah, potem pa so segli po orožju. A naš strojničar je bil hitrejši... V nekaj trenutkih smo pobrali njihove samokrese in jurišali proti postojanki. Sprejelo nas je pet orožnikov. Boj je bil kratek. Kmalu so se Nemci predali, ker so uvideli, da je vsak njihov odpor odveč. Pobrali smo vse orožje: eno strojnico, več brzostrelk, 14 samokresov, 37 pušk in mnogo streliva. Že smo se vračali, ko pripelje iz smeri Velikovca osebni avto z belogardisti, ki so se vračali v Kranj. To smo užgali po njih! Avto smo jim zažgali, belčki pa so ušli neznanu kam. Krenili smo dalje proti Cevnikovi kmetiji, ki smo jo imenovali »kino«. Snežilo je in zvečer smo prišli tja, kjer so nas pogostili, potem pa odšli spat.

Sovražnik je bil preplašen, ker je prebivalstvo razširilo vest, da nas je za cel bataljon. Nemci so prišli v Belo samo pogledat in so se naglo vrnili v Železno kaplo. Mi pa smo se poslovlili od Solčavskih kmetov in mimo Cevika hiteli naprej po zasneženih stezah preko Perkove peči do Matkovega kuta, kjer smo prenočili. Drugi dan pa naprej pod Mrzlo goro in Babe, preko Jankove planine, Golega in Malinskega vse do Jezerskega vrha. Pri Jezerski Cilki smo si izposodili žage in sekire in porezali nad 60 brzobjavnih drogov. Med potjo pa smo razorožili dva orožnika, medtem ko je naš frizer Edo pri nemškutarskih dekletih dobro opravil svojo poklicno dolžnost! Naslednji dan pa spet na pot, v sneg! Prišli smo do Plesnikarjeve kmetije, kjer nas je zaveden Slovenec in goreč domoljub postregel. Kar dva dni smo ostali pri njem. Enajstega novembra smo

Pavle Žavcer-Matjaž, prvi sekretar koroškega okrožja

spet hiteli dalje in zvečer prišli do Smrtkovega posestva: kar verjeli niso, da smo partizani, ko pa smo vsi imeli nemške uniforme. Bilo je mnogo deklet v tem domu, manjkalo pa ni tudi raznih glasbil, kar je najbolj razveselilo navdušenega glasbenika Milana, ki je vedno govoril, da bo že v partizanih ustanovil svoj orkester. Igranju in petju ni hotelo biti konca. Dekletom smo morali podariti nekaj besedil naših partizanskih pesmi. Zunaj je snežilo, vendar smo se morali posloviti, ker nismo smeli to družino izpostavljati nevarnosti nacističnega maščevanja. Sklenili smo, da se preselimo v bivšo financersko kočo pod Šinkovo planino.

To kočo pa ni bilo lahko najti. Sneg je bil visok in vdiral smo se pogosto do kolen. Pot je bila vedno bolj strma, vse polno je bilo gamsov, srn in druge divjadi, ki smo jo presenetili v tej zimski gorski naravi. Lezli smo v sive strmine Košute, končno smo kočo le našli in pozneje ugotovili, da smo se dolgo vrteli okrog nje. Bila je ohranjena in smo v njej našli celo posteljo z odejami. Pregledali smo okolico in sklenili uvesti strogo stražo, da nas ne bi Nemci presenetili. Nameravali smo namreč ostati tukaj nekaj

časa, da sneg malo pojenja. Toda že drugi dan smo sklenili oditi v dolino, ker sploh nismo mogli biti brez »dela«. Spodaj smo razorožili nekaj članov »deželne straže« in k naši zbirk priložili še nekaj orožja.

Tretji dan smo odkrili v bližini koč smučine. Da, smučine! Ves popoldan smo šli po sledi in šele proti večeru prišli do drvarske koč pod Črno pečjo, kjer so stanovali partizani. Pograbili so orožje, ker so mislili, da smo Nemci. Šele ko smo se prav po kranjsko »pridušili«, so se pomirili. Objemali smo se in bili veseli. Ni mogoče povedati, koliko pomeni tako srečanje v divji gorski naravi. Povabili smo jih s seboj in se šele drugi dan razšli, ker je prenehalo snežiti in smo pot nadaljevali. Gazili smo čez Dolgo njivo pod Košuto do pastirske koč na Škofcah, kjer smo prenočili pri neki pastirci. Naslednji dan pa je bil najhujši na tem našem pohodu. Morali smo čez 2000 metrov visoko Košuto v dolino Srednjega kota. Že na prvih sto metrov nas je sneg zelo oviral; ustavljali smo se in kopali, da smo sploh prišli naprej. Na vrhu Škrbine smo bili tako utrujeni, da smo kar popadali po tleh, vendar smo pot nadaljevali in končno le dosegli vrh Košute. Nepopisno lep razgled nas je poplašal za ves trud. Potem smo hiteli iskat prelaz, da bi lahko prišli v naš Kot, ki je bil kakih 1000 m globoko pod nami. Nismo našli primerne kraja in smo se kar na slepo podali v dolino. Gazili smo sneg do pasu, sto metrov smo hodili polni dve uri, kajti vsak napačen korak bi nas lahko stal življenje! Končno smo le prišli do Pesnice in dalje preko Tolstega vrha do kmeta Malija. Ko smo se ozirali nazaj, kar verjeti nismo mogli, da smo prišli tam z vrha.

Po dveh dneh pa spet naprej! Med potjo smo napadli štiri Nemce, ki so stalno tam hodili, jih razorožili in se umaknili nazaj pod Obir. Toda v Selih se nismo počutili preveč varne. Nace je dezertiral in nam prekrizal načrte. Ve-

deli smo, da Nemci poizvedujejo in iščejo sledi za nami. Postavili so močno zasedo okrog vasi in v dolini okrog Apač ter dalje ob Dravi. Naš namen je bil iti v Borovniško dolino. Po izdaji smo spremenili načrt. Šli smo nazaj čez Hudo jamo po levi strani Srednjega kota in dalje do Pliberka. Ker smo morali večkrat prečkati cesto, smo postavili zasedo, da bi nemoteno prišli preko. Nasproti nam je pripeljal tovorni avto, a že je zadržala strojnica. V nekaj trenutkih je avto gorel, v obcestnem jarku pa je Tone jemal orožje preplašenima orožnikoma. Hoteli smo dalje, ko nam je zaseda sporočila, da je na cesti tudi buldožer, s katerim orjejo sneg. V njem je bilo še dovolj goriva — siknil je plamen! Imeli smo pravo partizansko srečo, da nismo na tej cesti naleteli na Nemce. Pred nami je bilo precej pastirskih kočic, prišli pa smo prav do Celovške planinske postojanke, kjer so nam postregli z najbolj izbranimi jedili, nakar smo hiteli dalje. Nadejali smo se skorajšnjega srečanja z Nemci. Od kmetov smo zvedeli, da močne patrolje vsak dan

okrog Pliberka iščejo partizane. Postavili smo zasede tudi ob prehodih v dolino in smo precej Nemcev razorožili brez strela. Mislili so celo, da smo njihovi, a smo jim vso stvar razložili, vzeli orožje in jih izpustili.

Čeprav smo želeli priti do Velikovca, smo uvideli, da se na tem ozemlju ne smemo več dolgo muditi. Sklenili smo oditi ne na Obirsko, temveč do Drave. Prvo noč tega pohoda smo prespali kar na snegu na Kameniški gori, nedaleč od Drave. Bilo je nevarno, h kmetom nismo smeli in polovica borcev je stala na straži. Nadaljevali smo potem pohod proti Sinčji vasi, proti Globasnici, mimo Tolstega vrha in prišli do rudniških koč Kolša. Nismo se ustavljali, ker smo izvedeli, da so Nemci za nami. Hiteli smo in kmalu dosegli Koprivno — našo malo republiko. Tu pa smo prejeli povelje bataljona in zapustili Slovensko Koroško. Odšli smo na Pohorje. Z mešanimi občutki smo zapuščali ta del slovenske zemlje na oni strani Karavank, želeli pa smo samo to, da se čim prej povrnemo.

Koroška skupina partizanov 1942. leta. Spredaj v sredi Boris Čizmek-Bor, na desni Tugo, z mitraljezom je Slavec

Poslednja gaz

BILO je sredi zime. Odred se je vračal s pohoda. Med potjo se je utaboril v majhnem borovem gozdu. Kuharji in intendant si hoteli sem ter tja, da bi čimprej pripravili kaj za pod zob. Vse-povsod so zagoreli ognji in utrujeni borci so polegali okoli njih. Venomer so vpraševali kuharje, kaj bo za večerjo. Stiskali so se čim bliže k plamenom in se odsevali v suknje, če so jih imeli; vsak se je, kakor je vedel in znal, zavaroval pred hladom, kajti decembrski mraz je bil zelo oster. Nebo je bilo oblačno in kazalo je, da bo začelo snežiti.

Tine si je nalomil nekaj vej in jih položil poleg ognja. Imel je prevelike čevlje, ki so ga med potjo ožulili, da je komaj hodil. Obleko pa je imel tako razcefrano, da je kar visela od njega. Bilo mu je devetnajst let in obraz je imel še kar dekliški, čeprav mu je prvi puh že poganjal pod nosom. Toda oči so bile moške in so drzno in izzivalno sršele izpod košatih obrvi. Nikoli ni godrnjal ali pa se pritoževal, če so bili dolgo na pohodu. V borbah pa ni bil samo hraber, temveč tudi zelo iznajdljiv. Vsi so vedeli, kako je zaplenil strojnico; skočil je Nemcem za hrbet in strojničarja zvrnil, drugi pa je »lovil meglo« (tako je govoril Tine o vsakomur, ki je bežal).

Legel je in se pokrnil s staro jugoslovansko vojaško suknjo, ki mu je segala skoraj do gležnjev. Prekrižal je roki pod glavo in skušal zadremati. A ni šlo, preveč ga je zeblo na eni strani in preveč ga je ogenj grel na drugi. Da bi že enkrat bila svoboda, si je mislil, da bi bil doma sit in na toplem, to bi se prileglo. Na nos mu je padla snežinka. »Vraga, sedaj bo pa še sneg,« je mrmral.

»Tine, pojdi h komandantu!« je dejal štabni kurir in stal pred njim. »Zakaj pa?« je bil radoveden Tine. »Kaj jaz vem,« ga je kurir pomenljivo pogledal. Vstal je in se odpravil, ne da bi še kaj vpraševal.

Pozno popoldne je odšel na pot. Močno je snežilo, da nisi videl dalj kot nekaj metrov. Zapadlo ga je že precej in povsod je vladal popoln mir; tudi iz daljave ni bilo čuti nobenega strela. Kazalo je, kot bi bil že resnični mir. Le psi so lajali in zavijali preko zasnežene pokrajine. In šelesteč, čisto tiho, so se usipale snežinke izpod nizkega sivega neba. Med potjo je Tine razmišljal o tem, kako bo izvršil dano nalogo. Vsekakor mora opravičiti zaupanje, ki ga ima komandant vanj. »Do dveh ponoči mora biti naloga izvršena,« mu je dejal komandant ob odhodu. Povedal mu je tudi, kje naj se izogne zasedom in še mnogokaj koristnega. K vsemu ga je izpodbujala misel »Mene je izbral!«

Gazil je in krvavi žulji so mu povzročali velike težave. A ni se menil za vse to. Zavedal se je, da od te njegove

poti zavisi mnogo življenj, vseh teh utrujenih in obnemogljivih borcev, ki leže zaviti v strgane suknje ob ognjih sredi snežnega meteža.

Udiralo se mu je, hodil je vedno teže; že je hotel za trenutek počiti, a se je spet poglinal naprej. Dolga suknja se mu je opletala okrog nog in se vlekla po snegu, kar ga je pri hoji še bolj oviralo. Pričelo se je mračiti in mreže mraka so se razpredle v vse kote. Tudi vrane so se umirile v mračnem vejevju, le tu pa tam so še zavreščale svoj mrtvaški »kra« v umirajoči dan. Ni se oziral in ni mislil na pot, ki jo je prehodil. Zdelo se mu je, da je slab in da se bo zdaj zdaj zgrudil; zaneslo ga je pogosto malo vstran, kot bi bil pijan. Spanec mu je legel na oči in je z zaprtimi očmi hodil dalje. O, kako je bilo to prijetno hoditi z zatisnjenimi očmi, kot da bi padal v neko blaženost. Spet se je zdramil in skoraj tekkel dalje, kot da bi ga kdo

Peter Levec:

Požgana vas

Trudno odmeva korak,
povsod naokrog je tišina.
Tukaj življenja je dni
v pokoju preživiljal naš človek.
Nagelj je v oknih cvetel,
grulil na dvoru golob.
Tiho je zdaj naokrog
in molk je nad črnim zidovjem,
suhe štrlijo čez pot
veje ožganih dreves.
Sredi domače vasi,
ob stezi s plevelom prerasli,
našlo svoj zadnji je mir
dvajset trpečih ljudi.
Eden je bil jim sovrag
in v enem zdaj grobu ležijo.
Angel na grobu kleči —
angel z razbito glavo.
V vaškem koritu pa vre
in peni se bistri studenec —
v njem partizani gase
žejo si mimogrede.

priganjal. Po dobrih štirih urah hoje je dosegel pobočje zadnjega hriba. Bil je potent in obleka je bila kar prepojena z vlago. Ugibal je, kje da je — nekje je pričela biti cerkvena ura... dvanajst. Še dve uri, sedaj je najhujši del poti pred njim. Tedaj je slučajno zagledal nedaleč vstran rahlo svetlobo — luč žepne svetilke! Takoj je uganil, da je to nemška patrola. Slekkel je suknjo, ki ga je ovirala, nametil si je brzostrelko poševno preko prsi, napravil je okrog nevarnega mesta velik ovinek in bil jezen sam nase zaradi utrujenosti, ki se ga je lotevala, da je moral pogosto postati, preden je spet hitel dalje.

Legel je in se plazil dalje; slutil je, da je že blizu proge. Z eno roko si je pomagal naprej, z drugo pa je po snegu vlekel mino. Trdo je držal za ročaj, kot bi se bal, da bi mu kam zdrknila ali da mu jo bo kdo vzel. Sneg se mu je vsipaval za rokav in za hlače. Toda naenkrat je zagledal pred seboj bunker. Morda je bil le kakih 5 metrov vstran! Zadržal je sapo in kar ni mogel verjeti, da se nahaja pred sovražnim zidom. Postalo mu je neznansko vroče. Prisluhnil je. Bilo je vse tiho, nič se ni ganilo v bunkerju; morda je stražar zaspal in ga ni opazil. Tako priložnost mora vendar izkoristiti — priplazil se je prav do bunkerja: težko je biti tako blizu sovražnika in ga mirno gledati

— eno samo bombo bi jim spustil v brlog. Le nekaj skokov in bil je pri cilju...

Mrzlično je z rokami odmetaval sneg in kopal luknjo vanj. Hitro je končal. Kakor senca je spet hušnil ob progi, preko jarka in naprej čez ravnino. Bilo mu je toplo in sladko pri srcu. Najraje bi bil že nazaj pri komandantu in mu sporočil, da je izvršil nalogo. Doplazil se je do žice in pod njo... obraz je imel miren in nič več ni čutil utrujenosti. Ponosen in samozavesten nasmehe mu je igral na obrazu. Sedaj je naloga izvršena, čimprej od tod! Toda komaj se je dotaknil žice... je zagrmelo: zadel je na pedalje.

Prenos ranjenca

šadijsko mino in obležal v krvi in dimu. Bil je popolnoma raztrgan, vendar še pri polni zavesti. Zaregljalo je iz bunkerja. Streljali so močno in na vse strani. Skušal se je dvigniti, a nog ni več čutil. Zgrudil se je, še enkrat zakrilil z rokami in poltiho je čal: »Noge...«

Z grozo v očeh je videl prihajati nemško patrolo. V rokah je držal brzostrelko, pripravljeno za strel. Z zadnjimi močmi se je pričel vleči dalje; velika krvava sled se je pokazala za njim... kri... vsaka kaplja krvi je bila kakor solza matere...

Pričelo se mu je blesti, bil je na meji dveh svetov, na meji med življenjem in smrtjo. Smrtne bolečine so mu rezale ostre poteze na obrazu, le oči so ostale nespremenjene: kljubovalne... osteklenele. Začul je žvižg lokomotive in se s poslednjimi močmi nekoliko dvignil — in se prepričal, da je izpolnil nalogo. Govoril je nekaj... »Tovariš komandant, izpolnil sem... ne morem dalje...«

Streljanje iz bunkerja je potihnilo. Mir je bil, pravi smrtni mir, le psi so besno in zateglo tulili v noč. Burja se je prihulila k tlom in sneg je neslišno naletaval ter sipal snežinke na njegovo poslednjo — krvavo gaz...

Ivan Osolnik

Obveščevalec na Pohorju

Trenutki v obroču

V TISTEM mokrem zgodnjepomladanskem jutru je zaječal gozd v grozpečem odmevu treskanja min, drdranja mitraljezov in zagateglega rjojenja italijanskih oficirjev.

Kurir Marko in bolničarka Jelka sta se ustavila pod vrhom hriba in si poiskala zavetje med podolgovato skalo in vejevjem košate smreke, ki jo je bil vihar podrli na tla. Legla sta drug poleg drugega in se pripravila: on je stisnil puškino kopito k licu in položil kazalec na petelina, ona pa je snela s pasu bombo in odvila pokrovček z njenega vrha.

Drevje je bilo nekaj strehljajev naokrog nizko in kilavo, med brinjem in leščevjem so čepeli gnili parobki. Iz temne gmote oblakov so se trgale mrzle kaplje, pomešane z debelimi snežinkami. Med vejevjem so prasketale dum-dumke.

Nenadoma se je ogenj okrog hriba polegel in kmalu nato je bilo vse tiho, da je bilo slišati škrabljanje veverice na smreki in pljuskanje deževnice, ki se je nabirala v kotanji.

V leskovi goščavi so začele pokati suhe veje. Tišina. Ob kamen je udaril okovan škorenj. Grmčevje okrog hriba je zašumelo, laška govorica je napolnila gozd.

Marko je čisto lažno okrenil glavo na levo stran. Samo toliko, da je ujel s pogledom Jelkine temnorjave lase, na katerih so se topile bele snežinke. Položil je dlan na usta in zašepetal:

»Jelka, ali slišiš? Hrib je obkoljen...«

Pogledala ga je in prikimala. Samo za hip je videl njene oči, pa mu je bilo takoj jasno, kaj se bo čez nekaj trenutkov zgodilo z njim in z njo. Kakor da bi imel pred seboj zrcalo, v katerem so se z bliskovitostjo naglico zvrstile poslednje minute njegovega življenja: kazalec bo pritisnil na petelina, iz puškine cevi bo siknila krogla. In potem še ena... in še ena..., dokler ne

bosta ostali samo še dve: zanj in za njegovo tovarišico. Bomba je treba hraniti za poslednji trenutek. Ko bodo sovražniki le še nekaj desetnih metrov oddaljeni od njiju, ko se jima bodo bližali s tistim prekletim volčjim izrazom na obrazih, bo ta ostro narezana jeklena hruška neusmiljeno zmrevarila njihovo sprednjo vrsto. In potem... potem se bo še dvakrat sprožila Markova puška. Sneg bo tiho padal na njuni mrtvi telesi... Vse naokrog tišina... Na belem snegu krvavi madeži...

Snežinke so bile čedalje gostejše, čedalje bolj mrzle. Čutila sta, da se jima nabira na obleki mokra snežna plast. Mrzla odeja... Noge so odvele, prsti na rokah rdeči in nabrekli od mraza... Ko bi sovražniki že vsaj planili proti njima, da bi bilo prej končano! Toda plazijo se počasi

in prihuljeno kakor smrdljive hijene, iščejo sledi in pretaknejo vsak grm in vsako luknjo med skalami.

Marko preži v goščavo, da bi ujel na muho prvega Laha, a misli mu uhajajo v preteklost in prihodnost, mirne in svetle, kakor da je že dolgo čakal na ta trenutek. Tako čudno in skoraj smešno se mu zdi vse skupaj. Poldrugo leto že nosi puško in kapo z rdečo zvezdo, poldrugo leto že meri steze po hribih in nosi pošto mimo sovražnih postojank, pa se sovražna krogla še ni dotaknila njegovega telesa. Bil je že v krvavih bojih, doživel je divje hajke. Komaj štiri dni je minilo, odkar so sovražniki napadli njegov bataljon, ko je šel čez glavno cesto mimo vasi v dolini. Čakali so ga — najbrž je nekdo izdal njegov premik. Ko je bil bataljon na čistini blizu vasi, so navalili nanj z vsem orožjem. Toda bataljon se je razpršil kakor voda, če udariš po njej.

„Nemci gredo...!“

DEVETNAJSTEGA marca 1944. leta so junaški partizani Tomšičeve brigade izgnali Nemce iz postojanke v Moravčah. O takratni borbi bi poznati sledove še danes. Tako so v bronastem spomeniku domačinu Juriju Vegi in na kamenitem podstavku spomenika večje luknje in okruški. Od tedaj naprej je bila v Moravčah nekakšna oaza sredi zasedenega ozemlja, v kateri so gostoljubno sprejemali ranjene partizanske borce in oddiha potrebne partizane. Nemci pa so Moravško dolino imenovali »Malo Rusijo«. Kasneje so Nemci le od časa do časa z najmočnejše oboroženimi oddelki prihajali v bližino Moravč. Partizanske enote pa so bile popoln gospodar doline in okoliškega hribovja, ki kot utrjeni pas obdaja dolino od Prekrnice preko Limbarske gore, Stancih laz, Grmača, Ciclja in Murovice do Sv. Križa, in tako pušča nezavarovano samo pot proti Domžalam.

Vročega avgustovega dne 1944. leta pa je završalo med prebivalci: »Nemci gredo...!« Obveščevalci, ki so prinesli to novico, se niso zmotili. Ljudje so bili presenečeni, iznenadeni... Kajti kot podivjane tolpe volkov so se nemški oddelki vsipali v dolino, da zajamejo partizane in se maščujejo nad ljudmi. Ljudje so begali iz kraja v kraj. A povsod so pokale puške, vmes grmeli topovi in treskale mine... Vendar so partizani prebili obroč. V dolini in hribovskih vaseh pa so v obroču ostali še ljudje in njihove hiše... Nemški požigalci so se tokrat spet izkazali: zagoreli so domovi... Pretresljivo je bilo slišati jok preplašenih ljudi ter mukanje živine. V Moravčah pa so Nemci zbirali fante in može, ki so nemi in stisnjenih zob čakali na odvoz v Begunje, v nemško mučilnico, v nemško klavnico...

-ž

V gozdu se je spet zbral, zavzel položaj in zapodil sovražnika nazaj v dolino. Potem se je umaknil globlje v gozd. Na čistini blizu vasi je izgubil šest tovarišev in eno tovarišico, ki je bila ranjena in so jo Lahii ujeli. Bataljon je odšel, Marko pa je ostal tu, ker mu je komandant ukazal, naj skuša priti do vasi in poizvedeti, kaj je z ujetimi tovarišici. Zvečer je odšel na pot, toda moral se je vrniti, ker so Lahii neprestano patrolirali okrog vasi. Drugi večer prav tako. Šele četrty večer se mu je posrečilo izpolniti ukaz. Toda vrage so ga zavohali in mu sledili. Streljali so za njim, pa jim je ušel v grmovje. Ko se je zjutraj zbudil, je bil hrib obkoljen.

Sovražnik bržkone misli, da obkoljuje cel bataljon ali vrage vedu kaj...

Marko še tesneje stisne puškino kopito k ramenu in zamiži na levo oko. Lahii so samo še za dober streljaj pred njim, bližajo se v krivi črti z naperjenimi puškami v rokah. Tisti mladenič, ki je stisnjen čez pas kakor mravljiniec, je najbrž tenente. Ta naj prvi pade! Naj mu svinec prevrta gizdavo telo, hudiču!

Toda... kazalec bi že moral pritisniti na petelina, a puška je še vedno nema... kakor da so Marku prsti oledeneli, kakor da mu megla zakriva oči...

»Marko, streljaj... Razpali!«

Jelka se je privila tesno k njemu, da je prav na licu čutil šepet njenih ustnic. Prijel jo je za desnico, v kateri je stiskala bombo. Za kratek hip sta si zrla iz oči v oči. Razumela ga je. Prej je bil miren in pripravljen na vse — toda zdaj, ko je stopil na rob med življenjem in smrtjo, je iz njegovega mladega srca nenaodoma privrelo vprašanje: Ali morava res umreti? Ali sem res kdaj mislil, da je že vsega konec?

Še tesneje je stisnil njeno roko in glava mu je klonila k njenim mokrim lasem. Ona pa se je sunkovito umaknila in telo ji je zadrhtelo kakor v hudem snu.

»Streljaj...!«

Njen pogled ni več prosil. Ukazoval je, odločen in oster kakor rezilo nabrušenega noža. Vedel je, da se ji ne bo mogel več dolgo upirati, ker bo sicer zakričala in z divjim krikom zdrvela proti sovražniku. Še enkrat ji je pogledal v oči in levica mu je spet zdrsnila na njeno desnico, na mokro, ledenomrzlo dlan.

»Jelka... Nisem ti še vsega povedal.«

Iz globine razburkanih misli se jima je za kratek hip zasvetil spomin na preteklo noč... na včerajšnji dan... na štiri pretekle dni in noči.

Komaj štiri dni je minilo, odkar sta se srečala. Potem ko mu je komandant ukazal, naj gre v vas in skuša poizvedeti, kaj je z ujetimi partizanko, je krenil proti studencu na gozdni jasi, kamor so hodili po vodo partizani z vseh vetrov tega mrzlega hribovja. Previdno je hodil po zaraščenih stezicah, zakaj k studencu so včasih prišli tudi sovražniki, ne po vodo, ampak na prežo. Ustavil se je na pobočju nizkega hriba, za pol streljaja daleč od studenca. Sonce se je pravkar dotaknilo obronkov zahodnih gora in na jaso so padale temne sence. Sédel je na kamen in čakal. Jasa je bila nema in prazna. Ko pa je sonce zašlo, se mu je nenaodoma zazdelo, da se je grmičevje na drugi strani zganilo

in da je šibje zašuštelo, kakor da sili plaha stopinja na plan. Veje so se razgrnile in prikazala se je nežna ženska glava s partizansko čepico, ki je drzno čepela na temnih laseh. Stopila je na rob jase in oprezno premotrila tiho okolič. V roki je nesla veliko pločevinasto vedro, ki se je ob vsaki stopinji zagugalo na ročaju in zoprno zaškripalo.

Za hip je obstala ob studencu — najbrž se je začudila svoji lastni podobi, ki se je zibala pred njo v čisti vodi. Spustila je vedro v studenec in zajela — tedaj pa je nenaodoma pretrgalo tišino drdranje mitraljeza. Skočila je, pustila vedro ob studencu in zbežala — ne tja, od koder je bila prišla, ampak na pobočje hriba, kjer je sedel Marko. Poreden, skoraj pomilovalen nasmeh se mu je razlezel po obrazu, zakaj dobro je vedel, da v bližini ni sovražnika, saj je bil mitraljez zapel nekje ob glavni cesti. Skoraj prav do njega je prisopihala, ne da bi ga opazila. Tedaj pa je Marko zažvižgal in jo poklical:

»Hej, tovarišica!«

Kakor puščica je planila kvišku in zgrabila za bombo, ki jo je imela pripeto za pasom, Marko pa je počasi priškorjal do nje in jo pozdravil z dvignjeno pestjo ter s porednim nasmehom na licih.

»Tovarišica, vedro si pozabila.«

Bilo jo je sram, da ni vedela, kam bi pogledala. Ozrla se je proti studencu, si popravila kapo, nato pa radovedno, a še vedno plaho premerila neznanega partizana od vrha do tal.

»Od kod si, tovariš?«

»Povej mi najprej ti, od kod si, oziroma, od kod si prišla in kam si namenjena.«

Oči so se ji začudeno razširile in kljubovalen nasmeh ji je preletel okrogli obraz. On pa je stal in jo gledal.

»Če mi poveš ali ne,« je dejal, »jaz vem, od kod si prišla. Iz partizanske bolnišnice si. Po vodo so te poslali. Med partizani pa nisi dolgo, to sem takoj uganil.«

Sramežljivo je povedala glavo in se zagledala v konico svojega čevlja, ki je nemirno brskal po gnilem listju.

»Pojdi, ti bom pomagal nesti vodo.«

Napolnil ji je vedro in ga pokril s svežimi smrekovimi vejicami, da se ne bi voda po poti razlivala. Ko se mu je zahvalila, je brez besede obstal pred njenimi sinjimi očmi. Na stezi se je nenadoma — sam ni vedel zakaj — vzbudila v njem doslej neznan želja: da bi še dolgo sledil tem drobnim stopinjam, da bi njegova puška varovala to nežno dekle. Sam sebi se je začudil, saj takih misli dotlej ni bilo v njegovi glavi. Toda vendar... vsaj jutri bi jo še rad srečal pri studencu, da, vsaj jutri ali pojutrišnjem...

Nenadoma se je ustavila in ga resno, skoraj strogo pogledala:

»Dovolj je, tovariš. Spomnila sem se na konspiracijo. Nikomur ne smem izdati poti do naših skal. Hvala ti za pomoč.«

Drugi dan je spet čakal pri studencu. Prišla je. Ob isti uri kakor včeraj. Spet ji je napolnil vedro in ji ga pomagal nositi, dokler se ni ustavila in se mu zahvalila. Preden sta se ločila, sta se pogovorila o vsakdanjih stvareh, o bojih in hajkah, o mrzli zimi, in o pomladi, ki je trkala na vrata, in o včerajšnjem dnevu: o hajki na čistini blizu vasi in o partizanki, ki je bila ranjena

v nogo in je padla sovražniku v kremplje.

»Ujeli so jo, ker ni mogla bežati. Bili smo razkropljeni po čistini, ker bi nas sicer vse pokosil sovražni ogenj. Nihče ji ni mogel priskočiti na pomoč in jo odnesti na varno... Ni dolgo, odkar je prišla v bataljon... Še mlada je... Bolničarka... Prav taka kakor ti.«

Ko je izgovoril te besede, ji je legla na obraz temna senca. Pogledala ga je s široko odprtimi očmi, kakor da jo je zbudil iz dolgega sna.

»Kaj se je zgodilo z njo?« je vprašala.

»Kaj se je zgodilo... Poizvedeti moram. Morda bi jo mogli rešiti.«

Nekaj časa sta molče stala drug ob drugem in zamišljeno bolščala v črnjavo šibje, kakor da je legla nanju težka mora. Potem mu je želela lahko noč, toda senca ni izginila z njegovega obraza.

Naslednji dan je spet prišla k studencu. Spet sta zavila na stezo in začela pogovor o ranjeni partizanki, le da so bile njene besede še bolj resne in pogled še bolj temen.

In drugi dan spet: »Kaj se je zgodilo z njo?« — Zazdelo se mu je, da se ji je zarezala v čelo tenka črta in da ji je plahost izginila z obraza.

Ko se je poslovil, ga je zdržala. »S teboj bi šla rada,« je rekla.

Ni se začudil vprašanju, vendar je odločno odkimal: »Še sam bom težko kaj opravil. Danes je noč temnejša kakor včeraj. Glej, nebo se je pooblačilo, zdi se mi, da se bo v dolino zgrnila megla.«

»Torej te bom počakala.«

Ni ji ugovarjal. Izginil je v noč.

Dolgo ga ni bilo nazaj. To noč se mu je posrečilo priti v vas in opraviti nalogo. Bilo je že blizu polnoči, ko se je plazil mimo zadnje straže. Tedaj se je vsula za njim toča svinčenk. Mislił je, da Jelke ne bo več našel na stezi, ker je gotovo tudi ona slišala streljanje. Toda našel jo je prav tam, kjer sta se bila ločila. Sedela je na kamnu ob stezi in čakala, da bo prisledel in ji začel pripovedovati. On pa je molčal in povešal glavo. Brez besed sta se odpravila po stezi proti bolnišnici. Toda noč je bila tako temna, da se jima je steza kmalu izgubila izpod nog. Odrinila sta globlje v gozd in sklenila prenočiti pod smreko. In tako sta pričakala današnji dan.

Laški strelci so bili samo še za dober lučaj kamna oddaljeni od njunega skrivališča. Majhna, črni in k tlom sklonjeni. Oprezno so vohali okrog sebe in rinili v razmočeni breg kakor jazbečarji, za njimi pa je stopal tenente s pištolo v roki in jih neprestano vzpodbujal: Avanti! Diritto!

Marko ni več stiskal puške k licu, zakaj njegove oči so še vedno strmele v Jelko in levice je še vedno stiskala njeno desnico. Primaknil se je tesno k njej in za hip se je lice dotaknilo lica.

»Jelka, samo še malo počakaj... Rad te imam... Ali ne bi bilo lepo, ko ne bi umrla?«

Za hip se je nasmehnila, toda samo za hip. Nato se je odmaknila od njega, kolikor se je mogla, in obraz se ji je spremenil, kakor da stoji pred njo časa grenkega pelina. Ni mu odgovorila, ampak je — kakor takrat, ki ji je prvokrat povedal zgodbo o ranjeni partizanki — vprašala:

»Kaj se je zgodilo z njo?«

Kaj se je zgodilo... Kako bi ji mogel povedati?... Pripil se je čisto blizu hiše, v kateri je bila zaprta ranjena partizanka... Dve okni v pritličju sta bili razsvetljeni... V sobi so stali trije laški oficirji, široko razkoračeni, nadtuti... Obrazi so se jim pa-

čili v ostudnem krohotu... Pred njim je na lesenem posteljnaku ležala ranjena partizanka... Nepremično je ležala, kakor da je življenje že ugasnilo v njej... Telo je bilo pokrito s kosi raztrgane obleke, med katerimi je bilo videti gole prsi... Njenega obraza ni videl, ker so ga zakrivali zmršeni lasje, njeni gosti črni lasje, ki so bili pred nekaj dnevi tako skrbno počesani...

Jelka je še vedno čakala odgovora. Naposled pa je sama odgovorila: »Vem, kaj se je zgodilo z njo, v očeh sem ti brala. Bi rad, da tudi jaz živa padem v njihove kremplje?... Strahopetec!«

Bilo mu je, kakor da ga je nekaj neznosno težkega udarilo po glavi. Strahopetec... Doslej mu še nihče ni rekel te sramotne besede. Že je prijel za puško in pomeril v prvega sovražnika, ki je bil samo še kakih štirideset metrov oddaljen od njiju — tedaj pa je zaskočil, da se na nasprotni strani maje grmičevje, kakor da bi se nekdo oprezno plazil proti njunemu skrivališču.

Mar je sovražnik že za hrbtom? Ju je že opazil?

Previdno se je ozrl v smer, od koder je prihajal šum, ne da bi spustil puško iz rok. Jelka ni sledila njegovemu pogledu, ko pa je spet zravnil glavo, je opazila, da se je nasmešnil, kakor da se ga je dotaknil žarek svetlega upanja.

»Tišina! Poglej proti vrhu.«

Na robu skalnatnega grebena je stala srna in se plaho ozirala po zasneženi okolici. Že se je obrnila nazaj, pa se je spet ustavila in z bolešno žalostnimi očmi pogledala naravnost proti njenemu skrivališču. Žival brez zavetja... Tudi ona se je znašla v obroču in zdaj je nemirno begala po hribu med vrstami sovražnikov. Lahki so jo že opazili. Utihnili so in počenili k tlom kakor mačke pred plenom. Čakali so, da bi se jim približala.

Tenente je vzel v roke karabinko, se naslonil na štor in zamižal na levo oko. Oči vojakov so se svetile v lačnem pričakovanju...

Tedaj je Marko začutil ob

sebi mrzlo Jelkino roko. Segla je po njegovi puški.

»Sama se bom borila,« je siknila in ga pogledala z divjim ognjem v očeh.

»Jelka... Počakaj... Rešila se bova...«

Zgrabil jo je za roke in čez pas, da se ni mogla ganiti, in se splazil z njo še globlje v skrivališče, med goste veje podrtih smreke. Branila se je in se mu skušala z vso silo iztrgati, naposled pa je brez moči, blede kakor sneg, obležala v njegovem naročju.

Marko je videl skozi mokre veje, kako se je srna spustila po strmini, obstala nekaj korakov pred njim in nemirno strigla z ušesi. Zavohala ju je, se obrnila in zdrvela navzdol, naravnost proti sovražnikom. Nato se je spet obrnila v divjem skoku nazaj — tedaj pa je zagrmel strel... in še eden..., še eden..., dokler se ni žival zrušila na kolena in nemo obležala... In nato zmagoslavno vpitje... Streljanje... Dirka po snegu... Z vseh strani so pridrevli Lahi in se z vsem ropom in pompom zgrnili okrog ubite živali. Tenente pa se je smehljaj in si zadovoljno gladil črne brčice.

Čez pol ure je bilo v gozdu spet vse tiho. Lahki so odšli v dolino, v postojanko.

Ko je Jelka prilezla izpod vejevja in otresla s sebe mokri sneg, je Marko začuden obstal pred njo. Ne, to niso tiste oči, v katere se je zagledal pred štirimi dnevi, to ni tisti obraz, ki ga je nenehno spremljal štiri dni in noči... Ali ne leži na njem nekaj nerazumljivega, nekaj čudno trpkega? Kakor da ga ji je zagrnila skrivnostna tenčica, kakor da je zazijal med njima globok prepad...

»Jelka, zdaj lahko greva. Glej, vse je tiho in prazno, sovražnika ne bo več nazaj. Ko bova globlje v lesu, bova zakurila in se ogrela. Ali pojdeš z menoj, Jelka?«

Skušal je ujeti njeno desnico, pa se mu je sunkovito umaknila in ga pogledala s tistim čudnim, žgočim plamenom:

»Ne dotikaj se me...«

Šla sta po poti drug za drugim, ne da bi kaj spregovorila. Sneg je še vedna padal v debelih kosmih in neslišno zagrinjal njune stopinje.

Tišina... Na belem snegu krvavi madeži.

France Sušteršič

Partizanska dobra volja

ODVETNIŠKI POSLI IN APEL

NA SEVERNI strani Boča smo se ustavili na bogatem državnem posestvu, kjer smo nemški »Reich« razrešili skrbi za nekaj debelih svinj. Potem smo po puntarsko vdrl v vinski hram, da bi si potešili žejo.

Brigadni kulturnik, dr. Lado Lovrenčič, je v štabu uradoval s svojo odvetniško pisarno; cenzuriral je nemško pošto, ki smo jo zaplenili na poštnem avtobusu ter na edinstven advokatski postopek reševal kmete velikih davkov. Tedaj je nekdo v čebelnjaku iztaknil gospodarjevo puško in uniformo wehrmanskega predstojnika. Gospodarja, slabotnega »krivoprestopnika« so pripeljali pred partizanskega pravnika.

Lado je zarenčal, da bi bil tisti skoraj umrl in je od strahu izdal takoj vse wehrmanske tajnosti. Našel je kakih dvanajst mož, ki so imeli uniforme in orožje...

»Apel, takoj skliči apel vseh wehrmanov!« je ukazal Lado.

Čez kako uro so res začeli prihajati bolj mrtvi ko živi. Lado jim je postregel s škafof vina...

»Kaj boste vi, starci, in ves nemški reich proti nam, a?« jih je vprašal.

»Ja, ja, nič ne bomo!« so trdili možje in pili vino, ki so ga poprej smeli piti samo nemški grofje.

Kot bivši in tedanji oficir, je Lado preizkusil tudi njihovo vojaško znanje. »Leva, desna, leva desna, na levo krug!« Strumni vojaki, samo malce krivi in šantavi! Če se je kateri napak obrnil, je bilo to v čast Hitlerju in ne v veliko zadrego partizanom, ki so se režali na vse pretege...

KOMANDA

Kolona je krenila naprej; enakomerno so odmevali koraki. Naenkrat komanda: »Bob naprej!« Bob je bil štabni kurir, ki ni nikdar vedel, katera bataljona naj se drži, a

najraje je bil v tistem, ki je opravljal rekvizicije. Bataljonski kuhar, ki je hodil pred Zidarjem, je malo jecjal in je s težavo spravil iz sebe: »Vol naprej!« Komanda »Vol naprej!« je šla dalje po koloni vse do zaščitnice.

»Vola ni,« je šlo potem nazaj od zaščitnice proti predhodnici.

»Kdo je dal komando 'Vol naprej!'?« je šlo zdaj po koloni. Odziva ni bilo. Spet je prišel Marok in ugotavljal, kdo je napačno prenesel komando. Pride do kuharja Kunsteka, ki mu pove, da je slišal in prenesel: »Vol naprej!« Marok se zasmije in reče: »Kar stopi naprej, smo te že našli!«

UGANKA

Partizan Jaka je bil strasten kadilec. Cigaret seveda ni bilo, zato si je kakor mnogo drugih, pomagal s čiki. Kjerkoli je videl čik, je planil nanj, kakor da bi našel cekin. V zvijanju cigaret iz čikov je bil pravi mojster. Ko sem ga nekoč opazoval pri tem delu, mi je zastavil tole uganko:

»Iz treh čikov naredim eno cigareto. V žepu pa imam devet čikov. Koliko cigaret bo to?«

»Tri,« mu odgovorim.

»Ni res, zmotil si se. Pri treh cigaretah, zvutih iz devetih čikov, dobim namreč tri najnovejše čike. Iz teh treh bom zvil še eno cigareto. Torej skupaj štiri cigarete, en čik mi pa še ostane.«

KAZNOVANI »FIRBEC«

Kurirja Janeza je dež namočil do kože. Pod noč se je zatekel v samotno kmetijo, kjer sta bila z gospodinjo v iskrenih partizanskih stikih. Ko se je najedel, se je oblečen zleknil po zapečku in sladko zadremal. Pred polnočjo ga je zbudilo rahlo trkanje na okno. Janez je segel po brzostrelki. Za vsak primer. Pa se je okence počasi odprlo in v hišo je zlezal sosedom fant k Micki v vas.

Sedla sta k peči in začelo se je zaljubljeno čebljanje. Janez — radoveden kot vsak kurir — se je pomaknil iz svojega »gnezda« malo po peči. Ker še ni dobro slišal, se je splazil z nosom čisto na rob peči. Pa bi nemara tudi rad kaj videl, kajti za nekaj pediti se je pomaknil še bolj naprej in se z rokami naslonil čez letve, ki so visele v stropu okoli peči. Tedaj pa »Resk!« in potem še »Bumf!« In presenečeni Janez se je znašel v putrhi, polni moke. Ves bel od moke je hušnil zmeden v črno noč in ga ni bilo nikoli več v to hišo. Fant in dekle pa nista bila nič manj mokra od strahu kot Janez od dežja...

JUNAK

V II. bataljonu Tomšičeve brigade je bil zlasti priljubljen Janez Mazi, šaljivec z Blok.

»Kako pa si ga, a?« so silili vanj radovedneži.

»I,« je Mazi zategnil po bloško in sramežljivo utihnil.

»Kaj se boš sramoval, po-vej!« so vztrajali Štajerci in Dolenjci.

»Ko sem Švaba zagledal, sem takoj jurišal nazaj!«

MAZI UMIRA

Ko smo na Boču izpraznili vinsko klet, se je Mazi mučil s škafof žganja. Pod nekim kozolcem se je s porcijo opiral ob škafof dno in čudovito počasi zavijal z očmi in mežikal kot miš iz moke.

»Mazi, kaj pa delaš?« ga pobara komandir.

»Mhuk-brr,« je bil odgovor.

»A se boš umil?«

»Mhuk-brr,« spet kolcne Mazi.

»Da ne boš umrl?« zaskrbi komandirja.

»Mhuk-brr,«...

»Mučenik, kdo pa te je?« se ustraši komandir.

»Šnops,« skozi sline prizna Mazi, hoče vstati, pa se s škafof vred zatrklja v dolino pod kozolcem...

MOKRA CESTA

Ko je XIV. divizija 19. junija 1944 podvzela ofenzivo proti Južni železnici, je dve

Partizanski ★ TOTI LIST

Leto I., šte. 3.

10. oktobra 1944.

Cena 50 Rpf

Leto 1945

(Hitler in Mussolini v partizanih)

Mussolini: „Dolfe, ne požri mi še kosti, pusti še meni malo!“

Hitler: „Molči! Ti si se že sladkih korerinic najedel. Sploh pa: ljudje nam slepa nočejo dati hrane, da bi šli na rekvizicijo, nas je premalo. Najbolje je, da se greva prijavit...“

Naslovna stran »Partizanskega Totega lista«;
ilustriral Đoka

noči nepretrgoma lilo. Po cestah je bilo vode za kak pedenj, zato je predhodnica Tomšičeve brigade zavila na obcestno stezo, kjer se je obetal manj moče. Toda ilovnato stezo so številni borci razmegali v tako lepljivo blato, da smo iz njega komaj pulili čevlje. Pred menoj se je s krutim blatom boril že priletni Ušeničnik, ki je poleg dolge italijanke nosil še vrečo z eksplozivom. Robantil je in klet, da smo se kar bali zanj, nato pa se je v jezi odločil, da skoči nazaj na cesto, ki se je svetlikala spodaj na desni. Pogнал se je in... štrbunk čez glavo v narasli potok, ki je namesto ceste tekkel pod bregom.

LONEC JE RAZBIT

Tovarišu Braškarju se je posrečilo odkriti mnogo zanimivih podrobnosti o poteku nemške februarске ofenzive proti XIV. diviziji, ki jo je vodil nemški izvedenec za boj s partizani — polkovnik von Treck. Tajnik protifašističnih nemških vojnih ujetnikov v Jugoslaviji je bil tedaj podoficer v Treckovem štabu in je o Trecku povedal tole anekdoto:

15. februarja 1944 se je XIV. divizija s Konjiške gore prebila na sektor Lindek ter se znašla obkoljena v trikotu Vojnik—Konjice—Vitanje—Vojnik. Polkovnik von Treck si je mel roke in kar skakal od veselja.

»Im Kessel sind, im Kessel sind...!« je vsakomur pripovedoval, Rösenerju pa je sporočil, da XIV. diviziji bijejo zadnje minute. Naj povemo, da nemško »das Kessel« pomeni lonec ali kotel, v vojaškem smislu pa isto kot pri nas obkolitveni obroč. Toda proti jutru naslednjega dne je divizija pri Socki razbila nemške položaje in se prebila na Paški Kozjak. Seveda, polkovnik von Treck je koj postal zelo slabe volje, zadirčen in nervozen. Zaukazal je, naj mu »ordonanci« v neki kmetiji na Paškem Kozjaku nemudoma pripravijo prostore za štab.

Ko je polkovnik von Treck prišel v svoj novi štab, je na zanj pripravljeni mizi zagledal — velik počen pisker...

Za slavohepnega polkovnika je bila to res groba šala in malo je manjkalo, da ni dal postreliti ves svoj širši štab, ki se mu je skrivaj zlobno nasmihal...

GROBA POMOTA

Mula Luca je menda edina preživela februarска ofenzivo proti XIV. diviziji. Reči moram, da je to bila pohlevna »tovarišica«, zastopana z vsemi lastnostmi ženskega spola, ki je potrpežljivo prenašala partizanske težave (kotle, vreče, nahrbtnike in druge) ter večkrat lačna kot sita čakala boljših časov.

Vztrajno, kot to morejo biti samo mule, sem jo novembra 1944 spet srečal v koloni. Pred njo je z rokami do komolca v žepu stopal njen skrbnik in tovariš Santač ter ji nemilo natezal povodec. Sledil ji je visoko zidani ekonom Mrmolja, ki se je rad obešal za njen rep in bi ji ga bil nekajkrat skorajda izpulil, njegovemu nahrbtniku pa je sledil rahločutni prištabski kuhar Čebrun. Po pravici povedano: grede so spali vsi, le naša vzorna Luca je pazila na zvezo. In ni bila njena krivda, če je Mrmolja neke običal in če se je vrtil kuhar Čebrun nenedoma znašel pri njeni zadnji strani...

Kolona se je ustavila in Čebrun se je počutil nadvse blaženega, ko je z nosom za-

del v nekaj mehkega. Sladke sanje so ga privedle ob svobodi na mehko pernico... Kakšna razlika v primeri s kuhalnico, ki mu je dotlej služila za vzglavje, si lahko mislite! Svoj obraz je zaril v blazino in jo gladil z rokami. Toda nenadoma se mu je blazina izpodmaknila. Spoznal je, da to ni bila blazina, temveč njegovo ljubko dekle. Planil je, da bi mu ne ušla, jo zgrabil za lase in...

»Iha-he-ih-ha,« se je Luca vradostila poljubov, tedaj pa se je tudi Čebrun streznil in spoznal del bridke stvarnosti — da je na nočnem pohodu po Pohorju spet spal...

Zjutraj je Čebrun Mrmolji očital, da njegov nahrbtnik vsebuje kaj slab duh, Luca pa je prav tedaj spet veselo zarigala...

NAŠ ŽUŽEK

Tudi brigadni obveščevalec Vinko Žužek je bil doma z Blok. V vsej diviziji in po vsej Štajerski so poznali njegovo prirojeno šegavost.

»Žužek, si še živ?« mu v pozdrav zakliče zastavnik Jože.

»Nič več,« milo vzdihne Žužek.

»Ja, ti si pa fant od fare! Kaj pa kadiš?«

»Od fare nič, samo Morava...«

»Žužek, ti si lump...« mu zažuga Jože.

»Še enkrat bolj pa ne,« veli šaljivec.

Jernej ni že dolgo videl Žužka in ko ga sreča, ga pozdravi:

»Kje pa si, Žužek?«

»Me nej!« se odreže poštnjak.

BARVE SE JE NAPIL

V neki trgovini sem nabavil dečo barvo, jo zmešal z vodo in jo natočil v zelenko. Za pisanje parol, namreč! Ko pa je naslednje dni na Boču hudo grela, pristopi k meni kurir Stane.

»Oštija, kaj imaš v tisti steklenici?«

»Malinovec,« se zlažem.

»Res?« je nekako v začudenju pristavil, potem pa se je spomnil, da smo pred dveh dnevoma rekvirirali v Ro-

gaški Slatini. »Daj meni malo!«

Ponudim mu steklenico in si mislim, da bo požeruh kmalu spoznal prevaro. Ta pa... »Klon-klon-klonkonko.« Jabolček na vratu mu je kar poskakoval zaradi velikih požirkov. Tedaj sem se zbal za prijatelja.

»Nehaj že, saj je vendar barva!« zavpijem in zgrabim za steklenico.

Kurir me postrani pogleda, krepkeje zgrabi steklenico in pije dalje...

»Slišiš, barvo žreš!« se zadere še komandir Sine.

Prenehal je, ko si je že pošteno pogasil žejo. Tedaj pa sem jo moral ucvreti, da me ne ustrela, ker mi je takole obetal: »Oštija, če umrem zaradi te barve, ti že pokažem.«

IZ ODSEKOV

Ko je dišalo po novi švabski ofenzivi, so odseki rastle kot gobe po dežju. Vsak odsek je imel svojega šefa in pomočnika, ki so se neprestano prerivali, kdo bo jedel v kuhinji širšega štaba. Kako ubog se mi je zdel operativni oficir Dušan, ki jih je moral krotiti!

Ješči so bili vsi, najbolj pa gorostasi orožar Franček. »Ta je tak hrusta, da je jed kar smukna, a ko je poknelo, je tak zdirlja, da se je prah dejla...«

*

Ko smo bili na Slapeh, je dobro uro stran zaropotala strojnica. Franček, ki se je bil prostovoljno javil za ekonomu odseka in je zaradi svoje silne postave pri »odsekih« zavzemal vse koristne funkcije — pa tudi kuharsko, ni utegnil odnesti pladenj pečenke. Na čelu odsekov je odvihral uro daleč proti Menini planini in se končno utaboril v nekem kurniku. Tu so »odseki« brez večerje prenočili. Jaz in še nekaj mitraljezcev pa smo uničili pečenko s krompirjem ter mirno prespali noč v prostorih širšega štaba. Zjutraj so »odseki« premraženi, lačni, pomečkani, polni kurjih peres in odpadkov spet osvojili svoje položaje...

*

Ko smo uničili postojanko Vojnik pri Celju in pripeljali plen — dva ruska in dva italijanska mitraljeza itd. na Velike Ravne, — kjer je pogumni orožar tri ure stran od streljanja prebil noč, se je še posebej izkazal s svojim znanjem. Razkoračil se je:

»Vejte fanti, tota dva sta madžarska metraleza, in pokazal je na italijanski lahki »bredi«, »tota dva pa sta italijanska,« je uganil za ruske.

Borbeni pozdrav vsem borcem enot IV. operativne cone, štajerskim borcem v enotah bratskih republik, aktivistom ter internirancem, in borbeni pozdrav vsem udeležencem proslave na Ostrožnem, 19. septembra letos!

Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije, uredništvo in uprava revije »Borec«

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 10 • Letnik VI • Oktober 1954

Nepozabno srečanje na Ostrožnem

OSTROŽNO! Mesece, da, dolge mesece smo se pripravljali nanj, zato, da bi bilo praznovanje čim veličastnejše, čimbolj mogočno, pristrčno in urejeno za srečanje deset in stotisoče ljudi. Priprave so trajale nekaj mesecev; od takrat, ko je... Takole je bilo! Štajerci, oziroma vsi tisti, ki so se borili na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju proti zverinskemu nemškemu zaslužnjevalem, so bili mnenja, da tudi Štajerska z večjo proslavo zasluži javno priznanje za svo-

jo junaško borbo, ki je bila povezana z osvobodilno borbo vseh jugoslovanskih narodov. Taka je bila pobuda, zamisel...

Resnično, Štajerska je bila tista pokrajina, za katero so bili nemški fašisti prepričani, da bo za vedno ostala v sestavi »velike« hitlerjeve države; seveda: nemške. Zato bi moralo biti odstranjeno in iztrebljeno vse, kar ni bilo nemškega. Nemške metode za dosego tega namena so bile strahotne, nedopovedljive, nečloveške. Toda nemški uniče-

valni stroj, nemški »boljši« red je dobil od majhnega slovenskega naroda, živečega na Štajerskem, temeljit pouk in potrebno lekcijo: naš narod se je uprl... Tako, kot drugje v Sloveniji. In od 1941 dalje so se na Štajerskem in Koroškem z bliskovito naglico vrstili novi dogodki, ki niso šli v račun nacističnim nemškim divjakom. Da, naglo se vrsteči novi dogodki, katerim so dajali vsebino štajerski prvoborci, komunisti in okoli letih se zbirajoča partizanska vojska. In ta je rastle iz dne-

va v dan, iz leta v leto, čeprav so padale ob zidovih Celja, Maribora, Trbovelj, Ptuja in še vsepovsod druge na označenih in neoznačenih, na znanih in neznanih krajih širom po Štajerski in Koroški številne žrtve. Padale so, padale — a svetla misel v ostalih borbah ni padla, ni bila uničena. Čeprav je bila bolest ob vseh nacističnih grozotah, pomorih, nasiljih, požigih, izgonih, zaporih in internacijah trpka, sta jo premagala razum in volja. Zastava Partije je ostala neomadeževana in je visoko vihrala v rokah tistih, ki so jo nosili v borbe proti okupatorju, ki so jo nosili — svobodi naproti!

*

Ostrožno! Mesece in mesece smo se pripravljali nanj. In zakaj prav na Ostrožno? Saj so vendar po zeleni Štajerski še drugi številni kraji, verjetno mnogo bolj znani iz narodnoosvobodilne borbe kot Ostrožno, recimo: Ljubno, Gornji grad, Letuš, Luče, Pohorje...? Ostrožno, to je malo znano naselje ob severovzhodnem obrobem predelu mesta Celja (mimogrede: Ostrožno je bajé dobilo ime zato, ker so nekdaj ob potočku, ki teče skozi, v velikih množinah živele ostrige). Tembolj pa je zato pomembno Celje, ki je bilo že prejšnja desetletja v ospredju boja

»Predragi tovariš Tito! Ponosen in presrečen sem...« — tako je začel govoriti enajstletni Joško Petek, sin padlega partizanskega fotoreporterja Jožeta Petka, ko je stopil pred maršala Tita in mu izročil knjigo »S Štirinajsto...«

proti raznim nemškutarskim in nemškim nestrpnem, prenapetežem in vsiljivcem. Celje pa je bilo nekaj let pred drugo vojno kraj pomembnih množičnih in političnih dogodkov na Štajerskem. Prav v Celju ali neposredno v okolici so delovali številni partijski voditelji, kasneje borci, večina med njimi heroji: Slavko Šlander, Miloš Zidanšek, Janez Pečnik, Vera Šlander, Dušan Kraigher, Franc Vrunč, Peter Stante-Skala, itd. V okolici

celjske kotline pa so nastajale tudi prve partizanske čete, skupine. Nastajale, se družile in naraščale. A tudi v kasnejših letih so številne druge večje partizanske enote v celjski okolici odločilno posegal v boj proti okupatorju, med njimi II. grupa odredov s Stanetom na čelu in XIV. divizija. In končno, v samem Celju so imeli nem. gestapovci pravo mučilnico za slovenske ljudi — »Stari Pisker«. Težko je skoraj napisati vseh dogodkov, ki so pred vojno in med njo tako tesno povezani s Celjem. Kraj Ostrožno pa je komaj dobre pol ure oddaljeno od Celja...

*

Ostrožno! Mesece in mesece smo se pripravljali nanj. In ne zaman! Nastalo je pravcato novo mesto, čeprav samo za dva dni. 18. in 19. september — to sta bila tista dva dneva, ki sta nekdanji kraj Ostrožno spremenila v novo mesto, mesto, kamor so zadnje mesece peljale vse naše misli. Peljale in tudi pripeljale. Ostrožno! Čeprav samo za dva dni — zaživel je in ostalo v spominu vseh, ki so bili tamkaj. In koliko je bilo tistih? Ni pretirano, če trdimo, da je bila tamkaj skoraj ena četrtna prebivalcev iz Slovenije. Da, ena četrtna. Okoli

Maršala Tita je 400.000 glava množica prisrčno pozdravljala

400.000 ljudi, okoli 400.000 misli, toda vsi samo z enim namenom: doživeti srečanje, edinstveno srečanje... In doživeli so ga; iskreno, prijetno, tovariško in — nepozabno. Doživeli, da, kot da se je vse najlepše, najbogatejše in najprisrčnejše zbralo v en sam tok močnega doživetja, v eno strnjeno celoto, ki ne bo nikoli pozabljena. Kdo bi mogel o vsem tem napisati zdaj, ko je to mimo? Kdo? Preslabo so besede — le v spominu, v srcih je shranjeno to nepopisno doživetje. Kdo bi mogel našteti brezštevila srečanja znancev, partizanov? Da, kdo? Samo oči so lahko objele to nepopisno slavo, odo to v raznobarvne obleke, prepreženo s sto in sto mlaji, s tisoči in tisoči zastavami... Kdo bi lahko naštel na tisoče in tisoče pozdravov med znanci, ki se niso videli več let, na tisoče in tisoče besed o juriših, o borbah, o veselih in žalostnih dneh, besed, ki so govorile o padlih in umrlih tovariših in se jih z največjo pietetjo spominjale, o tisočih in tisočih stiskih rok, o tisočih in tisočih... Da, kdo bi naštel vse, kar je bilo, in o tem, kar je ostalo v srcih, v spominih? Resnično, edinstveno je bilo; nedopovedljivo in nikdar pozabljeno. »Se še spomniš?«, »Le kdaj sem te zadnjikrat videl?«, »Ne bi verjel, da si še živ, če te ne

bi videl zdaj pred seboj!«, »Nisem te in te ne bom pozabil!« Besede, na tisoče zgovorjenih besed, ki so oživele spomine... In kot da se odkriva preteklost. A kakor da je bilo to včeraj, ne pa pred desetimi leti, ko so na Štajerskem padale pod močnimi partizanskimi juriši nemške postojanke. Kako nepozabna je partizanska zvestoba, kako močna ljubezen, ki jih je tedaj družila in jih družijo še danes! Prišli so od vsepovsod... Niso mogli vzdržati doma. In sedaj se srečujejo, objemajo, trepljajo po ramah in si stiskajo roke. 400.000 ljudi, 400.000 misli, a vendar so se vse te misli strnile v eno samo, sicer neizraženo, vendar sluteno: »Bili smo, smo in ostali bomo!« Toda, kdo bi mogel napisati vse podrobnosti o vsem tem? Ljudje so valovili kot mogočna reka, ki se zliva v morje. Če nisi videl tega živega toka ljudi, si ne moreš predstavljati, kakšen je bil. Kot preseljevanje ljudi, če upoštevamo, da so ljudje hodili okoli, iskali znancev, s katerimi so bili domenjeni na velikem prostoru, na novih številnih cestah na Ostrožnem in v mestu Celju. Res, to, kar je doživelo Celje sedaj, je bilo prvič. Morda tudi zadnjič...? Toda naj bo kakorkoli — bilo je edinstveno, nepopisno, nepozabno!

Maršal Tito na Ostrožnem

Borci Vzhodno in Zahodno-koroškega odreda pred tribuno

Ostrožno! Čeprav je bila glavna proslava 19. septembra, in začetek te pravzaprav že en dan prej, se je vse slovensko ljudstvo, predvsem pa na Štajerskem, pripravljalo na proslavo že od spomladi dalje. Ne samo mnoge širše proslave občinskih praznikov na Štajerskem kot prejšnja leta, in številne razstave! Mnogo širše je bilo to letošnje praznovanje z namenom, da bo glavna proslava, »Štajerska v borbi«, samo vrhunec vseh proslav. Popolnoma na mestu pa je bila pobuda štajerskih borcev, naj obhodijo vse tiste predele, kjer so se borile med borbo štajerske enote, patrolje teh enot, sestavljene iz starih borcev.

Rečeno — storjeno! Širom in počez, skozi mesta, vasi, zaselke in mimo domačij so prehodile in obiskale te patrolje vso Štajersko. In spet — koliko doživetij ob pogovorih starih borcev s partizanskimi družinami, z vdovami padlih borcev, z otroki! Koliko novic ob srečanjih po tolikih letih, koliko veselih in krepkih stiskov rok, kolikšna vsebina teh patrolj! Kdo bi mogel vse to zapisati? Res, te suhe besede ne morejo povedati vsega, kar je bilo resnično doživeto, občuteno, kajti partizanska zvestoba je nepozabna!

*

Ostrožno! V soboto ponoči na nedeljo je bilo tamkaj živahno, veselo. V gozdičku ob slavnostnem prostoru so zagoreli številni taborni ognji; podobni nekdanjim partizanskim. Ob njih so bili tudi stari borci — in, ko so se razgovorili, so se besede zlele in oživljale preteklost. Poleg njih pa so se zbirali ostali ljudje in napeto prisluhnili besedam... Ni bilo ljudem mrzlo, čeprav je bila hladna noč. Kajti vse mogoče so skrbni tovariši iz Pripravljalnega odbora pripravili zanje. Manjkalo ni niti pesmi, mitingov, kina in godbe za ples... Nedelja... Lep dan, kot narochen. V navado pa je tudi prišlo pravilo: partizani ne vprašujemo, kakšno bo vreme. Kdo bi spet naštel vse tisto, kar je zazrlo 800.000 oči ob pogledu na tribuno in okoli nje, ko so se dvignile celjske meglice? Kdo bi mogel popisati vzdušje in navdušenje, ko se je po obhodu razvršenih štajerskih enot povzpel maršal Tito na tribuno? Da, kdor je tedaj slišal vse

tisto navdušenje, ga ne bo nikoli pozabil... Ko je stopil na tribuno pred maršala Tita tudi pionir Joško Petek, sin padlega partizanskega fotoreporterja Jožeta Petka, ki je ves čas spremljal s kamero pohod XIV. divizije na Štajersko, so se oči vseh na tribuni ozrle vanj, ki je spregovoril sledeče besede: »Predragi tovariš Tito! Ponosen in srečen sem, da Vam lahko v imenu otrok padlih borcev izročim tale album mojega očeta, ki je padel kot borec XIV. proletarske divizije. Tovariš maršal, tole Vam obljubljam: na nas otroke padlih borcev v vsakem primeru lahko prav tako računate, kakor ste se lahko zanesli na naše hrabre očete v osvobodilnem boju!« In ko je enajstletni Joško izročil maršalu Titu album: »Štirinajsto«, ga je maršal objel, stisnil k sebi in poljubil na lice. Da, pristrčne in iskrene besede, ki jih je povedal sin padlega borca, Joško, so bile kot glas njegovega očeta, ki je žrtvoval življenje za svobodo. Naš ljubljeni maršal pa je ob teh besedah nedvomno spoznal, da se revolucionarna kri borcev pretaka tudi v njihovih otrokih... In takih borcev, takih naših ljudi, ki tudi danes vedo, tako, kot so med narodnoosvobodilno borbo vedeli, zakaj je bila potrebna borba na življenje in smrt, je mnogo. Niso bili vsi na Ostrožnem, niso pa se tamkaj preštevali, toda — naše moči, naša odločna volja za lepšim življenjem, ki ga bomo gradili z roko v roki, je bila izražena. Bila je izražena — in naši delovni ljudje jo nosijo v srcih!

Ostrožno! Zapisano si v zgodovinski knjigi, v katero

»... Toda mi nismo dogmatiki, mi smo tu omogočili in se trudili z vsemi silami, da v praksi ustvarjamo te velike misli, te velike ideje, da damo resnični lik socialistične države. Mi jih oplajamo in to bomo delali še naprej za srečo naših narodov, tako da nam glede tega nihče ne bo mogel ničesar očitati...«

»... Doslej so govorili, da je Jugoslavija najbolj ogrožena, da je njej treba pomagati itd., toda vedno so poleg tega mislili še na nekaj drugega. Nam danes ni prišla voda do grla. Mi smo bili izolirani od vseh, pa se nismo bali. Danes pa se je treba še manj bati, ker imamo močno Armado, imamo enotno ljudstvo, imamo tisto, kar reši pošteno in hrabro ljudstvo...«

»... Pred vsem svetom govorimo jasno, ničesar ne skrivamo za kulisami, vselej smo bili odkritosrčni in danes povemo naše stališče o tem vprašanju odkrito pred vsem svetom. Pa naj kdo misli, kar hoče, kajti naša vest je čista — prizadevamo si, da bi dosegli veliki cilj: mir in sodelovanje med narodi...«

»... Mi smo borci za mir v prvi vrsti, toda znali se bomo točli, če bi nas kdo napadel...«

(Tito na Ostrožnem, 1954)

zapisujemo poleg vseh naših zgodovinskih dogodkov od 1945. dalje, tudi nepozabna srečanja. Zapisano si, Ostrožno, in tvoje ime stoji poleg Dolenjski Toplic, Okroglice in letošnje proslave v Žlebu oziroma Črnomlju v Beli krajini. Res, v to knjigo si zapisano. Toda: se še spomnite, tovariši, na Dolenjske Toplice? Bila je to prva naša velika proslava, proslava prvih štirih slovenskih partizanskih brigad; prva, pristrčna, nepozabna, edinstvena... Okroglica — proslava vseh primorskih brigad; druga pristrčna, nepozabna, edinstvena... Letos poleti: Črnomelj — proslava predvsem za Belo krajino, ki je tako zvesto in nesebično dajala tudi zadnji grizljaj za partizane, ki so jo osvobodili in tamkaj začeli s slovensko državnostjo; bila je to pristrčna, nepozabna, edinstvena proslava... In zdaj —

Pred proslavo na Ostrožnem je 18. septembra predsednik Federativne ljudske republike Jugoslavije odlikoval za posebne zasluge pri uresničitvi bratstva in enotnosti naših narodov in za zasluge za narod med narodnoosvobodilno vojno z redom »Zasluge za narod I. stopnje«: II. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado »Ljube Šercerja«, VI. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado »Slavka Šlandra«, XI. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado »Miloša Zidanška« in XIII. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado »Mirka Bračiča«; z redom »Bratstva in enotnosti I. stopnje« pa Štajersko brigado VDV.

Ostrožno! Ostrožno — veliko srečanje vseh štajerskih partizanov, junaških aktivistov, terencev, obveščevalcev, kurirjev, tehnikov, zdravnikov, kulturnikov, skratka vseh, ki so spadali pod IV. operativno cono, in tisoče internirancev, ki so trpeli po nemških uničevalnih taboriščih, pregnancev s štajerske zemlje, partizanskih družin, partizanskih vdov in otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Toda to je bil praznik ne samo za Štajersko, temveč za vso Slovenijo. Ostrožno — bilo je pristrčno, nepozabno, edinstveno in največje. Štiri sto tisoč ljudi! Doslej v Sloveniji ni bilo na nobenem mestu nikoli toliko ljudi skupaj hkrati. In tudi to je nepozabno, edinstveno in samo tisti ve, kaj je to, ki je bil tamkaj... Ostrožno! Naši ljudje iz vse Slovenije se niso bali razdalj od svojega kraja do Ostrožnega. Ne! Kajti Ostrožno, to je pomenilo zблиžanje, kjer razdalje ne igrajo vloge. Ostrožno! Partizanska zvestoba je nepozabna, nepozabno pa je tudi doživeti na Ostrožnem! Se več!

Pred tribuno so bili razvrščeni borci štajerskih enot; na čelu Proletarske brigade T. Tomšiča ob zastavi sta Efenka in Miha

To je bila manifestacija ne samo za slavne dni naše zgodovine, to je bil pogled na našo zgodovino in na naše sedanje zmage. In tako kot smo doslej, tako bomo tudi v bodoče do konca izpolnili našo internacionalistično in socialistično dolžnost in zavest.

*

»Lahko se postavi vprašanje: ali je umestno, da se danes po tolikih letih ljudje tako izrazito spominjajo in tako izrazito proslavljajo tiste težavne dni? Sodim, da je tudi danes, ko odvrčamo tiste zle spomine in ko nudimo roko vsem, ki so nam povzročali zlo, z željo, da v bodoče takega zla ne bo več, z željo, da živimo v miru in sodelujemo med seboj, sodim, da je vsekakor umestno, da ne pozablamo tistih težavnih in velikih dni. Takrat je bilo mračno po vsej Evropi. Huda mora je legla na vse narode, ki so občutili fašistični čevjel krvološtva in fizično uničenje. V tistem času smo bili edini v Evropi, ki smo imeli pogum, od prvih dni zaslužnjevanja naše domovine povedati zaslužnjevca: »Ne! Nočemo tako! Ali mi ali ti!« Vzeli smo orožje v roke in šli v to borbo. Razumljivo, da moramo prav zaradi tega biti ponosni na tisto, kar smo tedaj storili, ker je bil to pri-

mer za mnoge druge, ki niso videli nikakršnega izhoda iz položaja, v katerem so se znašli. Zato naše ljudstvo ne sme nikdar pozabiti tistih velikih dni, ko je tako slavno pokazalo svojo pravo podobo, ko je tako vztrajno branilo svojo pravico do obstanka na tej zemlji, in ki je, čeprav tako majhno, dalo tako velik delež k splošnemu človečanskemu naporu, da bi odstranili največje zlo na svetu — fašistično zaslužnjevanje. Veseli me, ker je danes tu, na štajerskih tleh zbrano ljudstvo iz vse naše Slovenije, vsi ljudje, ki so lahko prišli, da bi se ponovno spominjali tistih hudih dni, in da bi se veselili velikih uspehov, ki smo jih dosegli ne samo med vojno, temveč tudi po njej...«

*

Tako je rekel — med drugimi — naš ljubljeni maršal Tito, ki je pozdravil udeležence tega mogočnega in edinstvenega, doslej največjega srečanja v naši državi. Povedal je tako, kakor mislijo in čutijo vsi naši delovni ljudje v državi in ne samo nad 400.000 glava množica, ki se je zbrala na Ostrožnem, in ki je poleg vseh ostalih doživetij in vtisov v srcih znova spoznala, da je partizanska zvestoba nepozabna!

B. A.

Spesmijo proti Ostrožnemu...

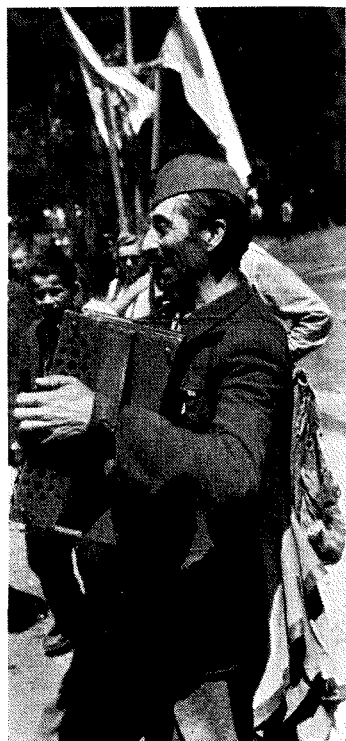
„Na svidenje na Ostrožnem!“

KRATKI, štirinajst minut trajajoči film »Na svidenje na Ostrožnem«, ki so ga konec avgusta začeli predvajati v ljubljanskih kinematografih, je, kakor pove naslov, propagandna filmska zvrst. Toda čeprav sodi med filme z agitacijsko vsebino, ki se jih recenzentova beseda po navadi ne dotakne, je prav, da mu posvetimo nekaj pozornosti, četudi je njegova vloga že minila. Film »Na svidenje na Ostrožnem« pomeni namreč napredek, ki prica, da je tudi v najkrajšo filmsko zvrst mogoče vnesti nove oblike in nove tehnične prijeme. Zasnovan je kot svobodna pripoved brez običajnih šablon in okvirov, ki često utesnjujejo režiserjevo domišljijo, gledalca pa navdajajo z željo, da bi film čimprej končal. Vendar te »želj« pri filmu »Na svidenje na Ostrožnem«, čeprav traja le 14 minut, ni. Lahko rečemo edino obratno!

Živi posnetki, ki jih je ekipa »Triglav-filma« z režiserjem Mirkom Grobljerjem napravile na Kozjanskem, na Pohorju in drugod po Štajerskem, se skladno prepletajo z dokumentarnim gradivom, večidel z grafikoni, ki označujejo legendarne poti II. grupe odredov in

XIV. divizije na Štajerskem. Film se začne s posnetki iz kolonije otrok padlih borcev v Gornjem gradu, s čimer sta scenarist France Kosmač in režiser Mirko Grobler nedvomno dosegla aktualno neposrednost. Kasnejši poseg v obdobje narodnoosvobodilnega boja prav nič ne moti, kvečjemu, da z gladtim prehodom v zgodovino, ki ga spretno olajša izvrstni vezalec, spominja na tehniko analitičnih filmov, ki se je tako radi poslužujejo naprednejši filmarji. Tudi pohod omenjenih dveh partizanskih enot na Štajersko je ekipa »Triglav-filma« prikazala dokaj vojsko, kot vizijo oziroma čisto reminiscenco, kar je omogočila tehnika kopiranja partizanskih kolon na ustrezne, za film posnete pokrajine. Pri snemanju so sodelovali gospodarji domačij in drugi partizanski ljudje, ki so pred leti gostoljubno sprejemali borce kljub stalni nevarnosti, da jih ova-duhi zatožijo Nemcem. Skupina štirih mož, ki je sestavljala ekipo »Triglav-filma«, je morala nositi svoje priprave na hrbtih visoko v hribe, med drugim tudi na Kozjansko. Obiskali so tudi domačijo Gradenske mame, kjer jih je sprva z nezaupanjem sprejela hčerka umrle partizanske do-brotnice. Filmarji so na terenu kaj čudne prikazni, ki včasih spominjajo celo na »marsovec«, toliko čudnih priprav no-sijo s seboj. Ko pa so jim povedali, da bodo napravili film, v katerem nameravajo prikazati življenje prav takšno kot je bilo med vojno, so si bili takoj prijatelji. Ob slovesu jim skoraj ni dovolila oditi, tako so se jim priljubili. »Tako je bilo,« še zdaj pripoveduje Gradenska hči svojim sosedom in znancem, »ko da so tu še zmeraj parti-zani. Samo tovariša Sergeja je še manjkalo.«

Toda filmarji so se morali posloviti, ker jih je čakala še naporna pot na Pohorje. Tam so napravili nekaj posnetkov o tragično padlem Pohorskem bataljonu, ki jih po pravici

Partizanski harmonikar

štejejo med najbolj uspele ka-dre tega filma. Ne samo, da so ustvarjalci uspeli na film-ski trak pričarati veličastno vzdušje gozda, največje »kate-drale«, kar jih je ustvarila narava, lepo vreme jim je šlo tako na roko, da se svetloba in senca brez grobih prehodov mehko prelivata. Čudovito se jim je posrečilo tudi zlititi tiho tajinstvenost slike v eno s tekstom, ki stopnjuje mrač-nost izdajalčevega dejanja do mrzličnega viška. Besede: »Skrivaj se je priplazil izda-jalec k taborišču Pohorskega bataljona in pripeljal s seboj velike sile nemške vojske,« se ujemajo tudi s tehničnim pri-jemom, s približevanjem ka-mere v zornem kotu proti mestu, kjer je nekdanje stalo taborišče. Hkrati se mrka ob-čutja po zaslugi glasbe Fran-ceta Lampreta prelivajo v ve-ličastnost, ki daje tragiki Po-horskega bataljona sij brezčasne legendarnosti. V tem je tudi izrazna moč umetnosti in vrednota, ki dviga film nad povprečje.

Ko je patrulja XIV. divizije prišla v vas Desinič na Hrvaškem, je mladinka izročila komandantu patrulje, polkovniku-narodnemu heroju Tonetu Vidmarju-Luki (na levi strani) šopek cvetja. Na desni strani stoji politkomisar, polkovnik Ivan Dolničar-Janušek.

Tovariši so rešeni

Tovariš Janez Rešek je sodeloval pri mnogih akcijah VOS za reševanje iz zaporov vodilnih tovarišev narodno-osvobodilnega gibanja, pa tudi pri neuspelem reševanju Toneta Tomšiča. Toda leta 1942 so ga Italijani zaprli, ker ga je ovadila neka »zavedna katoličanka«, ter ga odvedli v internacijo na Liparske otoke. V pričujočem sestavku nam je tovariš Rešek opisal eno izmed uspešnih akcij VOS.

BILO je prvo leto okupacije. Osvobodilna fronta je postala množična organizacija zavednih in poštenih Slovencev ter v Ljubljani res ni bilo ustanove, kjer že leta 1941 ne bi bilo članov OF. Borba proti okupatorju in dajanje vsestranske pomoči aktivistom OF — to je bilo tedaj geslo vsakega zavednega človeka. Tudi mene, ki sem bil zaposlen pri policiji, je kmalu srečala Sava Žagarjeva, ki me je poznala še od doma. Menila sva se o njenem očetu, ki je bil tedaj že partizan na Gorenjskem in zaupala mi je, da tudi ona sodeluje v OF, čeprav me je spočetka kot policista gledala precej nezaupljivo. Povedala mi je, da ji je OF poverila važne akcije, pri katerih bi tudi jaz lahko mnogo pomagal. Tako sem se povezal z njo kot tudi z Milanom Škrilavajem-Petračem, ki je uspešno vodil delo organizacije OF policijskih uslužbencev. Že v letu 1941 smo imeli organiziranih 180 članov, ki so redno plačevali članarino, prejemale »Slovenskega poročevalca«, agitrali, zlasti pa dajali važne podatke Varnostno obveščevalni službi OF. Nekaj je seveda bilo tudi takih, ki so zaradi bojazni za službo kot tudi zaradi udobnejšega življenja opravljali le službo, pa se niso hoteli zameriti ne nam in ne okupatorju, ali pa jim je bila usoda slovenskega naroda le malo mar in so se raje vdinjali okupatorju. Vsi ti pa razvoju niso mogli dosti škodovati! Organizacija se je načrtno razvijala in uspešno delovala. Sestajali smo se v Vegovi ulici, Gostilniški ulici, na Tržaški cesti, za Ljubljano in drugod. S tem sodelovanjem pa smo preprečili marsikak naklep, ki so ga pripravili Italijani.

V prvih jesenskih dneh so bili zaprti trije vodilni tova-

riši Osvobodilne fronte. Sava Žagarjeva me je takoj obvestila o tej nesreči. Naročila mi je, da jim moram na vsak način pomagati na prostost. Dnevi so tekli in bili so v veliki nevarnosti, da bi jih kdo prepoznal po pravih imenih, kar bi bilo za nje usodno. Morali smo hitro delati. Sava mi je povedala, kakšna imena imajo in mi naročila, naj se z njimi povežem. To so bili: Košir, Belač in Štrekelj. Kmalu mi je uspelo. Ob neki priložnosti, ko je šel na zaslišanje, sem se spoznal s Štrekljem. Povedal sem mu, da, če bo šel na sodišče, morava skupno pobegniti, če ne pa se že pripravljaj akcija za rešitev. Dogovorila sva se in pripravljen sem bil na beg takoj po zaslišanju. Toda zaslišanje je poteklo v redu in Štreklja so poslali nazaj v Šentpetersko vojašnico. Kljub temu je še nadalje obstajala velika nevarnost, da bi Italijanom uspelo Štreklja in tovariše

prepoznati in odkriti njihovo vlogo v OF. Zato smo morali še nadalje hiteti. Čeprav je bila akcija zelo tvegana, sem se dogovoril z meni do tedaj nepoznanim človekom — organom VOS, ki je stanoval v neki uličici med Trubarjevo cesto in Trubarjevim nasipom, ter od njega prejel nadaljnja navodila in naloge. Tovariš Rudi, ki je bil zaposlen v zaporih, je italijanskemu maršalu in šefu zaporov ukradel listino, ki so jo Italijani rabili za izpustitev pripornikov. To listino, ki je bila izvirna, sem v »Daj-damu« izročil organu VOS, ki jo je nato izročil Centralni tehniki OF, da jo je lahko ponaredila. Nekaj dni pozneje sem že dobil falsifikat, na katerem je pisalo, da naj Koširja, Belača in Štreklja izpustijo iz zaporov. Tako je bilo vse pripravljeno za akcijo.

Kako sedaj to izvršiti? Če me Italijani zasačijo, gotovo ne bom umrl lahke smrti. Toda, naj bo kar hoče: obljubil sem in obljubo hočem držati! Tovariši morajo na svobodo, kajti OF jih potrebuje! Čez noč, ko nisem mogel spati, sem razmišljal, kako bi to najbolje opravil. Napravil sem si temeljito načrt...

Vstal sem zadovoljen in vesel. Fronta mi je zaupala nekaj velikega in če mi uspe, bo

Slika prikazuje nekaj orožja iz osrednjega skladišča VOS, tako imenovane — založbe v Ljubljani

Poveljstvu

Komunistične milice

4. 19/5-42.

Ljubljana

Izcl. me boli ko vidim kaj počenjajo ti roparji od komunistov, in se bolj hudo mi je, da morajo ničesar plačati po vsim nedolžni ljudje. Da ne bo toliko krivic sem se odločila, da vam pošljem par imen, ki so zanesljiva agitatorji, oziroma prajdosi roparskih del.

Straznik Rešek Ivan, Stanjlec na Vrhu, gostinjska ali Ameriška ulica 14 je komunistični agent prvega reda in ima tudi zveze z Gorenjskimi banditi. Njemu zvesta pomočnika sta njegova sestra in njen mož Osen, vsi Stanjleci v isti hiši in v istem stanovanju. K Reškem zahajajo nevarstano mladi sivi, ki so prividno mladi strazniki. Rahajajo pa vedno posamezno, najprej po dva. Rešek gre pogosto na mejo, kjer se sestaja z Gorenjskimi komunisti.

Poslala vam bom potem še par imen, kajti hvem pomagati katoliški Italiji katera nas edino more rešiti grozice nevarnosti.

Katoličanka

Fotografski posnetek originalnega pisma, s katerim je »katoličanka« ovadila fašistom tovariša Reška in njegove sodelavce

za njo veliko napravljenega. Take volje sem odšel na delo. Kmalu sem se znašel na »kvesturi«, kjer sem falsifikat podtaknil med ostale listine. Okrog osme ure sem potem vse te dokumente prevzel od Toneta Pogorelca in jih odnesel v zapor, kjer sem jih izročil karabinjerskemu marešalu. Ta je listine pregledoval in ko je prišel na ponarejeni in podtaknjeni dokument, je začel robantiti, češ kako je mogoča izpustitev, ko pa dva še nista bila zaslišana. Na listini je bil podpisan kvestor Messana, to pa ga je zelo čudilo. Odšel je k telefonu ter ga vrtel in vrtel. Zdaj je šlo za res! Če dobi zvezo, smo pogoreli! Toda kot nalašč tedaj zveze s »kvesturo« ni mogel dobiti. Robantil je še kar naprej, medtem pa je že pripeljal Štreklja in Koširja. S Štrekljem sva se že poznala in je takoj vedel, za kaj gre. Oba sva bila nekako nervozna, ker sva še vedno dvomila, kako se bo izteklo. Marešalo je še naprej robantil in ko se je malo pomiril, je k sebi poklical Štreklja. Povedal mu je, da gre domov in mu izročil vse njegove stvari. Podpisal je izpustnico in odšel. Poslovala sva se samo z očmi, njemu pa so se odprla vrata Šentpeterske vojašnice, odkoder je izginil v neznano smer...

Bil sem zadovoljen in ponesen. Mislil sem si: »Prvi je že na svobodi! Če se sedaj ponesreči, je moj trud poplačan, pa četudi me zapro...« Kmalu je bil klican v pisarno Košir, ki je tudi podpisal listino in srečno zapustil zapore. Enkrat pozneje sem ga še videl v Ljubljani, potem pa je izginil...

Uspeh je tu! Vse je nekam poskakovalo v meni. Toda prav ta dan je Belač odšel v bolnišnico, zato ga Italijani niso mogli izpustiti. Če Italijani odkrijejo falsifikat, je to zanj lahko usodno! Z vso naglico sem odhitel k Savini materi Pepci Žagarjevi, in ji povedal o uspehu, hkrati pa ji razložil problem, ki je nastal z Belačem. Pepca je stvar takoj razumela, pustila je vse in nemudoma odhitela v bolnišnico. Povsod je bilo dosti dobrih aktivistov in tudi v bolnišnici

ni manjkalo naših ljudi. Pepca je s poznanim zdravnikom uredila, da je Belača takoj poslal nazaj v zapore. Ko se je Belač vrnil, so mu povedali, da je izpuščen, kar je že sam vedel. Tako so se tudi njemu odprla vrata v svobodo.

Se danes se spominjam tistega radostnega dne, ko so mi poznani aktivisti zadovoljno stiskali roko in mi čestitali, kajti na svobodo so prišli tovariši, ki so s svojim delom za stvar slovenskega naroda odločilno vplivali na razvoj narodnoosvobodilne borbe. Spominjam se tudi radostnega srečanja s Štrekljem v Beli krajini. Ko sem bil nekaj pred koncem vojne v šoli na osvobojenem ozemlju, je nekoč prišel k nam Viktor Avbelj-Rudi, pomočnik komisarja Glavnega štaba NOV in POS. Nisem vedel, od kod ga poznam in ko sem ga vprašal, mi je veselo povedal, da sem ga 1941. leta rešil iz zaporov. Šele sedaj sem vedel, koga sem rešil. Zanimal sem se še za ostala dva tovariša in povedal mi je, da sta to Franc Popit in Ivan Novak-Očka, da sta oba živa in zdrava. Po osvoboditvi sem se tudi z njima srečal v Ljubljani. Vsi smo bili veseli, da nam je akcija 1941. leta tako dobro uspela in da smo vsi štirje tako srečno prehodili hudo štiriletno borbo z okupatorji.

Janez Rešek

Oddelek narodnoosvobodilnega tiska v narodni in univerzitetni knjižnici

DA IMA Narodna in univerzitetna knjižnica tudi poseben oddelek za narodnoosvobodilni tisk, marsikomu ni znano. Sorazmerno z drugimi zbirkami ta oddelek sicer ne hrani posebno veliko število primerkov. Kljub temu pa je ta zbirka med najdragocenejšimi zakladi naše največje slovenske knjižnice. Zato bi s temi vrsticami opozoril vse bralce na zbirko partizanskega tiska v Narodni in univerzitetni knjižnici in na nekatera vprašanja v zvezi z njo.

Morda se bo kdo čudil, čemu imeti osvobodilni tisk v Ljubljani razdeljen na dve sorodni kulturni ustanovi, kot sta to Muzej narodne osvoboditve in Univerzitetna knjižnica. Toda to naj pojasnijo okoliščine nastanka teh zbirk. Da je Muzej narodne osvoboditve osrednja ustanova, ki zbira in hrani vse (seveda tudi tisk), kar je v zvezi z osvobodilnim bojem, je razumljivo. Da hrani narodnoosvobodilni tisk tudi Narodna in Univerzitetna knjižnica, pa naj pojasni nastanek te zbirke. Ni namreč misliti, da se je ta zbirka rodila šele po osvoboditvi. Nasprotno! Rastla je tako, kot je rasel naš osvobodilni tisk. Narodna in

univerzitetna knjižnica hrani obvezne primerke vseh slovenskih knjig, oziroma knjig s slovenskega ozemlja. In tako sta, zvesta tej osnovni nalogi, še bolj pa svoji zavednosti, dva uslužbenca knjižnice že med okupacijo začela zbirati narodnoosvobodilni tisk, ki je ilegalno izhajal v Ljubljani. Seveda teh dragocenih tiskov ni bilo mogoče zbirati tako kot drugih novih knjig! Zato sta skrivaj hranila zbrano ilegalno literaturo pod železnimi omarami v skladiščih, kjer so ti tiski dočakali osvoboditve. Mar bi bilo potemtakem primerno, da bi največja slovenska knjižnica, ki hrani vse, kar je bilo zapisanega oziroma tiskanega v slovenskem jeziku, zavrgla ravno partizanski tisk, ki je bil povrh tega zbran še s tako zavestjo in ljubeznijo ter v tako nevarnih okoliščinah? Nikakor ne! Zato se je zbirka narodnoosvobodilnega tiska po osvoboditvi še povečala, nekaj z darovi, nekaj z nakupi, tako da ima danes Narodna in univerzitetna knjižnica poleg Muzeja narodne osvoboditve najbolj popolno zbirko našega narodnoosvobodilnega tiska.

Zato bi bilo priročno navedenega skoraj odveč govoriti o kakršnikoli ločitvi pristojnosti med obema zbirkama našega partizanskega tiska. Dejstvo, da je bila Ljubljana vseskozi okupirana, je dalo svoj pečat tudi zbirki osvobodilnega tiska v Univerzitetni knjižnici. Medtem ko hrani, oziroma naj bi hranil Muzej narodne osvoboditve vso literaturo iz narodnoosvobodilnega boja, vsebuje oddelek za narodnoosvobodilni tisk Narodne in univerzitetne knjižnice predvsem osvobodilni tisk iz okupirane Ljubljane. In prav zbirka tega je najpopolnejša.

Morda ne bo odveč omeniti vsaj nekaj teh tiskov. Predvsem je tu popoln izvod »Slovenskega poročevalca« Ljubljanske izdaje. Pri tem sta dve številki iz julija in oktobra 1938 prav gotovo velika red-

Miha Klinar:

Radovna

*O Radovna, gorenjska vas,
prešerna pesem, smeh deklet
in nagelj rdeč, zardel obraz,
vrtički polni cvetnih gred.*

*O Radovna, trpeča vas,
vsa vas, vsa vas ognjeni grob ...
Grobar v čeladi nemški — čas
opravił strašni je pokop.*

*Zgorel, zgorel je nagelj rdeč,
osul se v ogenj rožmarin ...
Le veter joče, ko blodeč
pepel odnaša z ruševin.*

kost. Drobna knjižica malega formata, v modrem ovitku, je Mateja Bora prva partizanska zbirka »Previharimo viharje«. Natisnila jo je ilegalna Tomšičeva tiskarna v Ljubljani. Kot so pred kratkim ugotovili, hrani Narodna in univerzitetna knjižnica popolno zbirko vseh tiskov, nastalih v ilegalni tiskarni Podmornica na Brdu. Med ljubljanskimi tiski je omeniti »Zbornik 1942«, zabeleže vredna pa je gotovo ena najbolj popolnih zbirk potresnih listkov. Med temi listki, urejeni kronološko in sistematično, so prvi iz leta 1941 izdelani na roko, kasnejši pa so tehnično vedno popolnejši.

Seveda niso ljubljanske izdaje partizanske literature edini primerki! »Slovenskega poročevalca« hranijo n. pr. enajst različnih izdaj, delo enajstih partizanskih tiskarn. Seveda niso vse te zbirke popolne. Zato pa hranijo nekaterih številčk celo po štirideset različnih izvodov. Isto velja za »Ljudsko pravico« in druge partizanske časopise. Morda ne bo odveč opozoriti na nekatere lepote izdaje, umetniške mape partizanov-umetnikov; posebej pa je omeniti res edinstveno izdajo Prešernove »Zdravljice«, ki je izšla v naravni bibliografski opremi. Ta izdelek gorenjske partizanske tiskarne, z dvobarvnim tiskom, vinjetami in lesorezi, je danes edinstven dokaz partizanske zmogljivosti in iznajdljivosti.

Naj navedemo na koncu še primerke »Dachauskega poročevalca«, nekaj številčk časopisa »Slobodna Jugoslavija«, ki so ga izdajali v taboriščnih vojni ujetniki, glasilo ladje »Timok«, ki je vozila pod zavezniško zastavo, »Preporod« itd., itd.

Poleg te literature hrani oddelek za narodnoosvobodilni tisk še nekaj rokopisov. Vendar so ti večinoma pisma, spomini, pesmi internirancev itd. Mnogo dragocenejši so ostanki arhiva XIV. divizije s Štajerske, ki so dočakali osvoboditev zakopani v zemlji. Žal sta vlaga in korenine, ki so prerasle skozi papir, skoraj docela uničile čitljivost teh dragocenih zapiskov. Končno hranijo tudi nekaj rokopisov

iz partizanskih tiskarn. Za nekatere domnevajo, da izvirajo od najvišjih voditeljev osvobodilnega boja pri nas, vendar avtorstvo še ni ugotovljeno.

Seveda smo pri tem naštevavanju omenili le nekaj najvažnejših tiskov. Vseh 2685 signiranih primerkov (niso pa v to všteti okupatorjevi tiski) ni mogoče zabeležiti. Prav tako so pod eno samo številko registrirani celotni letniki posameznih časopisov in revij. Kljub temu vseh primerkov narodnoosvobodilnega tiska, ki jih hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, ni veliko, posebno ne, če zgoraj navedeno število primerjamo z de-

settisoči in desettisoči drugih knjig naše največje knjižnice. Toda glede na specifične pogoje zbiranja te literature v okupirani Ljubljani, zlasti glede na značaj, pomen in vrednost teh tiskov, pa predstavlja ta oddelek poleg rokopisnega oddelka, zakladnico Narodne in univerzitetne knjižnice.

Pripomba: Ker ta oddelek še nima svojih prostorov, je sicer za širšo javnost nedostopen. Toda vsakogar, ki zanimajo tu zbrani tiski, bi tamkaj napotili na vodjo tega oddelka, tovariša Vodeta, ki bo postregel z vsem, kar premore oddelek.

S. R.

V zavetju brigad

JESENI 1943, po odhodu Italijanov iz Bele krajine, je zavladalo nepopisno veselje vsepovsod na osvobojenem ozemlju. Vrstili so se mitingi po vaseh, a tudi v Metliki in Črnomlju. Toda prihajali so glasovi o stalnem bombardiranju Novega mesta. V Črnomlju je letalska bomba zasula dve hiši. Bučanje topov pri Ozlju je pretresalo ozračje celo v Metliki. V Beli krajini se je skupaj s slovenskimi enotami bojevala po Gorjancih XIII. proletarska. Komandant brigade, Žeželj, je imel svoj večje kamufilirani top, katerega menda niso mogla zaslediti nemška letala in je tolkel z njim ustaše v ozeljskem gradu. Toda topovi so grmeli vse bliže okrog osvobojene, partizanske Bele krajine.

Pričela se je velika jesenska nemška ofenziva z vpadom na osvobojeno ozemlje. Metliški aktivisti so tik pred prihodom motoriziranih oddelkov zapustili mesto in odšli proti Gorjancem. Vedeli so, da so tam slovenske brigade in tudi XIII. proletarska brigada »Rade Končar«. Ne glede na to je bila prihodnost vsakega izmed njih neznana. Nihče ni z lahkim srcem zapustil Metlike.

Po cestah so ropotali sovražni tanki in sejali smrt...

Pomikali smo se proti gorjanskim vasem. Dobri Zumberčani so nam delili kruha, orehov in novega mošta. Večja skupina nas je prespala v vasi Dučiči. Na seniku smo se počutili kar varne in zaupali svoja življenja vaški straži. Zvečer so se po dolinah prižigale in ugašale v velikih lokih krožeče bele rakete. Pod zvezdnatim nebom so brnela letala. Slišati je bilo zateglo grmenje motorja. Toda to nas ni motilo! Pospali smo, čeprav ne trdno.

»Slišite!« zavpije nekdo v senik in zaškriplje s presušenimi vrati. »Kaj je?« se zbudimo iz sna. »Kdo od vas govori nemški?« Javita se advokat in zdravnik Mirko. »Zakaj, čemu?« vprašata. »No, če znate, prosim, pojdite z menoj. Ujeli smo Švaba.«

Kar nas je ležalo v kupu sena, smo se vsi vzravnali in odšli v sosedno pritlično kmečko hišo, kjer je brlela petrolejka. Stopili smo v izbo. Za mizo je sedel Nemec. Skočil je iz letala. Neslišno je letel pod belim padalom v majhno vasico, toda vaška straža ga je prijela, razorožila in odvedla v hišo. Nisem še videl bolj preplašenega vo-

jaka, kakor je bil ta sudetski Nemec. Zdravnik mu je pogledal koleno, ki si ga je poškodoval ob doskoku na zemljo. Spraševali smo ga, kako in kam je letel. Od prestrašenosti ni spravil pravih besed iz sebe in je momljajoče odgovoril, da je imel smer Udine, a je moral zaradi okvare na motorju skočiti iz letala. Skrbelo ga je, kaj bo z njim.

»Ali ste slišali za partizane?« smo ga vprašali.

»Sem,« je nekako neodločno odvrnil.

»No, zdaj ste med njimi. Na osvobojenem ozemlju. To se pravi, na našem osvobojenem ozemlju.«

Nismo mu vedeli drugo reči, kakor to, da ga morda zamenjamo za kake naše ujetnike, če se bo seveda dalo. »Vendar,« smo ga opozorili, »nas morate poslušati in se pokoravati našim navodilom.« Ko je slišal o zamenjavi, je nekoliko krepkeje zadihal. Odpeljali so ga sredi noči proti enotam XIII. proletarske brigade. Toda Nemec je morda mislil, da je prost. Odrinil je že priletnega moža vaše straže, ki ga je spremljal ter začel teči. Drugi stražar je bil na mestu in padalec je postal žrtev nemške nadutosti in ob-

Po borbi za Metliko so 18. julija 1944 v Črnomlju svečano sprejeli VIII. divizijo iz Korduna. Generallajtnant Jaka Avšič pozdravlja borce

jestnosti. Po tem dogodku smo se zopet napotili v senik.

*

Naslednjega dne smo se pomaknili v Radatoviče, proti večeru pa še više v naselje Dučiče. Mrzla, jasna noč brez vsake razsvetljave v hišah tega in sosednjih naselij, je legla na pobočja Gorjancev. Toda od časa do časa je bilo nenavadno svetlo. Bili smo obkroženi od nemških raket, ki so razsvetljavale griče in doline. Vas je ležala tiha pod zvezdnatim nebom v središču temnih Gorjancev, okrog nje pa so plesali svetlobni znaki. Celo takoj za najvišjim robom Gorjancev so se razsvetljevali grebeni.

Poslali smo patrolo proti vrhu Gorjacev. Vrnili se je čez tri ure in ni naletela na nikogar. Zjutraj smo zajtrkovali, kar je še kdo imel v nahrbtniku, si razdelili razsušen, trd kruh, zatem pa smo se iz večje skupine razdelili v kolone in po pobočju krenili proti vzhodu. Pridružili smo se XV. Belokranjski brigadi. Rafali so se nam iz doline približali na dober streljaj. Čez nas so sikale granate in se v daljavi razletavale. Sedeli smo v gozdnati dolinici.

Bili smo sami novinci: nekaj slabotnih internirancev, aktivisti in nekaj metliških meščanov. S strahom smo poslušali preletavanje granat iznad naših glav.

Nekje v bližini je bil komandant Žeželj. Konji s kurirji so prigalopirali do kmečke hiše in se jadrno vračali proti položajem. »Proleterji« so zagrizeno odbijali nemške napade in odgovarjali z minometi. To je trajalo do prvih popoldanskih ur, ko je ogenj prenehal. XIV. brigada je bila razvrščena na sosednjih položajih. Zato so nas poklicali. Zopet kolona in pohod proti vzhodu. Zdaj smo zapustili steze, prešli na pot in dalje na cesto. Na njej smo se počutili zelo negotove. Nato povelje: »Smer Sošice!« Zdaj smo prehiteli kolone ranjenec. Voz za vozom v volovski vpregi se je pomikal po cesti. Navadno sta bila po dva ranjenca v lestveniku ali gnojnem košu na plasti slame ali sena. Tako smo stopali po cesti, se skrivali letalom pod krone dreves ali v grmovje ob cesti. Borci XIII. brigade so bili na čelu in varovali boke.

Okrog sto petdeset vpreg se je pomikalo po cesti proti Sošicam. V daljavi je pričelo

Na Maverlenu poleti 1943: Janko Gregorič (spredej) s terencema

Četa VDV na Maverlenu, decembra 1944; prvi na levi: Martin Brodarič, pomočnik komisarja, na desni (ob strani) Janko Gregorič, komandir čete

enakomerno bučati. Prisluhnili smo, a vendar stopicali dalje. »Tanki so,« smo ugibali.

Nenadoma smo se obrnili v nasprotno smer, kajti drdranje tankov je postajalo čedalje močnejše. Reka ranjencev, civilistov, aktivistov, pomešanih z borci, je krenila v gozd. Brez poti ali steze so se med drevjem pomikali in škripali vozovi preko drevesnih korenin, v njih pa so vzdihovali ranjenci.

»Ne boj se,« je tolažila v hrvaškem jeziku bolničarka ranjenca, ki je ogledoval prestrašeno naokrog in mislil, kdaj bo postal plen nemških tankov.

»Ne boj se,« je ponovila in ga nežno pogledala, »naši so okrog nas.« »Naši« je pomenilo — proletari.

Njeno zaupanje v svoje borce je bilo upravičeno. Tanki so se nekje ustavili. Noben ranjenec ni bil izgubljen.

Na sosednjem vozu sem zagledal znanca. Bled v obraz je na vprašanje, kako je z njim, samo skomignil z rameni. Ranjen v prsi je težko dihal. Poslovil sem se od njega. Videl sem ga zadnjikrat.

*

Dospeli smo do požgane vasi. Ustaši so opravili pred meseci svoj posel. Vendar so tod prebivali ljudje. Čez porušene zidove so položili de-

ske, ki so odvrčale dež. Toda ni bilo časa ogledovati si Cetešiče. Trudni, brez vsakega grižljaja smo v mraku stopicali po kamnitih žumberških poteh.

Objela nas je temna noč. Kolona se je spet premaknila. Jedel bi, a ni kaj. Malhe so popolnoma prazne. Kadilci so moledovali za tobak. Stopal sem s prijateljem zdravnikom in znanko skozi temno noč. Blata do kolen. Nisem vedel, kako bi se ga izogibal. Včasih sem se kar zalepil vanj. Ranjenci so stokali na vozeh. Nekdo je posvetil z vžigalicami proti vozu.

»Ugasni!« je bilo takoj slišati nekaj glasov.

»Počakaj, da pogledam,« je dejala bolničarka.

Dvignila se je na voz in prav od blizu pogledala ranjenca, ki smo ga z zadržanim dihom zagledali v slabi svetlobi vžigalice. Mlado življenje je omahnilo. Mrko smo stopicali.

Nato povelje: »Kolona, stoj! Kdor ima puške, naprej! Javijo naj se za prenos ranjencev.« Vozila niso mogla dalje. Z znancem sva stopila naprej. »Prevzemite ranjence!«

Sklonil sem se k ranjenki, ki je ležala na nosilih v travi. Komaj sem jo razločil. Še trije so pristopili. Naložili smo jo na ramena. Bila je velika in težka. Kolena so nam kle-

cala pod njeno težo. V temni noči smo se prestopali neenakomerno, zaletavajoče. Bila je borka, Zagrebčanka, iz »proletarske«. Mnogokrat nas je z muko opozarjala, naj stopamo previdno, ker jo boli rana.

Minila je polnoč in polagoma je noč izgubljala neprodarno temo. Razločevali smo pot. Na vzhodu je nalahko pobledelo temno nebo pred vzhajajočo luno. Zeleli smo, da bi nas kdo zamenjal. Nismo več zmogli. Toda nikogar ni bilo. Vsi so molče nosili težka bremena. Ramena so nam žarela. Podlagal sem pod nosila koc, da mi je ublaževal pritisk. Ne zmorem več, sem si dejal. Pomislil sem, da sem zadnjikrat jedel zjutraj, nekako pred osemnajstimi urami. Nekdo si je našel zamenjo pri nosilih, potem še drugi. Kje so borci, nisem vedel, samo slutil sem, da so že daleč pred nami.

»Zgubil sem koc,« sem dejal. »Počakajte! Moram ga najti.«

»To si si dobro izmislil! Saj ga sploh nisi imel,« mi odvrne sosed, ki se je prav tako šibil pod težo.

»Zgubil sem ga. Ponj pojdem. Ne bo daleč.«

Položili smo ranjenko na tla; stekel sem nazaj. Srečal sem le še kakih pet nosil in kolone je bilo konec. Našel sem zgubljeni sivi italijanski vojaški koc in pritekel čez kakih četr ure nazaj. Tovariši so se pomirili. Spuščali smo se po poti in se znašli v nižinskem svetu. Cesta. In celo križišče.

Visoka postava na konju je motrila kolono ranjencev na nosilih. Komandant Žeželj. »Pohitite, tovariši,« nas je spodbujal. »Vsak čas se lahko pojavijo tanki.« Stal je na križišču, dokler ni zadnji ranjenec prešel nevarno področje.

Pokrajina je spet zavalovila. Vse bolj svetlo je postajalo. Na hribu, čez katerega je vodila naša pot, smo postali in se odpočili. Tu so nas zamenjali tovariši. Telo, navaženo teže, je brez nje kar samo hitelo naprej. Tipal sem se po ramenih; izpod odrgnjene kože je pronicala kri.

Zopet dolina, vzponi, razrita pota, čez cesto za varnost pred tanki položena debela. Neznani kraji, neznane poti. Tako smo se vzpenjali in spuščali nizdol vse do popoldneva, ko je bilo povelje za odmor. Sonce je prav toplo sijalo. Na vrhu strmega pobočja smo poležali. Jedel bi. Toda tod ni bilo ničesar užitnega. Zdaj že dan in noč in zopet skoro ves dan nisem ničesar zaužil. Sklonim se k rdečim šipkovim jagodam in jih hrustam. Kosmate so, toda nekaj je pod zobom.

Nenadoma se pojavi prav nizko nad nami letalo; od nekje se vsujejo svinčenke. Pograbim razmetano obleko in se jadno umaknem s prisojnegri grička. Z znanцем hitiva proti majhni vasi. Svinčenke se zarivajo v suho prst raztegnjene njive; oblački prsti puhtijo kvišku. V tem zagledam nekega kmeta, ki beži čez njivo. »Čuj,« mu rečem, »imaš kaj jesti?«

»Ob pravem času si se spomnil,« mi odvrne in beži po polju.

Po nekaj skokih sem na gnojšču in pograbim odpadlo jabolko. Tudi mojega znanca-zdravnika niso motila jabolka, pobrana z gnoja. Zakloniva se za steno hiše, dokler ne prenehajo rafali. Toda sedaj so nas začeli obmetavati še z granatami. Za nizkimi kmečkimi hišami so se zbirali posamezni borci XV. brigade. »Proleter!« so bili že daleč pred nami. V zavetju položnega hriba smo se, zaščiteni v mrtvem kotu, oddaljevali od malega naselja. Na nasprotnem nekaj sto metrov oddaljenem hribu so se med štirimi samotnimi, revnimi hišicami razletavale granate. Nekaj partizanov je korakalo tod. Nihče od njih ni bil zadet, le starko na dvorišču je ubilo. Izognili smo se temu naselju.

Naleteli smo zopet na ranjence. Pod orumenelimi kronami dreves so ležali in se ozirali v smer, od koder so bruhal topovi. Pograbimo ranjence in jih nosimo dalje. Ob stezi se ustavljamo, nabiramo šipkove plodove in jih tlačimo v usta. Noge se nam šibijo. Rafali in detonacije so redkejši. Polagoma se vse umiri. Neka žena nosi pred

nami v naročju tri mesece staro dete. Že v mraku dospemo, opletajoč pod nosili ranjencev, do vasi z bornimi lesenimi bajtami s kopičastimi strehami. Tu je štab XIII. brigade; bataljoni so se večinoma že pomaknili dalje.

Odložimo previdno nosila z ranjenci. Polno ranjencev leži po tleh. Nekdo stopi v mraku s težkimi čevlji nekemu ranjencu na obraz. Ranjenec zarjove. Prespimo v hlevu. Topot volov in konjev odmeva po vlažni staji.

Naslednjega dne se začnemo spuščati po vijugasti poti proti Sv. Jani. »Proleter!« so pred nami in krčijo pot. Tu smo jih zadnjikrat videli. Pomikali so se po cesti pod Okičem, a mi v sklopu XV. brigade za njimi. V vasi Sv. Jana se razkropimo po hišah. Zasledim mleko. Mlada kmetica, ki je čez dan imela v gostih Švabe in ustaše, nas nahrani. Jedel in pil sem hkrati: mleko, grozdje, vino, kruh in pečen kostanj. Pokličem prijatelja, da bi se okoristil z obilno, raznotero hrano, toda ko stopi v kuhinjo, je že vse prazno. Dam mu grozd, ki ga cmokaje pohrusta.

Zopet kolone, povelja »stoj« in »naprej«, počitek, mrak, trda cesta. Nebo po polnoči zopet blede. Nato povelje: »Nazaj!« Obrnemo se in za-

koračimo v hrib. Razsežni hrastovi in bukovi gozdovi nas sprejmejo v svoje varstvo.

*

Ločili smo se od »proletarcev«, ki so nadaljevali svojo zmagovito pot preko dobro zavarovane proge Karlovac—Zagreb, skozi Draganičko šumo, mimo Kolpe in Korduna ter se priključili I. proletarski diviziji. Mi smo se vrnili skozi žumberške vasi v naselja nad Metliko.

Nemška ofenziva je opešala. Njihove motorizirane kolone so sicer temeljito plenile in ubijale, a so naletele na odločen odpor partizanskih brigad.

Postali smo sredi vinogradov na meji mehke belokranjske govorice in opazovali, kako so švigale v nebo osamljene rakete. To pot so bile rdeče. Slutili smo, da pomemni odhod. In res so bili Nemci odrinjeni v spopadih do mesta svojih začetnih ofenzivnih pohodov in postojank. Borcem in aktivistom se je Bela krajina, katero so ob vpadu Nemcev zapustili, prijazno smehljala in jih sprejela gostoljubno, kakor ona zna. Ljudstvo, ki je znalo ceniti po italijanski kapitulaciji pridobljeno prostost, je znova zaživelo v polni svobodi.

Ciril Šter

Partizanske sirote iz Korduna in Like jeseni 1944 v Črnomlju

Dve bitki Šerčerjevcev

PO UNIČENJU predora Lipoglav in po delnem uničenju orožniške postojanke v Žičah se je Šerčerjeva brigada zbrala na Zg. Slemenih in se preko Kamne gore, Vratc ter ceste Stranice—Frankolovo in Stranice—Vitanje vrnila na Pohorje. Razmestila se je na Skomarju in v njegovi okolici, si delila plen in po enotah razporedila mnogo štajerskih fantov, ki so tedaj že množično vstopali v naše enote. Še tisti dan pa je bil Štab brigade poklican na sestanek v Štab divizije, kjer je brigada dobila nalogo, da še isti večer napade dobro utrjeno nemško postojanko v Zrečah. Po poročilih naše obveščevalne službe je bilo v postojanki 30 orožnikov in policistov. Štab brigade je imel pomisleke glede uspeha, kajti brigada ni razpolagala s potrebnim težkim orožjem in ne z dovoljnimi količinami eksploziva, saj ga je porabila v akciji na predor Lipoglav, pa tudi zato, ker so bili Nemci s prihodom brigade v njihovo bližini alarmirani in presenečenje ni moglo priti do izraza. Toda načelnik Štaba divizije — poročnik Mirko Prodnik, je vztrajal pri svoji zahtevi, nakar je Štab brigade pripravil načrt za napad.

Za uničenje postojanke smo odredili II. bataljon, ki sta ga vodila komandant Mirko Zdešar in namestnik komandanta Gostilna.

»Postojanka bo padla, ali pa se ne vrnem živ,« mi je pred odhodom v akcijo dejal tovariš Gostilna.

Na žalost se je izpolnilo to drugo. Še preden smo prišli do postojanke, so nam Zrečani povedali, da je posadka dobila močno okrepitev policije. Na presenečenje nismo več računali. Toda kljub temu smo se v največji tišini po mlademu sadovnjaku približevali šoli. Naprej smo poslali minerja. Toda preden so le-ti uspeli postaviti in aktivirati mine, so Nemci že osvetlili vso okolico z raketami in iz strelnih lin se je vsula toča krogel po naših borcih. Čeprav smo odgovorili s hudim ognjem, na na-

skok nismo mogli misliti vse dotlej, dokler ne zaminiramo vrat, ki so jih Nemci dobro zabarikadirali, okna pa vsa zazidali. Razen tega so imeli na podstrešnicah line, skozi katere so spuščali bombe, ki so eksplozivom približovali bližini stavbe in tako preprečevale približevanje naših borcev. Naši borci pa niso izgubili poguma. Miner Marjan, mlad fant, doma nekje od Sodražice, je bil dvakrat ranjen, ko se je z eksplozivom približeval postojanki. Tudi on se je zarekel, da mora postojanka pasti. Ko se je tretjič približal zgradbi, je obležal težko ranjen. Tovariši so nezvestnega prenesli v previjališče in od tu v bolnišnico, kjer je po daljšem zdravljenju okrevaval. Podobna usoda je doletela še dva minerja. Tovarišu Gostilni pa ni bilo treba previjališča, padel je tik ob zgradbi. Težko ranjen je bil tudi načelnik divizijskega štaba poročnik Mirko Prodnik, ki je pozneje poškodbam podlegel.

Junaštvo in naporu teh prekaljenih borcev niso mogli biti zadostni, da bi padla tako močno utrjena postojanka. Ko se je začelo svitati, smo odšli iz Zreč. Z nami je bil tudi to-

variš Gostilna, toda mrtev. Zalosten je bil pogled na spremvod, ki je spremljal mladega junaškega komandanta — pekovskega pomočnika iz Notranjske, na njegovi zadnji poti. V rani pomladi 1942 je odšel k partizanom. Ob ustanovitvi Šerčerjeve brigade je stopil v vrste udarnikov in se udeležil vseh njenih bitk. Zrastel je v hrabrega in sposobnega komandirja, kasneje pa komandanta. V vsaki akciji je bil prvi. Bil je dober komunist, revolucionar. Nesebično se je boril povsod, pa naj bo to na Notranjski, na Primorskem, na Dolenjskem, na Hrvaškem ali Štajerskem, Sedaj smo ga izgubili za vedno. Vsi, ki smo ga poznali in nam je zaradi izredne bojevitosti prirastel k srcu, smo prisegli, da bomo maščevali njegovo smrt. Popoldne smo ga pokopali z vojaškimi častmi na skomarskem pokopališču...

Dan po našem težkem slovesu od dobrega tovariša in vojaka Gostilne, 24. junija, smo se premaknili na Rogljo. Pričakovali smo prvo pošiljko zavezniškega vojaškega materiala. Angleška letala so v noči od 24. na 25. junij priletela nad Pohorje, dalj časa krožila, nato pa na dogovorjene znake spustila s padali orožje, stre-

Štab Šerčerjeve brigade, maja 1945 na Pohorju. Od leve proti desni: Mičo Došenovič, komandant; Mihael Butara-Aleks, komisar in narodni heroj Jože Boldan-Silni, namestnik komandanta (ranjen)

livo in ostale vojne potrebščine.

Vse to ni ušlo očem bundesführerja Steindla, ki je v Mariboru trepetal, ker se je bal letalskega napada. Ker napada ni bilo, se je staremu zločincu posvetilo, da so letala prinesla partizanom na Pohorje orožje in strelivo. Polastila se ga je huda želja za pošilkami. Sklenil je, da bo naslednjega dne partizanom vzel pravkar prejete stvari. Toda partizane je treba presesteti! Oni bodo gotovo pričakovali napad iz mariborske strani, zato morajo esesovci udariti skozi Mislinje.

To se je uštel! Gotovo je računalo, da nas bo našel speče po neprespani noči in nas žive polovil. Kaj drugega si pač ne morem misliti, ko je svojo elito oborožil celo z železnimi kletkami, v katere naj bi spravili ujete partizane. Toda, ojoj, kot že nešteto krat, se je tudi tokrat pošteno useknil...

Orožje, municijo, razstrelivo in ostale vojaške potrebščine smo takoj razdelili na podrejene enote. Ponj je prišel tudi bataljon Zidanškove brigade. Hkrati s tem smo storili vse potrebno, da nas sovražnik ne bi presenetil; poslali smo bojne in obveščevalne patrulje v vse smeri. Nismo dolgo čakali. Kmalu so nas obvestili, da je v Mislinju mnogo esesovcev, ki nameravajo iti na Pohorje. Okrog desetih nas je obvestil kurir iz patrulje, ki je odšla v Mislinjski graben, da se proti Roglji in Planinki pomikajo Nemci. Bataljoni so

takoj odšli na položaj, patrulji pa je bilo naročeno, da budno zasleduje gibanje sovražnika.

Prvi bataljon je zasedel položaje v gozdu na obronkih Ostružnice in Skrivnega Kliberja. Z njim sva bila komandant Mičo in jaz. Desno od nas je bil Lev z bataljonom Zidanškove brigade, na jugozahodnih, obronkih Planinke in Skrivnega Kliberja je bil naš drugi bataljon, pri njem pa namestnik komandanta brigade — narodni heroj Jože Boldan-Silni. Vsem enotam je bilo naročeno, da morajo Nemce spustiti v neposredno bližino, nato pa po prvem plutonu jurišati.

Malo pred enajsto uro nas je patrulja obvestila, da so Nemci tik pred nami. Še enkrat smo naročili komandirjem, da morajo sovražnike spustiti na nekaj korakov in napeto pričakovali prvih strellov. Kmalu smo iz svojih zaklonov opazili zelence, ki so se z mrtvaškimi glavami na kapah in z naperjenimi puškami počasi in previdno vzpenjali proti našim položajem. Še malo, pa bodo dovolj blizu... Kakor vedno, tako so bili tudi tokrat živci napeti. Samo da padejo prvi streli, pa bo vse v redu. Tega nismo dolgo čakali...

Nemci so bili od nas 30 metrov, nekateri še bliže. Zaropotalo je kot da se zemlja lomi. Padli so prvi zelenci...

»Nagarii... juriš...!« je v tistem hipu zavpil komandant brigade Mičo Došenovič.

Pognali smo se za Nemci in jih potisnili v jarek, kjer so bile njihove glavne sile. Šele tu so se zaustavili in pod zaščito ognja njihovih glavnih sil nudili prvi odpor...

Ker so jo v smeri Roglje izkupili, so svoje sile usmerili na Skrivni Klibar in Planinko, da bi nas zaobšli. Toda tudi tukaj so bili deležni smrtonosnega ognjenega sprejema, ki sta jim ga pripravila naš drugi bataljon in bataljon Zidanškove brigade.

Pijani esesovci so z vzastopnimi napadi na vsej bojni liniji poizkušali zavzeti naše položaje. V napad so poslali svojo rezervo, ki se je v strelski vrsti približevala naši prvi borbeni liniji. Komandant drugega bataljona je takoj sprevidel njihovo nakano in se takoj odločil, da jo prepreči. Oddelku s težko strojnico je dal nalogo, da odbije napad nemške pobočnice na krilo bataljona, ki se je pomikala po Mulejevi planini. Manjšemu delu bataljona je dal nalogo, da se z Nemci bori v prvi liniji, z večjim delom pa je Nemce zaobšel na desnem krilu in se postavil med obe nemški strelski vrsti. Prvo vrsto je napadel v hrbet, drugo od spredaj. To je izzvalo med Nemci paniko in zmedo. Nemci iz prve borbene vrste so bežali k drugi. Naši borci so jih vsekrižem pobijali celo s puškinih kopiti. Druga esesovska borbena vrsta, splasena zaradi bežanja prve, se

je prav tako začela jadrno umikati. Šele čez nekaj časa se je uredila in prešla v ponovni naskok. Potem so se naskoki in naši protinaskoki izmenjavali vse do devetih zvečer, toda Nemci niso uspeli prebiti naših položajev. Ves gozd je neprenehoma odmeval ob regljanju strojnic in eksplozijah bomb.

»Danes pa bo nekdo pošteno tepen,« je z nasmehom dejal komandant Cone, narodni heroj Jože Borštnar, ki je borbo opazoval.

Tako je tudi bilo. Tepeni so bili Nemci. Mi smo imeli samo dva mrtva in štiri ranjene. Hudo ranjen je bil komandant drugega bataljona Mirko Zdešar in komandir čete Gorše iz istega bataljona. Mirko je imel prestreljeni obe koleni, Gorše pa eno. Ranjenci

so bili prenešeni v bolnišnico, kjer je Gorše, ko je že nekoliko okreval, speljal Nemce v nasprotno smer in padel, da je rešil bolnišnico.

Vse drugače je bilo pri Nemcih. Kletke, ki so jih pripravili za ujetje partizane, so rabili za odvažanje svojih razbitih piskrov. Imeli so nad 70 mrtvih in nad 120 ranjenih. Steindel in esesovci so se lahko znova prepričali, s kom imajo opravka, prepričali so se, da znajo borci XIV. divizije ne le jurišati, prebijati obkolitvene obroče in napadati, temveč tudi biti zagrizene frontalne borbe.

Pozno v noč smo zapustili položaje in odšli drugam. Naš spreved je bil vse drugačen kot pred dvema dnevnoma.

*Mihael Butara-Aleks,
ilustriral France Slana*

Pred desetimi leti ...

ČE JE prišel partizan spomladi ali poleti 1944. leta v Loško dolino, se je težko ločil od nje. Marsikdo je takrat dejal: »Loška dolina — to je druga Bela krajina.«

Takrat je bila Loška dolina politično in kulturno žarišče Notranjske. Od nemške ofenzive, ki se je končala novembra 1943, pa do zgodnje jeseni leta 1944 ni bilo sovražnika na njenih tleh. Bila je kakor oaza, o kateri so partizani na položajih govorili s spoštovanjem in svetlimi željami v srcih.

Po nemški ofenzivi leta 1943 je bil formiran Notranjski odred, katerega štab je bil sprva v Markovcu. Ta odred se je ljudem kmalu tako priljubil, da so se njegovi borci v vsaki hiši (razen pri sorodnikih domobrancev) počutili kakor doma. Priljubil se jim je, ker jih je varoval pred sovražnikom, pa tudi zato, ker je dvigal njihovo razpoloženje in zavest z mitingi. V januarju in februarju leta 1944 skoraj ni bilo nedelje brez mitinga in je bil kulturnik včasih hudo v zadregi, ko si je belil glavo s programom. Potem so začeli prevladovati mitingi, ki

so jih organizirale okrajne in okrožne politične organizacije. Najlepši in menda tudi najbolj obiskan je bil miting v počastitev 8. marca — praznika borbenih žena.

Po prvem zasедanju SNOS so razgibale prebivalstvo Loške doline, Babnega polja, Blok in dela Cerkniške doline priprave na volitve narodnoosvobodilnih odborov. Vsak večer so bili po vaseh sestanki in povsod so živo razpravljali o ljudski oblasti, o bodoči družbeni ureditvi, o pomoči narodnoosvobodilni vojski itd. Na stenah si videl letake, ki so vabili na javna volilna zborovanja. Takrat se je marsikomu zdelo neverjetno, pa vendar je bilo res: leta 1944 so bila v teh vaseh, tako rekoč pred nosom Nemcev in belogardistov, javna volilna zborovanja. Stoletja zaničevani rod revnih kmetov, drvarjev in gozdarjev se ni več tresel pred tevtonsko nadutostjo in »žuganjem prsta božjega«. Dvignil je tilnik in odgovoril svojim včerajšnjim gospodarjem tako, kakor se spodobi: izvolil si je svojo, ljudsko oblast. Tako se je na tem malem koščku zemlje — prav ta-

ko kakor v Beli krajini — izpolnilo že v zgodnji pomladi leta 1944 veliko zgodovinsko dejstvo: iz krvi neštetihih trpinov, znanih in neznanih junakov, je zrastle resnična podoba novega sveta. Oblast ljudstva sredi jeklenih zob surove tevtonske nadutosti! Dejstvo, ki so ga fašistični oblastniki in njihovi hlapci gledali kot paradoks, ki pa je postajalo tem bolj trdno, čim bolj so besneli proti njemu!

Ljudska oblast se je krepila, začela je reševati gospodarska vprašanja, organizirala je redno prehrano vojske, skrbela je za kulturno-prosvetni razvoj in za reševanje socialnih vprašanj. V šolah je zavel novi duh, v pesmih mladega rodu je oril pozdrav Titu, bojujočim se brigadam in novi Jugoslaviji. V šoli v Starem trgu je bila po končanem šolskem letu razstava del šolske mladine, ki bi se lahko kosala z marsikatero razstavo po osvoboditvi. Junija je začel nastopati v Loški dolini mladinski pevski zbor, ki se mu je kasneje pridružil še pevski zbor mladine Babnega polja. Toliko kulturnih prireditev kakor poleti leta 1944 ni bilo nikoli ne prej ne pozneje v Loški dolini. Takrat si lahko gledal v Starem trgu celó »Veliko puntarijo«, ki jo je uprizorila mladinska organizacija. Meseca avgusta je začel igrati tudi kinematograf.

V drugi polovici avgusta je presenetila dolino nepričakovana novica, da bodo blizu vasi Nadlesk pristala zavezniška letala. Neverni Tomaži so zmajevali z glavami, sorodniki domobrancev pa so se malone smejali, ko so zvedeli, da grade partizani letališče. Toda kmalu so sprevideli, da partizani ne lažejo: 2. septembra zvečer je nebo nad dolino zabučalo in prikazale so se rdeče in zelene luči letal. Troje velikih letal je pristalo na nadleškem polju. Iz njih so stopili angleški piloti in se pozdravili s partizani. Ko so zvedeli, da je sovražnik oddaljen komaj dobrih 20 km od letališča, so bili sila neprijetno presenečeni, ker se niso počutili dovolj varne. Kljub temu pa so dobro opravili svojo dolžnost in odpeljali okrog 50 partizanskih

ranjencev v Južno Italijo. Potem so zavezniška letala še večkrat pristala na tem letališču.

Tako je v Loški dolini teklo svobodno življenje. Toda to je bil mir sredi viharjev, zakaj sovražnik ni pozabil na »banditsko ozemlje«. Že pozimi so sovražniki skušali kdaj pa kdaj povohati, kaj se godi na tem ozemlju, pa so se navadno že pred Martinjakom vrnili, ker so zavohali Notranjski odred in zagledali ožgane razvaline bivše belogardistične trdnjave v Grahovem, kjer so Dakijevi borci novembra 1943 neusmiljeno pogazili pobožne želje »Kristusovih« borcev. V februarju so privršala nad Loško dolino nemška letala in bombardirala gospodarska poslopja graščine Snežnik, kjer je bil takrat sedež okrožnega odbora OF. Belogardističnim ovaduhom, ki so bili povedali Nemcem, kje, v katerem poslopju in v kateri sobi dela okrožni odbor, se tokrat krvava želja ni izpolnila, ker so se člani okrožnega odbora in vsi ostali prebivalci gradu pravočasno umaknili pred bombami v gozd. Spomladi so domobranci večkrat rinili z Rakeka v Cerknjsko dolino, pa so jim

partizanski minometi nad Grahovim in Lipšenjem vselej pokazali pot nazaj. Malo dlje so prišli v začetku junija, ko so jih ščitili nemški gospodarji (vseh skupaj je bilo okrog 700). Takrat so zažgali z minami vasi Žerovnico in Bločice ter skušali zasedsti prehode proti Loški dolini. Tedaj pa je prišla odreda na pomoč Gubčeva brigada in sovražnik se je moral s krvavo glavo umakniti v svoje bunkerje.

9. oktobra 1944 je sovražnik prvič v tem letu preplaval Loško dolino. Osvobojeno ozemlje mu je bilo namreč že dolgo trn v peti, ki pa ga je še bolj pekel potem, ko so začela pristajati pri Nadlesku zavezniška letala. V temni noči so se bližale obrobim hribom doline tri sovražne kolone: prva čez Mašun in Leskovo dolino, druga od Rakeka, tretja pa iz Kočevja čez Medvedjek in Loški potok. V dolino so navalili v zgodnjih jutranjih urah. Štab VII. Korpusa, ki je bil takrat v Starem trgu, komanda področja, okrožje in druge enote so komaj ušli iz nevarne pasti. Sovražnik jih je namreč prese-netil in je bil tega presenečenja kriv komandant korpusa

Dopolnilo

V letošnji 9. številki smo na strani 342 napisali, da je avtor objavljene pesmi »Koroški rej« neznan partizanski pesnik. Tako je ime avtorja te pesmi objavljeno tudi v antologiji »Pesmi naših borcev«, ki je izšla 1945. leta v dveh zvezkih. Na željo pravega avtorja te pesmi, ki je še živ in je tudi prosil naj to dopolnimo, objavljamo, da je pesem napisal 1944. leta tovariš Valentin Semeja-Zdravko.

Pero Popivoda, ki je takrat že počival »na lavorikah« in se je zmenil za vse kaj drugega prej kakor za obrambo svobodnega ozemlja (in je leta 1948 razgalil svojo izdajalsko dušo z begom v naročje Informbiroja). Tla Loške doline pa so se zdela sovražniku vroča, zato jo je še isti dan zapustil. Sovražni napad je terjgal precej žrtev. Med njimi je bil tudi okrajni sekretar KP Strle Franc-Štefan. Med tistimi, ki so se srečno rešili iz obroča, je bilo tudi nekaj Angležev z džipom, ki so ga sovražne krogle precej opikale. Od takrat njihova letala niso več pristajala v dolini.

Do konca leta 1944 so sovražniki še nekajkrat prodrli v Loško dolino. Ropali so po vaseh in iskali aktiviste. Kot žrtev njihovega nasilja je morala umreti tudi učiteljica Štefka Prešernova, ki so jo zverinsko ubili na poti pod Križno goro.

Toda ljudstvo je vedelo, da žrtve niso zaman, saj je imelo oblast, ki si jo je samo izvolilo, oblast, ki je živela in delala. Ta oblast je že leta 1944 dala Loški dolini gimnazijo (pouk se je začel v začetku novembra), ki se je je mladina oklenila z veliko ljubeznijo. Ta oblast je bila — čeprav je živela v revnih vaseh, pod nizkimi krovi — trdnjša kakor oblast uradnikov v svetlih pisarnah med debelimi fasciklji in rdečimi pečati. Bila je klica novih dni, zato je ni moglo uničiti ne žuganje »prsta božjega«, ne bes fašistično-domobranskega nasilja.

France Šušteršič

Muki

MUKI je bil angorski maček. Lazarska učiteljica Nika ga je prinesla od svoje matere, znane gojiteljice angorskih mačk, in ga podarila moji ženi, ko je bil še tako majhen, da sem ga lahko položil na dlap in vsega, razen debele glave in košatega repa, pokrnil z drugo dlanjo. Ker ni minil dan, da se ne bi poigral z njim, se je kmalu privadil name in na moj klic vselej pritekel. Sčasoma se je tako navezal name, da je kakor pes vsepovsod silil za menoj.

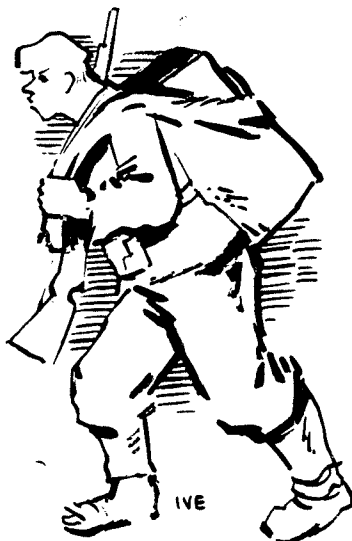
Minili so meseci. Muki, ki se je prej zmerom zvesto držal našega doma, se je nekega dne potepel v bližnjo lozo, kjer je oprezal za mišmi in hrošči in počenjal vrag si ga vedi kaj. Kajti včasih ga ni bilo na spregled tudi po tri, štiri dni. Čez zimo je zrastel in se ni bal nobenega vaškega cucka, niti sosedovega starega mačka Tigra, pred katerim je trepetal ves mačji rod naše in sosednje vasi. Kolikokrat je Tigrer poskušal svojo moč nad njim, a vselej zaman! Kadar koli sta se z Mukijem zapletla v boj, je Tigrer mijavkal s takšnim presunljivim glasom, kakor da ga živega derejo iz kože. Muki je s svojo prisrčno azijsko zahrbtnostjo ubral v boju proti edinemu vpoštevanja vrednemu nasprotniku posebno taktiko; če sta se s Tigrom srečala, se je sprva prihulil k zemlji, nekajkrat z repom jezno potapljal po tleh, najezil belo dlako, nato pa je dvignil košati rep kakor bojno kopje, zviška telebnil na Tigra in ga oklal.

Potem so po kapitulaciji Jugoslavije prišli majskega dne v našo vas Italijani. Samo dvanajst jih je ostalo v vasi; drugi so se vrnili v Črnomelj. Nosili so operjene klobuke in oboroženi so bili s kratkimi karabinkami; kmalu smo zvedeli, da so obmejna finančna straža. To so bili sami mladi fantje, protežiranci raznih ministrov, fabrikantov in eminenec, njihovi sorodniki tako rekoč, ki jim je fronta smrdela in so se po zaslugi svojih

zaščitnikov redili v zaledju, pridno praznili »chiantarice« ter se smukali okoli malo pridnih žensk in punčar. Njihov brigadir, Enrico, se je celo hvalil, da je njegov stric, slaven milanski kirurg, operiral Mussolinijevega sina, a črni Kalabrež Pietro je bil v rodu celo z nekim kardinalom. Vgnezdili so se v naši vasi ko nadležen plevel v vrtu. Iz svoje »kasarne« so dnevno odhajali v patroljo — v dolino Kolpe, kjer so kupovali jajca, mimogrede pa po lozi streljali zajčke in ptice. Kadar ni bilo teh na muho, so streljali tudi mačke.

Črni Pietro je nekoč zvabil Mukija k sebi, da bi se poigral z njim. V zadnjem trenutku se mu je hotel nezaupljivi angorec umakniti. Bilo pa je prepozno, ker ga je Kalabrež že ujel za košati rep. Muki pa se je bliskovito okrenil ter kardinalovega sorodnika krepko opraskal po rokah.

Ah, to bi se ne smelo zgoditi. Kalabrež Pietro je skuhal maščevanje. In ko je naslednji teden Muki obstreljen prijoval domov, sem vedel, kdo ga je ranil. Štirinajst dni je preležal in prestokal doma; rana na

zadnji nogi se je sicer zacečila, a Muki je poslej šepal.

Potlej sva ob roški ofenzivi z ženo ob dveh ponoči zapustila vas, kjer sva štiri leta učiteljevala, in se praznih rok, le da sva si rešila življenje, umaknila v dolino Kolpe, na osvobodeno ozemlje, kamor že nekaj tednov ni smela stopiti italijanska noga, ker so partizani vsakega »makaronarja« sprejeli z ognjenim pozdravom. Italijani so tisto noč sicer sunili v našo vas, požgali nekaj hiš in skednjov, novi dan pa je v vasi pozdravil partizane, ker se je dvanajst obmejnih financarjev s tepeno laško soldatesko umaknilo za bunkerje Črnomlja. Osvobodeno ozemlje ob Kolpi se je iz dneva v dan širilo in večalo.

Vrnil sem se v vas. Terenski odbor OF je sklenil, da nobena laška ofenziva ne sme več presenetiti vaščanov v vasi. Zato je na hribu nad vasjo organiziral opazovalnico, kamor smo menjaje se hodili na stražo vsi moški iz naše vasi.

Muki se je sedaj še manj ko prej zadrževal doma. Kje in kaj je jedel, kje se je zadrževal vse tedne, tega nihče ni vedel.

Nekega dne sem s starim Prinčičem stal na opazovalnici. Bilo je lepo, sončno dopoldne. »Urac«, strma pečina vrhu Kozic, hribovja nad Poljansko dolino, se je kopala v soncu ter se radovedno ogledovala v zeleni Kolpi, ki se je leno lizala skozi tesno deber proti Staremu trgu. V ozadju se je stari, s temnim zelenjem porasli očak Rog tajinstveno smehljal Kočevju in Črnomlju, kjer so se skrivali trepetajoči laški vojački, obdani s števili, bunkerji in bodečimi žicami. Stari Prinčič mi je ves v ognju pripovedoval, kako so naši fantje na Kočevskem pri vasi Rimsko našgali italijansko kolono, ki je bila namenjena v Kočevje.

Takrat se je izozad prihulil k nama s šepajočim korakom pogrešani Muki. Skočil mi je na rame ter me pričel s prednjo tačico tolči po nosu. Zadržan sem bil nad njegovim vedenjem, ker ni predel kakor drugekrati, kadar sem ga pogladil. Po vsem telesu se

ärhtel, od časa do časa je zapihal, kakor takrat, ko se je razdražen bil s sosedovim Tigrom. Ogovarjal sem ga in miloval, a vse zaman. Ni se mogel pomiriti. Ko pa je spoznal, da se ne ganem z mesta, je kakor iz uma skočil na tla ter jo z dolgimi skoki ucvrl v dolino Kolpe.

Tisti dan so bili partizani iz doline Kolpe v akciji na hrvatski strani. Opreznost straže na opazovalnici je bila torej tembolj na mestu, saj bi se izpod Okroglijaka, hriba nad vasjo Razdrto, borci ne mogli pravočasno vrniti na pomoč nezaščitenim vasem, če bi jim grozil udor fašistov. Ko sem pravkar razmišljal, kaj je Mukija vznemirjalo, da me je tako iznenada zapustil, je stari Prinčič dvignil roko in zašepetal:

»Glej jih, spet prihajajo!«

Skozi daljnogled sem opazoval italijansko četo, ki se je v strelcih bližala naši vasi. Vedel sem, kaj moram storiti. Pritaknil sem gorečo vžgalico k zažgalni vrvi in s stari Prinčičem sva zdirjala z opazovalnice proti dolini Kolpe, za sledovi pobeglega Mukija. Komaj naju je pogoltnila bližnja loza, že se je z gromovitim treskom razpočila mina, montirana za stari hrastom na opazovalnici. Italijane je ta manever zmedel, ker so se obrnili in opustili namen, da bi se približali naši vasi ter ponovno pričeli požigati in ropati.

V dolini Kolpe sva v Kuretih našla Mukija. Zdaj ni bil več nemiren, pustil se je gladiti. Stari Prinčič pa je dejal:

»Veš, kaj ti bom povedal? Primojduš, da je Muki že prej ko midva opazil Lahe, ki so se bližali naši vasi. Si videl, kako je silil vate, da se umakni? Res, ta je bolje opravil svojo službo kakor midva. Če bi bil pes, bi se ne čudil, ampak maček...«

A jaz se nisem čudil. Zaslutil sem, da je Muki na svojem potepu po gozdu naletel na Italijane, se umaknil pred njimi, ker si je zapomnil dogodivščino s črnim Pietrom, na begu pred njimi pa je hotel še mene opozoriti na nevarnost.

Po nalogu rajonskega odbora OF smo se po tle nekaj tednov zadrževali v dolini Kolpe. Mukija spet po tedne nismo videli. A kadar je ves upehan praščil v vas, smo vedeli, da so nekje v bližini Italijani, ki skušajo ponovno suniti v našo vas, odkoder so jih partizani vznemirjali, kadar so se njihove oborožene tolpe iz Starega trga po cesti skušale prebiti do Kočevja ali Črnomlja. Vselej, kadarkoli smo opazili Mukija, smo vedeli, da bodo kmalu za njim prihitele na položaj h komandirju udarne partizanske čete tudi partizanske izvidnice ali terenski obveščevalci.

»Muki je spet prišel! Fantje, pojdimo!« je komisar Grega poklical svojo četo k orožju in se z njo napotil na položaje, odkoder je z ognjem mitraljezov pobrizgal fašiste.

Muki je postal ljubljeneč partizanov. Nanj so se zanesli skoraj bolj ko na izvidniške patrolje in na straže na opazovalnici, ki so bile raztresene na vrhovih Kozic in vzdolž doline Kolpe, po vsem osvobojenem ozemlju.

Na nenehnem potepu po gozdovih pa je Muki podivjal, da ga nihče razen mene ni mogel privabiti k sebi. Če sem ga poklical, je oklevaje prišepal. Toda nič več ni bil tako zaupljiv kakor pred meseci. Pokazal sem na desno ramo

in ga vabil, naj skoči name. Vse zaman. Pričel sem se, misleč, da ga šepava noga ovira pri skoku v višino in mu prigovarjal: »No, Muki, hopla, hop!« Predel je in se z dvignjenim repom drgnil ob mojo nogo, na rame pa ni hotel skočiti. Vrgel sem mu kos mesa, pomamljal je tudi skodelico mleka, nato pa je izginil.

Tako je minilo leto, leto groze in trpljenja, ko so fašisti zdaj pa zdaj le poskušali tu in tam svojo srečo. Ker pa so brežani zapuščali hiše in se pred njimi skrivali po podzemskih jamah in lozah, so iz jeze požigali prazne, zapuščene domove. Na povratku so jih skoraj vselej zdaj tu zdaj tam pričakali partizani ter se maščevali za storjeno gorje nad mirnimi brežani.

In spet je topla vigrad dahnila v dolino Kolpe. Drevje je vzcvetelo, pašinci so ozeleneli, jaz pa, ki že tedne in tedne nisem videl Mukija, sem menil, da je na skrivnostnih pohodih prišel na muho kakšnemu fašistu, ki ga je odril in požrl. Vpraševal sem brežane, če so ga kje videli, a vsakdo je žalostno odkimal z glavo. Partizani pa so mi pripovedovali, da so ga videli v Špeharjih, Radencih, na Dolu, v Bilpi, v Kavranjih, zdaj tu, zdaj tam. Nisem jim verjel, ker sem mislil, da me s temi izmišljotinami samo tolažijo.

KOLIKO SOVRAŽNIH VOJAKOV JE PADLO V BORBAH Z NAŠO ARMADO V NOV? Leta 1941 je v bojih z našimi enotami padlo okrog 40.000 tujih vojakov in oficirjev, leta 1942 pa 52.000 okupatorjev, leta 1943 že 84.000 vojakov in oficirjev. Leta 1944 jih je padlo 120.000 in leta 1945 150.000. Med vojno je bilo tudi zaplenjenih ali uničenih 4630 sovražnih topov, nad pol milijona pušk, 309 letal, nad tisoč tankov in okrog 20.000 motornih vozil.

KAKO JE NASTALA »MARSELJEZA«? Francoska narodna himna je postala znamenita na kaj čuden način. Desetega avgusta 1792 je francosko ljudstvo vrglo monarhijo. Kralj in kraljica sta ujeta in zaprta. Revolucija je sicer zmagala, vendar pa so grozile tuje vojske, ki so se približevale prestolnici. Pariz je bil v nevarnosti, z Marsovega trga so neprenehoma hiteli prostovoljci na fronto in ti so peli pesem, ki je do tedaj ni slišal niti Pariz niti Francija: »Naprej sinovi domovine, prišel je slave dan za nas...!« To je bila pesem, ki je navdušila ljudstvo in borce — sovražnik je bil vržen nazaj. Nekaj mesecev pred tem, v aprilu 1792, je neki oficir iz Strashbourga zložil pesem: »Vojna pesem vojakov na Renu«. Čez mesec dni so jo že povsod peli, tiskali so jo v 100.000 izvodih in poslali vsem enotam. Niti ena svečanost od tedaj ni bila brez »Marseljeze«. Napoleon je ukazal, da se ta pesem ne sme peti na uradnih svečanostih, medtem ko so jo kralji popolnoma prepovedali. Sele po Julijski revoluciji leta 1830 so jo pričeli peti povsod in vsakdo. Med prvo svetovno vojno so posmrtno ostanke avtorja te pesmi prenesli v »Dom invalidov« v Parizu, kjer je pokopan tudi Napoleon.

Bil je lep marčev dan. Z ženo sva zgodaj vstala in se namenila proti Lazam. Streljaj pred Lazami pa je žena preseščena zaklicala: »Poglej ga, spet prihaja!« Pokazala je na Mukija, ki je oprezno stopicljaj po jezu lazarskega mlinarja. Prihajal je s hrvatskega brega Kolpe. Dosegel je breg in praščil proti meni. Poln radosti, da ga po dolgih mesecih spet vidim, sem pustil, da me je z dvignjenim repom obšel, se podrgnil ob moje hlačnice, nato pa sem se sklonil in zaklical: »Muki, tačko daj!«

Ni pozabil. Te igre sem ga naučil že lansko leto. Ponudil mi je mehko, od vode še vso mokro tačico in ježno zaprhal ter me povlekel nazaj proti Kuretu.

»Z nama pojdi, Muki! V Lazze greva!« sem mu prigovarjal, on pa je silil v nasprotno smer.

Pomislil sem na njegov instinkt, ki ga ni še nikdar prevaril. Z ženo sva se obrnila in se vrnila v Kurete. Preden sva dosegla vas, so se partizani, ki so tačas prihajali s kočevske strani v dolino Kolpe, pri Lazah spoprijeli z ustaši, ki so po nasprotnem bregu Kolpe bili namenjeni v Goršete. Nastal je takšen direndaj, da

se je dolina Kolpe tresla ko v viharju. Po debri so odmevali strelje ko v praznem sodu. Z ženo sva se zatekla v podzemsko jamo pri Šumetcu, da sva bila varna pred treskajočimi minami, ki so jih ustaši iz svojih minometov pljuvali v skalnate stene na nasprotni breg Kolpe, izza katerih so partizani klestili po njih.

Na zemljo se je spuščal večer, ko je borba minila. Zapustila sva podzemsko skrivališče in pohitela v Kurete. Klical sem Mukija, a se ni oglasil.

Prihodnje jutro pa mi je mlad partizan prišel povedat, da je na bregu Kolpe našel Mukija s prestreljenim vratom. Ležal je na muljišču ob Kolpi, s prednjo tačico pa si je zakril oči.

»Bolje je, da ga niste videli,« mi je dejal. »Vrgel sem ga v Kolpo, ki ga je odplavila dalje...«

Poslej v dolino Kolpe ni nikdar več stopila noga sovražnega vojaka, kakor da je Muki opravil svojo dolžnost. Brežani so postali svobodni, Mukija pa se še danes spominjajo v vseh brežanskih vaseh. In tudi jaz se ga rad spominjam.

L. Z.,

ilustriral Ive Šubic

KOLIKO OTROK SO TURKI ODVEDLI V TURČIJO IN JIH VZGOJILI V JANICARJE? Po zgodovinskih podatkih so Turki na Balkanskem polotoku vzeli nad pet milijonov otrok moškega spola, jih najprej poturčili in potem vzgojili v vojnihi solah. Ti so tako predstavljali elito turške vojske, ki se je odlikovala po hrabrosti in fanatizmu. Samo iz vrst srbskih otrok je Turčija dobila sedem velikih vezirjev. Največ mladincev pa so Turki vzeli v Bosni in Bolgariji.

PRVA FRONTALNA BITKA V NOV je bila na Makljenju in Raduši v četrti ofenzivi. To je bila znamenita »bitka za ranjence«. V začetku marca 1943 je bila udarna bojna skupina s 4000 ranjenci obkoljena na zelo majhnem prostoru. Naše enote so se borile dan in noč na fronti, ki je bila dolga okrog 20 km. Bitko je vodil tovariš Tito osebno in je bil sovražni napad zlomljen, naši ranjenci pa rešeni.

Po poteh partizanskih brigad

V OKVIRU skrbj za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja so letos organizacije ZB v Sloveniji že drugič zanje priredile letovanja in taborjenja. Med temi pripravami pa je vznikla zamisel, da bi nekateri otroci odšli namesto na letovanje, raje po poteh partizanskih brigad, po tistih poteh, po katerih so hodili tudi njihovi očetje ali matere, kot borci NOV. Tako bi spoznali te poti, na pohodu pa obiskali tudi pomembnejše kraje iz NOB, partizanske družine, grobove padlih borcev in talcev, in končno spoznali tudi lepote in posebnosti posameznih krajev Slovenije iz NOB.

Pot, ki naj bi jo prehodili otroci, je bila dolga od 250 do 300 km. Priznajmo, dolga dolga in naporna pot za mlade ljudi. Prav zato so bili sprva tudi pomisleki, če bodo otroci vzdržali polnih 14 dni na poti. In upravičeno so končno sklenili, da bodo napravili določeno pot raje v 24 dneh, z vmesnimi počitki v večjih mestih ali industrijskih središčih, katere bi si v tistih prostih dneh ogledali. Taka pot je zahtevala krepke in odporne otroke, hkrati pa je bilo treba izbrati otroke iz Štajerskega, da bi prehodili pot na Gorenjskem,

Dolenjskem in v Beli krajini, obratno pa otroke s teh predelov, da bi spoznali kraje na Štajerskem.

Podrobne priprave je Glavni odbor ZB Slovenije izvedel skupaj s Počitniško zvezo, ki je pokazala za ta pohod polno pobud in razumevanja. Za spremstvo so dali tudi nekaj svojih ljudi in šotore, ZB pa je za določena področja poslala stare borce, ki so spremljali otroke. Prav večje število starih borcev, ki so spremljali otroke, se je izkazalo koristno, saj je vsakdo od teh na svoj način pripovedoval spomine iz NOB, tako, kakor jih je sam doživljal.

Prva patrulja je 29. junija odšla iz Begunj (grobovi talcev) skozi Jesenice do Gorij, od tu naprej pa obiskala: Pokljuko, Kropo, Dražgoše (velika partizanska bitka leta 1942!), Davčo, bolnišnico »Franjo«, Cerčno, Idrijo, Postojno, Loško dolino, Babno polje, Jelenov žleb (zmaga nad Italijani), Travno goro, Kočevje, Stari log, Pugled (zbor aktivistov 1943!), Črmošnjice, Semič in 22. julija prispela v Črnomelj, kjer je bila proslava Dneva vstaje in desetletnice SNOS. Tu je prva patrulja na kolodvoru počakala drugo, le-ta pa je nato odšla s Su-

horja po poti slavne XIV. divizije; mimogrede se je ustavila v Novem mestu, se pomudila v Kumrovcu in nadaljevala pot skozi Sedlarjevo, Planino, Dramlje, Paški Kozjak, Graško goro (najhujši boji XIV. divizije!), po Savinjski dolini v Kamnik, od koder je 12. avgusta prišla v Ljubljano. Tu je položila pred grobnico narodnih herojev venec.

To je sicer samo goli in kratki opis poti. Vse drugače pa je bila seveda vsebina te poti, polna doživetij, sprememb in novosti. Marsikje, v marsikaterem mestu, občini in vasi so se ljudje sprva začudeno spraševali, kakšna je ta »brigada« mladih in od sonca zagorelih fantov in deklet, in kam so namenjeni. No, ko so izvedeli, da so to otroci tistih staršev, ki so nekoč s puško v roki hodili po teh krajih in poteh in tolkli fašistične okupatorje, so se takoj zgrnili okoli njih. Resnično, vsepovsod so bile te patrulje svečano sprejete. Stari borci, člani ZB, partizanske družine in ostali prebivalci so jih sprejeli tako, kakor so nekoč njihove očete in matere. Nato pa pogostitev, obdaritev... Še več! Razgovori, da razgovori! In prav teh razgovorov s starimi borci in partizanskimi družinami iz tistih krajev so bili otroci najbolj veseli. Kako ne! Saj je iz ust teh ljudi govorila resnica o nedavni preteklosti, resnica, ki je bila tako iskrena

Prva skupina otrok padlih borcev se je na pohodu po poteh partizanskih brigad ustavila tudi pred tovarno »Niko« v Železnikih

422

Iskrene besede, ki jih je zapisal v knjižico eden izmed otrok, povedo mnogo. In takih izpovedi, napisanih čestokrat z okorno roko, bi našli še mnogo. Kajti resnično je bil ta pohod za te otroke veliko doživetje, polno novih vtisov, ki jih nikoli ne bodo mogli pozabiti!

»Pojdite k ljudem — radi vas bodo sprejeli, tako kot so nekoč partizane! In ko se boste vrnili, boste še bolj spoznali, kako veličastna je bila naša narodnoosvobodilna borba! Naj vam bodo vzor ka-

ko se je treba boriti, vaši padli starši...« Tako je bilo posvetilo Glavnega odbora ZB v knjižici pohoda. In ljudje so sprejeli te otroke, le-ti pa so mnogo bolj kakor na kakršen koli drug način še bolj spoznali veličastno NOB, v kateri so za lepšo bodočnost nas, preživelih, žrtvovali življenje tudi njihovi starši... Saj je resnica o naši nedavni preteklosti vendar tako preprosta, samo, če jo ljudje hočejo razumeti. In ti otroci so jo popolnoma razumeli. Segla jim je do srca.

na skladišča orožja in streliva, zlasti eksploziva. V tej bolnišnici se je tudi stalno zdravilo od 20 do 30 ranjenih partizanov, ki so jih prinašali skozi odprtino odtočnega kanala, a jih sovražnik kljub močnemu sumu in čestim preiskavam ni mogel odkriti. Nekaj partizanskih fotografij, mitraljezi, čoln, s katerim so se partizani prevažali pri Slapeh čez Ljubljano, in drugi predmeti, skromno prikazujejo veličasten doprinos Polja za našo svobodo, saj je že spomladi 1942 iz Polja in okoliških vasi odšlo nad 600 fantov k partizanom, ki so bili takrat kakor pozneje znani po svoji veliki hrabrosti, o čemer priča tudi veliko število narodnih herojev.

Zgodovinska razstava v Polju

Pod parolo »Polje v borbi« so v občini Polje pri Ljubljani od 2. do 9. avgusta letos slavili revolucionarno preteklost in velik doprinos te občine NOB. V okviru tedna je bilo organiziranih več uspešnih prireditev, med najbolj uspele pa gotovo sodi Zgodovinska razstava. Kljub skromnim sredstvom, kljub odsotnosti strokovno usposobljenih muzealstov je nekaj požrtvovalnih tovarišev, bivših borcev in invalidov, uspelo zbrati ogromno zgodovinskega in muzejskega gradiva ter plastično prikazati zgodovino minulih 30 let tega kraja.

Začelo se je po prvi svetovni vojni. Prvi dokumenti, letaki in fotografije datirajo od 1920 do 1922, ko je v Polju delovala prva partijska celica. Tu so fotografije članov društva »Vesna«, ki so bili prvi skojevci, tu je tudi fotografija Petra Čermelja — invalida in komunist od 1922. leta; Jožeta Mazovca in Ivana Mačka-Matije. Sledijo fotografije delavskih društev »Svoboda« iz let 1928—1934 in »Vzajemnosti« vse do velikih brezposelnih akcij in demonstracij. Tu so tudi fotografije Edvarda Kardelja, Pepce Kardeljeve in Poldeta Mačka ter list »Kmečka sloga«, ki ga je slednji urejeval in ki so ga tiskali v Polju. Tu so tudi fotografije španskih borcev, med njimi dragocena fotografija ranjenega narodnega heroja Staneta Bobnarja. Znamenit je tudi

volilni imenik za občinske volitve 1938. leta, ko je v Polju kandidiral Franc Leskošek. Nešteto fotografij prikazuje hiše ilegalnih stanovanj članov CK, ilegalnih tiskarn in bunkerjev.

To vse je kot nadvse pomembni uvod v obdobje NOB, ki so se jo občani tako polnoštevilno udeležili. Tu je leta 1941 počil prvi strel in padel prvi sovražnik. To je znamenita akcija v Besnici, ki sta jo izvedla Polde Mazovec in Albin Greizer. Sledile so diverzantske akcije. Eno izmed tovrstnih središč je bila bolnišnica za duševne bolezni v Polju, kjer so bila velika taj-

izdaja, da, tudi izdaja ima na tej razstavi svoje mesto. Temne sile slovenskih klerofašistov so poizkušale na vse načine zadušiti uporno in patriotično zavest poljskih občanov. Center izdaje je bil »farovž« v Polju. Od tu so vodile skrivne niti zločinske »črne roke« in pot v zloglasno belogardistično mučilnico na Urhu. Mnogo fotografij razkriva izdajalce in zločince, ki so v znamenju »križa« na Urhu zverinsko pomorili nad 700 ljudi, se ob tem z užitkom fotografirali s svojimi priležnicami in »molili« za svetništvo najhujšega zločinca na Urhu. Tu so tudi fotografije žrtev, ki so trpinčene in iz-

Pismo s pohoda

Pohod po poteh partizanskih brigad je bil posebno doživetje za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. O tem pričajo številna pisma in pozdravi, ki jih vsakodnevno prejemajo Glavni odbor ZB Slovenije in posamezni borci-spremljevalci na pohodu. Mladinec Franc Volf iz Črnega potoka pri Čabru piše med drugim: »Velikokrat se ob delu spomnim tovarišev s pohoda. Tedaj mi roka zastane in razmišljam, kako lepo smo se imeli. Sam pri sebi se včasih nesmejem ob misli na Janeza, Cureta, Lojzeta, Vas in druge, saj smo skupaj preživeli mnogo lepih trenutkov. Doma veliko pripovedujem o doživljajih s pohoda in nekateri mi kar zavidajo. Da, zavidajo, saj mi lahko, kajti človek ne more povedati vsega tega, kar smo videli in občutili na tem pohodu. Veselim se samo šole, ker bom tudi otrokom v šoli veliko pripovedoval o tem. Prepričan sem, da me bodo radi poslušali. Ob koncu se Vam zahvaljujem za vse tople besede na pohodu ter Vam kličem: Zdravo!«

nakažene umrle pod rezili »kristusovih bojnikov«.

Zadnji del razstave je posvečen padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Večina od 470 padlih in 300 žrtev fašističnega nasilja je tukaj našlo svoje mesto. Tu je tudi fotografija s kroglo na vrvi prvega po Italijanih v Ljubljani ustreljenega talca Srečka Pečarja. Nad 10 m² fotografij padlih — to je najzgovornejša izkaznica revolucionarnosti in doprinosa Polja NOB.

Zgodovinsko razstavo v Polju si je v enem tednu ogledalo 11.200 ljudi. To priča o silnem zanimanju, ki ga je razstava vzbudila, in o ljubezni naših ljudi do svoje najslavnejše preteklosti, ki je ne le v Polju, temveč po vsej naši domovini, odprla vrata boljši bodočnosti nekdanjih zaničevanih in izkoriščanih.

S. F.

Ive Šubic: Partizanček

Ob spomeniku vojnega tovarištva

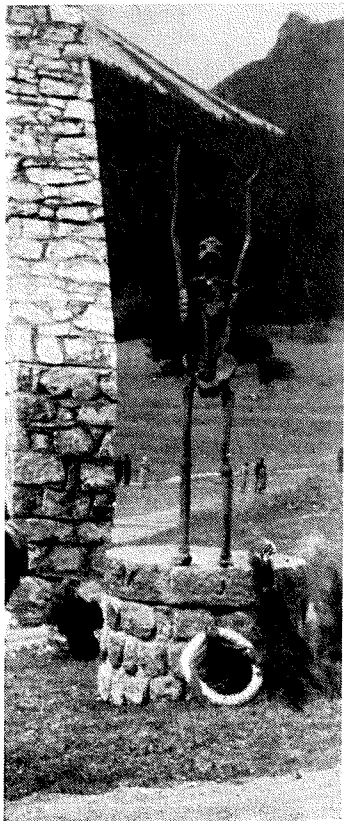
Ker zaradi tehničnih ovir nismo mogli v 9. številki objaviti poročila s spominске svečanosti ob odkritju spomenika v nekdanjem nemškem taborišču pod Ljubeljem, objavljamo danes nekaj misli ob tem spomeniku.

Ko so 6. maja 1945. leta odhajali iz Tržiča preživeli interniranci iz nemškega koncentracijskega taborišča pod Ljubeljem, so poslali Tržičanom tole pismo (prevod iz francoščine): »Dragi Tržičani! Bili ste z nami že od prve minute, ko smo prišli na Ljubelj; to so nam pokazala vaša najgloblja čustva, katere ste gojili do nas. Zato poklanjamo Francozi z Ljubelja te slike, katere smo risali v urah počitka, vam v znak hvaležnosti in iskrenega prijateljstva med Francijo in Jugoslavijo...« (Pripomba: originalno pismo in slike hrani sedaj Muzej NO v Tržiču.) Po prihodu v svojo domovino se je tu in tam oglasil še kak Francoz s pismom. Potem pa je vse utihnilo... V tem času pa je propadalo tudi nekdanje taborišče pod Ljubeljem; od vsega, do pike izdelanega taborišča za uničevanje borcev za svobodo, so ostali samo temelji. Ni pa zamrl spomin na taborišče in na njegove grozote. Če ne drugi, so se ga spominjali okoličani iz Tržiča. In čestokrat so se izpraševali: mar so na vso pomoč, na vse dobrote, ki smo jim jih kljub nevarnosti nudili, pozabili preživeli interniranci...?

Komaj lani, ko je obiskal Slovenijo znani francoski pisatelj Marcel Schneider, še bolj pa letos, ko so še pred proslavo obiskali nekdanje taborišče pod Ljubeljem med vojno tamkaj internirani zaporniki, smo izvedeli resnico o njihovi »pozabi« na Tržičane. Z eno besedo: sovražniki nove Jugoslavije so v Franciji celo med nekdanjimi interniranci pod Ljubeljem raznesli vesti, da bi bil njihov prihod v Jugoslavijo zvezan s »trpljenjem in zaporom« (!). Zato so torej vsa leta izostali! Vendar je bila tudi ta sovražna propaganda dokaj kmalu

razkrita. Še več! Francoski časopis deportirancev »Le départ« je pred meseci celo objavil podrobnosti o taborišču in o spomeniku, ki ga grade pod Ljubeljem, in vabil preživeli interniranci iz tega taborišča, naj obiščejo Jugoslavijo. Kot vemo, so tudi prišli, čeprav zaradi kratkega časa še ne v velikem številu.

Besede pa, ki jih je na svečanosti spregovoril bivši interniranec iz tega taborišča, Jean Barbier, povedo vse: »Globoko smo ganjeni, da se danes ponovno srečamo v tem kraju, kjer smo živeli in trpeli več kot dve leti. Hkrati pa nas zelo veseli, da smo končno lahko prišli v stik z gostoljubnim slovenskim ljud-

Detajl spomenika pod Ljubeljem

stvom. Največji del preživelih vam dolguje svoje življenje, dolguje vam zato, da so mogli tako dolgo vzdržati pod režimom nemškega uničevanja, ki smo ga doživeli. Zahvaljujem se iz vsega srca vsemu slovenskemu prebivalstvu za vse, kar je storilo za nas v dobi tega strašnega jetništva. Ta spomenik z napisom 'Obtožujem!' in vsa svečanost, kaže vaše simpatije in vaše prijateljstvo, ki nas gane v dno srca. Vse to bomo povedali, ko se vrnemo domov, vsem ostalim jetnikom tega taborišča, da je namreč francosko-jugoslovansko prijateljstvo, porojeno iz skupnega trpljenja jugoslovanskih in francoskih tovarišev v nacističnih taboriščih in iz skupne borbe proti zaslužnjalcem, še vedno tako trdno kot pred desetimi leti!»

»Obtožujem!« je napisano na podstavku, na katerem stoji iz železa izdelan skelet sredi med petimi ogromnimi, nekaj metrov visokimi kamnitimi stebri. To je spomenik vsem žrtvam, ki so umrle v tem taborišču, to je hkrati tudi simbol francosko-jugoslovanskega vojnega tovarištva. »Obtožujem...!« Kako grozno ime, kako se ob njem dvigajo vsi spomini na neštivilne grozote nacističnih uničevalcev! Nič čudnega, če so francoskim gostom pritekale iz oči solze. Nič čudnega, saj se je, na primer, Daniel Alliot, ki je bil 28 mesecev v tem taborišču, spominjal tudi na svoje prijatelje, ki so umrli tukaj grozotne smrti in jih je, še ne popolnoma umrle, moral sežigati v zasilnem krematoriju. Nič čudnega, ko je le-ta nekdanji interniranec na podstavkih nekdanjih barak razlagal, kaj vse so z njimi počeli v teh ozkih prostorih »ljudje višje rase«. Ljudje? Ne, vsi tisti, ki so zmogli vse to počenjati, niso več vredni tega imena. »Obtožujem...!« Nehote se človek ob tej besedi spomni na verz partizanskega pesnika Mateja Bora: »...najmočnejša je mrtvih propaganda...!« In res je to! Nihče ne bo mogel nikoli natančno povedati, koliko so vsi ti interniranci pretrpeli. »Toda naši mrtvi in spomeniki, katere postavljamo

Posnetek ob odkritju spomenika pod Ljubeljem; spredaj od leve proti desni: Tomo Brejc, Daniel Alliot iz Francije, ki je bil 28 mesecev v tem taborišču, in tretji (s hrbtom) Jean Barbier iz Francije, ki je bil interniran v tem taborišču 18 mesecev

v njihov spomin, vzbujajo v nas vedno znova prav to, kar je fašizem hotel preprečiti in za vselej uničiti v ljudeh. A to je — vest, in hkrati občutek dolžnosti do padlih žrtev, do bodočih rodov, katerim morajo biti prihranjene strahote, ki jih je preživela generacija, kateri pripadamo. Onemele žrtve pa obtožujejo stokrat bolj kakor živa beseda!« (odlomek iz govora tovariša Brejca ob odkritju tega spomenika).

Spomenik v nekdanjem taborišču pod Ljubeljem stoji. In stal bo kot trajen spomin na vse tiste grozote, katerih niti mi niti vsi svobodoljubni ljudje ne bomo nikoli pozabili, a s svojimi napori znali preprečiti povrnitev starega ali katerega novega »nadčloveka«.

Ko si je po tridnevnem bivanju v Sloveniji Daniel Alliot s svojo ženo ogledoval tudi druge kraje razen taborišča pod Ljubeljem, kjer je bil interniran (obiskal je Begunje, Drago, bolnišnico »Franjo« itd.), in ko smo ga spremili na vlak je ves v solzah dejal: »Drugo leto na svidenje! A z menoj bodo prišli še drugi

Francozi, ki prav tako kot jaz spoštujejo vaše ljudi, vašo domovino. Mi, preživeli interniranci pa ne bomo nikdar pozabili vojnega tovarištva, sklenjenega v najhujših časih...!« Čez nekaj dni pa je poslal pismo, in med drugim napisal: »Ob povratku v Francijo mi je v prijetno dolžnost, da Vam izrazim mojo hvaležnost, kakor tudi hvaležnost mojih tovarišev, francoskih internirancev z Ljubelja, tako za spomenik, postavljen v trajen spomin domoljubom, žrtva nacizma in kot simbol francosko-jugoslovanskega prijateljstva, ki že dolgo veže naše narode in katerega nobena stvar ne more omajati!«

O svečanostih pri odkritju spomenika pa so objavljali poročila tudi razni francoski časopisi, med njimi »L'est republicain« (zahodni republikanec), ki je 4. in 5. septembra razen poročila ob svečanostih pri odkritju spomenika pod Ljubeljem, priobčil tudi fotografijo spomenika.

Za prihodnje leto, ko bo ob tem spomeniku komemoracija, pa pričakujejo Tržičani precej Francozov, ki so bili internirani v tem taborišču.

B. A.

Letos je letovalo nad 6000 otrok padlih borcev in žrtev fašizma

TUDI letos so okrajni odbori ZB ob pomoči Glavnega odbora priredili za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja posebna letovanja. V treh mesecih je skupno letovalo nad 6000 otrok. In zdaj, ko so otroci spet doma, ni odveč vprašanje: so letošnje kolonije ob upoštevanju lanskih izkušenj dosegle svoj namen?

Nedvomno drži: tisti okrajni odbori, prireditelji letovanj, ki so doumeli pomen teh letovanj in ki so z ljubeznijo in odgovornostjo do teh otrok, ob upoštevanju lanskih izkušenj, pripravljali kolonije, so le-te popolnoma uspele. Težko pa bi trdili za tiste kolonije, katerih prireditelji so ali zaradi manjše prizadevnosti, morda celo površnosti, prepustili kolonije same sebi ali pa samo prosvetnim in socialnim organom. Kajti namen teh letovanj je bil mnogo globlji kot samo ta, da so bili otroci na počitnicah, na soncu, zraku, v vodi, da so bili siti in da so se svojim letom primerno razživeli in razveselili. Res, mnogo globlji, z mnogo večjo vsebino! Ti otroci so mladi ljudje, s posebno preteklostjo in sedanjim načinom življenja: otroci brez obeh ali samo brez enega roditelja. Kdo jim more v teh prilikah bolj pomagati, in kdo jih more tudi najbolj razumeti kot tisti, ki so se z njihovimi starši borili? Stari borci, člani ZB! Resnično! In otroci se, razumljivo, najbolj odkrijejo tudi tistim, ki jih razumejo. Doumeti to posebnost teh otrok, pa se pravi nanje ne pozabiti. Nanje pa ne bomo pozabili, če jih bomo spoznali, ugotovili njihove težave v sedanjem življenju, njihove socialne in zdravstvene prilike in jih napotili v bodoče poklice, njihovim značajem, stremljenjem in željam primerne. In kdo jim more najbolj živo in pristno govoriti o partizanskem življenju in NOB, v kateri so sodelovali tudi njihovi starši, kot borci, ki so to doživeli?

In kdo jih more poučiti o moralnih kvalitetah borcev, partizanov, kot samo tisti, ki je vse to doživel? In vse to naša mladina rada posluša, še bolj pa ti otroci, ki hočejo razumeti in vedeti, zakaj so njihovi starši žrtvovali življenje... Izhajajoč iz vsega tega, nam postane namen teh letovanj popolnoma razumljiv. Priznamo: ni to lahko delo, ne more pa ga opravljati vsakdo. Prav zaradi te specifičnosti vzgojnega dela s temi otroki v kolonijah je bila poverjena skrb za kolonije okrajnim odborom! Če ocenjujemo letošnja letovanja s te strani, nam postanejo marsikateri primeri nepravilnosti in nezainteresiranosti okrajnih odborov ZB za kolonije (na vso srečo redkih!) in posameznega vzgojnega kadra v kolonijah povsem razumljivi.

Kako morejo, recimo, člani okrajnega odbora ZB v Tolminu opravičiti svoje ravnanje, da so morali otroci v Cerknem čakati tri dni, dokler ni nekdo prišel tja in jim »povedal«, kaj naj »delajo«? Še slabše so ravnali v Gorici. Tako otrok, ki so letovali v Lokvah, ni v treh tednih obiskal noben član okrajnega odbora, temveč so kolonijo pre-

pustili samo socialnemu skrbstvu. Nekdo iz skrbstva pa je upravnici kolonije naročil, da je glavna njena naloga, da bodo ti otroci siti. Povsem razumljivo je zato, da otroci niso vedeli, kdo jih je poslal v kolonijo. Nekateri so dejali da socialno skrbstvo, drugi, da jih je poslala učiteljica, nihče pa ni vedel, da jim je pripravil letovanje — okrajni odbor ZB. Naj mimogrede omenimo tudi, da so spali otroci v podstrešnih prostorih tamkajšnjega hotela, ki je za vsakega zaračunalo 30 din. Ali ni bila to previsoka cena, čeprav so bili tisti prostori nezasedeni? Še nekaj je bilo opaziti v nekaterih kolonijah! Namreč, da so posamezni člani upravnega osebja kolonij vzeli s seboj tudi svoje družine, predvsem otroke. Ne bi jim bilo šketo to v največje zlo, če se ne bi nekateri pri tem zavzemali največ za svoje otroke, manj ali celo nič pa za tiste otroke, katerim so bile kolonije namenjene.

Priznati pa je treba, da so letos prireditelji kolonij uspeli vanje vključiti mnogo več otrok kot lani, čeprav bi, na primer, iz Novega mesta, Sežane itd., odšlo lahko še več otrok v kolonije. Letošnjo izkušnjo, da je treba imeti v posamezni izmeni tudi otroke približnih starosti, ne pa z velikimi starostnimi razlikami,

167 otrok iz krškega okraja je letos letovalo v Slovenj Gradcu

Otroci iz slovenjgraškega okraja so letos taborili v Lokah pri Mozirju ob Savinji

pa bo kazalo upoštevati prihodnje leto. A tudi to, da bodo šli letovat res samo otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja (letos se je namreč zaradi nebudnosti organizacije ZB vrnil v neko kolonijo celo sin nekega nemškega župana na Štajerskem).

In kakšno je bilo življenje otrok v kolonijah? O tem bi seveda najbolje in največ povedali otroci sami. Saj tudi so ob povratku, a tudi v pismih. Velja pa omeniti, da so bili obiski starih in znanih partizanskih borcev letos bolj redki. Vzrok je verjetno iskati v tem, ker so bile kolonije preveč oddaljene od središč, največ pri morju. Je pa tudi vprašanje, če se kolonije najbolj obnesejo prav pri morju. Zaradi te oddaljenosti je težava tudi s predvajanjem filmov, česar pa so si otroci zelo želeli; vendar je mnogokje ostalo le pri željah. Največkrat je otroke obiskal narodni heroj Daki. In kako so ga poslušali novomeški otroci, ki so

letovali v Kranju, celjski v Poljanah, tolminski v Crikvenici! »Se pridite, in še povejte!« so mu klicali ob odhodu in se zgrinjali okoli njega. V mnogih krajih, kjer so

letovali otroci ali pa kamor so napravili obiske, so jim pomagale tudi tamkajšnje organizacije ZB. Tako je občinski odbor ZB v Bohinjski Bistrici priredil za otroke brezplačne prevoze na izlete, stari borci iz tega kraja pa so jim govorili o zgodovini kraja in o NOB v tem predelu. Preskrbeli pa so jim tudi filmsko predstavo. Tudi borci črnomaljskega in novomeškega okraja so dobro poskrbeli za kolonijo otrok, ki je bila na njihovem področju; vodili so jih po partizanskih poteh in jih obiskovali. Novomeški otroci, ki so letovali v Kranju, so si ogledali skoraj vse tovarne v tem mestu. Pristrčno so jih sprejeli zlasti v »Iskri«, kjer so jih delavci pogostili in jim predvajali dva filma.

Vsekakor bodo ostali otrokom vtisi z letošnjega letovanja v nepozabnem spominu. Najbolj pa se bodo spominjali letovanja tisti otroci, ki so v koloniji ob prisrčnih razgovorih vzgojnega osebja in starih borcev, ki so jih obiskovali, začutili skrb tiste organizacije, katere ustanovitelji so bili tudi njihovi padli očetje ali matere. Nedvomno pa bodo imeli najlepše spomine otroci kolonij iz trboveljskega in kranjskega okraja, kajti te dve sta bili letos najboljši.

Skupina otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki je letovala ob morju blizu Reke

Za 120.000 din štipendij mesečno

Kako se čim bolj zavzeti za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, kako jih usmeriti v bodoče poklice ali šole, skratka, kako jim zagotoviti boljše bodočnost, o tem je precej časa razmišljal tudi občinski odbor Zveze borcev v Postojni. Kajti ni šlo tu zgolj za otroke iz mesta Postojne, temveč tudi za tiste, ki so raztreseni po bližnjih krajih v gozdnatih predelih, precej oddaljenih od mesta. In kar precej jih je! Saj obsega ta odbor razen mesta Postojne še tele kraje: Prestranek, Bukovje, Predjamo, Gorenje, Belsko, Studeno, Strmcu, Vel. in Mali Otok, Zalog, Hrašče in Staro vas. Razprave o tem problemu pa so slednjič rodile najboljši način za rešitev.

Čeprav je sicer od tega že precej časa, nekaj mesecev, naj omenimo, da so meseca maja s posebnimi vabili sklicali vse matere-vdove, ki imajo otroke in so jih štelili za otroke padlih borcev oz. žrtev fašističnega nasilja. Resnično, tega sestanka oz. posvetovanja so se razen ene matere udeležile vse in pripeljale s seboj še otroke. To je bil začetek, ki pa je dal mnogo napotil, kako naj bi v bodoče usmerili skrb za te otroke, hkrati pa

tudi za vdove. Matere-vdove pa so celo želele, da bi sklicala organizacija ZB podobna posvetovanja celo večkrat. Kajti spoznale so, da se ZB hoče resnično posvetiti tem otrokom in jim v okviru danih možnosti omogočiti nadaljnje šolanje ali pa usmeritev v poklice.

Kasneje je občinski odbor ZB v Postojni sklical sestanke z materami po sektorjih, kjer je dokončno ugotovil število teh otrok, a tudi njihove socialne in zdravstvene prilike ter njihove želje. Danes se lahko ZB v Postojni z doslej opravljenim delom, ki, priznamo, ni bilo najlažje, pohvali. Otroci, predvsem pa matere so spoznale resnično pomoč svoje organizacije. ZB pa danes na podlagi posebne kartoteke pozna vsakega od 59 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Že poleti so poslali 36 otrok na brezplačno letovanje k morju, v tem času pa so poskrbeli tudi za bodoči pouk zanje.

Čeprav je občinski odbor ZB v Postojni več ali manj s težavo zbral potrebna finančna sredstva za štipendije tem otrokom, so ta sredstva zagotovljena. Tako bo prejemale štipendijo za šolsko leto

1954-55 kar 43 teh otrok, v mesečni vrednosti okoli 120.000 dinarjev. Štipendije pa znašajo mesečno za posameznika od 1000 do 6000 dinarjev. Največ štipendij je za otroke, ki bodo obiskovali razne šole. Posebna komisija pri občinskem odboru ZB v Postojni, pa bo med šolskim letom skrbela tudi za pomoč tistim otrokom, ki bodo težje zmagovali pouk. Oskrbeli jim bodo potrebne inštrukcije.

Kakor pravi predsednik ZB v Postojni, tovariš Joško Bizjak, je njihov občinski odbor ZB z vztrajnim delom opravil doslej to nalogo, skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, kar dobro. Poskrbeli so za vse te otroke, začasno je problem le še za tri, pri katerih pa so nesporezumi predvsem zaradi drugega moža partizanske vdove. Ko pa bodo poskrbeli tudi za ta tri dekleta, bodo lahko mirno rekli: pri nas, v postojnski občini, je začetna naloga v skrbi za te otroke opravljena. Ni pa s tem, seveda, že zaključena.

Vzoren izlet

Organizacija ZB terena Kodeljevo, Ljubljana, je priredila 5. septembra s šoloobveznimi otroci iz vsega terena izlet v Begunje in Drago na Gorenjskem. Izleta se je udeležilo nad 300 ljudi, med temi 29 spremljevalcev, članov ZB. Upravnik bolnišnice v begunjski graščini, nekdanji mučilnici med okupacijo, je preskrbel za vse udeležence kosilo, za kar njemu in ostalemu osebju priskrba zahvala. Upravitelj tamkajšnje šole pa je udeležencem potem, ko so položili vence na lepo urejeni grobišči, govoril o partizanstvu na Gorenjskem in še posebej o tem, kako nečloveško so Nemci v tej zloglasni kaznilnici mučili zaprte Slovence.

Rado Ropič

Tudi na Stolu bo spomenik

Tudi predel Stola preko Belšice do Javorniškega rovta je med narodnoosvobodilno borbo zahteval svoje žrtve.

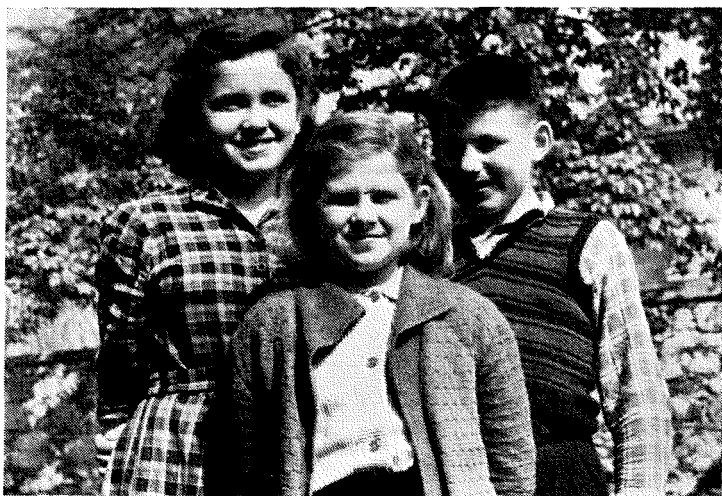

Skupina otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz občine Postojna pred Postojnsko jamo (med otroki so tudi matere)

Resnično, skoraj vsak vrh ali greben v teh gorah bi imel lahko svoj spomenik, toliko je bilo žrtev. Ni je poti v teh gorah, kjer ne bi stopila noga partizanskega kurirja, obveščevalca, ali je ne bi prehodil borec Kokrškega odreda; tu je bil nekaj časa celo sedež PNOO za Gorenjsko in OK KPS.

O tem, da bi bilo primerno postaviti spomenik na Stolu, je razmišljala tudi organizacija ZB Javornik — Koroška Bela. Ogrelj so se celo za to, da bi stal spomenik na vrhu Stola. Da ne bi bilo mogoče? Je, saj imajo v organizaciji neutrudljive tovariše, kot Tišov Lojz, Tušar Ivan in drugi. Ker pa je bilo treba ugotoviti, kje bi bil najprimernejši prostor na Stolu, je organizacija ZB povabila na Stol svoje članstvo. Naj sami odločijo, kje naj stoji spomenik! Rečeno — storjeno. Prav na vrhu Stola so si ogledali teren; sama skala. Na vrhu je tudi grob partizana Joška Kodra s Tolminskega. Visoko so mu naložili skale, vse pretežke za njegovo telo. Da, na vrhu Stola počiva, kot čuvar naše domovine, za katero je padel...

Izlet članov ZB na vrh Stola

Od leve proti desni: Mira Jakhel, Metka Slavic in Adolf Golob, otroci padlih borcev, ki so preživel letos tri mesece brezplačne počitnice v Angliji blizu Londona

je bil koristen. Sklenili so, naj spomenik stoji prav na vrhu. Tukaj bo stal, kot viden spomin naše hvaležnosti do padlih borcev. Organizaciji ZB Javornik — Koroška Bela želimo pri postavljanju spomenika čim več uspehov.

Jelka Demšar

Prva razstava je uspela

Proslave občinskih (krajevnih) praznikov, kot spomin na najbolj pomembne dni iz narodnoosvobodilne borbe, so iz leta v leto številnejše. Zanimivo pa je pri tem, da je v letošnjem letu bilo opaziti pri mnogih proslavah tudi večje posebnosti. Če so še lani največ ob takih prilikah odkrivali spomenike ali spominske plošče, prirejali improvizirane napade itd., so letos že mnogokje prirejali tudi krajevne razstave gradiva iz NOB.

Tako je bilo letos tudi ob občinskem prazniku v Trziču. Razen odkritja velikega spomenika v nekdanjem taborišču pod Ljubeljem (naj mimgrede omenimo, da so člani ZB iz tržiške občine opravili pri tem spomeniku za okoli 840.000 dinarjev prostovoljnega dela) so priredili v mestu Trziču

tudi razstavo. Čeprav je bila to prva tovrstna razstava, je popolnoma uspela.

Kar težko in preveč bi bilo podrobno opisovati, kaj vse so razstavili. Od številnih fotografij, fotografij tržiških prvoborcev, dokumentov partizanskih enot, a tudi nemških krvnikov, razna pisma, lepake, plakate, letake itd., pa do partizanskega orožja. Pozornost obiskovalcev so vzbujale tudi zastave II. bataljona Kokrškega odreda, Komande mesta Trziča in OF Trziča. Precejšen del razstave pa je bil posvečen nekdanjemu nemškemu taborišču pod Ljubeljem, v katerem so bili internirani pretežno Francozi. Številna pisma francoskih internirancev, drobni naslovi na skoraj preperelom papirju, razni predmeti internirancev (coklje,

žlice itd.), a tudi ilustrativen material in nekaj nemških predmetov, s katerimi so mučili internirance, vse to je bilo zelo skladno povezano v celoto. Številni obiskovalci so ob pogledu na bogato razstavljeno gradivo bili zelo zadovoljni. Želja večine pa je bila, naj bi bila ta razstava, v kolikor bi se jo dalo še izpolniti, stalno odprta.

In prav so imeli obiskovalci! Vendar je na to mislila že tudi organizacija ZB iz Trziča, ki je skupaj z Muzejskim društvom dala pobudo za to razstavo. Sicer pa pripraviti tako razstavo, ob kateri naj bi obiskovalci dobili določeno sliko o NOB tega kraja, ni tako preprosta stvar! To razstavo so pripravljali polna dva meseca, pa jim je uspelo razstaviti komaj eno tretjino gradiva, ki ga imajo. Zdenko Lavička, Milan Batista, Franc Jagodic, Vido Drobnič in Vlado Peraič — ti so bili glavni delavci, ki so pripravljali razstavo. Razen njim pa gre pohvala za razstavo še drugim.

In kako je ZB v Trziču došla želje obiskovalcev, naj bi postala to stalna razstava? Pravilno in pozitivno! Vprašanje je le prostorov. Z dobro voljo pa bodo tudi to uredili in — obljubili so že v jeseni — odprli stalno razstavo.

Nad 7500 zgodovinskih predmetov

»Vsakokrat, kadar znova obiščem Notranjski muzej v Postojni, vselej opazim med razstavljenimi predmeti nekaj novih, nekaj posebnih. In muzej obiskujem rad in čestokrat...« Tako nekako je neki obiskovalec oddelka NOB v Notranjskem muzeju v Postojni zapisal v knjigo vtisov o Muzeju. In res je tako!

Iz skromnih začetkov je zraščel Notranjski muzej, zdaj pa ga zaradi dokaj obširnega razstavljenega gradiva upravičeno štejem med prave muzeje, med tiste, ki so pa na Primorskem, pa gotovo med prve. Ta oddelk hrani danes že nad 7500 raznih predmetov iz narodnoosvobodilne borbe, vmes pa tudi predmete iz časov italijanske okupacije (od 1919. do 1943. leta). Samo letos je Muzej pridobil okoli 1000 novih predmetov, med katerimi je zlasti dragoceno blago (nekakšna zastava), s katerim je bil ovit 25. junija 1944. leta govorniški oder v Zg. Branici pri Vipavi. Nadalje so letos zbrali in razstavili precej partizanskih štampiljk, brošur, letakov, plakatov itd. Muzej hrani zdaj tudi zastavo, ki so jo 1944 pridobile ženske na prvi pokrajinski konferenci SPZZ na Štjaku. Med redkimi oz. edinimi dokumenti so tudi originalni načrti oz. zemljevidi enot IX. korpusa v borbah za osvoboditev Trsta 1945. leta.

Povsem razumljivo je, da vsega gradiva iz NOB Muzeju v Postojni le še ni uspelo dobiti. Važno pa je pri tem, da Muzej vsaj ve, koliko približno in kje je še raztreseno ali vsaj začasno shranjeno tako gradivo. Mnogo bolj bi seveda pri tem pomagale organizacije ZB, čeprav že sedaj delajo. Saj posveča vso pozornost Muzeju tudi okrajni odbor ZB; predvsem agitacijsko za zbiranje gradiva, letos pa je prispeval tudi 15.000 dinarjev. Muzej oziroma oddelk NOB Notranjskega muzeja v Postojni pa je vsekakor pridobil s tem, da je preuredil posebno sobo za ta oddelk, in je s tem ločen od etnografskega oddelka. V nedeljo, 3. oktobra, so v okviru »Tedna muzejev«

ob navzočnosti oblastnih in političnih zastopnikov odprli oddelk NOB v posebni preurejeni sobi. Priznajmo, ta oddelk je zdaj mnogo bolj pregleden, kakor je bil v prejšnjih prostorih.

Muzej, kar velja sploh za vse, pa ni samemu sebi namen! Naj ljudje vidijo razstavljene predmete, naj na njih ocenjujejo našo preteklost. Skratka: Muzej mora biti odprt za javnost. S tem se v Postojni lahko pohvalijo! Ne samo domačini, celo tujci, ki obiskujejo Postojno (Postojnska jama!), se mimogrede ustavijo v Muzeju. Lani je imel Muzej dobrih 7500 obiskovalcev letos pa bo ta številka narasla na — 10.000. Letos pa je bilo tudi precej skupinskih obiskov, predvsem šolskih. 11. avgusta so obiskali Muzej tudi otroci, ki so bili na pohodu. Takole so napisali: »...42 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja na pohodu po poteh partizanskih brigad, si je ob razlagi tovariša ravnatelja Muzeja z velikim zanimanjem ogledalo Muzej...«

Neki obiskovalec je v spominsko knjigo napisal tudi te-

le vrstice: »Želim dosti uspehov pri nadaljnjem razvoju našega Muzeja, ki naj vedno uči in vzgaja mladino.« Še mnogo je zanimivih posvetil iz knjige vtisov, pa naj za konec objavimo še tele stavke: »Učenci in učenke osnovne šole Št. Vid se zahvaljujemo za ogled in prisrčen sprejem ter razlago ob razstavljenih predmetih. Kolikor bo v naši moči, Vam bomo z zbiranjem zgodovinskih predmetov še mi pomagali. Prihodnje leto pa na svidenje še z ostalimi učenci!«

Prepričani smo, da otroci iz Št. Vida ne bodo ostali samo pri besedah, temveč mislijo resno! Pač pa, da bo prihodnje leto upravnik Muzeja, Leo Vilhar, z veseljem povedal, da so ne samo otroci iz Št. Vida, temveč tudi otroci iz drugih šol zbrali že precej gradiva in da je zdaj razstavljeno v muzejskih vitrinah v Postojni.

B. A.

Prehitro je minilo...

Ne samo tako, še drugače so dejali otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz postojnskega okraja, ki so letovali v letošnjih počitnicah. Resnično, mnogo prisrčnih in iskrenih besed so izrekli ob slovesu, toda vse so bile izraz

Skupina otrok padlih borcev iz Bele krajine, ki so letovali meseca avgusta v Tolminu

hvaležnosti do organizacije ZB, ki jim je omogočila letovanje. Sicer pa — drugo leto poleti spet na svidenje!

Letos je okrajni odbor Zveze borcev v Postojni poslal na letovanje 344 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Največ jih je bilo v Njivicah in Vrbniku na otoku Krku, nekaj pa tudi v Savudriji, Avstriji itd. Letovanje je bilo organizirano v dveh iz-

menah, vsaka izmena pa je trajala 21 dni. Najbolj so bili otroci zadovoljni z letovanjem na morju, kar je tudi povsem razumljivo. Skoraj vsi, ki so bili na morju, so se naučili tudi plavati. Tisti, ki so bili na Vrbniku, pa so celo navezali zelo pristržne stike z otroci iz tamkajšnjega kraja. Otroci so bili zelo veseli tudi obiskov članov okrajnega odbora ZB v Postojni.

Pred III. kongresom ZB NOV Jugoslavije

Zveza borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, ki šteje nad 1.400.000 članov, stoji pred svojim III. kongresom, ki mora biti po Statutu sklican najkasneje meseca aprila 1955. Prav tedaj bo štiri leta, odkar je bil II. kongres. In ta štiri leta so bila čas intenzivnega in plodnega dela organizacij ZB; vsekakor bo III. kongres potrdil tudi dosežene uspehe v teh letih.

III. kongresu bo prisostvovalo razen članov Centralnega odbora tudi 600 izvoljenih delegatov iz vse države. Volitve za delegate bodo neposredne; izvoljeni bodo na okrajnih zborih organizacij ZB, meseca decembra letos in januarja 1955. Tako bo na vsakih 2340 članov izvoljen en delegat. V vsakem primeru pa bo zastopan iz tistega okraja, kjer ni nad 2000 članov, tudi en delegat.

Za začetek priprav na III. kongres je poslalo predsedstvo Centralnega odbora ZB posebno pismo vsem republiškim Glavnim odborom, v katerem je med drugim omenjeno, da bodo zaradi boljših priprav na kongres sklicali meseca decembra letos tudi plenum Centralnega odbora. Še pred plenomom pa naj bi vse organizacije ZB razpravljale o eventualnih spremembah in dopolnitvah dosedanjega Statuta. V ta namen so tako pri Glavnih, kakor tudi pri okrajnih odborih ZB, sestavili posebne komisije, da bodo zbrale vse predloge svojih organizacij glede izmenjave oz. dopolnitve dosedanjega Sta-

tuta. Pri teh dopolnitvah gre predvsem za novo vsebino dela, strukturo odborov, sprejemanje v članstvo itd. Hkrati pa je treba v okviru vse države določiti tudi datum za »Dan borcev«, to je za praznik vseh bivših borcev v naši državi.

Spomenik evropske vrednosti

Spomeniška dejavnost organizacij Zveze borcev — torej postavljanje spomenikov in spominskih plošč — zavzema vse večji obseg. Saj skoraj ni večjega občinskega praznika ali proslave, kjer ne bi odkrili nov spomenik v spomin na NOB ali novo spominsko ploščo posvečeno padlim borcem. Doslej je v Sloveniji postavljenih okoli 260 spomenikov, med katerimi je okoli 40 takih, ki imajo spomenike z vlitimi figurami. V letošnjem letu so postavili 26 novih spomenikov, za 49 novih pa so že tudi odobreni načrti. Med najkvalitetnejše spomenike sodi vsekakor letos odkrit spomenik v nekdanjem taborišču pod Ljubeljem, delo prof. arh. Borisa Kobeta. Številni arhitekti, ki so si ogledali ta edinstveni spomenik, med njimi tudi nekaj tujih umetnikov, upravičeno zatrjujejo, da ima ta spomenik zaradi umetniške kvalitete evropsko vrednost.

Število spominskih plošč je v letošnjem letu narastlo na okoli 292 (spomnimo se Bele krajine, kjer so letos ob 22. juliju odkrili nad 20 plošč).

Sodeč po številkah, ki nam

govore o doslej postavljenih spomenikih in spominskih ploščah, bi pravzaprav upravičeno dejali, da je spomeniška dejavnost v Sloveniji najboljša. Toda popolnoma ne, če upoštevamo, da vsi spomeniki niso taki, kot bi morali biti. Preveč je namreč tako imenovanih »divjih spomenikov«, katerih umetniško vrednost ni ocenil nikak strokovnjak, oziroma so bili taki spomeniki postavljeni brez odobritve načrta. Skratka, z željo, da bi tu ali tam imeli čimprej spomenik, prav zaradi naglice ne zapajo delo strokovnjaku, so pa tudi primeri, da razni nestrokovnjaki, zlasti domačini, prevzamejo kiparska ali arhitektonska dela. Rezultat takih nenačnih opravil, nestrokovnjaške obdelave in brez strokovne ocene, pa so seveda slabi spomeniki, ki nikakor ne delajo časti naši borbi, še manj pa seveda umetniški vrednosti. Čeprav je takih primerov sicer v zadnjem času manj — kajti posebna komisija strogo pazi, da je načrt za vsak spomenik prej odobren — se še pojavijo.

Brez pomanjkljivosti in napak pa niso niti spominske plošče. Na primer: mnoge so vzdane na slabih mestih, so previsoko ali prenizko, imajo slabe črke, napisi so nepravilno sestavljeni, celo s slovničnimi napakami, a tudi to, da so besedila nepravilno sestavljena. Spominske plošče, ki imajo zbledle napise, pa vsekakor ne delajo nikake časti tistim, ki so jo vzdali, niti tistim, ki so jih sprejeli v varstvo.

K spomeniški dejavnosti štejemo tudi urejevanje grobišč, katerih je v Sloveniji precej, žal med njimi precej tudi neurejenih. K tej dejavnosti pa sodi še obeleževanje zgodovinskih krajev in raznih objektov iz NOB (partizanskih taborišč, bunkerjev, zgradb, kurirskih postaj in pod.). Kot gre na eni strani za to, da nekatere teh objektov obnovimo, gre tudi za to, da skoraj vse ohranimo vsaj na fotografem papirju. Zato ne bi bilo napak, da bi fotografirali vsaj vse tiste objekte, ki razpadajo in jih tudi v bodoče ne bomo obnovili.

Partizanska dobra volja

DVE STROJEVODJEVI BLIŽNJICI

DEVETNAJSTEGA junija 1944 so vse tri brigade XIV. divizije odšle v akcijo na železnico Celje–Maribor. Prvič po februar-skem pohodu smo se spet pojavili okrog Kamne Gore, Slemen, Dramelj in jo Svabom pošteno zagodli. Šerčerjeva brigada je porušila predor Lipoglav, uničila nad 500 metrov proge in delno uničila orožniško postojanko v Žičah, kjer je zaplenila mnogo orožja in opreme. Hkrati je Tomšičeva brigada zavzela viadukt pri Zbelovem, ga minirala, eksploziv pa je zgorel. Zidansko-va brigada pa je minirala predor in viadukt v Hudi Luknji. S temi akcijami je bila Nem-cem mesec dni onemogočena uporaba štajerskih železnic. Predor Lipoglav je bil šele po 28 dneh toliko popravljen, da so lahko vozili samo po enem tiru. Ko je Šerčerjeva dober teden kasneje uničevala progo med Vuzenico in Trbojami, so brigadni minerji zaustavili lo-komotivo, ki je prisopihala iz Maribora, in vprašali stroje-vodjo, kam gre.

»V Zidani most,« je resno povedal strojevodja.

»Saj to vendar ni smer za Zidani most,« so se čudili mi-nerji.

Strojevodja si je obrisal pot-no čelo in po krajšem premol-ku nadaljeval: »Odkar ste po-rušili Lipoglav in Hudo Luk-njo, imamo zvezo z Zidanim mostom preko Celovca, Jese-nic in Ljubljane...«

»Torej potujete po bližnji-ci!« so se zasmejali minerji.

Lokomotivo so nato zrinili na most in vse skupaj zamini-rali ter s strojevodjo zbijali šale, ki je moral po bližnjici v partizane...

Mihael Butara-Aleks

POSEBNA VEČERJA

Nekoč so se partizani na Moravškem za hrano razdelili po hišah. Po vsakem obroku so se shajali in se na dolgo pogovarjali o dobrotah, ki so jih bili deležni. V neki hiši so

partizanu Mozgecu pripravili za večerjo zmečkan krompir in pinjeno mleko. Mozgecu je bila, razumljivo, taka večerja zelo všeč. Na koncu je postrgal še skledo, da je ni bilo treba niti pomivati, nato pa je vesel stekel k tovarišem.

»Kaj si jedel?« je vprašal partizana Rajka.

»Žgance!« mu je odvrnil ta.

»Meni pa so pripravili zmeč-kano mleko in pinjen krom-pir,« je hitel pripovedovati Mozgec...

DOBRI PEVCI

V začetku okupacije Italijani nekaj časa niso mogli pre-hvaliti muzikalčnosti Dolenj-cev tam okoli Novega mesta, češ kar čudovito je, kako hitro so se navadili peti »Giovine-zzo«. To je trajalo toliko časa, dokler Lahj niso dobili v te kraje rojaka, ki je razu-mel tudi slovenščino in jim razodel, da Dolenjci sicer res pojejo »Giovinezso«, toda na slovensko besedilo: »Naša mlačka mlade imela, enkrat štiri, enkrat pet...«. Potem pa je nekaj posebno »muzika-ličnih« Dolenjcev namesto po-hvale dobilo — arest.

IZ ODSEKOV...

Frančku je gigantski na-hrbtnik segal daleč čez glavo, odlagal pa ga ni nikdar, tudi ne, kadar je stregel kuharju ali si tešil nenasitni tek. Nekoč sem bil priča, ko je skrivoma razlagal svoje orožarske pri-

pomočke: razdrt in v culo po-vit angleški plašč, vrečo aj-dove moke, dva hleba rže-nega kruha in klešče za pobí-janje uši...

*

Ko smo se tisto zimo prebi-jali iz Sentandraža na Paški Kozjak, se je sicer nemoteno gibanje glavnine nenadoma ustavilo. Grem naprej in vidim: štabni administrator Franček št. 2 pleza po tre-buhu čez cesto ter pred sabo poriva pisalni stroj. Vsakokrat, ko počí strel ali zadrždra rafal za precej oddaljenim robom, ki ga varno varujejo naši borci, administrator bliskovito rakavo pohiti nazaj, pisalni stroj pa pusti sredi ceste. Ostali »odseki« pa z zadržan-im dihom sledijo njegovemu junaštvu...

PET HČERA BI RAD IMEL

Neki kmet na Notranjskem je pozimi leta 1944 (na osvo-bojenem ozemlju) tožil sosedu o svojih križih in težavah. Med drugim je dejal:

»Hudo mi je, da nimam no-bene hčere. Kako bi bil vesel, ko bi imel vsaj pet hčera, pet lepih deklet!«

»Zakaj?« ga začudeno vpra-ša sosed.

»Če bi imel pet hčera, pet lepih deklet, bi se mnogo par-tizanov sukalo okrog njih. In skoraj vsak, ki bi se ustavil v naši hiši, bi mi dal kakšen čik. Tako sem pa kar naprej slabe volje in kar naprej premiš-ljam, kako bi bilo lepo, če bi imel pet hčera, pet lepih de-klet.«

Naročniki – preberite tudi tole!

Zdaj poteka že zadnje četrletje letošnjega leta, toda med našimi naročniki je še nekaj takih, ki niso plačali naročnino niti za prvo četrletje. Razen teh so pa celo nekateri, ki nam dolgujejo še vso lanskoletno naročnino. Zato vse naše naročnike, ki nam dolgujejo zaostalo naročnino, naprošamo, da le-to čimprej poravnajo. Da pa jim bo to lažje, smo v drugi polovici septembra in v oktobru poslali vsem dolžnikom opomine s položnicami z navedbo dolžnega zneska.

Naročniki, ne pozabite poravnati dolga, temveč izpolnite položnice z natančnim naslovom in jih čimprej odpošljite. Vedite, da uprava zaradi morebitnih zaostankov, ki jih imajo naročniki do nje, ne more sproti poravnati račune, ki nastanejo pri izdajanju revije (klišeji, papir, poštnina, tiskarna in drugi upravni stroški). Naj še omenimo, da bomo vsem naročnikom, ki so prejeli revijo že lani, pa dostej še niso poravnali lanske naročnine in le-te ne bodo poravnali vsaj do 30. novembra 1954, morali revijo z Novim letom ustaviti. Letošnjo naročnino pa naj poravnajo najkasneje do 31. decembra letos.

Cenjeni naročniki, prepričani smo, da ne boste pozabili plačati morebitno zaostale naročnine, hkrati pa, da boste ostali še vnaprej naši zvesti naročniki.

Uprava revije »Borec«

BOREČ

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 11 • Letnik VI • November 1954

Ob zgodovinskem dnevu

Še deset let ni minulo od tedaj, od tistega časa, da smo popolnoma zadihali v svoji osvobojeni in svobodni domovini, od tedaj, ko smo za vselej zaprli vrata svoje domovine vsem okupatorjem in izdajalcem slovenskega in jugoslovanskih narodov. Da, zaprli jim vrata za vedno, ker ljubimo, cenimo in znamo braniti svojo svobodo, svojo domovino. Niti deset let ni minilo — toda že pred več kot desetimi leti smo v knjigo naše zgodovine zapisali še nov pomemben, zgodovinski datum: rojstvo naše republike — Federativne ljudske republike Jugoslavije. Bilo je to 29. novembra 1943. leta v Jajcu na II. zasedanju AVNOJ... In ko danes, po enajstih letih, listamo po tej naši zgodovinski knjigi, se pred našimi očmi zgrinjajo tisoči in tisoči dogodki in podobe iz preteklosti... Iz tistih dni nazaj, ko je bila že samo vsaka bolj glasno izražena misel ali beseda o svobodi, o boljšem življenju, kaznovana z ječo, trpljenjem ali strelom. Iz tistih dni nazaj, ko

so hoteli okupatorji z bajoneti, požiganjem, preseljevanjem, ropanjem in pobijanjem iztrebiti jugoslovanske narode. Iz tistih časov nazaj, ko so se jugoslovanski domoljubi zbirali in zbrali okoli svojih revolucionarjev, prekaljenih pod vodstvom Komunistične partije, da se, čeprav sprva goloroki, za ceno svojih življenj upro nasilju, krivici in brezpravnosti. Iz tistih časov nazaj, ko je narodnosvobodilna vojska Jugoslavije pod vodstvom tovariša Tita tolkla sovražnike v naši okupirani domovini in s tem pripravljala tla za vse naslednje velike

dni... In prišel je naš veliki dan: 29. november. Naš zgodovinski dan, naš praznik. Ne, to ni dan, da bi se mu naši ljudje klanjali, kakor so se nekoč v starih časih klanjali svojim kamenitim božanstvom! Ne! Zakaj to je dan, v katerem se je dokončno izrazila pravilna pot revolucionarnega dela in misli vseh jugoslovanskih narodov. Da, to je tisti dan iz naše zgodovine, ki je jamčil, da bo po krvavi borbi za

obstoj tudi naša bodoča pot temeljila na revolucionarnih izkušnjah. Resnično: 29. november je tisti dan v zgodovinski knjigi naše revolucionarne poti, kateremu je bila podlaga prelita kri revolucionarjev in partizanov ter borcev v narodnoosvobodilni borbi. In ta kri, ta dragocena ljudska kri, ki je bila prelita v potokih, je končno rodila ta zgodovinski dan — rojstvo nove Jugo-

slavije... Enajst let je minilo od tega zgodovinskega dneva. Enajst let! In Federativna ljudska republika Jugoslavija, zasnovana na zgodovinskem zasedanju v Jajcu 29. novembra 1943. leta, je na tamkaj sprejetih sklepih napravila od tedaj do danes dolgo pot. Naša pot pa vodi dalje, v srečnejšo in lepšo bodočnost. In na tej poti stojimo tako trdno, kakor smo stali doslej!

Tiskarna je bila izdana

Februarja 1943 se je po Ljubljani kot blisk raznesla vest, da so kvesturini tik ob svojem strašnem brlogu, ob glavni kvesturi v Ljubljani, odkrili ilegalno partizansko tiskarno Toneta Tomšiča. Vsakdo, ki je to izvedel, je najprej z zadržanim dihom vprašal, če so Italijani v tiskarni koga zajeli. Ko je slišal, da so naši prazno tiskarno, so se oči zasvetile od zadovoljstva in mnogo zavednih ljudi je ponosno pristavilo: »Da le niso nikogar zajeli. Tiskarno pa si bodo postavili novo!« Le malokdo je takrat izvedel kaj točnejšega o tem, kako sva se s Srečkom Pleškom rešila iz bunkerja. Meni pa se je pobeg iz obkoljene in zastražene tiskarne vtisnil tako globoko v spomin, da ga ne bom nikdar pozabil. (Objavljamo prispevek tovariša Rudija Buriča-Bura, ki je del gradiva za »Ljubljanski zbornik iz NOB«.)

ŽIVLJENJE v bunkerju je bilo zelo težavno in škodljivo zdravju, posebno zato, ker bunkerja zaradi varnosti po dolge tedne ni smel nihče zapustiti. Tisto soboto pred »provalo« tiskarne je šel Srečko Pleško iz bunkerja, da se po dolgem času

naučije svežega zraka, tovariš Janez Štrekelj pa je šel nekaj dni pred tem na politično delo. Jaz sem bi takrat že tako »težek« ilegalec, da tiskarne nisem smel več zapuščati. Ker ob nedeljah v knjigovoznici niso delali, sem ostal čez nedeljo v tiskarni popolnoma

sam. V soboto pred »delopustom« mi je Olga Verbič, ki je delala v knjigovoznici, prinesla golaž, kruh, sir in svežo vodo. Potem so odšli in zaklenili knjigovoznico.

V noči od nedelje na ponedeljek sem spal v majhnem prostoru nad našim bunkerjem. Prebudilo me je neko čudno ropotanje, ko da bi nekdo blizu vhoda v knjigovoznico kopal s krampom. V strahu sem čakal, kaj bo. Toda kmalu je vse utihnilo.

V ponedeljek ob sedmih zjutraj, ko so prišli delavci v knjigovoznico, sem jim takoj poročal, kaj sem doživel. Prepričali so me, da sem se zmotil, ker ni bilo nikjer nič razkopanega.

Orog osmih je prišel tudi Pleško. Brž ko so se za njim zaprla skrivna vrata v bunker, je pred nama zažarela rdeča luč. Nevarnost! Onemela sva in gledala v rdečo svetlobo, ki naju je svarila. Splazil sem se k linici in prisluškoval. Iz knjigovoznice sem slišal italijansko govorico in odmev tujih trdih korakov. Tiho sem se vrnil k Plešku in mu šepnil skoraj brez glasu: »Italijani!« Z njegovih usten sem skoraj bolj razbral kot slišal odgovor: »Paničar!« Toda tudi njemu je lil pot s čela. Ugasnila sva navadno luč in strmela v rdečo signalno žarnico, ki je strahotno svetila v temo. Tiho, da bi se slišal utrip srca, sva sedela in čakala, kdaj bo ugasnila. Toda luč je venomer svetila. Največja nevarnost! Stroga pripravljenost! Celo najstrožja!

Dušan Mevlja:

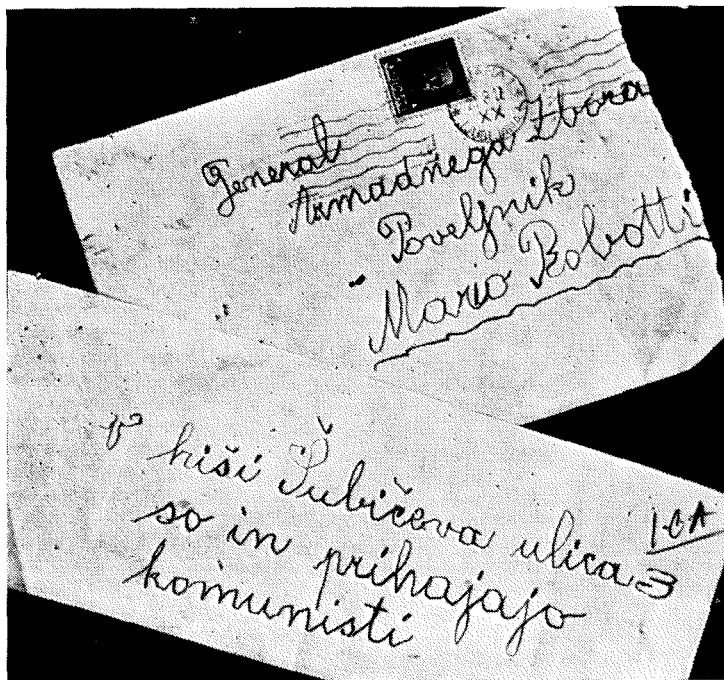
Racije

(1942)

*Nenadoma odpro se s treskom duri.
Pred mojim nosom cev pištole niha.
Predrznost policijska me razburi.
Povprašam za pravico. Ta je tiha.*

*Pravice ni, je le orožje hladno.
»Avanti!« Porogljiv nasmeh.
»Addio!«
Za spremstvo četo glej paradno.
Tako vsak dan v ječe nas lovijo.*

*Komu na čast? Imperiju? Državi
tatinski? Nas ne boste! Mi smo
mladi,
uporni in podobni divji lavi.
Udari po razbojniški čeladi!*

Fotografija originalnega anonimnega pisma, na podlagi katerega so začeli italijanski fašisti iskati tiskarno Toneta Tomšiča

Zdaj se je tudi Pleško splazil do linice. Čez čas mi je šepnil: »Res so Italijani!« Nisem si mogel kaj, da ga ne bi zbodel: »Ali nisi zdaj tudi ti paničar?« Pleško je zbadanec namerno preslišal. Pretila je nevarnost, da vsak trenutek odkrijejo bunker in morala sva misliti le na to, da se rešiva. Pleško je začel razvijati načrt za pobeg; dogovorila sva se vse do najmanjše podrobnosti. Niti na to nisva pozabila, v katero smer bova gledala, ko bova že na ulici.

Pleško je vzel dva revolverja. Roke so se mu tresle, ko ju je zelo natančno očistil in nabasal. V vsakem revolverju je bil šaržer z osmimi naboji, en naboj pa je bil v cevi. Potem je Pleško zlezal v gornji prostor. Na mizo je postavil stol, pod njega pa krpe, da ni bilo niti najmanjšega ropota. V zgornjem slepem prostoru je spravil v žepe tajne dokumente, ki jih sovražnik ni smel dobiti, ker bi s tem prišli v nevarnost ilegalci, katerim so bili namenjeni. Za

Pleška je bil položaj še neprijetno težji kot zame. Meni je šlo le za življenje, Plešku pa še za mnogo več. On je poznal vse naše sodelavce, vse kurirke in druge ljudi, ki so hodili k nam in vse javke, kjer se je zbirala pošta in drugi material za našo tiskarno. Vse te je bilo treba obvestiti o »provali« in jih opozoriti, naj ne hodijo v knjigovезnico. Tudi dokumente, ki jih je hranil Pleško, je moral spraviti na varno. Ne samo zaradi naju samih! Zaradi vseh teh ljudi sva morala priti živa iz bunkerja!

Skozi okno zgornjega prostora je Pleško ocenil, kakšen je položaj na dvorišču, preko katerega je vodila za naju edina pot v svobodo. To je bilo dvorišče velike stavbe na vogalu Veselove in Valvasorjeve ulice, na katerega so gledala tudi okna italijanske kvesture.

Pleško se je kmalu vrnil k meni. Oba sva prisluškovala ob linici in si potem šepetala, kaj sva slišala. Tako sva drug drugega kontrolirala in si

ustvarila jasno podobo dogodkov v knjigovезnici, v kateri so že gospodarili Italijani. Bila sva popolnoma prepričana, da ne smeva zamuditi niti minute več. Odločila sva se za pobeg za vsako ceno.

Zlezla sva v zgornji prostor; najprej jaz, za menoj Pleško. Takrat — nekaj po deveti uri — sva videla skozi megljo, ki je ležala nad mestom, da stojita na Veselovi ulici dva kvesturina s psom. Gledala sta naravnost proti oknu zgornjega prostora, za katerim sva midva čakala na odskok. To naju je zmedlo. Ugibala sva, če gledata kvesturina proti nama slučajno, ali zato, ker vesta, da se tam skrivava midva. Megla, ki bi bila lahko zavarovala najin pobeg, se je dvigala in midva sva postajala nestrpna. Kvesturina sta šla po ulici navzdol in kmalu sta nama izginila iz vida. Že sva hotela skočiti skozi okno po natančno dogovorjenem načrtu, ko je prišla skoraj tik pod najino okno neka gospodinjska pomočnica stepat preprogo. Spet sva morala čakati. Medtem sva z veliko žalostjo gledala, kako megla izginja. Čudno! Nikdar prej in nikdar slej nisem opazil, da se megla lahko dviga tako hitro.

Natančno ob četrtna enajst je pomočnica odšla. Kvesturinov ni bilo na spregled. Hitro sva se obula. Pleško je od znotraj odprl okno in jaz

Srečko Pleško

Rudi Burič-Buro

sem se spustil z višine kakih štirih metrov na tla. S konicami prstov sem se oprijel okenske deske, da bi si na ta način znižal odskočno višino. Revolver sem imel v rokavu. Spustil sem se in že sem se znašel na tleh. Po nesreči sem priletel ravno na rob med betonom in gramozom in si pri tem poškodoval desno nogo v stopalu. Toda nisem se vdajal bolečinam. Vsega me je pr vzelo to, kar moram storiti. Če danes pomislim nazaj, se mi zdi, da to nisem bil jaz, ampak neki stroj, ki je delal popolnoma mirno in z neverjetno natančnostjo. Mehanično sem takoj, ko sem se pobral, stegnil roke, da bi po dogovoru ujel Pleškovo aktovko. Niti za hip mi ni prišlo na misel, da bi me kdo s kvesture lahko videl. Mislil sem samo na trenutno najbližjo nalogo. Skozi rahlo meglico sem videl Pleškove roke, potem pa svetel predmet, ki je prihajal proti meni, aktovko. Noben drug trenutek tistega jutra mi ni ostal tako živo pred očmi, kot tisti, ko sem čakal na aktovko in ko je padala proti meni. Še celo trenutek, ko sem se zavedel, da gre zdaj za življenje ali smrt, je v mojem spominu mnogo bolj medel. Aktovko sem dal takoj pod pazduho in šel počasi ob robu hiše čez dvorišče. Že pri prvih vežnih vratih me je Pleško dohitel. Načrt je bil tako natančno dogovorjen in tudi iz-

veden, da Pleško ni niti pozabil za seboj zapreti okno. Ko je visel z rokami na robu okna, je potegnil za vrstico, ki jo je prej navezal na okensko krilo in s tem je okno vsaj prislonil, če ga že ni mogel popolnoma zapreti.

Najin edini izhod je bila ograja, ki je zapirala dvorišče proti Veselovi ulici. Vsi izhodi hiš na Valvazorjevi in Veselovi ulici so bili zastraženi in nihče ni smel v hišo ali iz nje. Tudi ograja je bila zastražena; toda tam je bilo kljub temu več možnosti za pobeg. Ograja je bila narejena iz okroglic, ki so bile zgoraj priostrene. V njej so bila dvojna vrata, ena za pešce, druga za vozove, toda obojna so bila zaklenjena. Pogledal sem čez plot in videl oba kvesturina, ki sta prej stražila pred ograjo. Stala sta s hrbtom proti nama ob vhodu v italijansko motilno radijsko postajo, kjer se je njun pes, ki bi moral loviti »bandite«, igral z mačko. Izkoristila sva ugodni trenutek: Pleško je prvi preplezal ograjo. Jaz sem mu podal aktovko, nato pa sem mu, kar se je dalo naglo, sledil. Z nekaj koraki sem ga dohitel. V diagonali sva prečkala sedanjo Veselovo in Prešernovo ulico. Hodila sva, kot sva se dogovorila, ta-

ko da sva drug drugemu krila bok: jaz na desni strani in sem gledal proti levi, Pleško pa obratno. Hodila sva počasi, da je moral vsak dobiti vtis, da se mirno pogovarjava. Na vogalu Veselove ulice sem se neopazno ozrl. Pes je z glasnim laježem napadal ograjo, kjer je čepela mačka. Oba kvesturina sta bila tako zaverovana v ta prizor, da se jima še sanjalo ni, da sva midva kakih trideset metrov za njunim hrbtom preplezala ograjo.

Ko sva prišla na drugo stran Prešernove ulice, sva pazila na to, da sva hodila čim bliže vežnih vrat, skozi katere bi v primeru potrebe ušla, da bi zamešala sled. Revolverje sva držala v roki in jaz sem z mezincom tako krčevito zapiral cev, da me je še nekaj dni za tem bolel. Sklenila sva, da bova v skrajnem primeru streljala, da si bova tako izsilila pogoje za pobeg. S Prešernove ulice sva zavila v Erjavčevo, od tam pa čez progo in križem po ulicah in uličicah, dokler nisva prišla v Rožno dolino k Pleškovemu bratu, kjer sva se za trenutek ustavila. Nato sva obiskala vrsto družin v Rožni dolini, pri viški cerkvi, pri Milarni in nazadnje še v Trnovem. Zakaj sva naredila vso to pot? Vse družine, pri ka-

Pogled v notranje prostore ilegalne partizanske tiskarne Toneta Tomšiča v Ljubljani

terih sva se oglasila, so imele javko za našo tiskarno ali pa so bile kako drugače povezane z nami. Vse je bilo treba obvestiti o »provali«. Pleško pa je vse te ljudi tudi organiziral, da so kot mrtva straža »obkolili« širšo okolico tiskarne in da so pravočasno opozorili vse ljudi, ki so bili namenjeni v tiskarno oziroma v knjigovoznico.

Ko sva v Trnovem odložila revolverja, mi je rekel Pleško: »Zdaj pa se nekam zabij!« Šele po teh preprostih besedah tovariša, s katerim sva se odločila za boj za življenje, sem se zavedel, da sem rešen. Bilo mi je, kot da je vsa teža padla z mene. Po skrbno izbrani

dolgi poti sem šel preko Rakovnika v Novi Vodmat, kjer sem imel znanca. Tam sem se za nekaj dni »zabil«. Ko sem čutil, da sem varen, so se sprostili živci, ki so bili prej prekomerno napeti in nastopila je taka živčna reakcija, da sem se tresel po vsem životu. Temu pa je sledila velika sreča nad rešitvijo. Saj nisem bil rešen samo jaz! Rešen je bil tudi moj najžejši sodelavec Srečko Pleško, pa tudi vsi ostali so bili pravočasno obveščeni! Edino tovariš Kariz je imel smolo, da je padel naravnost v zasedo, še preden sva midva zapustila bunker.

Rudi Burič-Buro

Spopad med partizani

Pričujočo vedro črtico je pred kratkim napisal avtor na poseben željo nekega uredništva, ki pa je stvar brez pisčevega dovoljenja objavilo močno okrnjeno. Po priporočilu tovarišev, ki so prebrali izvirni rokopis, objavljamo delo v celoti že zato, ker z redko pristnostjo popisovanja osvetljuje veselo razigranost, kakršna je vladala na osvobojenem ozemlju Zg. Savinjske doline poleti 1944.

Uredništvo

VTIHO jutranjo sinjino je zavel prijeten duh po senu. Od dežja oprana in umita narava je bila sveža in opojna; dihala je globoko. Grički so se kopali v zlatem sijaju jutranjega sonca, Mozirske planine pa so bile polne skrivnostnega šepetanja košatih gozdov. Z Dobrovelj je pihljala lahna sapica in božala zagorela lica deklet, ki so brkljala po polju in pripravljala zemljo za jesensko setev.

Po opravljenem delu so se vaščani in partizani zbirali na vasi ter si s kramljanjem in pesmijo krajšali čas pozno v noč. Ej, prelepa partizanska pesem! Spremljala nas je na vseh pohodih, nam lajšala trpljenje in polnila srca z neomajnim upanjem in vero v zmago.

Bilo je lepo jesensko jutro 1944. leta. Zgornja Savinjska dolina je bila že osvobodjena, borci udarnih brigad in partizanskih odredov pa so še vedno bili boj z Nemci.

Takrat sta hitela po cesti iz Rečice proti Ljubnem dva postavna partizana. Sta morda

to divizijska kurirja? Ne! Morda komandant in komisar? Tudi ne! Obveščevalca ali kulturnika? Kje pa! Temveč? To sta bila intendant XIV. divizije Franci Puterle-Cure in načelnik zveze XIV. divizije Miro Šerčer-Seri. Njuna pot je vodila na Ljubno, na sestanek v IV. operativno cono...

Po sestanku sta si Cure in Šeri ogledovala porušene zapuščine nemških posadk, ki so jih strli borci Šlandrove brigade in Štajerskega bataljona VDV. Pot ju je zanesla tudi pod Rasulje, kjer leži nogometno igrišče. Ko ga je Šeri zagledal, je radostno vzkliknil:

»Glej, Cure! Še igrišče imamo na osvobojenem ozemlju!«

Ob teh besedah sta se Šeri in Cure z mislimi povrnila nazaj v mladostna leta, v leta, ko sta igrala nogomet v prvoligaškem moštvu »Primorja« v Ljubljani, kasneje pa v »SK Ljubljani«. Kako lepi, kako prisrčni in globoko doživeti so bili spomini na tiste trenutke viteške borbe na zelenem polju — na vsa privlačna doživetja v nogometu. Ti spomini so ju

tako prevzeli, da sta začela sanjariti o igranju nogometa.

Brž ko sta se vrnila v štab divizije v Rečico, sta ustvarila takšno vzdušje med komandnim kadrom in borci, da bi šli najrajši kar vsi igrati nogomet. Med najbolj navdušenimi je bil seveda njun nogometni tovariš Franc Vodišek-Franci, ki je pred vojno kot študent prav tako igral v moštvu »Primorja« v Ljubljani.

In ta troperesna deteljica: Cure, Šeri in Franci, so pljunili v roke, štab divizije pa jim je obljubil vso pomoč.

Intendant Cure, partizan od spomladi 1942, je visok fant, čvrste in atletske postave, vedno nasmejan in po svoji domiselni šaljivosti vsepovsod znan. Bil je izredno iznajdljiv organizator. Takoj se je odpravil v krojaško delavnico ter organiziral izdelavo dresov in hlačk za svoje moštvo. Potem je zavil še v čevljarsko delavnico in tamkaj naročil potrebno število nogometnih čevljev.

Šef zveze Šeri je visok in krepak, širokopleč hrust. Med borci je bil priljubljen, samozavesten, vesel in šegav partizan. Tudi on se je takoj odpravil na pot. Službeno je obiskal vse tri brigade, hkrati pa je zbiral nogometne igralce. Ko se je vrnil, je povedal, da bo zelo težko zbrati dve brigadni moštvi, ki bi igrali med seboj. Nič ne de, so menili organizatorji. Poiščimo si nasprotnika med civilnim prebivalstvom! Ni hudič, da v Zgornji Savinjski dolini ne bi »zbohnali« skupaj eno moštvo.

Toda fantje so se uštel! Vsi nogometaši so odšli v partizane, ali pa so jih Nemci izselili.

»Eh, kaj bi iskali ribe na suhem,« je dejal Franci. »S cono se usekajmo, saj so nedavno prišli tja v partizane trboveljski nogometaši. Tam ne bodo v zadregi za igralce!«

»Tako je!« sta pritrdila Cure in Šeri. »Napovejmo jim dvo-boj!« In kar takoj so napisali uradno pismo in ga poslali štabu IV. operativne cone, da mu napovedujejo nogometno tekmo na Ljubnem. V štabu cone so se že bavili z vprašanjem nogometa, pa jim je ta poziv prišel v pravem času. Bili so ga veseli, kajti njihovi

Nogometno moštvo XIV. divizije pred tekmo Divizija : Cona; Ljubno, septembra 1944. leta

igralci se še niso sprli s kondicijo.

»To je bomba!« so menili divizijski hudomušneži in v domiselni šali pretili: »Ker v komandnem pogledu coni ne moremo do živega, jo bomo raztreskali pa na nogometnem polju!«

»Tako je, fantje!« je modroval znani nogometaš Šeri. »Na Ljubnem moramo pregaziti conske nogometaše!«

Toda modrovanje ni dovolj za uspeh. Tega so se razigrani nogometaši naposled le zavedli. Zato so urno zbrali moštvo in odšli na trening. Njihov trener in duševni vodja je bil divizijski propagandist Lado Lavrenčič. On je bil sicer dober igralec, vendar mu ni dalo dihati, ker je bil le malo preveč zalit okoli pasu.

Po drugem treningu so imeli igralci sestanek. Razpravljali so, kako bodo postavili bojno četo v boj proti conskemu moštvu. Steber divizijskega moštva bodo vsekakor Šeri, Cure in Franci. Ostali igralci so bili iz manj znanih podeželskih klubov. Trije med njimi so bili povprečni igralci, ostali pa so bili »gluhi« na eno nogo.

Bližal se je čas dvoboja, moštvo je imelo za seboj že tretji trening. Cure in Šeri sta gledala na vse priprave še bolj resno. Rada bi zvedela, kako

se pripravljajo na bitko njihovi nasprotniki.

Toda nasprotnik je bil molčeč. Prav nič se ni zvedelo iz štaba cone. Conski nogometaši so se pripravljali na tekmo tiho, prav nič niso govorili, niti se ni zvedelo, če sploh kaj trenirajo.

»Pošljimo v boj naše obveščevalce!« je predlagal Cure. »Dobro bi bilo, da bi ugotovili, s kakšnimi sulci bomo igrali.«

Naslednje jutro je načelnik obveščevalnega oddelka divizije Nace Miklič poslal v izvid svoje bojne tovariše v Gornji grad. Toda obveščevalci so se vrnili brez poročil. Ničesar, prav ničesar niso mogli ugotoviti, kako se conski igralci pripravljajo na tekmo.

»Ajde k vragu, pa takšni obveščevalci!« jih je zmerjal Cure. »Šleve, še na osvobodjenem ozemlju ne morete vzpostaviti obveščevalne službe!«

Divizijski obveščevalci so ponovno odšli na teren h Gornjemu gradu, pa se spet vrnili v Rečico brez poročil.

»Prekleta!« je siknil Šeri. »Menda ne trenirajo v bunkerjih.«

»Mogoče pa sploh ne trenirajo?« je podvomil Franci.

»To ni važno, glavna je zmaga!« je zaključil Lado. »Zmaga pa je na naši strani. Na Ljubnem jih moramo razbiti ko lutke!«

Pri četrtem treningu se je zbralo okoli igrišča v Rečici precej radovednežev. Z igre in nogometaši so bili zadovoljni. Prav vsi so verovali v zmago svojega moštva. Če bi kdo podvomil v uspeh, bi ga pošteno premikastili. Toda takšnih nevernežev ni bilo.

Pod noč je bil sestanek vseh igralcev. Pogovorili so se o taktiki igre, o pravih igranjih in sestavili moštvo. Od trope-resne detelje bo šel Franci v napad, Šeri bo vodil half linijo in gradil igro, uporni Cure pa bo kot bek steber obrambe.

Pred odhodom na tekmo sta divizijski komandant Jože Lepin-Ris in komisar Lojze Žokalj-Džidži navduševala borce k srčnosti in borbenosti. Za zmago sta jim obljubila veliko pojedino, za poraz pa razpored po brigadah. Ker so bili igralci prepričani v zmago, je intendant Cure poklical ekonomo in mu naročil, naj odpelje na Ljubno toliko dobrih jedil in pijače, da bo pojedina res slavnostna.

Tisti večer je bilo tudi na Ljubnem že vse pripravljeno za nogometno srečanje. Lepaki so vabili občinstvo na tekmo. Tudi tam je bilo napeto vzdušje. Kdo bo koga? Kdo bo zmagovalec? Divizija ali cona?

V nedeljo, sredi septembra leta 1944, je bilo pusto in dolgočasno vreme. Čez vrhove Mozirskih planin se je plazila lena megla ter se po razoranih pobočjih razlivala v kotlino Zgornje Savinjske doline. Nebo so pokrili črni kepasti oblaki in naposled je začelo rosiiti.

V Rečici in Gornjem gradu so se mrzlično pripravljali za odhod na zeleno bojišče — na Ljubno. Tam se bo bil boj med partizani, boj za zmago, boj za slavo in prestiž!

»Šlo bo na nož!« je menil šaljivi intendant Cure in od divizijskega sanitetnega referenta Jožeta Benigerja zahteval bolničarja.

Opoldne se je nogometno moštvo s precejšnjim delom štaba XIV. divizije odpeljalo z vozovi na Ljubno. Nogometaši so bili zelo dobre volje, veselo razporejeni in trdno prepričani, da se bodo vrnili v Rečico kot zmagovalci. Nekateri igralci že niso več mislili na tekmo, temveč na po-

jedino, ki se jim je obetala. Že na vozu jih je skominala velika šunka in žejalo vino, ki so ga peljali s seboj.

Divizijska nogometna odprava se je prešerno razigrala. Zgovorni Cure je luščil dovtippe in si za dobro voljo marsikoga sposodil. Čimbolj so se vozovi bližali Ljubnemu, tembolj je harmonikar raztegoval svoj meh, fantje pa so zapeli borbene partizanske pesmi.

Tudi konjski nogometaši so hoteli biti v kondiciji. Zato so skrbno čuvali svoje moči in se prav tako pripeljali na Ljubno z vozom.

Na Ljubnem!

V prostorni kmečki hiši blizu nogometnega igrišča so se igralci preoblekli v drese: divizijski so imeli bele hlačke in sivoplave srajce, konjski pa obratno; torej — plavi : beli! Divizijski nogometaši so zviška gledali na conske, češ pokažemo vam, kaj zmoremo mi, ligaši, pregazili vas bomo, da drug drugega ne boste našli na igrišču! Tudi konjski igralci so bili polni samozavesti v svojo zmago in so menili, da bodo zlahka povozili nasprotnike — te okorne hostarje!

Okoli igrišča se je zbralo blizu 150 Savinjančanov. Za koga neki bodo navijali? Najbrž za boljše moštvo! To je razumljivo, zato ni nobeno moštvo računalo na pomoč pri domačinih. Zategadelj so v štabu XIV. divizije pravočasno poskrbeli za moralno podporo svojemu moštvu. Na Ljubno je namreč prispel bataljon Tomšičeve brigade, ki je v polkrogu obkolil igrišče in zasedel »borbeni položaj«. Na to pa niso pozabili niti v štabu IV. operativne cone. Na Ljubno so napotili malone vse conske odseke in zaščitno četo, ki so obkolili preostali del igrišča.

Ko so divizijski igralci kot gostje pritekli na igrišče, so jih gledalci pozdravili s ploskanjem, Tomšičevci pa s serijo rafalov iz avtomatskega orožja — regljalo in žvižgalo je kot v borbi.

Po pozdravu so igralci skakali kvišku, tekali po igrišču in brcali žogo, da bi se čim prej ogreli. Medtem je Franci poslal na vrata tako močan strel, da je postala žoga mehka ko ovenela buča.

»Hudič naj jo potra!« se je razjezil Cure. »Žoga nam ni pokorna. Fantje, to je slab znak!« je modroval, čeprav ni bil praznoveren.

V tem je okoli igrišča spet zaregljalo bojno orožje. Seveda, konjski navijači so pozdravili prihod svoje nogometne čete.

Zatem je v spremstvu dveh borcev, stranskih sodnikov, pritekel na igrišče šef obveščevalnega centra cone, znani igralec ljubljanske »Svobode« — Viki Kamnikar, ki je že pred vojno opravil izpit za nogometnega sodnika. Tam sta se mu predstavila kapetana obeh moštev. Sodnik ju je opozoril na nogometna pravila! In brž ko so bile izžrebane strani, je sodnikova piščalka napovedala začetek tekme — začetek prvega dvoboja med partizani v Sloveniji.

Conski nogometaši so silovito napadli in takoj potisnili igralce divizije v obrambo. Vendar se borci Šerijeve čete niso zmedli. Menili so, da bo »conarje«, kakor tudi njihove razgrete navijače, kmalu minilo. In divizijski igralci so res vzdržali desetminutni pritisk, nato pa bili uravnovešeni boj, boj za žogo, za dosego gola!

Bojni navijači so se razgreli ko Brazilci. Z navdušenimi vzkliki so bodrili in vzpodbu-

jali vsak svoje igralce. Strastno navijanje se je prelivalo od conskih na divizijske napeteže, pa spet obratno — kakor je pač potekala tekma.

V dvajseti minuti igre je nepričakovano padel gol! 1:0. Na robu igrišča so iz mnogih grl zadoneli veseli vzkliki, consko orožje pa je dalo duška prvi zmagi. Zmagoviti igralci so čestitali preciznemu strelcu, premaganci pa so sklonili glave in potrli poslušali grajo svojega kapetana. nato pa nova navodila za igranje.

Nadaljnja igra prvega polčasa je potekala v rahli premoči conskih nogometašev. Ves boj za žogo je potekal za partizanske pojme kar dostojno, kajti Cure je menil, če ti v partizanih mina ni odnesla noge ali roke, še ni bilo nič hudega.

Conski igralci so šli na odmor samozavestno in ponosno, kot da je samo po sebi umevno, da bodo zmagali. Divizijski nogometaši pa so se prerekali. Nihče ni hotel biti kriv prvega poraza. Cure je očital Šeriju, da preveč preigrava in premalo strelja, Šeri pa je vzklíknil: »Koanu pa naj dam žogo, ko je več ne dobim nazaj!«

»Igraj na gol, ljubček, ne driblaj!« je zahteval Cure.

»Ti ne boš meni pamet

Nogometna ekipa IV. operativne cone pred tekmo z Divizijo; Ljubno, septembra 1944. leta

JAVNA ZAHVALA

Priljubljeni odbor »Štajerska v borbi«, ki je v imenu preživelih borcev severne Slovenije, brigad in odredov IV. operativne cone NOV in POS organiziral 19. septembra veliko partizansko srečanje na Ostrožnem, smatra za svojo dolžnost, da dà iskreno priznanje in zahvalo vsem, ki so Odбору pomagali, da je to vseljudsko zborovanje tako uspelo.

V prvi vrsti gre največje priznanje mestu Celju, njegovemu prebivalstvu, funkcionarjem političnih organizacij, oblastnih organov in delovnim kolektivom tega mesta, ki je bilo za Ostrožno okrašeno kot nikoli doslej in je s požrtvovalnim prostovoljnim delom omogočilo ogromna dela na prireditvenem prostoru.

Dalje se zahvaljujemo vsem delovnim kolektivom po vsej Sloveniji, ki so podprli Priljubljeni odbor z materialnimi sredstvi, požrtvovalnim železničarjem, ki so prav tako kot v Toplicah in Okroglici tudi za proslavo na Ostrožnem vložili ogromno naporov pri organiziranju hitrega in nemotenega prometa 17 rednih in 71 izrednih vlakov, discipliniranim šoferjem 3465 motornih vozil, organom Notranje uprave in ljudskim milicnikom, ki so skrbeli za nemoten potek vseh prireditev, organom sanitetne inšpekcije, zdravnikom in bolničarskemu osebju, tehnikom, tesarjem in ostalim delavcem na prireditvenem prostoru, pošti, radiu in novinarjem.

Priljubljeni odbor se javno zahvaljuje vsem tem in tudi drugim, ki so pomagali pri organizaciji partizanskega srečanja na Ostrožnem in s tem s svojo pomočjo in vloženim trudom pripomogli k uspehu te veličastne manifestacije.

Priljubljeni odbor je sklenil, da bo vsa materialna sredstva, ki bodo po likvidaciji vseh računov ostala kot dohodek prireditve na Ostrožnem, daroval organizaciji Zvezi borcev NOV Slovenije pri organizaciji republiškega Muzeja narodne osvoboditve.

Priljubljeni odbor »Štajerska v borbi«.

solil!« ga je zavrnil Šeri in še pribil: »Jaz sem kapetan moštva, da veš, strela jasna!«

»Vrag vzemi takšne kapetane, ki ga svirajo!« se je zadržal Cure, zamahnil z roko in odšel. Približal se je molčečemu Franciju ter mu pomagal »napumpati« žogo, ki je spet začela puščati.

»Ne samo nam, tudi žogi primanjkuje sape,« je menil najbolj rejen igralec divizijskega moštva, ki se že dolgo ni srečal s kondicijo.

Kapetan moštva, Šeri, se je naposled vdal in obljubil, da bo igral bolj ofenzivno. Nato se je dogovoril z igralci za drug način igranja in spremeni postavbo: Šeri bo šel v napad, da bo zabijal žoge, Cure pa bo kot steber obrambe branil vrata divizije.

»Fantje, dajmo od sebe vse sile, pa čeprav letijo navzkriž vse conske noge!« je pred odhodom v boj spodbujal Šeri.

Vtem se je prenehalo deževati, nebo se je pretrgalo in obetalo se je lepo vreme. Zrak je bil čist, svež in opojen.

V drugem polčasu so dobili besedo igralci divizije. Plavi so navalili na conska vrata ko levi. Po igrišču so jurišali, ko da conskih igralcev sploh ni tam. Gledali niso nič drugega kot žogo in nasprotnikova vrata. Conski igralci so imeli to-

liko dela, da so vsi znojni in obupani komaj odbijali napad.

Divizijski igralci so šli kdaj pa kdaj v napad kar vsi, s Curetom na čelu. Spet so bili juriši, da se je kar trlo in pokalo. Širokopleči Šeri je navalil na nasprotnikova vrata ko tank, uspešno pa mu je pomagal droban, toda žilav in uporni Franci.

Sodnik je imel ogromno dela in skrbi, kako bo ugnal te bojeviteže. Venomer je piskal s piščalko in zaustavljal igro, pa se je vseeno skoraj izgubil v razburjivi igri. Da bi obvladal bojni položaj, je spet in spet trgal igro ter opozarjal igralce.

»Se en faul pa te bom izključil iz igre!« je grozil Šeriju.

»Poglej tamkaj!« ga je opozoril Šeri in pokazal na bataljon borcev, ki so kričali na sodnika, češ da jim je požrl že več golov. Grozili so mu: mitraljezi in brzostrelkami.

Čeprav je divizijskim igralcem že pošla kondicija, če so jo sploh imeli, so še vedno silovito napadali in ogrožali conska vrata. V svojem napadu niso poznali zaprek. Storili so precej več prekrškov kot conski nogometaši. Sodnik jih je večkrat opozarjal, posebno Cureta in Šerija, da ju bo vrgel iz moštva. Razgreti in

bojeviti Cure pa se je razburil in mu navidez resno zabrusil: »Če ga boš kaj preveč sviral, te bomo poslali v trinajsti bataljon, da veš, petelinček domišljivi!«

Divizijski navijači pa so vzpodbujali svoje ljubljence in jim klicali: »Fantje, ne dajte se!« In spet: »Na juriši! Huraaaa!...«

»Cure, Šeri, Franci!... Naprej!...« je valovilo po igrišču z mesta, kjer so stali člani štaba divizije.

»Štirinajsta, štirinajsta, štirinajsta!...!« so skandirali.

»Proletarci ne poznamo poraza!« so zaklicali borci Tomšičevega bataljona in z orožjem dali duška svojim strastem.

Te besede so prodrle v srce slehernega igralca Štirinajste. Ko da bi bili elektrizirani, so kakor veter švigali po igrišču, si podajali žogo z noge na glavo, streljali in z vso srčnostjo napadali consko nogometno »svetišče«.

V petnajsti minuti drugega polčasa je bila žoga pri Curetu, ki jo je z ostrim strelom podal vodji napada. Franci je takoj streljal na noge Šeriju, ki se je spretno zasuknil, preigral tri conske igralce in z bombnim strelom poslal žogo skozi conska vrata. Strel je bil topovski; bil je tako silovit, da se vratar sploh ni upal braniti.

Goooooollll!... Izenačenje, stanje 1:1.

Takrat je bilo grozno. Veseli vzkliki divizijskih navijačev so zastrugali po hripavih grlih in zadoneli po dolini. V drobcu sekunde so se že potopili v strašnem gromu mitraljeznih in brzostrelčnih rafalov, v vrešču puškinih strelav. To je bila strašna glorijska — pravo narodno veselje divizije. Takšnega ognjenega mitinga, takšnega svinčenega vrisa partizanov že dolgo niso slišali. Ljubno je kar migotalo v tej ofenzivi veselja; vzklikanja, petja in streljanja. To ni bilo takšno navijanje kakor danes. Tudi divji in razgreti brazilski navijači ne pomenijo nič proti temu, kar se je tisti dan dogajalo na Ljubnem.

Junak nogometne igre pa je bil seveda Šeri, ki so ga nogometaši objemali, poljubovali

in nosili na ramah, Cure pa mu je zaklical:

»Šeri, če daš še en gol, te bomo okopali v šnopcu!«

Toda Šeri, Cure, Franci in sploh vsi ostali igralci divizije so bili že sila izčrpani, kajti drugi polčas so dali od sebe res vse. Divji tempo so vzdružali še deset minut, potem pa so conski igralci polagoma osvajali teren. Do izraza sta prišli njihova kondicija in tehnika.

Nekako v 25. minuti drugega polčasa je spretni igralec Izток poslal oster strel na divizijska vrata. Golman je sicer žogo ujel, toda strel je bil tako močan, da mu je spolzka žoga ušla iz rok.

Goool!... 2:1 za cono!

Okoli igrišča je spet zavrelo. Spet so prišli na svoj račun conski navijači, zmagovitim nogometašem pa so zrastle grebeni. Iz njihovih glav je puhtela domišljavost, divizijski igralci pa so se zgnetli okoli golmana, ga obmetavali z grobimi opazkami in ga hoteli premikastiti. Naposled pa so reveža celo nagnali z igrišča.

»Bolje je, da igramo z enajstimi ko z desetimi igralci!« je zatrjeval Cure in poklical golmana nazaj na igrišče.

Morala divizijskih igralcev je bila omajana. Toda, čeprav so bili igralci poparjeni, so se

Divizijski nogometaši se med odmorom v tekmi Cona : Divizija prerekajo. Prvi na levi Cure, tretji Šeri

vzpodbujani od igralcev spet pognali v napad, da bi rešili čast divizije. Toda njihovi napadi so bili zelo rahli — moči so jim pojenjavale. In vdali so se v usodo...

Toda conski igralci so si bili v svesti, da je žoga okrogla! Zato so igro previdno zavladovali, po drugi strani pa skušali zabiti še en gol. Toda plavi so bili žilavi in so svoja vrata vztrajno branili...

Končno! Sodnikova piščalka je zaključila igro!

Conski navijači so vdrli na igrišče in na ramah odnesli svoje igralce v vas. Divizijski igralci pa so sklonili glave in poraženi odšli z igrišča. Ko so se v hiši preoblačili, je nastal splošen prepir. Drug na drugega so valili krivdo za poraz in se prerekali, da bi skoraj hišo razneslo. Golman se je tako bal za svojo kožo, da se je skril pod stopnišče in se tamkaj preoblekel.

Zmagovito moštvo je ponosno odkorakalo na trg, kjer je bilo splošno veselje. Svojo zmago je slavilo pri dobri jedi in sladki pijači do zore, ko se je kot zmagovalec odpeljalo v Gornji grad.

Izčrpani divizijski nogometaši, poraženi igralci, so posamezno zapuščali Ljubno in peš klecali proti Rečici. Med potjo so z grenkobo v srcu premlevali dogodke z igrišča. Štabni ekonom pa je odpeljal nazaj v Rečico vse dobrote, ki so jih nogometaši pripeljali na Ljubno, da bodo po tekmi na slavnostni pojedini zalili zmago.

Poraza nogometnega moštva XIV. divizije so bili seveda krivi tudi divizijski obveščevalci, ki niso bili sposobni ugotoviti, kako se je consko moštvo na skritem travniku pri Bočni temeljito pripravljalo na časten dvoboj. Miha je na ta račun slišal precej grenkih!

Conski nogometaši v veselem pogovoru med polčasom nogometne tekme Cona : Divizija

Nogometaši iz brigad so kot mokri purani kar mimo Rečice ubrali pot v svoje enote. Franci je bil tih ko grob, se zaprl sam vase in skrito premleval poraz. Šeri je še isti dan odšel na službeno potovanje po kurirskih zvezah, da je sam po hribih in dolinah preboleval sramoto svoje nogometne čete. Cure pa se je naredil bolnega, češ da se je prehladil, samo zato, da mu ni bilo treba na sestanek pred ostre oči v štab divizije. Komandanta in komisarja se je izogibal na vsakem koraku; če je šel Ris okoli levega vogala, se mu je Cure iz-

ognil okoli desnega, če pa je šel Ris okoli desnega — pa obratno.

Divizijski nogometaši so se morali sprijazniti s porazom — o zmagi na zelenem polju niti sanjali niso več. In nikdar več se niso sestali!

Ko so Nemci zvedeli, da so partizani na osvobojenem ozemlju, v samem rajhu, igrali nogomet, so besneli ko ranjene zveri. Tega škandala niso mogli preboleti. Zato so, brž ko so zvedeli za rezultat tekme, pribrnili nad Ljubno in še oni zabili tri gole — na nogometno igrišče so vrgli tri bombe!

Jože Štok-Korotan

bojih vrat pri skladanici drv in zrl v cev brzostrelke, s katero je nekaj korakov stran meril nanj policist. Za njim sta stala še dva in merila nanj. Sestra je še kar naprej kričala. »Kaj hočeš?« je zarezal vanjo Nemec. »Brata kličem!« je odvrnila in hitro dodala: »Neumnež, teče ravno sedaj, ko ste vi tu!«

»Kaj ni to bandit?« jo je še vprašal. »To je moj brat!« je odgovorila. Tekel je, ker se od tu dobro vidi v planino, da pokliče strica k zajtrku. Saj ga vidite tamle gori! Veje pripravljaj!»

Janez se je čudil njeni iznajdljivosti. Njemu ni prišla na um niti ena rešilna misel. Pred nekaj trenutki je mislil, da mu bije poslednja ura. Vse polno Nemcev se je nabralo okrog sestre in njega in vsi so hoteli vedeti, kaj se je zgodilo in kdo je begunec.

Nato so jima veleli, naj se vrmeta v hišo. Janeza so aretirali in še mlajši brat je moral z njimi. Tiste poti ne bo nikoli pozabil! Naložili so jima težak vojaški radijski sprejemnik in zaboj streliva. Potem so še ves dan hodili po hribih in iskali »bandite«, proti večeru pa so odšli peš v štiri ure oddaljeno mesto. Potem so ju štirinajst dni vlačili iz zaporu na zasliševanje pred gestapo, nato pa ga s spremstvom poslali k vojakom v Horb. Ko je moral obleči nemško uniformo, je škripal z zobmi in pridušeno klel. Potem so se začele tiste divje vojaške vaje. Kolikokrat, ko je divje vozil z motornim vozilom čez travnike, njive in narejene ovire, ali se plazil s težko vojaško opremo po strmem bregu ves blaten in poten, je obžaloval, zakaj ni tisto noč odšel k partizanom. Sedaj mora nositi obleko okupatorja in poslušati govore o njegovi zmagi. Včasih je v obupu kar besnel. Vedno pa je mislil na beg... A kako? Teden za tednom je pisaril domov: »Pomagajte in svetujte mi, kako naj se rešim! Tu ne vzdržim več! Moram od tod, moram...« Nekega dne je prišlo pismo od mlajše sestre. Z neko čudno slutnjo ga je odpiral. Pred očmi so mu zaplesale črke, se vrtinčile in se krivenčasto

Ugrabitev

PRO SAMOTNIH gozdnih stezah je tistega poletnega dne hitel Janez iz mesta. Skrbno se je izogibal vasi in ljudi; še bolj pa se je bal srečanja z nemškimi orožniki. Kaj čudno bi ga pogledali, češ kaj počne v teh hribih mlad vojak v nemški uniformi. Še Janezu samemu je vedno bolj vstajalo to vprašanje. Pot ga je utrudila in vedno bolj mu je bilo vroče. Slekkel je vojaško bluzo ter sedel pod bukev. Kaj dela v tem gozdu? Znova se mu je porodilo to vprašanje. Preletel je dogodke zadnjih štirih mesecev. Bilo jih je toliko! Čelo se mu je zmrabilo in vedno bolj gubalo, ko je v mislih doživljal drugega za drugim...

*

Z nekaj let starejšim bratom sta živela v malem koroškem mestu, kamor so ju Nemci ob okupaciji Gorenjske poslali v službo. Decembra 1942 je neko noč gestapo aretirali brata; po nekaj tednih zaporu so ga odpeljali v Dachau kot nevarnega političnega kaznjence. Odslej ni Janez nobeno noč mirno spal. Ko je nekega jutra prišel v pisarno, mu je vojaški kurir prinesel poziv za nemško vojsko. Tega se ni nadejal! Še isti dan se je odpeljal domov. Kako svobodno je zadihal, ko je prispel na Gorenjsko! Čemu ni odšel že prej? Saj ga ni nič vezalo na tisto ponemčeno mesto! Morda

prijatelji, ona? Da, ona! Kadar ji je dejal, da mora domov in k partizanom, kjer ima že dva brata, so ji solze zalile oči: »Tako se bojim zate!« Tudi tisti pomladni večer je na peronu ihtela in ga rotila, naj ne hodi, ker ga potem ne bo nikoli več videla. »Pridi za menoj!« ji je naročil in že je vlak potegnil. In res, nista se več videla od tistega časa.

V noči je prišel domov. Domači so ga vprašujoče pogledali; nič ni pisal, da pride. Prvo je vprašal, če so blizu partizani, ker da gre takoj k njim. Res je nedaleč v gozdu tedaj taborila partizanska četa. Ker je bilo že pozno po polnoči in ker ga je bolelo grlo — na poti se je bil prehladil — ni odšel takoj tisto noč.

Drugo jutro ga je prebudilo nervozno tekanje po spodnjih prostorih in težki koraki pred hišo. Pogledal je skozi okno in obstal... Proti hiši se je pomikala kolona nemških policistov. Niti za trenutek ni pomišljal. Pognal se je skozi vrata, zdrvel po stopnicah in pri prednjih vratih ven ter pod hlevom hotel uiti v gozd. Nekaj policistov ga je ugedalo. Zdrveli so za njim in kričali: »Halt, Banditen!« Mlajša sestra se je prva zavedla nevarnosti, stekla za bežečim in neznansko kričala: »Janez, Janez, počakaj!« Ko je prihitela na drugo stran hleva, je on slonel blede kot stena na pod-

spajale v stavek: »Savo je bil 17. aprila ustreljen kot talec!« Zameglilo se mu je pred očmi. Zdaj še to. Vedno je verjel, da se bo otresel nemške uniforme in odšel v partizane, kjer sta Savo in Miloš ter prijatelji. Savota ni več. Ustrelili so ga, ustrelili... In jaz sem tu. V dolgih neprespanih nočeh je iskal rešitve.

Sledilo je pismo. »Mama je od strahu in žalosti na smrt zbolela. Leži doma. Ko bi mogel priti domov.« Poskusil je vse, prosil na komandi in povedal o materini bolezni, toda o dopustu ni bilo govora. Njegovo vedenje, da ni pravo, so mu odgovorili.

Minil je mesec, minil drugi, tretji se je bližal h koncu. Ko se je vrnil z vaj utrujen in lačen, mu je dežurni izročil brzojavko. S tresočimi rokami jo je odpiral: »Mati smrtno bolna, pridi takoj domov!« Veselje ali žalost, sam ni vedel, kaj je bilo večje, ko so mu dali sedem dni izrednega dopusta. Saj ni mogel verjeti, da je resnica. »Domov, domov,« se mu je zdelo, da izgovarja lokomotiva. Vse prepočasi je vozil vlak. V bližnjem mestu je izstopil in se z avtobusom odpeljal v bolnišnico, kjer je ležala mama. Svidenje je bilo veselo. »Sleci čimprej te cunje!« je dejala. »Preveč sovrážim tiste, ki so ti jih oblekli.«

S sestro sta tedaj skovala načrt za odhod v partizane. Počakal je še dva dni v mestu pri znancih, da je ona medtem obvestila o načrtu partizana Miloša in njegove...

*

Tako se je zamotil v teh mislih, da se je sonce že pomikalo k zatonu. Pogledal je na uro in preračunal pot, ki jo mora še napraviti. Še je imel dovolj časa. Pred nočjo tako ne sme priti v vas, in pri Mlinarju, kjer se bodo sešli s partizani, bi sumljivo izgledalo, če bi se dalj časa zadrževal.

Malo pred nočjo je bil že na hribčku, odkoder se je lepo videlo k Mlinarjevi hiši v dolino. Tam je nekoliko postal in se razgledoval. Še poldrugo uro, pa bi bil doma. Ko se je zmračilo, se je spustil po hri-

bu in tako prišel do hiše. Z besnim lajanjem ga je pozdravil domači pes. Vstopil je. Vsi so se za hip prestrašili »Nemca«. Ko je povedal, čigav je, ga je gospodinja prijazno sprejela in mu prinesla večerjo.

Bila je očetova sestrična, torej nekakšna njegova teta. Zanimala se je, od kod gre in zakaj tako pozno. Ni ji povedal resnice, le to je dejal, da gre na vojaški dopust. Ni še povedal do konca, ko se začuje ropot v veži in takoj nato je nekdo potkal in vstopili so trije partizani.

»Hände hoch!« je zavpil partizan Stevo in Janezu so roke kar same šinile kvišku. Gospodinja se je prestrašena sesedla na klop. Nato mu je partizan ukazal, naj se takoj pripravi, da gre z njimi. Gospodinja je vsa osupla gledala, kaj bo. Saj ni niti malo slutila, da je vse to pripravljeno. Ko so odhajali, mu je še hitro stisnila v roke sveženj, v katerem je bil kruh, prekajena svinjina in steklenička žganja. »Za pot!« je še dodala. Preden so odšli iz hiše, je partizan Stevo dejal gospodinji: »Če se bojite, lahko to javite nemški žandarmeriji!«

Za vogalom je Janeza pričakoval brat, ki se ni hotel pokazati gospodinji in mu ves srečen stiskal roki. »Da si le prišel,« ga je nagovoril. Nato so v temi počasi odšli v hrib. Na vrhu so sedli v travo in pojedli, kar jim je dala Mlinarica. Janez kar ni mogel verjeti, da je na domačih tleh.

Na razpotju so se poslovili; oni trije so odšli v taborišče, ki je bilo za streljaj proč v gozdu, z bratom Milošem pa sta odšla domov. Narahlo sta

potrkala na okno in mlad kurir, ki je spal pri peči, jima je odprl. Debelo je pogledal »Nemca«, a se je takoj pomiril, ko ga je prepoznal. Prav tako sta se ga prestrašili sestri, ko se je pojavil sredi spalnice. To noč ni ostal doma; slekel je uniformo, se preoblekel, nato pa sta z bratom Milošem odšla v četo, ki je tabo-rila komaj pet minut stran od doma.

Drugega dne dopoldne je njegova sestra zložila vso njegovo vojaško ropotijo v zaboj in ga zakopala. Vsa zadeva bi bila urejena, da ni dobila poziva od žandarjev v trgu, naj se zanesljivo zglati na njihovi postaji. Vso pot je premišljevala, kaj naj bi bilo. Plašno je vstopila v pisarno. Trije orožniki so jo obstopili in jo začeli zasliševati: »Si ti poslala bratu brzojavko?«

»Da.«

»Zakaj?«

»Da bi obiskal mamo, ki je bolna na smrt.«

»Je prišel?«

»Da!«

»Se je kaj oglasil doma?«

»Nič!«

»In kje misliš, je sedaj?«

»V Horbu pri vojakih!«

»Si prepričana o tem?«

»Da.«

Takrat se je nekdo vtaknil v pogovor in dejal, naj ji nikar ne verjame, češ da je prava banditka. Drugi pa mu najbrž ni verjel, zakaj končal je s stavkom: »Mi je prav žal, a moram ti povedati, da so tvojega brata ujeli partizani in ga odvedli s seboj.« Sestri so se vdrle solze. Zakaj in kako je tisti hip jokala, niti sama ni vedela kasneje...

F. P.

Udeležencem pohoda XIV. divizije

Vsi, ki so se udeležili pohoda XIV. divizije na Štajersko in ki na Ostrožnem niso uspeli dvigniti ali pa niso dobili spominskega albuma »Jože Petek — S Stirlingasto divizijo«, naj zahtevajo anketni karton »Pohod XIV. divizije na Štajersko«, naj ga pazljivo izpolnijo in ga pošljejo na naslov: Zveza borcev NOV — Stirlingajsta, Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195. Opozarjamo, da bodo samo na osnovi preverjenega anketnega kartona lahko dobili omenjeni album s posvetilom. Tovariši, ki jim spominski album pripada (ker so bili na pohodu XIV. divizije na Štajersko), pa ga niso dobili, ker zanje ni bilo ugotovljeno, če so res bili na pohodu, naj oprostite ob pojasnitvi, da so se za to odlikovanje potegovali tudi takšni, ki jim album nikakor ne pripada. Hkrati z vrnitvijo kartona, naj sporočijo, če bodo album dvignili osebno ali pa bi ga radi prejeli po pošti.

Partizansko lutkovno gledališče

Proti koncu leta 1944 je bilo pri Centralni tehniki KPS ustanovljeno Prvo partizansko Lutkovno gledališče. Temu najmlajšemu, najbolj nepoznanemu »detetu« umetnosti je tekla »zibel« v Črmošnjicah, pod okriljem Topniške brigade. Oči topničarjev so neštokrat skrivaj paste radovednost pri lutkarskih vajah, in zato ni čudno, če so lutkarji njihov »firbec« pri svojem prvem nastopu šaljivo omenili. A to je »rodilo« maščevanje topničarjev! Le-ti so namreč podtaknili lutkarjem nekaj granatnih užigačev. In ko je neko nekaj zapokal, so lutkarji, v trdni veri, da so v vasi Nemci, planili iz sna in tedaj niso niti poskušali reševati svojih »varovan- cev« — lutk, temveč so se hiteli živčno oblačiti. Na nitkah viseče lutke pa so karajoče zrla na čez nekaj časa vrnilse se pokrovitelje, za katerimi so se režali široko razkoračeni topničarji, z rokami do komolcev v žepih...

MED Črnomljem in Kočevjem se je razprostiralo tako varno ozemlje, da je bilo mogoče osnovati lutkovno gledališče, ki je zaradi drobne opreme kar zahtevno. Izdelati je bilo treba zadostno število lutk, jih obleči, opremiti z vrvicami in ročaji, urediti poseben oder, izvežbati igralce, predvsem pa napisati lutkovno igro. Zaprek torej dovolj! Vendar skupina mladih partizanov ni klonila, ampak se je lotila z vsestransko vnemo posla, katerega so mogli zadovoljivo rešiti le z nabavo desk v Starih Žagah, puljenjem žeblijev v pogorelih hišah, tovarišice pa so krojile obleke iz krp in svilenih padal. Le na barve so morali počakati, ker so bile še v Trstu. Ves ta čas pa je rezljal lutke bivši študent zagrebske akademije Lojze Lavrič, čeden fant temnorjavih las. V tem poslu Lojze ni bil začetenik! Že kot pastirček je rezljal doma v Čabru in ko je prvič gledal lutke ob nekem gostovanju ljubljanskih lutkarjev, je pokazal tako vnemo in zanimanje, da so mu omogočili študij v Ljubljani, kjer je na kiparskem oddelku TŠŠ usmerjal prirojeno nadarjenost v umetniško ustvarjanje.

Kakor sta bila čas in borba trda, so tudi lutke imele trd, oster izraz, kar je predstavam dajalo poseben pečat. Pravo nasprotje predvojnim lutkam gladkih, nežnih potez! Lojze je izrezljal 16 lutk po zamisli umetniške skupine same, v kateri je bil tudi Nikolaj Pirnat. Skupno so pisali igro. Niso iskali snovi v predvojni maniri podajanja izmišljenega življenja v pravljičah o čarovnicah in čarodejih, an-

gelih in hudičih ter govorečih živali ali kljukastega češkega Gašperčka, večno živečega, stalnega zmagovalca in vsevednega reševalca učenih in zapletenih vlog, ampak so se samo malo ozrli okrog sebe, pa so zajeli tekoča doživetja osvobodilne borbe. Alenka Gerlovič pa je bila tista, ki je vezala posamezna dejanja v celoto, pisala na čisto, vendar ona ni pisateljica igre »Jurček in trije razbojniki«.

Vsebina igre je naslednja: Jurčkovi starši in sosedova Franca so zavedni Slovenci. Ponje pridejo trije razbojniki: belogardist, fašist in hitlerjevec, ki odvedejo očeta in mater v internacijo, požgo dom, Jurčka pa z brco poženejo po

Lutka — baletka

svetu. Jurček skuša rešiti starše. Takole pravi: »Čakajte tolovaji! To boste drago plačali. Mislite, da vam ne bom kos, ker sem majhen in sam na svetu? Če ste mi očka vzeli, vam bom jaz posvetil kot odrasel mož.« Sosedova Franca mu obljubi pomoč: »In na sosedovo Franco se lahko zaneses, da ti bo pomagala. Te razbojnike imam že tako v želodcu.« Belogardist bi se pri njej še rad ženil, pa mu z Jurčkom pobegne v partizane, kamor jo vodi navihani Pavliha, ki s hudomušno mulo kolovratil po partizanski deželi. Jurčku pomagajo partizani. Takole pravi Pavliha: »Nič ne maraj, Jurček. Z mano pojdi, pa ti bom dobil pomočnikov. Razbojnikom bomo tako posvetili, da bodo za zmerom pomnili.« Franca in Pavliha se zagledata. Ona mu na koncu reče: Saj grem še raje, če grem nad razbojnike — s teboj.« Pavliha je tisti, ki pokonča vse tri razbojnike. Takole zavrne moledovanje za življenje: »Tiho! V vrsto! Treh krogel je škoda za vas.«

Že pri vajah so imeli lutkarji težave z nitmi, na katere so bile lutke navezane. Res je dalo najlonsko padalo nešteto metrov »neraztrgljivega« sukanca, a vozli niso obstali. Kasneje je nekdo odkril, da se nitka sfrkne in zavcrkne ob dotiku čika. Koristno odkritje!

Ko so lutkarji vadili »Jurčka«, jim ni ugajalo, da je bila igra v dobri pol ure skozi, čeprav so zategnili odmoro. Zato so si pomagali s persiflažo nemške popevke »Lili Marlen«, s pijanim mornarjem ob nočni svetilki poleg ruševin z napisom »Heil« ter napisom »Hamburg« in plesalko Lili. Nastopil je še telovadec na dragu ter klovn.

Na Silvestrovo 1944 je I. slovensko partizansko lutkovno gledališče prvič nastopilo z igro »Jurček in trije razbojniki« v nabitto polni dvorani v Črmošnjicah. Ob tej priliki si je izposodilo artilerijsko brigado in ta se je maščevala — kot je v uvodu napisano. K predstavi je vabil letak s Pavlihovim portretom, razposlali pa so tudi tiskana vabila. Navdušenje je bilo

PREDSTAVA

ZA MLADINO IN ODRASLE

NA SPOREDU: IGRA • PETJE • PLES
ŠALJIVI PRIZORI

VSTOPNINE NIJAZAJTO ČLANI I. PARTIZANSKEGA LUTKOVNEGA GLEDALIŠČA

Plakat I. partizanskega lutkovnega gledališča, spomladi 1945

velikansko. O pustu je to amatersko gledališče prirejalo tri dni zaporedoma po štirikrat na dan »Jurčka« v Črnomlju. Zaradi navala je bilo treba izdajati vstopnice, drugače bi mladine po končani predstavi ne spravili iz dvorane.

Umetniška skupina, ki jo je ta uspeh močno vzpodbodel, je še bolj izpopolnjevala svoje tako priljubljeno lutkovno gledališče. Vse bolj se je izražala težnja po stalnem lutkovnem gledališču, kajti prvi igralci — lutkarji so bili le priložnostni in so bili tudi sicer prezaposleni s tiskarno.

*

Nastopila je druga doba, ko smo ustanovili poklicno lutkovno gledališče, prvo v slovenski kulturni zgodovini. Štab VII. korpusa je z okrožnico vsem podrejenim enotam priporočil vstop v to gledališče.

V Črmošnjicah je mizar izdelal nov oder, ki se je mogel prevažati iz kraja v kraj, hitro postaviti, hitro razdreti in zložiti. Želje je kovač koval iz telefonske žice, vijake in podložke so nudila sestreljena letala; vsak sestavni del ima svojo zgodovino.

Štirinajst dni so trajale vaje. Od jutra do večera se je učila deseterica partizanov, med njimi dve tovarišici, pravilne izgovorjave in voditi

lutke, kar je po mnenju partizanov bilo težje kot prežati na položaju na sovražnika...

Spored je ostal isti, le za uvod je Pavliha pel svojo himno. Imeli smo dve na isto besedilo. Prvo je zložil Marijan Kozina, drugo Ivan Kuhar. Nekje so iztaknili klavirsko harmoniko, harmonikarja pa dolgo ne. A tudi harmonikarja so vzgojili. Bil je to železničar Maj iz Litije, ki je odlično vodil lutkarski voz in konja, skrbel za kuhinjo, a zraven se je moral po posluhu navaditi »Lili Marlen« in Pavlihovo himno. Ob koncu vojne smo za zaključno točko uvedli še parodijo o Hitlerju, ki smo jo pobrali v Radijskih vesteh.

Lutkovno gledališče je vodil poročnik Stane Majcen-Krpan, ki je odlično pogrnkovaje igral Nemca, fašista pa je posnel Mirko Škerjanc-Mirče iz Radomelj, belogardista pa je v pristni dolenjščini predstavljal Drenčkov France. Pavlihoval je Hinko Vilfan, mater in Franco je igrala Danica iz okolice Kočevja, Jurčka in Lili Lojzka Škofova iz Bereče vasi, komandanta pa najmlajši partizan Zdravko Klemenčič-Palček od Svete Ane nad mirenskim predorom, ki se je ponašal že z redom hrabrosti.

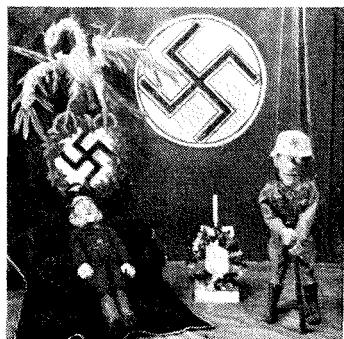
Aprila so krenili na turnejo

v Belo krajino z navadnim kmečkim vozom. Včasih se je dogodilo, da so ljudje spráševali, če vozijo prekopanega partizana, ker so novi oder zamenjali za krsto. Ta oder v zaboji, v katerem je bil razen lutk in kulis še popravni material, je bil precej težak. Vsa »družina« je morala krepko prijeti in dvigniti, da ga je natovorila na voz. In konj ali par mobiliziranih volov je je imelo kaj vleči!

Prvo partizansko lutkovno gledališče je spet nastopilo; to pot v Semiču prav na dan, ko so na okoliške vrhove padale granate iz Novega mesta.

Tedaj je v Semiču prispela V. slovenska prekomorska brigada, ki je osvobodila Gospič in Ogulin ter dospela ožuljena ne le na nogah, temveč tudi na ramenih, kajti v sestavu brigade ni bilo repatega živinčeta. Vse na ramah! Kakor je bila brigada utrujena, je posedla radovednih obrazov kar na tla proti čudno majhni odprtini na velikem odru. Sami Primorci! Koliko navdušenih vzklikov v tipični primorščini je spremljalo potek na odru in nihče ni potem dejal, da je igra za otroke.

Lutkovno gledališče je igralo po Beli krajini in pripotovalo celo do Srbskih Moravic in Delnic. Tisti kraji so takrat — 25. aprila 1945 — izgledali kot mravljišče. Glavni štab Slovenije, SNOS, CK... vse se je zbiralo. Pa je kdo pošep-

Komični prizor iz lutkovne igre: »Jurček in trije razbojniki«

nil: »Na Reko«. Maršruta pa se je spremenila: na Trst, lutkovno gledališče pa nazaj. Na Vinici je običajni spored že spopolnilo s parodijo o Hitlerju. Gledališče je imelo že lastni voz, par konj, obilno zalogo hrane in svojo kuharico. Na poti v Ljubljano se je ustavilo za teden dni v Novem mestu. Sedem dni po osvoboditvi se je pojavilo že v frančiškanski dvorani v Ljubljani in priredilo prikupno razstavo v palači Bate. Osvojilo si je srca mladine in občudovanje lutkovne umetnosti. Igralci so se v teku nekaj mesecev resnično privadili najtežjemu pri lutkah: voditi jih in hkrati govoriti.

Po osvoboditvi je partizansko lutkovno gledališče gostovalo razen v Ljubljani še v Sentvidu, Polju, na Kodeljevem, Kamniku, Postojni Šentpetru, Ilirski Bistrici, potem pa je že z lastnim kamionom krenilo na turnejo po Štajerski: Celje, Maribor, Slovenska Bistrica, Ljutomer, Ormož... Povsod so lutkovne predstave navdušeno spremljali ne le otroci, marveč tudi odrasli, kar je izpričevalo, da je lutkovna igra tudi za odrasle. Na jesen 1945 se je Prvo partizansko lutkovno gledališče razšlo.

*

Danes je to gledališče muzejske vrednosti. Kipar Lojze Lavrič je izrezal za jugoslovanske vajence v Čehoslovaški še eno garnituro »Jurčka«, a znani Anton Balatka je to igro prevedel v češki jezik in dodal nekaj glasbenih točk, rekel pa je, da se pozna, da igre niso sestavljali pravi poznavalci gledališke umetnosti.

Lojzeta Lavriča ni več. Nedavno tega je nesrečno zaključil svoje mlado življenje, ki je bilo prežeto z ljubeznijo do lutkarske umetnosti. Ni dočkal desetletnice svojega pomembnega posega v slovensko umetnost. Mnogo teh začetnikov že ni več med nami. Takoj po osvoboditvi je nesrečno končala Milena Dolganova, kmalu za njo je zavratna bolezen iztrgala dva lista iz knjige umetnosti: Vita Globočnika in Nikolaja Pirnata.

Hinko Vilfan

Fotografija nam prikazuje komandanta Cankarjeve brigade, Alojza Drgana-Dragana (na konju) na Rogu, tik pred smrtjo. Padel je 16. aprila 1945 blizu Podstenic. Fotografijo nam je za objavo posodil podpolkovnik Jože Jakomin-Crni

Pred dvanaajstimi leti — 13. oktobra 1942 — so italijanski fašisti ustrelili pred Natlačenovo vilo v Ljubljani v Ciril-Methodovi ulici (zdaj ulica 24 talcev) za Poljansko gimnazijo, 24 talcev, da bi se maščevali nad smrtjo slovenskega izdajalca in njihovega hlapca Marka Natlačena, ki je bil istega dne ubit. Gornja slika nam prikazuje, kako so prihodnji dan, 14. oktobra, zakopavali postreljene talce. — Kakor vsako leto, tako je pripravila tudi letos organizacija ZB 24. talcev spominsko komemoracijo pred spomenikom, kjer so bili ustreljeni.

PET MOŽ je šlo po blatni gozdni poti mimo stoletnih hrastov, ki so stegovali svoje gole veje v sivkasto nebo predpomladi. Med nizkim grmičevjem in debli dreves so vstajale sence in se polagoma zgoščevale v mrak. Šepetajoči pogovor je sproti odnašal južni veter. Le enakomerno čofotanje vojaških čevljev je motilo tišino.

Na levi za gozdom, za vzpetino, ki je ni bilo mogoče videti, je od časa do časa počila sovražna puška ali zaregljala strojnica. Strele je spremljal dobro znani zvok, ki je govoril, da do tja ni daleč. V resnici ni bilo več ko deset minut naporne hoje: najprej navzdol v grapo, preko majave brvi čez potok, na katerem se led še vedno ni stajal do konca in slednjič navkreber do vrha, kjer je gozd prenehal. Za njim je bilo še nekaj polja; dve ali tri njive z napol zasneženimi brazdami so se bočile v lah-nem loku in izginjale nekje v mraku. Tam se je svet končal... A ne zaradi tega, ker bi za tisto nevidno črto, ki je njivo delila na pol, ne bilo prav takih gozdov in polj in grap in potokov z majavimi brvmi! Petim oboroženim možem, ki so obstali v kritju zadnjih dreves in napeto strmeli v zrak, se je zdelo, da je onkraj nevidne črte sveta konec, ker so dvomili v možnost priti tja. Ta dvom so potrjevali njihovi blede obrazi, ko jih je za nekaj trenutkov obsijala svetloba so-vražne rakete...

Iz štaba bataljona še vedno ni bilo nikogar. Zato so legli in čakali ter poslušali cvrčanje svinčenik, ki so tu in tam udarjale v zamrznjeno zemljo. Včasih se je lagodno pripeljala šestanajstcentimetska mina, zakrčila kot prašič in se razpočila v gozdu za njihovimi hrbti.

»Mirno je nocoj,« je rekel prvi, mož srednjih let, zavrt v ovčji kožuh, se prevalil na hrbet in položil glavo na zvitek vrvi, ki je ležal pred njim. Ko je začutil na tilniku hladno železo trokrakega trneka za lovljenje min, se je dvignil,

kakor da pričakuje odgovora od sosedu, ki je ležal negibno, s komolci oprtimi v telečnjak in se ukvarjal z občutkom, da mu hladna vlaga prodira skozi pole civilnega plašča in se oprijema hrbta in stegen.

»Mirno,« je rekel ta brez za-čudenja, a tudi brez prepričanja, da je res tako. Obrnil je glavo na desno, kjer so ležali ostali trije in se prepričal, da jim ni do pogovora. Ko je tako gledal njihova po tleh iztegnjena telesa, ga je hladno spreletelo: kaj če je kateri izmed njih že mrtev. Cvrčanje svinčenik je bilo slišati vedno bolj pogosto; čudnega bi ne bilo nič.

»Mirno!« je ponovil še enkrat, »kakor vzameš.«

Obrnil se je tako, da se je desna polovica telesa odtrgala od vlažne zemlje in da je glavo naslonil na komolec. Veter, mnogo toplejši od zemlje, mu je zdaj pihal naravnost v obraz. Razširil je nosnici in zaprl oči.

»To je nevarno,« je še pomislil. »To je že tretja noč. Kakšne noči!« Tako mu je bilo povsem udobno in oči se mu ni ljubilo odpreti in med mavričnimi krogi, ki so se širili v temi za zaprtimi vekami, so vstajale tako vabljive podobe, tako živo, da bi jih zaman preganjal. Z dlanjo desnice, oblečene v debelo rokavico, je gladil mehko oblino kopita brzostrelke. Lahni, uspavajoči premiki roke so sčasoma postali nehoteni... Znašel se je v visoki travi. Grenko opojni duh zrelega poljskega cvetja, pomešan z vonjem ženskega telesa mu je napenjal prsi. Njeno bližino je čutil tesno ob sebi, čutil je, kako vztrepetava ob dotiku njegove roke in, čudno, nobena želja se ni rodila v njem. Razen one, da bi ta trenutek trajal še dolgo. Nekje nad njim se je oglasila mehka, otožna melodija... Potem je privid izginil. Postal je hladno, vlaga je pronicala skozi plašč in se oprijemala desnega boka in stegna. Ob njem je nekdo zašepetal:

»...kakih tri sto metrov... ne, ne vem... Naše izvidnice

so prišle do tja... Ne, ne, nič mrtvih.«

Razum mu je spet deloval. Stara pesem, je mislil. Kadar izvidnica ne upa naprej, takrat naleti na mine. Že spet! Šest-najstcentimetrovka je buhnila nekaj desetm metrov daleč, ne da bi jo prej slišal. Drobci so brenčali nad njim kot debeli čmrliji in zadevali v zemljo. Potem je spet slišal šepet: »Tri ure je časa. Takrat pošljemo bataljon naprej!«

Ob levem sosedu se je dvignila postava in izginila v temo. »Oficir iz štaba,« je pomislil in poklical zvezo na desno. Oni trije so se oglasili vsi hkrati: »Dobro, dobro, saj slišimo!«

»Jure!« ga je klical vodnik z leve. »Kot običajno!«

To je vedel. Tri sto metrov s trebuhom po zemlji in potem v teku nazaj, ne da bi kaj našli. Molče je sprejel vrv z velikim trnkom in jo podal desnemu sosedu, izmotal iz telečnjaka pol metra dolgo je-kleno iglo in se splazil naprej. Nekaj časa je slišal tiho si-kanje levega in desnega so-seda. Tretja noč!

Utrujenost ga je minila in tudi zaspan ni bil več. Vse to je zamenjalo neko čudno raz-položenje, v katerem je razumeval globino stvari, ne da bi moral premišljati o njih. Z je-kleno ostjo je samogibno pre-

France Slana: Talec

iskoval zemljo pred seboj, centimeter za centimetrom in vedel: »Zemlja in jaz sva eno.«

Kakšen občutek! Noč, ogenj strojnic, eksplozije min, smrt, ki se prepeljava sem in tja po zraku in to neuničljivo življenje, ki se budi v njem in v zemlji; v vsakem kvadratnem decimetru je tisoče klic. Vseeno je, kaj se zgodi jutri! Potrutišjem bodo priklile na dan, cvetele in rodile sad in ob letu se bo to ponovilo in ni topovskega ognja, ki bi to preprečil.

Nemška strojnica je zaregljala čisto blizu. V njenem soju je zagledal bodočo žico. Lahko bi jo dosegel z rokami. Obležal je in čakal.

»Zakaj sem torej tu? Ali potemtakem ni vseeno?« Vprašanje se je pojavilo nekje za čelom in utrip žile na sencih ga je ponavljal. »Tudi tam preko, za nevidno črto, so v zemlji klice življenja!«

»Domovina! Svoboda!« Zaradi tega je prišel sem.

Ogenj spredaj je utihnil. Jure je naslonil glavo v roke in nehal misliti. Z obrazom tik zemlje, ki jo je tajal jug, je prisluškoval življenju, nekim tajnim glasovom. Morda so se porajali v njem samem, toda to je bilo vseeno. Tisti blaženi občutek enotnosti z vsem živim in porajajočim življenjem se je vrnil in ga napolnjeval do vrha, dokler ni zopet zaro-

potala strojnica. Visoko nad njim je preletela mina. Počkal je zamolklo eksplozijo, daleč nekje v globini gozda.

Rahlo sikanje ga je zdramilo. Klical ga je desni sosed. Previdno se je splazil k njemu. »Ničesar!« je rekel. »Samo med žicami so,« je šepnil sosed. »Mačka' bova vrgla. Opozori ostale!«

Jure je siknil enkrat, dvakrat, trikrat. Slišali so ga tudi Nemci. Zopet strojnica, čisto blizu. Medtem ko sta čakala, je sosed razvijal vrv; nato sta se tiho splazila nekoliko nazaj in spet obstala. Ležala sta tesno drug ob drugem in čakala, da se naveličajo. Jure je poslušal dihanje sosedu. Bil je mlad, vihrav fant. Juretu se je zdelo, da sliši utripanje njegovega srca.

»Boš vrgel?« je vprašal.

Sosed ni odgovoril. Čez nekaj časa: »Drži konec!« Jure je z obema rokama oklenil konec vrvi in gledal, kako sosed vstaja, kako je zanihal veliko trikrako sidro. »Maček« je poletel tako silovito, da je zajechal zrak pred njim. Spet strojnica. Sosed je klecnil na kolena in se čudno prevalil na stran. Poklical ga je. Nič. Ne navadno klokotanje in hropec. Telo se je silovito streslo in se umirilo.

Jure ni vedel, kako je prišel nazaj. Medlo se je spominjal samo tega, da je pogetnil vrv in da je minsko

polje zletelo v zrak. Zdaj je spet ležal na robu njive. Samo štirje so bili v vrsti. Za vsak primer. Pred njim je ležal v cik-cak črto razvrščen bataljon in čakal znaka za juriš. Nekje na levem krilu se je že pričelo streljanje.

Minute čakanja so lezle počasi in spet se ga je lotevala dremavica. »Ne smem!« je pomislil in bil v trenutku buden. Hotel je priklicati nazaj tisti prijetni občutek, ki ga je napolnjeval prej, toda vedno se je vmešalo čudno klokotanje in hropec umirajočega in nesklad, mučno vprašanje, ki ga je moral nemudoma rešiti. Nemudoma!

Poskusil je od začetka. Dvaindvajset let. Kaj je ostalo od njih? Vera? To ni nič! Ni vedel, kaj bi z njo. So malo filozofijo? Požvižga se nanjo! Nekaj je vendarle bilo: ljubezen, Nataša. Nasmehnil se je in val toplina mu je zajel srce. Utešiti hrepenenje po tem, da bi bil eno z nečem, z nekom. Z Natašo? Z zemljo? S klicami življenja? Ljubiti vse to — saj to je življenje samo. Kako preprosto, kako jasno je vse in kako čudno, da tega ni vedel prej. Čutil je ljubezen, veliko, brezmejno, in...

Spet to čudno grgranje...

Streljanje je bilo slišati tudi z desnega krila. Eksplozije min so postajale vedno bolj pogoste. Ali res ne bo miru, da bi v tišini črpal srečo, ki jo je našel v sebi? Kanalje, oni tam preko! Kanalje, kanalje!

Sovražim?« se je začudil in prisluhnil vase. Nekje v globini se je prelival žolč in kipele vedno više. Seveda, tudi sovražstvo. Tudi to je življenje. Dve nasprotji. Oni tam so sklenili zaroto proti življenju. Spomin je naplavil grozote zadnjih let v drobce njegovih možgan in drobce je zažarel kakor električna žica ob prevelikem upor. Peklo ga je, da je stisnil pest in ugriznil jermen telečnjaka, ki je ležal pred njim.

»Zdaj je jasno tudi to. Kakšna sreča, da sem tu in ne na oni strani!«

Hotel je vstati, zakričati, steči naprej. Pred njim so v cik-caku ležali borci bataljona in zato ni vstal, niti zakričal ni. Glava mu je še žarela. Po-

Partizan v pelerini

Morda se bom za kako besedo zmotil; ne zamerite, kajti spomin! polagoma bledijo, marsikaj tone v pozabo. Večkrat se mi tako pred zastrte trepalnice prikrađejo sence nekdanjih padlih tovarišev — partizanov. Srečam se z njimi na starih položajih, ob tabornih ognjih, na samotnih poteh v tihih gozdovih in povsod, kjer je stopala partizanova noga. Vrstijo se drug za drugim stari obveščevalci, moji najbližji tovariši in prijatelji. Stari in preudarni Vane, resni Hinko, hitri in živahni Kos, modrooki Štuka in moj najljubši prijatelj, ki sem ga tako malo, a dovolj dolgo poznal, stari Serčer Slavc, in nešteto drugih, ki se pojavljajo iznenada in zopet tonejo v pozabo. Med njimi pa vedno tiho prihaja na svoji kobili sedeč in v pelerino zaviti Marok...

ložil jo je na telečnjak in zaprl oči. Bolečina je popustila, nadomestila jo je jasna zavest, da je vse v redu in prav, da bo prišlo povelje in da bo z ostalimi streljal in jurišal. Nato je tudi to izginilo v mraku in iz temne bojazni, da bo zaostal, da bodo drugi odšli pred njim, so se rodile sanje.

V zrak je šinila raketa in se razpočila, za njo še ena, rdeča. Stotine rdečih isker se je polagoma usipalo na zemljo in v njihovem rdečem soju je krenila prva vrsta v napad. Tiho, grozeče se je premaknila z mesta, za njo pa je vstala druga, tretja in še in še. Brez konca jih je bilo pred in za njim, venomer so vstajale nove in hitele naprej, medtem, ko je on ležal nepremično, gledal v tla, si zakrival oči, pa vendar videl vso to silno množico, ki je šla mimo skozi ogenj in dim. Trudil se je, da bi vstal, toda neka neznana sila ga je prikovala na zemljo in ga ni spustila. Zbudil se je od brezplodnega napora. Nikogar ni bilo pred njim. Pokalo je na vseh straneh. Pogledal je na desno — nikogar. V glavi se mu je zjasnilo: »Umaknilj so se nazaj in me pustili tu.«

»Pred njimi sem,« je pomislil s čudnim zadovoljstvom. »Pred njimi.«

Ogenj je dosegel tisto stopnjo, ko ne loči več posameznih strelcov. Jure se je nekoliko premaknil in pod komolcem pogledal nazaj. Ognjena črta! Zrelo neke strojnice je bilo tako blizu, da je na obrazu čutil njen vroči dih.

»Čudno!« je pomislil. »Bati se, da bo zaostal, pa se znajdeš pred vsemi.« Dvignil se je na komolec, da bi se splazil nazaj.

Ni se več utegnil obrniti. Strojnice za njim je streljala neprestano, vse dokler se ji zaradi nerodnosti strelca niso prevrnile noge. Čurek svinčenk je prerezal rob njive, na katerem je obležal Jure in razkopal zemljo pred ustjem strojnice.

Streljali so še, toda ogenj je polagoma pojenjal. Od nekod se je dvignila megla, pomešana z dimom smodnika. Iz nje je pričelo rositi. *Slavko Belak*

PRED desetimi leti — 24. novembra 1944 — si je v Koprivniku na Kočevskem, hudo zadet od sovražnega rafala, da ne pade živ sovražniku v roke, pognal kroglo v srce, eden prvih partizanov, komandir Mokronoške čete, komandant bataljona, komandant Kamniško-Zasavskega odreda, namestnik komandanta IV. operativne cone, nazadnje pa komandant zaščitne brigade Glavnega štaba NOV in POS, legendarni junak s Štajerskega in čudoviti tovariš: major Alojz Kolman-Marok.

*

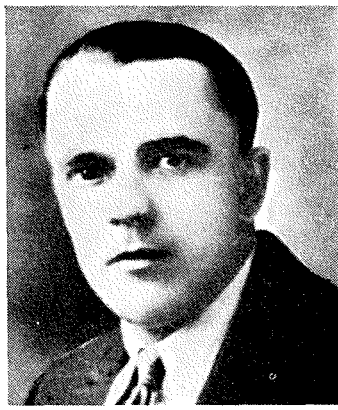
Leta 1943 so odšle naše enote na pomoč hrvaškim partizanom, ki so ta čas odbijali ofenzive Nemcev, ustašev in drugih. Naše enote so takrat zasedle ves predel od Ogulina do Drežnice in ves Gorski Kotar ter prisilile sovražnika, da se je umaknil v svoje zadnje utrjene postojanke. Štab naše divizije je bil takrat v Gerozem. Drugi ali tretji dan po prihodu me zgodaj zjutraj zbudi Feliks, šef Obveščevalnega centra. Moral sem z njim takoj h komandantu divizije, h generalu Rađu Pehačku. Med potjo mi je že obrazložil za kaj gre, tako da sem bil že pripravljen ter obenem vesel, da grem zopet nazaj v Slovenijo. Toda nič preveč nisem bil navdušen, ko sem zvedel, kakšna naloga me čaka in da moram biti do polnoči nazaj. Na razpolago sva s Slavcem dobila konja iz divizijskega hleva. Pri izbiri pa sem ga močno polomil. Izbral sem namreč suhega konjička, misleč, da bo hitrejši od Slavčevega težkega in rejenega. Slavc, ki je jezdil na moji levici, se je neprestano posmihal mojemu konjičku.

Obveščevalca Oki in Čiko, ki sta šla tudi v Slovenijo, sta imela deset dni časa. Mahnila sta jo kar peš. Bila sta nato-vorjena z ogromnima nahrbtnikoma. Prebrisanost sta se smejala; verjetno sta imela v nahrbtnikih sol in tobak.

Pot naju je vodila preko zasneženega Kotara in Kočevskega Roga. Ker se nama je zelo mudilo, sva priganjala konje, kolikor se je dalo. Moj konjiček, ki je bil že popolnoma izčrpan, se je nekje v Rogu, med Oslinico in Brigo, pod menoj sesedel. Jezno sem gledal Slavca, ki se je moji nesreči na vse pretege krohotal. Ni mi preostalo drugega, kot da sem zlezal na Slavčevega konja, svojega pa pustil kar tam, da ga nazaj gredje vzamem. Slavčev konj je tako prevzel dvojno breme. Priganjala sva ga, ker sva hotela biti na vsak način še pred mrakom v Mlaki na Kočevskem. Ko sva se približala požgani Brigi, zaslišiva rafale brzostrelk in sarcev. Umikajoča petorica partizanov nama je povedala, da so Nemci prodrli po cesti do Kočevske Reke in obenem blokirali vso cesto. Kaj sedaj? Preko ceste nisva mogla, isto noč pa sva morala biti nazaj. Po kratkem posvetu, da nekoliko počakava, sva jo mahnila v bližnjo — prav tako požgano — vas Julauf. V eni izmed obeh hiš, ki so še delno ostale cele, so nama skuhalo žgance z mlekom. Ko sva bila v najboljšem teku, so se vrata odprla in v sobo je stopil lep oblečen partizan, zaviti v pelerino. Imela sva ga za kakšnega kurirja iz Glavnega štaba ali intendanta. Po kratkem pozdravu se je tovariš vsedel in začel spraševati za pot skozi zasneženi Kočevski

Rog. S Slavcem sva mu dajala netočne odgovore... Toda na tem človeku je bilo nekaj posebnega. Bil je v zreli moški dobi, imel je izklesan obraz, vse na njemu je bilo nekam privlačno. Sedel je na široko, z rokami uprtimi ob kolena ter neprestano spraševal; vse je hotel vedeti. Kmalu je opazil, da mu s Slavcem nisva bila pri volji prav nič odgovarjati ter je udaril na drugo struno. Že prej je izvedel od terenca, da se vračava preko Roga na Hrvaško. Vstal je in rekel: »Poslušajta! Vidva sta obveščevalca. Pot poznata! Pojejta hitro! Jaz sem namestnik komandanta XVIII. divizije ter bi rad kar najhitreje prišel do Osilnice!« S Slavcem sva se spogledala; njemu je padla žlica v skledo, meni se je mleko zaletelo skozi nos in udarila sva v gromoviti smeh. Namestnik komandanta, ha-ha-ha! Smejala sva se do solz. Vsi poizkusi »namestnika«, da naju pripravi k resnosti, so bili zaman. Ni mu preostalo drugega, kot da se smeje še sam. In smejal se je. Končno smo se umirili in s Slavcem sva pristala, da gre »namestnik« z nama.

S Slavcem sva namreč vedela, da je bil takrat namestnik komandanta XVIII. divizije pokojni Alojz Hostnik-Jovo. O preimenovanju nisva vedela. Prepričana sva bila, da nas hoče novi tovariš na račun »namestnika« vleči za nos, ker

Alojz Kolman-Marok

ne pozna poti. Imenitno sva se zabavala in »namestnik komandanta« je moral marsikatero požreti.

Ko sva se prepričala, da nikakor ne moreva preko ceste, kjer so še vedno bili Nemci, sva bila pripravljena na odhod. »Namestnik« pa nama je od časa do časa pripravil majhno presenečenje. Prvo je bilo to, da je imel krasnega konja, še bolj pa, da je sijajno jahal. S Slavcem sva kar debelo gledala. Imel je tudi pet ali šest spremljevalcev, katerih prej nisva videla. Sedaj se je začel smejati »namestnik«, ko je zagledal naju dva na enem konju. Vsi trije smo bili dobre volje ter prepevali par-

tizanske pesmi. Jahali smo v ozko gaz z Roga proti Osilnici. Bila je že noč, ko smo prispeli na mesto, kjer sva pustila s Slavcem mojega konjička. Toda konjička ni bilo nikjer. Po dolgem iskanju smo ga našli v neki kotanji, kamor je padel. S Slavcem sva ga že mislila prepustiti volkovom, ko se je »namestnik« spustil k njemu. S težavo nam je uspelo spraviti konjička iz kotanje na pot. Krenili smo naprej, konjiček pa je capljal za nami. Kar sram me je bilo pred »namestnikom«, ki se je tako mučil z mojim konjičkom. Konjička smo klicali in vlekli ter se počasi bližali Osilnici. »Namestnik« pa je jahal za nama in polglasno brundal špansko popevko »Črnolasko«. S Slavcem pa sva pazila na pot. »Namestnik« nama je vedno bolj uga-jal; zlasti meni je bil čedalje bolj simpatičen. Čeprav sem z vslo silo skušal premagovati prve vtise, me je nekaj z nezadržano silo vleklo k njemu. Dogovorili smo se, da jo mah-nemo v Osilnici na požirek »kačje sline« kot smo pravili žganju. Rečeno storjeno. V va-si so ostali tovariši večerjali in prespali. Slavc, »namestnik« in jaz pa smo se podali v so-sednjo hišo, kjer je »namest-nik« obljubil plačati večerjo za vse tri. Dobro zabeljene žgance smo postrgali do zad-njega ocvirka, »namestnik« pa je kavalirsko plačal večerjo in »kačjo slino«. Gospodinja pa

je imela še eno skrb. Pripravljena je bila skuhati skodelico prave kave, če bi ji na kakšen način zamenjali konja. Imela je namreč zelo lepega konjabelca, ki je bil kot ustvarjen za jahanje, a ga za delo na polju ni mogla uporabljati. Na vsak način ga je hotela zamenjati. Ko sem to slišal, sem odprl usta na stežaj. Z zadnjim naporom sem se premagal ter začel previdno prepričevati gospodinjo, da imam konjička, ki je kakor nalašč za vožnjo. Samo shušal je, ker je slabo hranjen. Slavc je ob moji predrznosti kar oči zapiral ter gledal pod mizo; »namestnik« pa mi je pri barantanju tu in tam pomagal. Gospodinja je hotela videti konjička. Šli smo v hlev, kjer je stal njen belec. Moj konjiček je bil proti njemu prava crka in že sem mislil, da ne bo z mojo kupčijo nič. Sreča je bila ta, da je imela gospodinja slabo luč in ni dobro videla, ko sem pripeljal svojega konjička. Gledala ga je z vseh strani, majala z glavo, »namestnik« in jaz pa sva ga hvalila. Nazadnje sem jo le prepričal, da se bo konjiček čez zimo lepo popravil ter bo primeren za vožnjo. Kupčija je bila na moje veliko veselje sklenjena, »namestnik« je dal še za dobro merico »kačje sline«, gospodinja pa je skuhalo kavo. Na kos papirja sem napisal potrdilo o zamenjavi konj.

Sedaj sva imela s Slavcem vsak svojega konja. V hlevu sva osedlala nemirnega belca ter ga hotela odpeljati. Držala sva ga vsak na eni strani pri gobcu in ko sva obrnila, se je konj vzel na zadnje noge, otresele z glavo tako, da sem jaz odletel v drugi konec hleva, Slavc pa jo je »junaško« popihal skozi vrata. »Namestnik«, ki je vse to početje opazoval, se je na vso moč smejal ter mi obenem dajal instrukcije, kako naj spravim belca iz hleva. Skrit za pregrado, sem z dolgo palico končno zbežal nemirneža skozi vrata, kjer ga je »namestnik« z železno roko hitro zgrabil za uzo. Radoveden sem zdrvel na dvorišče, kjer sva bila s Slavcem priča čudovitemu »plesu«. »Namestnik« in konj sta nekolkokrat zaplesala in kot bi

Petrova vas (Bela krajina), 25. novembra 1944: pogreb narodnega heroja Alojza Kolmana-Maroka

trenil je bil »namestnik« v sedlu. Belec je skakal, brcal, se vzpenjal na zadnje noge, »namestnik« pa je sedel v sedlu kot pribit. Ne vem, koliko časa je to trajalo. Nazadnje je »namestnik« zdrknil iz sedla, privezal še vedno nemirnega konja h kolu, odlomil debelo palico ter ga pošteno naklestil. In čudno, belec je postal miren kakor ovčica. »Tukaj imaš najboljšega konja, kar si jih kdaj imel!« mi je zaklical. »Kar zajahaj ga!«

Ne vem, če bi me kdo pripravil do tega, da se konju sploh približam, kaj šele, da bi ga zajahal. Tudi Slavc, ki je bil vaje konj, se je krčevito otepal. Ko je »namestnik« sprevidel, da ni drugega izhoda, mi je dal svojo kobilico ter jo božal toliko časa, da sem zlezal nanjo, sam pa je zajezdil belca.

*

Pustili smo za seboj Osilnico ter nekoliko pozneje odšli na gozdno pot. Molče nas je sprejel gozd. Temne sence so se bližale hitro in prepregale pot. Bila je temna, mrzla zimska noč brez meseca. Zvezde, ki so bile na gosto posute, so sijale tako nizko, da bi jih skoraj dosegel z roko. V mehkem snegu je bilo slišati samo prhanje konj ter sem in tja bodrilni klic jahača. Jahali

smo v lahnem diru brez besed, kot bi se zavedali, da je to poslednja pot starega Šercerja Slavca, ki je jahal smrti nasproti. Smrtno zadet je padel nekoliko pozneje blizu bivše Vilharjeve žage v Šungerju na Hrvaškem.

Blizu jutra smo zopet prihajali na cesto ter se pričeli bližati Gerovu. Paziti smo morali tudi na naše patrulje, ki so bile na novih položajih bolj previdne. »Namestnik« se za najino pozornost ni preveč brigal; pričel je peti in žvižgati, čeprav sva ga opozarjala, naj bo tiho, ker nič ne slišiva. Pred Gerovim je presekal tišino oster glas: »Stoj! Kdo tam?« Naš tovariš se je hitro oglasil: »Namestnik komandanta divizije!« To je bilo pa že od sile! Prav zadrhl sem se: »Ti, sedaj pa nehaj s tvojim »namestnikom«, tukaj je vendar štab divizije!« Zaseda me je po glasu spoznala in zajahali smo v vas. Ko smo se poslovlili, je »namestnik« pripomnil, da se bomo verjetno prav kmalu videli. Ta opazka me je neprijetno zadela.

Javil sem se šefu, ki me je zaspano poslušal ter odšel utrujen počivat. Pozabil sem že, kdaj me je šef zbudil, ki pa je bil precej glasen: »Sine, kaj si ga pa zopet polomil? Takoj h komandantu divizije!«

Zaščitnica GŠS, poleti 1944 v Kočevskem Rogu

Ves prestrašen sem skočil na noge. Spomniti pa se nisem mogel nič pametnega. Ko sem zagledal komandanta, mi je bilo takoj vse jasno. Tudi on je bil precej glasen. Kmetica iz Osilnice je namreč pripeljala mojega konjiča nazaj. Zgodaj zjutraj si ga je pri dnevnih svetlobi ogledala. Seveda je svojega belca odpegljala. Slavic me je prijateljsko tolažil, ko sem mu povedal, v kakšno kašo sem padel.

*

Popoldne je bil zbor brigade in divizije za odhod. Kot po navadi smo zopet odšli na čelo kolone. Borci so stali v vrstah na cesti ter čakali povelj. V Turkovi gostilni je bil štab divizije in na vratih sem z grozo zagledal našega »namestnika«. Na odgrnjenem rokavu je imel značko komandanta divizije. Feliks mi je pojasnil, da je to Marok, novi namestnik komandanta divizije. Bil sem tako presenečen, da se nisem mogel premakniti. Marok me je zagledal ter me poklical k sebi. Zdaj bom pa dobil, kar mi gre, sem si mislil ter sam ne vem, kako sem prišel do njega in ga prav ponižno pozdravil. Na njegova vprašanja sem samo nerazločno jecljal, posebno, ko mi je še zabelil, da danes nisem tako zgovoren, kot sem bil včeraj. Nazadnje sem se le znašel ter se mu

oprostil, da ga pač nisem poznal. Zasmejal se je gromko, me potegnil za rokav v hišo pod stopnice, kjer sva izmenjala nekaj besed. In tu sem v vsej veličini spoznal, kaj je pravi tovariš.

*

Marok! Neštetokrat zakoprni srca starih borcev ob misli na tebe. Kdo te ni poznal? Niso imeli zastoj Nemci strah pred teboj. Niso zaman brneli telefoni in švigale depeše, kadar si se pojavil pred postojanko: »Aufpassen! Komandant Marok ist hier!« Poznali so te tudi vsi tisti, s katerimi si delil po bratovsko zadnji ščepec tobaka. Ne izgovarjajo stari borci zaman tvojega imena, kadar obujajo partizanske spomine. Res, bil si pravi junak in nadvse čudoviti tovariš.

Savo Vilhar-Sine

ŠE NE VESTE?

DA SO ŠPORTNIKI NOVE JUGOSLAVIJE NASTOPILI ZE 1944. LETA? Takole je bilo! Avgusta 1944. leta se je 16 plavalcev in waterpolistov različnih enot NOV Jugoslavije udeležilo v Rimu tekmovanja čet zavezniških enot. To prvo tekmovanje športnikov nove Jugoslavije v tujini je prineslo jugoslovanskim športnikom tudi uspehe. V plavanju so zasedli prva tri mesta. V waterpolu pa je jugoslovansko moštvo zasedlo drugo mesto, za Francijo, ki je v finalu premagala Jugoslavijo z rezultatom 3:2. Jugoslovanska reprezentanca pa je prej premagala moštvo britanske vojske s 6:2. Uspeh Jugoslovancev je bil tem bolj pomemben, ker so prišli Jugoslovani na tekmovanje naravnost iz borbe.

ODKOD NAZIV ZA JADRANSKO MORJE? Današnje italijansko mesto Adria je kakih 20 km oddaljeno od morja. Za časa bizantinskega cesarstva je bilo mesto v grški posesti in se je imenovalo Hatria. Skozi mesto je tekla reka Pô in odlagala velike množine peska, tako, da se je mesto vedno bolj oddaljevalo od morske obale. Danes Adria ni več obmorsko mesto. Po tem mestu se je morje najprej imenovalo Hartisko in pozneje Jonsko (kakor se danes še imenuje morje južno od Otrantskih vrat). V času beneške moči so morje imenovali »Beneški zaliv«, za časa srednjeveških hrvatskih kraljev pa »Dalmatinski zaliv«. Šele potem so pričeli uporabljati izraz Adrijsko in pozneje Jadransko morje.

KOLIKO GORIVA ZA MOTORNA VOZILA JE BILO PORABLJENO V II. SVETOVNI VOJNI? Razumljivo je, da se v času vojne porabi mnogo več goriva za motorna vozila kot v mirni dobi. Tako so v II. svetovni vojni porabili Američani 7.108.718 ton goriva, Rusi okoli 6.000.000 ton, Nemci pa okoli 4.000.000 ton. Zanimivo je, da so porabili Američani v I. svetovni vojni samo 150.000 ton goriva za motorna vozila.

KOLIKO ZNAŠA TEŽA VOJNE OPREME? Teža vojne opreme sodobne vojske je precejšnja in se, razumljivo, z vsakim dnem večja. Tako je, na primer, današnja oklopna divizija težka toliko, kakor vsa nekdanja Napoleonova armada, velika pol milijona ljudi. V I. svetovni vojni je prišlo na enega ameriškega vojaka okoli 3 tone vojne opreme, v II. svetovni vojni pa je znašala teža vojne opreme na enega vojaka do 16 ton.

KATERA JE NAJVEČJA KNJIGA NA SVETU? To je knjiga, ki je dolga 3 metre, debela 1 meter in teška 25.000 kilogramov. Liste te knjige se lahko obrača samo s pomočjo posebnega električnega mehanizma. To največjo knjigo na svetu hranijo v New Yorku.

„Vojna na Balkanu“

Ze v naši 8. številki smo v rubriki »Nove knjige« (stran 311) omenili, da je Založniško podjetje »Zora« v Zagrebu izdalo knjigo bivšega vodje britanske vojaške misije pri Vrhovnem štabu NOV in POJ, Fitzroua MacLeana: »Zlata cesta — Pesek orienta — Vojna na Balkanu«. Danes objavljamo o tej knjigi daljšo razpravo, ki jo je napisal profesor Franc Škerl.

TRODELNI naslov Mac Leanove knjige kaže, da gre v njej za tri med seboj zelo različne enote. V prvem delu je opisal svoje doživljanje v Sovjetski zvezi, Stalinov sistem vladanja in nenehno policijsko kontrolo, kjerkoli je potoval. V drugem delu je orisal svoje sodelovanje v angleških komandosih v Severni Afriki in Perziji. Tretji del, ki zavzema skoraj polovico knjige, pa je posvetil svojemu bivanju med jugoslovanskimi partizani. Ta del je za nas najpomembnejši, čeprav tudi prva dva nista nezanimiva.

»Vojna na Balkanu« obsega čas od srede 1943, ko se je F. Mac Lean s padalom spustil v Jugoslavijo, pa do spomladi l. 1945, ko je prosil za premostitev iz Jugoslavije, ko je videl, da je svojo nalogo v glavnem opravil. Ta del knjige je bil tisti, ki je povzročil, da je avtorjeva knjiga vzbudila izredno pozornost v svetu, doživela devet izdaj in bila prevedena tudi v nekatere tuje jezike. Ta del je bil tudi tisti, ki je pomen in vlogo narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji ponesel v svet. Zato se moramo tudi mi zadržati ob njem več. Seveda pa moramo pogledati na knjigo z našega vidika in z njega presoditi, kako je avtor gledal na naše probleme in kako jih je ocenjeval.

Ko je britanska vlada leta 1943, po Mussolinijevem padcu, poslala avtorja v Jugoslavijo, še vedno ni imela pravih pojmov o položaju v Jugoslaviji. Še vedno jo je mešala »slava« Draže Mihajlovića. Avtorjeva naloga pa je ravno bila, da na licu mesta oceni vrednost partizanskega

prispevka za stvar zaveznikov in ugotovi, kako bi jim bilo mogoče pomagati, da bi se ta prispevek še povečal. Avtor se je za nalogo popolnoma zavzel, knjiga pa je obračun njegovega dela.

Za pravilno vrednotenje avtorjevih ocen je seveda treba vedeti, da je pisec že pred odhodom v Jugoslavijo bil pomemben pristaž angleške konservativne stranke in do takrat tudi že opravil vrsto zapornih poslov. Pri prihodu v Jugoslavijo zato ni bil brez ideoloških predsodkov glede razvoja v Jugoslaviji. Sam o sebi je napisal, da ni maral ne komunistov ne komunizma (str. 283). Bivanje v Jugoslaviji med Titovimi partizani pa je vplivalo, da je svoje gledanje do njih spremenil in začel vedno bolj ceniti njihove borbene kvalitete. Njegove odprte oči so ga vodile od spoznanja do spoznanja. »Počasi,« pravi, »sem si začel ustvarjati sliko o obsegu in značaju partizanskega gibanja v Jugoslaviji. Toda to gibanje je bilo vojaško in politično pomembnejše, kakor je to kdorkoli izven Jugoslavije slutil (str. 331). Način partizanskega vojskovanja je bil nenavaden (stran 333). Nemci in Italijani so

mного prej ko zavezniki spoznali, da so partizani vojaški faktor prve vrste (str. 334). Partizani so bili tisti, ki so se borili proti Nemcem, in to tako aktivno (str. 339), itd., itd.« Takih priznanj je v knjigi dolga vrsta. Vsa kažejo, da se je pisec znal živeti v položaju v Jugoslaviji, spoznal pravo razmerje borbenih sil, in se kot človek, ki je v danem položaju znal gledati realno, tudi iskreno navdušil za partizane.

Kot človek, ki je nekaj let živel v Sovjetski zvezi in zato poznal njeno notranje življenje, se je zavedal tudi vpliva, ki ga je imel sovjetski režim nad Komunističnimi partijami izven Sovjetske zveze. Toda v Jugoslaviji je videl stvari, ki mu nekako niso šle v glavo. Pri jugoslovanskih partizanih, po njegovem, ni bilo najmanjšega znaka o kakem ruskem vmešavanju ali kontroli (str. 335). Prav tako se je čudil politični strukturi osvobodilnega gibanja, ki je po Titovem priznanju slonelo »na ljudski fronti«, ne pa na enostranskem sistemu« (str. 318), oziroma na koaliciji v Narodnoosvobodilni fronti pod vodstvom komunistov (str. 335). Mac Lean je v vsem tem videl izraze samostojnosti jugoslovanskega razvoja, ker

Makedonska partizanka na položaju

se pač niso ujemali z oblikami sovjetskega revolucionarnega razvoja.

Značilnosti jugoslovanskega razvoja so silile MacLeana k razmišljanju o bodočnosti. Kar se tiče Jugoslavije, je kmalu prišel na jasno, kakšna bo njena bodočnost po zmagi zaveznikov nad nacistično Nemčijo. O zmagi partizanskega režima ni prav nič dvomil. Toda kot aktivnega pristaša ideologije britanskih konservativcev ga je skrbela morebitna tesna povezava bodoče Jugoslavije s Sovjetsko zvezo. Napisal je, da bi prevelik sovjetski vpliv v Jugoslaviji ne vzbujal pri Britancih prav nobenega navdušenja. To je bil nedvomno tudi razlog, da se je močneje poglobljal v bistro jugoslovanskega procesa in s posebnim interesom opazoval dejstva, ki so kazala na samostojni razvoj jugoslovanske revolucije. Toda še pred koncem vojne je moral MacLean spoznati, da želi jugoslovansko partizanstvo braniti svojo samostojnost tudi pred Zahodom.

Poglavje »Vojna na Balkanu« je napiselo pomembno tudi za Slovenijo, kjer so pisca zlasti zanimala strateške komunikacije, katerih prekinitev bi občutno oškodovala okupatorske prevoze na italijansko bojišče. Knjiga nam pokaže, da je sabotažne akcije na teh progah deloma usmerjala tudi britanska vojna mislija — za potrebe zaveznikov.

MacLeanova konservativna politična usmerjenost je prišla najbolj do izraza pri prikazovanju četnikov. Pisec je sicer daleč od tega, da bi zanikal sodelovanje četnikov z okupatorji, toda pri prikazovanju četniškega ravnanja je pravzaprav prizanesljiv. Njihov začetni delež v boju proti okupatorju močno pretirava, zraven pa se izogiba, da bi sploh prikazal četniški odnos do partizanov in civilnega prebivalstva, ki je bilo na strani partizanov. Dokaj dobro pa je nakazal sokrivdo jugoslovanske emigrantske vlade, da so četniki zabredli tako daleč.

Mnogo luči je MacLean prinesel v ravnanje kralja Petra in Churchillovo zavzemanje zanj, čeprav je Churchillovo zavzemanje pokrtil z nekakimi oficialnimi dolžnostmi do mladega kralja, ki se je 27. marca leta 1941 »znal« (?) postaviti proti Nemcem. S podpiranjem kralja je Churchill branil nekaj, kar je takrat že bilo oškodeno na propad. Doseženi kompromis je bil zato le varstvo prestiža.

Ako ob koncu še enkrat primerjamo piščevo prikazovanje partizanov in četnikov med seboj, moremo opaziti, da je pisec opazoval in opisoval dogodke z vidika svojega družbeno političnega okolja, ki ga je poslalo v Jugoslavijo. Toda v času bivanja med partizani ni ostal neprizadet. Sila in moč narodnoosvobodilnega gibanja sta vplivali tudi nanj, da je v svojem navdušenju zanjšel mnogo dalje, kakor je pričakovalo njegovo konservativno okolje. Svoje naloge kot šef vojne misije ni izvrševal tehnično hladno, temveč je znal vanjo vnesti svojega osebnega duha. Iz tega nastojenja je potem nastalo delo, ki pomeni za naš narodnoosvobodilni boj pozitivno pričevanje ne samo v zunanjem svetu, temveč tudi za nas same. Z njim je pisec ustvaril dokument, ki pomembno izpopolnjuje našo dokumentacijo o narodnoosvobodilnem boju. Knjiga je vredna branja in bralci ne bodo razočarani, če bodo, seveda, odšteli nekatera pristransko napisana mesta v knjigi.

Krajevni prazniki

— spomin na NOB

DOLENJA VAS: 1. AVGUST

1. avgusta 1942. leta so italijanski fašisti odvedli iz Rakitnice 124 oseb v taborišče na Rab, nekoliko kasneje pa še 26 oseb iz Dolenje vasi.

PODNART: 21. AVGUST

21. avgusta so bili ustreljeni v Ljubnem (občina Podnart) prvi talci: Feliks Kavčič, Miha Stular, Jože in Anton Krivic ter Anton Snedec.

SLOVENJ GRADEC: 21. AVG

25. avgusta 1941. leta so Nemci ustrelili domačina Franja Vrunča, narodnega heroja, ki je bil sekretar Okrožnega komiteja KPS v Celju in komandant Celjske partizanske čete, ki so jo ustanovili na Razselnem pri St. Juriju.

DOMŽALE: 3. SEPTEMBER

3. septembra 1944. leta so podivjani nemški okupatorji pri bistrškem mostu v Domžalah ustrelili deset talcev, ki so jih privezali h kolom.

MOZIRJE: 12. SEPTEMBER

12. septembra 1944. leta so borci XIV. divizije osvobodili Mozirje.

SLAT. RADENCI: 12. SEPT.

12. septembra 1941. leta so ustanovili v Kapeli (občina Slatina Radenci) odbor Osvobodilne fronte.

TRŠKA GORA: 23. SEPT.

23. septembra 1942. leta so v Beceletovi jami v Zagradu pri Otočcu podrl strelj Italijanskih fašistov junake aktiviste novo-meškega okraja.

BREŽICE: 28. OKTOBRA

28. oktobra 1941. leta je bila ustanovljena prva brežiška četa. Ob koncu meseca oktobra 1941 je prišel okupator izseljevati iz Posavja slovenske družine.

VOLČJA DRAGA: 19. SEPT.

19. septembra 1943. leta so Nemci, ko so zlomili goriško fronto, prodrli tudi v Volčjo drago, kjer so požgali 55 hiš in pobili več domačinov.

KOSTANJEVICA: 21. OKT.

21. oktobra 1943. leta so ustrelili italijanski fašisti 39 nedolžnih ljudi, stanujočih v kostanjeviški občini.

DVOR: 26. OKTOBRA

26. oktobra 1941. leta je bila v bližini vasi Brezova reber ustanovljena Novomeška četa, katere komandir je bil Niko Šilih, komisar pa Jože Slak. Istega dne je četa napravila premik v Brezovo reber, kjer se je začela do konca meseca oktobra. Vas Brezova reber je bila prva osvobodjena vas na Dolenjskem.

„Povej moji mami in sestri ...“

*Objavljamo prispevek
Dare Betriani, posvečen
spominu Franca Štajpaha-
Pogačeva, ki je kot pomoč-
nik politkomisarja Tomšiče-
ve brigade padel 13. decem-
bra 1944. leta v hiši kmeta
Navršnika nad Lučami.*

V MAJHNI kmečki sobi ni bilo prostora za vse, ki jim je bilo veselje v srcu in ki bi se želeli zavrteti že po prvih zvokih klavirske harmonike Frančka Klančnika. Ta, na daleč znani harmonikar je bil ponos Tomšičevcev in nekam ljubosumno so ga znali čuvati zase. Ni mnogo govoril; zvedeli pa smo, da je pred vojno končal konservatorij in da so mu Nemci raztepli družino. Toda, bil je ves naš in poznal nas je v srce vse, ki smo mu največkrat nemo in le s toplimi pogledi izkazovali hvaležnost za njegovo pesem, ki se mu je tako lahkotno izvijala izpod prstov, zdaj razigrano vesela, zdaj spet kot daljni odmev naših lastnih čustev, v katera je čisto kanila zatajena solza za izgubljenim tovarišem. Igral je vselej. Njegovi prsti so govorili zanj, igral je z dušo. Tisti večer pa sem prvič opazila, kako se je v mislih prenesel nekam daleč, proč od svoje poskočne polke, ki je vabila. Igral je z nekim čudnim izrazom napetosti v obrazu, kot da bi slutil, da se pripravljaja najhujše. To je bil trenutek, ko sem sama začutila, da me vleče ven. In zdi se mi, da mi je odleglo, ko se je nekdo dotaknil mojih ramen. Naglo sem se obrnila in v mladem partizanu spoznala kurirja pomočnika politkomisarja Pogačeva. V tistem trenutku, ko sem iz njegovih ust zvedela, da Pogačev pošilja pome, sem se zavedla, da ga že ves večer nisem videla. Z neko neprikrito bojaznijo v srcu sem se napolnila za kurirjem proti sosednji sobi. Vstopila sem tiho ter z naraščajočim občutkom tesnobe, za trenutek obstala ob vratih. V sobi je bila tema, le z majhnega, rešetkastega okna si je medla mesečeva svetloba utirala pot do postelje, na kateri je ležal Pogačev.

»Si vendar prišla?« so bile njegove besede.

In potem...

»Tako je dobro, sestra moja,« je komaj slišno zašepetal, ko sem v svojih rokah držala njegovo razbeljeno glavo. »Bolan sem, vidiš, in ne vem, če bom šel lahko z vami... Ko bo borba končana, reci, povej moji mami in sestri, da sem jih imel rad, neskončno rad in da sem v tebi tukaj našel drugo sestrico... Naj se veseli svobode, ki je vsi ne moremo dočakati. Je že tako. Vsi ne moremo ostati...«

Tu je ponovno za trenutek zastal in se s težavo poizkušal obrniti proti okencu. Imela sem občutek, kot da si hoče oči napojiti z žalostno mesečino. In skozi bolesten smehljaj, ki mu je prešinil ustne, je dokončal svojo misel: »Tudi jaz sem ened tistih, ki bodo padli za svobodo, in ni mi žal.«

Potem je še govoril. Bilo mi je tako tesno pri srcu, da sem ga nekajkrat prosila, naj vendar ne govori tega. In ko mi je povedal vse, mi je dejal: »Pojdi zdaj! Veseli se z njimi, ki ne mislijo na jutri!« Nisem odšla. Ostala sem pri njemu in pozno v noči, ko sem odhajala, je že globoko spal.

Nekaj temačnega se je tedaj pletlo okoli nas. Vse je nekam viselo v zraku, v štabu so postajali zaskrbljeni in drugo noč smo se hipoma pripravili za odhod. Nekje blizu so lajali mitraljezi in svetleče krogle so rezale temo. Vsak posameznik je izkušal svojo, v nešteti borbah po Štajerskem priborjeno hrabrost. Postave so hladnokrvno sledile poveljem. Kako lahkotno mi je bilo pri srcu tedaj, ko sem sredi tihega vrveža in nedaleč od komandanta divizije Risa zapazila visoko postavbo našega Pogačeva. On je tu, zdrav! Zopet je med nami, med svojimi borci! Moji vzhicenosti ni bilo meja, čeprav se je vame nase-lilo trpko spoznanje: »Odhajamo iz Savinjske!«

Na čelu kolone in ob njej je spet stopal Pogačev. Bila je to dolga, kačasta kolona. Po dež-

ju in snegu, skozi veter in mraz, po blatnih, grdih in strmih poteh smo rinili naprej vse do jutra. Premrazeni, lačni in do konca izčrpani smo ob vznožju večje vpetine uzrli majhno hišico. V njej se je naselil štab Tomšičeve brigade. Zdelo se nam je, da smo v hipu zmagali vso utrujenost, tako nas je prijazno pozdravila. Pohiteli smo proti njej, ki nam je skozi snežinke mežikala nasproti in ki nam je po dolgem in napornem pohodu nudila prvo zavetje. V dokaj prostorni sobi kmeta Navršnika (tako se je reklo pri hiši) smo se hoteli odpočiti, kajti po besedah komandanta je bilo že vse urejeno za zaščito vsega področja nad Lučami, kjer sta se naselila tudi štab divizije in cone s predstavniki tujih misij. Premočne obleke in plašči so se sušili na peči, torbice so bile pripravljene za vzglavja po klopetih in podu, brzostrelke in pištole pa so bile menda prvi-krat odložene vseppek, kajti nihče ni pričakoval, da bi nas mogli Nemci vznemirjati še pred kosilom.

Kmalu pa smo že zaslišali prve strelce. Toda, kdo se je zmenil zato? Vsi smo delili prvo in edino skrb z brigadno kuharico Zoro, ki se je vselej ob takih prilikah velikodušno odrekala počitku in si poiskala mesto v kuhinji za štedilnikom ali ognjiščem, če bo kosilo kaj kmalu pripravljeno in dovolj izdatno za sestrađane želodce. In ko ti prvi strelci niso ostali osamljeni, je bilo pričakovati komandantovih navodil. Komandant brigade Platin je poslal v izvidnico komandirja štabne patrulje Sineta, hkrati pa je poklical brigadni godalni kvartet na čelu s Frančkom Klančnikom, verjetno zato, da bi nas odvrnil od neprijetnih misli ali pa morda, da nam dvigne »moralo«, kar pa se je kasneje izkazalo za usodno napako, kljub Platinovi osebni hrabrosti. Močno streljanje se je namreč primaknilo že čisto blizu in skoraj preglušilo igranje harmonike in violine. Vsi smo čutili, da se nam bliža sovražnik, kajti svinčenke so že udarjale ob zid in v okna, ki so se drobila pred našimi očmi. Nevarnost se je

bliskovito približevala, nihče pa ni hotel brez povelja zapustiti hiše, ker bi v očeh ostalih veljal za »paničarja«. Kaj storiti? Pogledala sem Pogačeva, ki je menda edini od vseh že v začetku zaslutil bližajočo se nevarnost. Nekaj pred tem je opozoril tovariše na obutev in opremo. Ni hotel leči kot nekateri, temveč je sedel za mizo. Tisti trenutek je energično vstal in ukazal, da godci prenehajo z igranjem in pospravijo instrumente. Vse ostalo, kar smo doživeli potem, se je odigralo z naravnost filmsko naglico.

»Fantje! Švabi! Švabi so tu, jurišajte!« je v sobo zavpila Zora.

Završalo je vse v silovitem ognju nemških mitraljezcov. Zaslišali so se klici: »Hände hoch!« V tem splošnem metežu sem med pospravljanjem važnih spisov v tisto veliko in težko aktovko, ki je bila meni

predana v varstvo, zaslišala komendantov glas: »Jurišat' skozi vrata!« Takoj zatem pa, ko je komisar Jovo ugotovil, da mu brzostrelka ne dela: »Za menoj! Jaz te bom kril!«

Oddelila sem se h skupinici, v kateri je bil Pogačev. Hoteli smo skozi kuhinjo, toda tu že ni bilo prehoda. Violinist je bil zadet, nekdo je dvignil roke in s svojim telesom zastrl edina ozka vrata, ki so vodila iz kuhinje na nasprotno stran hiše. Iz trenutka v trenutek je sovražnikov obroč postajal vse ožji. Položaj je bil brezupen. To se je moglo razbrati na obrazih vseh teh ljudi, ki so bili vajeni težav. Tedaj je ves prostor zajel močan puh in gost dušec dim. Razpočila se je bomba, ki jo je sovražnik vrgel skozi razbito okno. Skozi dim, ki se je redčil, sem z očmi iskala Pogačeva. Zagledala sem ga na nasprotni strani naslonjenega na zid in vi-

dela, kako krčevito oprijemlje noge v kolenu, v katero je moral biti hudo ranjen. Hotela sem k njemu, toda že je eksplodirala druga bomba, ki me je prikovala na mesto. V naslednjem trenutku, ko sem se začela zaradi nastalega dima dušiti, sem uporabila zadnje moči in se pognala proti vratom, da se nasrkam zraka. Tolažila sem se z mislijo, da Pogačev mogoče le ni preveč ranjen in da bo tudi on prišel iz hiše. Ko pa sem bila zunaj, ni bilo več mogoče nazaj. Se sem, spominjam se, zavpila trem borcem, ki so mimo mene hiteli po stopnicah v klet, da naj se umikajo za menoj. Le-ti se za moj klic niti zmenili niso in so zdrveli naravnost v smrt. Meni ni preostalo drugega, kot da bežim. Tekla sem, tekla po snežni, dolgi čistini, ki se je vzpenjala navkreber proti gozdu, Nemci pa so za mano žgali iz vsega orožja. Nekajkrat sem se z aktovko vred vrgla v sneg. Tedaj je zamrlo vse okrog mene. V strahu, da me zgrabijo za vrat, sem pobirala izgubljene papirje in nisem se hotela niti ozreti nazaj, nato sem se spet dvignila in še skozi hujši ogenj hitela proti gozdu. Skozi kri, ki mi je privrela iz ust še preden sem se zrušila pred tovariši, ki so me čakali na vrhu čistine, sem komaj iztisnila iz sebe: »Pogačev je ostal doli...«

Komendant Platin in komisar Jovo sta takoj poslala četo proti hiši, da jo znova zavzame in reši Pogačeva. Toda vsi juriši naših borcev so bili zaman in hiša je kmalu začela goreti. Velik plamen in gost črn dim se je valil iz nje, ko smo se umikali proti Podvolovljeku...

Ko smo čez nekaj dni spet prišli v Podvolovljek, je komisar Jovo poslal patroljo do Navršnika, da ugotovi, kaj je na stvari.

»Hiša je zgorela,« je poročala patrolja. »Našli smo sedem mrtvih tovarišev, ki so postali žrtev ognja. Pomočnika komisarja, Pogačeva, smo našli nekaj metrov stran od hiše s prestreljenim čelom in z rano na kolenu.«

V začetku nisem mogla verjeti. Tudi na obrazih ostalih

sem opazila, da se ne morejo sprijazniti s tako kruto resnico. Dvomili smo vanjo tako dolgo, dokler ni patrolja prinesla nekaj stvari, ki so nedvomno pripadale Pogačevu. Med temi sem spoznala del njegove zeleno kariraste srjace, v katero sem ga preoblekla tisto noč, ko je ležal bolan. Oči so se mi zameglile od solz in ne vem, če je bil kdo med na-

mi, ki bi se mu ne pripetilo isto. Vse nas je tiščala ista bolest, vsi smo vedeli, da je padel kot junak, da se je ustrelil sam v čelo, ker ni hotel dovoliti, da bi ga Nemci dobili živega.

Pogačev je bil srce brigade. Ob njegovi smrti smo to še bolj občutili.

*Dara Betriani,
ilustriral France Slana*

„V ujetništvo pa ne!“

UJETNIKE bivše jugoslovanske vojske so po razpadu stare Jugoslavije pripeljali v mestece, ki je bilo v prazničnem razpoloženju, in jih suvali z avtomobila. Hitlerjanske zastave so visele po hišah in nemški vojaki so se sprehejali povsod naokoli ter se vzdikajoč pozdravljali in živahno dvigali desnice v pozdrav. Nemške vojaške koračnice so se hrešče usipale iz zvočnikov. Nemški sofer, ki ga je bila sama napeta zadnjica, se je sklanjal nad odkrit motor. Mehanik je skakal okrog ter privijal in odvijal vijake; motor pa le ni maral »prijeti«. Jugoslovanski ujetniki so si zvijali cigarete iz ogorkov in se pomenkovali. K njim je pristopil možak s košem in grabljami in jih postavil predse.

»Na postajo vas peljejo in po ovinkih domov, pa mirna Bosna!« je pričel govoriti tako prepričevalno, da so mu ujetniki skoraj verjeli.

»Jaz tudi tako mislim,« je resno in preudarno menil Breznik. »Kakšni ujetniki neki! Včeraaj smo bili doma, danes mobilizirani in že ujeti! Saj se materi še solze niso posušile in niti mondure še nismo 'fasali'. Niti puške. In da bi bili ujetniki? Kje neki! Ta pa je dobra! Moraš prej vsaj vojak biti!«

»Tako je!«

»Kakšni ujetniki le?«

»Tako se govori!«

»Saj so vendar Nemci...«

»Kultura, se reče!« je spet povzel besedo možak s košem in grabljami. »Vsa čast Nemcem,« je menil domačin in odložil koš, »rečem vam, da vas

peljejo domov. Ampak pri Nemcih je red! Malo vas peljejo naokoli, da se ne zamaše ceste in proge. Verjemite mi.« (Na klobuku je imel s svinčnikom narisane kljukaste križe.)

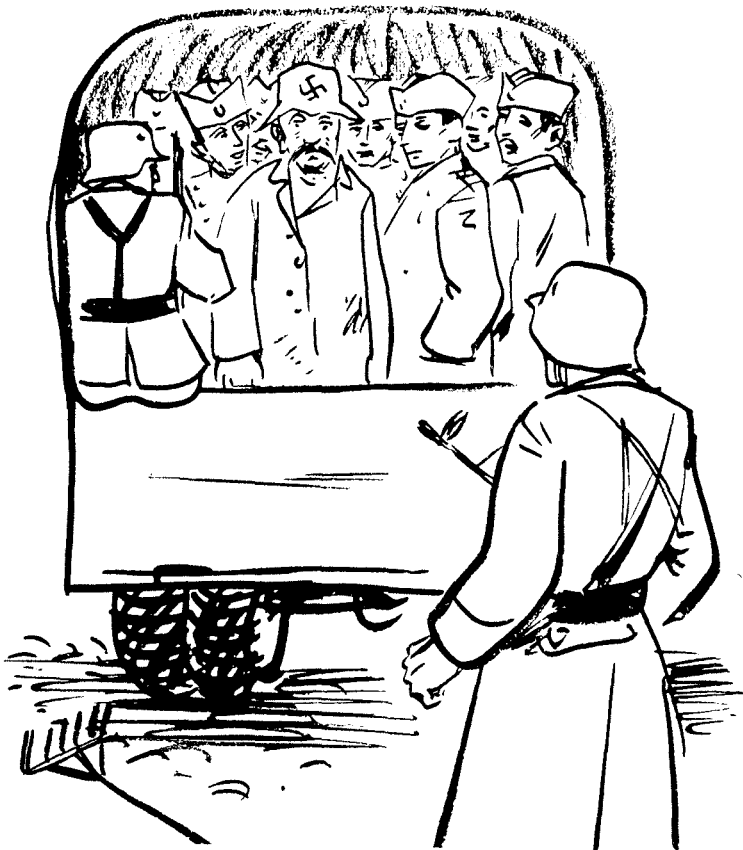
»Aufsteigen!!« je tedaj zaklical nemški vojak, »hitro, hitro!!« Ujetniki so se naglo gnetli in lezli na avto.

»...vierundzwanzig... hitro, hitro... Aufsteigen!« Nenadoma je Nemec zgrabil še domačina, ki je bil naenkrat strahovito prepaden in ga z vso silo porinil na avto... »Fünfundzwanzig!« Vse se je zgodilo tako naglo, da domačin ni mogel niti oporekati. Nato se je povzpел na avto še nemški vojak in zaklical soferju: »Fertig!«

Od nekod je prihitela žena domačina s košem in vila roke ter klicala na pomoč. Razlagala je stražarju, da je iz te hiše, da je šel kosit in da se je samo pogovarjal z ujetniki. Da ima štiri otroke in naj ga vendar izpustijo...

Toda stražar je bil miren in ni ženske niti pogledal. Malo je zadržalo, se pokadilo, in avto je izginil obupani ženski izpred oči. Odpeljal je ujetnike...

*Hinko Vilfan,
ilustriral France Slana*

Ob spomeniku v Cerknem

Letos 3. oktobra je organizacija Zveze borcev v Cerknem pri Idriji odkrila padlim borcem spomenik, ki zaradi svoje vsebine in kiparske obdelave sodi med naše najboljše spomenike. O tem spomeniku nam je nekaj misli napisal dr. Stane Mikuž.

DOKAZ, kako globoko brazdo spominov je zapustila v našem narodu borba za svobodo, so med drugim tudi spomeniki, ki so posvečeni tem herojskim časom. Spontano in brez dekretov rastejo vsepovsod po slovenski zemlji, mesto tekmuje z mestom in vas z vasio, kdo bo lepše in dostojneje prikazal spomin na najbolj junaške dneve slovenskih ljudi. Na trgih mest in vasi, na samotnih hribih in v tesnih dolinah stojijo bronasti liki mož in žena, neme, a vendar zgovorne priče o moči malega naroda, ki je tesno povezan s svojimi jugoslovanskimi brati, šel v hudo borbo, ne da bi se bal žrtev, gorja in

stisk, ki jih je prinašal neusmiljeni čas. Nemogoče je oceniti vrednote, ki jih izžarevajo ti spomeniki v moralnem, narodnostnem in plemenitem propagandnem oziru. Postali so srce naših mest in vasi, njihova bronasta pesem odmeva kakor grom od naših gozdov in gora, se razliva preko naše plodne zemlje in se zaustavi v srcih slovenskih ljudi. Mogočna pesem, ki vzpodbuja k nenehni ljubezni do svoje zemlje, ki opominja mlčaže k novim poletom in ki tudi svari tujce, da se ne bodo nikoli več polakomnili zemlje, osvobojene s tolikim junaštvom in žrtvami.

Moralni vrednosti teh spomenikov pa se pridružuje še druga, ki ima velikanski pomen za razvoj naše kulturne dejavnosti. To je vrednota rasti in oblikovanja slovenske likovne umetnosti, posebej našega kiparstva. Že zdavnaj je Anton Aškerc ugotavljal nemoč rasti naše plastike spričo pomanjkanja naročil in slabih gmotnih prilik slovenskega naroda. To je veljalo za njegov čas in v bistvu za dobo trajanja stare Jugoslavije. Pesnik ni mogel predvidevati skritih sil, ki so spale v narodu, a so bile vkovane v verige suženjskih dni in dopovedovane nesamostojnosti. Šele borba in svoboda sta iz naroda hlapcev skovala narod junakov, sile so se spostile in tedaj je tudi novemu kulturnemu ustvarjanju napočila nova doba. Narod se je hotel oddolžiti spomenu junakov, pa je naročil spomenike. Nobena žrtev ni bila prevelika! Od dinarjev siromašnih ljudi pa do večjih vsot, ki so jih zbrale tovarne in ustanove, so nastajali ekonomski temelji za vedno nove likovne realizacije. Naša kiparska umetnost je zaživela tako, kakor še nikoli prej.

Javna naročila so omogočila razcvet monumentalnega kiparstva, tistega kiparstva, ki je za tovrstno umetnost najvažnejše. V njem se naj-

bolj določno zrcali podoba časa, njegove težnje in zahteve. Vrsta slovenskih kiparjev, doslej pretežno navezana na kabinetna naročila, je dobila možnost umetnostne izpovedi v velikih merah, z epično besedo in z bogato preizkušnjo svojega dosedanjega znanja. Najsi so dosedanje spomeniki taki ali drugačni — tu se ne morem spuščati v podrobnosti — eno je gotovo: spomeniki narodnoosvobodilne borbe so ogromno doprinesli k razvoju slovenske kiparske oblike in misli. Ob imenu starih kiparjev: bratov Kalinov, Putriha, Smerduja in drugih so se vrstili mladi, ki se v ugodnem ozračju številnih naročil krepko in zdravo razvijajo.

Pričujoči spomenik v Cerknem je plod dveh mladih kiparjev: Marjana Keršiča in Staneta Keržiča (situacijo in podstavek je projektiral ing. arch. Bežek). Oba dva sta dovršila ljubljansko Akademijo za likovno umetnost in oba imata že za seboj nekaj dobrih spomeniških ustvaritev. Spomenik stoji na trgu v Cerknem. Na pravokotnem podstavku je arhitekt, da bi ublažil težko maso figur, namestil ploščo enake oblike. Na njej stoji kiparska kompozicija. Snov kipa je nova in nadvse zanimiva. Dosedanja tematika naših NOB spomenikov je bila predvsem posvečena borbi. Bombaši in bombašice, prenos in nega ranjencev, padli borci, partizani na mrtvi straži itd., so bili glavni junaki tovrstnih umetnostnih realizacij. Snov, ki jo je na tem spomeniku obdelal kipar Stane Keržič pa je drugačna. Kipar se ni odločil samo za neposrednega nosilca naše borbe, to je za partizana ali partizanko, marveč je vključil v misel spomenika tudi posrednega spremljevalca borbenih akcij, to je človeka iz neoboroženega kolektiva slovenskega naroda — našo dobro slovensko mater. Nešteto partizanov se z globoko hvaležnostjo spominja partizanskih mater. Bile so to zavedne matere, ki so v vsakem borcu videle svojega lastnega sina ali hčerko, žene, ki so bile pripravljene na vsa-

ko žrtev, da so pomagale naši vojski, matere, ki so dale zadnji košček kruha ali pa vsaj toplo besedo, da so pomagale partizanom, ki so bili v stiskah. Prelepa snov — tudi za roman — iz naše veličastne borbe! Kipar sam mi je pripovedoval o stari ženi, ki danes še živi v Cerknem, o materi, ki mu je vsakokrat, kadar je prišel k njej kot partizan, pomagala, kolikor je le mogla in mu v tistih hudih dneh nadomeščala pravo mater.

Tako ni čudno, da se je v kiparjevi misli izoblikoval ta čudovito lepi spomin v kiparsko obliko. Nekoč po težkih pohodih, ko je preko doline iz temnih gozdov zavijala burja, je utrujeni borec potrkal na preprosta kmečka vrata. Mati pa ga je že čakala. Vedela je, da ni njen sin, saj se je boril tedaj daleč v Beli krajini, toda njej je bilo vseeno. Ta utrujeni fant, ki stoji na pragu, je prav tako njen, saj je del tiste velike celote, v kateri živi in se bori tudi njena kri. Mati je stopila na prag, v levici drži hlebec kruha, desnico pa je vabeče iztegnila, kakor da hoče obiskovalca objeti. Partizan se je ustavil v koraku, z desnico se je oklenil puške, levico pa je obotavljajoče sprožil proti daru. Srečanje dveh ljudi na domačem pragu, srečanje mladostne moči z uvelo starostjo, toda oba akterja preveva eno samo toplo, človeško čustvo, pomagati bližnjemu v stiski in vzeti darilo, ki je dano iz velikega srca in zlate dobrote. Je to snov, ki je tako partizanska, kakor malokatera, snov, ki je v veliki meri značilna prav za naše primorske ljudi.

Kiparja sta upodobila to lepo misel z zavidnim kiparskim znanjem. Obe figuri sta postavljeni v rahlo diagonalo, ki daje sožitju dveh postav prepričljivo razgibanost in življenje. Partizan (delo Marjana Keršiča) in mati (kip Staneta Keršiča) sta sklonjena naprej, tako, da je figuralna skupina uklenjena v trikotnik, kateremu manjka vrh. S tem pomagalom je zadobila plastika potrebno uravnovešenost in enovitost. Lepo sta obe fi-

Slika nam prikazuje spomenik padlim borecem, ki so ga letos 3. oktobra odkrili v Cerknem pri Idriji

guri tudi psihološko obdelani. Mati oblečena v značilno obleko domačinke, ki ji v težkih gubah pada po telesu, je eno samo dejanje. Vsa njena poza, izraz lepe glave, gesta rok, nam govorijo: »Vzemi fant, pridi in se pogrej ob mojem ognjišču.« Partizan pa poln moške sile je za trenutek obstal. Vzel bo kruh s ponosom, kajti dobro ve, koliko ljubezni je položeno v ta dragoceni dar. Vsedel se bo k peči in bo pripovedoval o trudu in naporih, pa tudi o velikih zmagah, ki jih je s tovariši izvojeval. In morda

bo vedel celo kaj o njenem otroku...

Celotna koncepcija plastike je realistična. Kiparja, ki sta oba sama doživela in preživela dneve, ki sta jih upodobila, ne hlata za enodnevni modnimi novostmi, ki jih prinašajo abstraktne umetnosti vseh vrst in odtenkov. Zavedata se, da je stvarnost borba, ki nam je prinesla velike plodove zmage, svobode in možnosti umetnika vrednih likovnih ustvaritev. Iz stvarnosti pa raste lepota in resnična umetnostna oblika.

Dr. Stane Mikuš

Vzorna skrb za otroke padlih

Ko je takoj po končani vojni država poskrbela za otroke padlih borcev in jim z zakonsko utemeljenimi invalidninami, pokojninami itd., zagamčila gmotne pogoje za razvoj, se nam je zdelo, da ta zakonodaja zadošča. Takšno mišljenje pa je bilo dokaj varljivo. Izkazalo se je namreč, da nam čedalje bolj polze iz rok ne samo vpliv na te otroke, marveč tudi gmotni temelji, ki jih je za njihov razvoj položila država. Pogosti so bili primeri, da so omenjene državne podpore postale nov vir dohodkov za neodgovorne starše in varuhe, medtem ko so otroci zlasti na kmetih bili dragocena delovna sila, odtrgani od pouka in napredne vzgoje. Često so postali ti otroci lahek plen klera in drugih nazadnjaških vplivov na podeželju, v mestih pa je prenekaterega otroka padlih borcev požrla cesta oziroma pregazil čas, ki je zahteval čedalje več znanja in strokovne usposobljenosti. Vse preveč smo torej pozabljali, da je uravnavanje prihodnosti partizanske dece važnejše od reševanja njene trenutne usode z obdobjnimi datjavami, kot so razne podpore, obdarovanja ob Novoletni jelki in podobno.

O vsem tem, kakor tudi o nadaljnji razvojni poti skrbi za partizansko mladino govore tudi letna poročila Glavnega in Mestnega odbora Zveze borcev za Ljubljano. Iz teh povzamemo, da je šla ta razvojna pot zlasti zadnja tri leta v dvojno smer: v popis nepreskrbljene in vzgojno zanemarjene partizanske dece, v reševanje njenega gmotnega položaja s podeljevanjem trajnih organizacijskih podpor in štipendij ter končno v skrb za letni oddih otrok padlih borcev, združen z obiski značilnih partizanskih krajev, spomenikov NOB, pripovedovanjem bivših borcev itd.

Po letnem pregledu Mestnega odbora Zveze borcev Ljubljana, ki pa ni popoln, šteje naše glavno mesto z okolico okrog 2000 nepreskrbljenih otrok padlih borcev, od

tega 1030 moške in 970 ženske dece. K tem je treba prišteti še 788 otrok žrtev fashiističnega nasilja. Med temi jih 1570 biva doma, oziroma pri starših in sorodnikih, okrog 170 pri skrbnikih, vsi drugi pa po internatih oziroma domovih. Na kmetijskih domovih živi 209 otrok, vsi drugi pa se preživljajo z dohodninami preživelih roditeljev, z invalidninami, pokojninami, dokladami in štipendijami. Večina teh otrok, okoli 75 %, obiskuje razne šole, od osnovne pa tja do visokih, medtem ko se jih je na podeželju veliko vključilo v obrtni pouk. Pripomniti je treba, da število učeče se partizanske mladine prva leta po vojni ni bilo tako veliko, še zlasti, ker so bili materialni pogoji dijakov oziroma študentov partizanskih staršev, skoraj večinoma slabši od pogojev ostale šolske mladine. Socialni izvor partizanske mladine na podeželju je namreč večidel malo kmet-ski, v mestu pa delavski; hkrati je treba upoštevati, da predstavlja za preživele vdovo po padlem partizanu, pokojnina ali invalidnina poleg morebitne skromne plače edini vir dohodkov. Zato je bilo

tudi iz teh vrst manj šolske mladine kot iz drugih slojev. Težave, ki sta se morala z njimi spoprijemati tako Glavni kakor tudi Mestni odbor Zveze borcev pa so bile v tem, da je primanjkovalo sredstev, iz katerih bi mogli podeljevati štipendije za otroke padlih borcev. Šele preteklo in tekoče leto pomenita nekakšno prelomnico v življenjskih pogojih učeče se partizanske mladine. Medtem ko je bila še pred 4 ali 3 leti prihodnost teh otrok resno ogrožena, ker ni bilo zanje sredstev za šolanje, je Zvezi borcev lani in letos, kakor tudi za prihodnje šolsko leto, uspelo zagotoviti znatna denarna sredstva za pomoč pri šolanju, in sicer v okviru rednih proračunskih sredstev MLO Ljubljana in okraja Ljubljana-okolica. Tako je lani prejemale redne mesečne podpore (povprečno po 2000 din) v obliki štipendij 350 otrok iz Ljubljane in okolice. Sem pa je treba prišteti še štipendije, ki jih je 24 dijakom oziroma študentom podelil Glavni odbor ZB. To so v bistvu, če upoštevamo podpore, ki jo otroci prejemajo v obliki invalidnin, pokojnin in tako dalje, dodatna sredstva za njihovo šolanje.

Letos so se štipendije za učečo se partizansko mladino

Pionirji iz Drage v partizanski šoli

Prihod okupatorske italijanske vojske v Ljubljano, 12. aprila 1941

ne le povečale v skupnem znesku in v vsotah na posameznika, ampak se je povečalo tudi število štipendistov od 350 na 683, kar lahko štejemo za velik uspeh Zveze borcev. Na Mestnem odboru ZB Ljubljana smo razen tega zvedeli, da se bo število štipendistov glede na obljubljene vsote še povečalo (predvidoma na 800).

Na dalekosežnost skrbstvene službe za otroke padlih borcev opozarja tudi dejstvo, da je Mestni odbor ZB Ljubljana uspel pri Mestnem ljudskem odboru in okraju Ljubljana-okolica za v prihodnje zagotoviti 20 milijonov dinarjev letno v te namene.

Po nepopolnih podatkih obiskujejo otroci padlih borcev v Ljubljani in njeni okolici tele šole in v temle številu: osnovnošolcev je 600, nižjih gimnazijcev 500, višjih 200, a študentov univerze okrog 40. Če primerjamo število učeče se partizanske mladine s številom podeljenih štipendij, spoznamo, da materialni pogoji partizanske mladine v šolah sicer še niso povsem zadovoljivi, da pa se naglo približujejo zaželenemu stanju.

Omeniti je treba še pomembno vlogo dopolnilne šole v Podsmreki, ki jo je lani obiskovalo 34, letos pa 45 otrok padlih borcev. Resne težave je imela ta šola s pomanjkljivo učno podlago dijakov, saj so bili mnogi brez potrebnega

znanja za srednjo šolo in tudi njihova starost za gimnazijsko šolanje malone ni bila več primerna. Vzlic temu se je iz

Slovesnosti ob desetletnici osvoboditve Ljubljane

Prihodnje leto, 9. maja 1955, bo deset let, odkar so enote narodnoosvobodilne vojske osvobodile glavno mesto Slovenije — Ljubljano. Ogorčene borbe za popolno osvoboditev Slovenije in izgon okupatorja so sicer trajale še nekaj dni na Štajerskem oz. Koroškem, vendar je z osvoboditvijo Ljubljane že začelo urejeno življenje. Povsem razumljivo je torej, da se ob desetletnici osvoboditve Ljubljane pripravi večja proslava. Za to proslavo se je zavzela ne samo organizacija Zveze borcev iz Ljubljane, temveč tudi Mestni ljudski odbor Ljubljana, ki je konec meseca oktobra na svoji redni seji že tudi predložil osnutek programa ob tej proslavi.

Vendar je proslava ob desetletnici osvoboditve Ljubljane zamišljena nekoliko drugače, kot so bile dosedanje velike partizanske proslave v Sloveniji. Zakaj v okviru proslav, ki bodo prihodnje leto, bodo številne prireditve ljudske prosvete, ki bodo trajale skozi vse leto. Tudi društva

letnika 1953-54 letos vključilo v obrtni uk 34 gojencev te šola.

Kakor že omenjeno, je druga oblika vzgojne skrbi za partizansko mladino prirejanje letnih oddihov oziroma kolonij, ki jo je lani prvič vpeljal Glavni odbor ZB. Tako je lani v raznih krajih Slovenije tri tedne letovalo 405 otrok iz Ljubljane in okolice, letos pa se je to število povečalo celo na 1000. Za njihov oddih je bilo porabljenih skupaj nad 4 milijone din, glavni delež, 3 milijone 124 tisoč din pa je prispeval GO ZB. V vzgojnem smislu pa so se izkazali za najboljše letos prvič prirejeni pohodi po poteh partizanskih brigad, ki se jih je udeležilo 14 partizanskih mladincev iz Ljubljane in okolice. Priporočati je zato, da bi se taki pohodi tudi v prihodnje organizirali.

N. Ž.

»Svoboda« in kulturno-umetniška društva iz vse Slovenije bodo z najbolje naštviranimi programi sodelovala na velikem festivalu, ki bo meseca maja v Ljubljani. V juniju naj bi bil mladinski festival, prve dni junija pa tudi velik zlet Ljudske prosvete. Meseca aprila 1955 bo v okviru te proslave tudi proslava ob 60-letnici slovenske Moderne. Okoli 1. maja bo več proslav, večja pa tudi 9. maja ob obletnici osvoboditve Ljubljane, ko bi tega dne odkrili spomenik talcem v Gramozni jami. V teh dneh bo vzidan tudi temeljni kamen za velik spomenik »Svobode« v Ljubljani. Razen kulturnih, bodo v prihodnjem letu v okviru te proslave tudi večje fizikalne in šahovske prireditve, verjetno pa bo odprto tudi veliko trgovsko razstavišče. Sredi meseca maja naj bi izšla razen nekaterih drugih publikacij tudi knjiga, nekakšen zbornik o narodnoosvobodilni borbi v Ljubljani. Vse to je seveda komaj osnutek programa za proslave.

Čik v Grajšovki

PRECEJ čuden naslov, ne? Verjetno se boste vprašali, o kakšnem »čiku« bo beseda. Prav! Toda čik — to ni pasje ime, niti prežvečen čik starega očanca, temveč pravi pravcati čik, dobro znan vsakemu partizanu.

Kmalu po ustanovitvi Loške »republike« maja 1942, je pričelo primanjkovati tobaka. Pomanjkanje te toliko priljubljene sladke trave nam je delalo velike skrbi. Sline, ki so se cedile strastnim kadilcem vse dni po pravem tobaku, niso mogli nadomestiti nobeni nadomestki. Dolge ure so ljudje govorili o tobaku in se spominjali za mesece nazaj, kje so kdaj odvrgli kak čik, kako je bil tisti čik velik in pri tem so si »obljubljali«, da ne bodo čikov nikoli več razmetavali.

Potem smo se lotili »znanstvenega« raziskovanja: kakšen učinek na okus in organizem imajo razni tobakov nadomestki. To je bilo potrebno, da se odvrne od nas ta nepremagljiva tobakova kuga. Babnopoljčani so mi ob neki priliki predlagali, naj kadimo dve leti staro leskovo listje, ki ga dobimo v gozdu pod lansko steljo. Bajè je bil to že njihov preizkušen recept, saj so leskovo listje kadili kar z užitkom. S tem predlogom sem soglašal predvsem zato, ker bi nam to omogočilo stalno tabornjenje. Leskovega listja je bilo dovolj in ni bilo bojazni, da bi morali kot »nomadi« dalje, da bi »popasli« vse zaloge. Drugi recept so nam dali hrvaški partizani, ki so taborili pod Risnjakom. Vse taborišče je strastno kadilo kamilice in samo pohvalno govorilo o njih. Ta predlog je bil teže uresničljiv, ker v Loški dolini ni bilo preveč kamilic. Ta drugi predlog je bil tudi vojaško nevaren, ker bi sovražnik ta »čajni« vonj lahko zavohal na kilometre daleč in tako odkril taborišče. Toda vsak partizan je hotel uveljaviti svoje modrovanje, vsak je kaj predlagal in vsi so vneto preizkušali.

Zato smo kadili vse: od volovskega jezika do razne drevesne mahovine.

Vsi ti recepti so nam prišli zelo prav med veliko italijansko ofenzivo. Nekega dne sem odšel s tovariši v izvidnico na teren okoli Grajšovke. Lovsko kočjo so Italijani požgali in so potem vsak dan postavljali zasede ob pogorišču. Previdno smo se bližali. Nenadoma pa Jaka, moj spremljevalec, poskoči in kot obseden steče proti pogorišču. Vrže se na tla in nekaj pobere s tal. Smejal se je in se valjal po tleh kot bi ne bil čisto pri pravi. Bili smo vsi zaskrbljeni. Sele, ko smo se mu previdno približali,

smo videli, za kaj gre. Jaka se je namreč spomnil, da je še v »tobakovi dobi« odvrzel tukaj velik čik. Ni se bal ničesar več in čik je celo našel. In vsi so priznali, da je res zelo velik. In z velikim zadovoljstvom smo ga pokadili.

Cene Bavec,
ilustriral France Slana

PLAČILO

Skozi vas Slape pri Ljubljani so potekale glavne partizanske zveze iz Ljubljane in iz Štajerske na Pugled in Dolenjsko. Nekoč je iz Štajerske prišla nujna pošta, ki smo jo morali še podnevi spraviti dalje.

»Kravo boš gnal k biku!« mi reče Janez.

»Kako, saj se ne tare?« se začudim.

»Da, toda pošto moramo spraviti čez...«

Vzamem kravo in jo ženem čez Vevški most. Tam me ustavijo fašisti.

»Dove...?« zarenčijo vame.

»Kravo ženem k biku.«

»Saj imate na Vevčah pri Lampretu bika,« mi odvrne dobro informirani fašist.

»Res je, toda v Dobrunjah imamo sorodstvo, denarja za zaskok pa ne, tam pa bo zastoj...«

»Eco,« pravi fašist in mi da 10 lir. Ob misli na kravo in bika pa se mu njegov južnjaški obraz razleze v poželjiv smeh.

Pohitel sem dalje in ko sem pošto predal in se na most vrnil, me je že čakala gruča fašistov.

»Dio mio, era bene...,« so od vseh strani trepljali kravo in mene, en fašist pa mi je dal pomarančo, češ: »Na, ker si tako dobro opravil...« Pa sem res dobro opravil, še bolje kot so mislili...

France Trošt

ZAKAJ IMA TOP LUKNJO?

Partizan Jokl je pripovedoval tovarišu, kako je njegov bataljon zavzel sovražno postojanko: »Belčki niso hoteli zlepa odnehati. Ko smo jim zažgali streho nad glavo, so ušli v drugo hišo, od tam pa v tretjo in tako dalje... Na-posled pa so se zatekli v farovž. Farovž pa je imel debele in visoke zidove in so belčki že mislili, da jim ne bomo mogli do živega.

Tedaj pa priropota po cesti naš top, za njim pa še lojtrni voz z granatami. Čakajte, belčki, zdaj vam pokažemo!«

Halo, kdo se razume na artilerijo?

Nihče... Streljati bi že znali, toda pomeriti — to je pa druga stvar. Saj topa ne moreš pritisniti k licu kakor puško.

Pa se oglasi nekdo: — Fantje, zakaj ima pa top luknjo? Saj lahko skoznjo pomerimo. Bomo pa malo od bliže streljali.

Prijeli smo top in ga vlekli pred farovž. Potem smo pomerili skozi luknjo in ustrelili — in že so se farovški zidovi za-

majali. Ko smo drugič ustrelili, je bila že luknja v zidu. Po tretjem strelu pa se je začul jok in stok in na oknu se je prikazala bela zastava.

Tako je bilo, vidiš, in si bodo belčki zapomnili, kako smo skozi luknjo merili v farovž.«

RAZLOG

Bilo je pred koncem vojne, 1945. leta na nekem letališču, kjer so odvažali ranjence in bolnike v osvobodjene kraje. Resnično, z letalom so si hoteli skrajšati pot tudi številni drugi funkcionarji, ki so morali po nalogu odhajati v določena večja mesta, celo v Beograd.

Toda poleteti z letalom, tedaj ni bilo najlažje! Ne zaradi denarja ali dovoljenja! Saj tega niti treba ni bilo. Toda komisar letališča, ki je odobral ali zavrnil potovanje, je bil tisti glavni faktor, ki je odločal.

Tako so se pred letalom spet zbrali tovariši, ki so imeli nalog, da čimprej pridejo v določeno mesto. Ni bilo rečeno, kako naj pridejo, toda z letalom bi bilo seveda najhitreje.

Komisar vpraša prvega: »Kam in zakaj?«

»V Zemun moram, zdravnik sem!« je odgovoril.

»Nič ne bo, imamo preveč bolnikov!« je dejal komisar.

Pa je prišel na vrsto neki zdravnik, ki je moral nujno odpotovati. A kako bi opravičil odhod z letalom za nujen, je razmišljal? In ko ga je komisar slednjič vprašal, kam in zakaj, mu je le-ta šepnil na uho:

»Imam tak opravek, da ne smem tega nikomur povedati...!«

Čez nekaj minut je tovariš zdravnik, v začudenje ostalih, že letel z letalom...

USPELA ŠALA

Skupina šolarjev iz Vinice je prišla mimo Italijanov, ki so obedovali. Pa se nekdo od šolarčkov spomni, da bi bilo dobro, če bi Lahe kako prestrašili. Samo kako, so se spraševali. Pa je nekdo izmed njih predlagal takole: »Začni-

mo vpiti na glas, da so v bližini partizani.« Rečeno storjeno!

»Bežite, bežite!« so začeli kričati šolarčki, »na Željso so partizani...!« Da pa bi bil učinek njihovega kričanja videti še večji, so tudi šolarčki zbežali mimo Italijanov. In Italijani...? Sprva so od strahu kar obstali. Šele nato so zatrobili »preplah«, pograbili orožje in začeli tekati na vse strani. Eden od najbolj »junaskih« Italijanov, ko je slišal, da nekdo teče za njim in je mislil, da so za njim že partizani (bili pa so le njegovi »kameradi«, ki so ga hoteli prehiteti!), si je od strahu poglaval kroglo v glavo.

BORIS KIDRIČ IN SKOPUH

Znano je, da so Belokranjci dobri ljudje in da so pomagali partizanom, kolikor so mogli. Tu in tam — seveda zelo redko — pa se je med premožnejšimi kmeti našel tudi skopuh, ki je rajši imel polne kašče, kakor da bi karkoli daroval partizanski vojski. Ne-koč je tak skopuh prišel k pokojnemu Borisu Kidriču in se pritožil, da mu je partizan kradel češnje na vrtu. Boris Kidrič se je hudomušno nasmehnul, rekoč:

»Zakaj pa mu jih nisi dal? Če bi mu jih dal, ne bi mogel reči, da ti jih je kradel.«

Skopuh je sklonil glavo in osramočen odšel domov.

VSE SILE ZANJE

Med narodnoosvobodilno borbo je hotel neki laški častnik zvedeti, kako radi imajo Istrani laško vojsko. Zato je vprašal nekega Slovenca:

»Kaj bi storil za angleškega vojaka?«

»Ničesar,« mu je odgovoril Slovenec.

»Pa za partizane?«

»Tudi nič!«

»Pa za laške soldate?« je nadaljeval častnik.

»Zanje bi delal vse življenje.«

»Krasno, zelo dobro, to sem tudi pričakoval. Kaj pa si po poklicu?«

»Grobar!« se je odrezal Slovenec.

Ležaji, ki jih ni treba mazati

Kaj čudno zveni ta naslov? Kajti vsakomur je popolnoma razumljivo, da je treba vsak ležaj dobro in celo večkrat namazati. Toda to delo je končno precej zahtevno in tudi drago, ker je treba za nekatere ležaje uporabljati celo posebna olja. Vendar so v Škotski, nedavno tega izdelali posebne ležaje iz plastične mase s posebnimi jeklenimi prstani, katerih ni treba mazati. Pravijo, da bodo najbolj upoštevanji ti ležaji v tekstilni in papirni industriji, kjer gre v odpadke precej materiala prav zaradi nepravilnega ali prekomernega mazanja ležajev.

SPLAVI ZA REŠEVANJE NA MORJU

V Britaniji so nedavno tega razkazali posebne splave, ki se napihnejo, in jih bodo v bodoče uporabljali na morju za reševanje ljudi. Te gumijaste splave je lahko uporabljati predvsem takrat, kadar se ladja nagne in ni mogoče pomagati potapljajočim ljudem s čolni. Splavi so okrogle oblike in jih je mogoče napihniti v 30 sekundah. Vsebujejo v po-

sebnih zaprtih prostorih tudi nekaj zaloge hrane in pijače, zdravila, svetiljke in posebne signalne naprave. Njihov krov je posebne rdeče barve, podobne barvi plamena, iz razloga, da jih je že od daleč lahko opaziti, hkrati pa štiti brodolomce pred močnim soncem in ostalimi vremenskimi nevarnostmi. Splavi so različne velikosti, za 6, 10, in 20 oseb. Ti splavi so praktični predvsem zato, ker se jih zloži v manjši kovček, ki zavzema zelo malo prostora. Zanimivo je tudi, da je splav mogoče napihniti s posebno pripravo, ki začne delovati, čim se potegne ventil. Splavi so zaenkrat namenjeni predvsem za potrebe trgovske mornarice, verjetno pa ga bo osvojila tudi potniška mornarica za potrebe potniških ladij.

POSEBEN NAFTOVOD

Resnično: iz številnih vrst plastičnega materiala iz dneva v dan izdelujejo nove in nove proizvode. Razumljivo, kajti material je zelo čvrst in odporen. Zdaj so pričeli izdelovati iz posebnega vlaknastega

stekla celo cevi za nafto — naftovode. Vsekakor je zanimivo to, da so cevi iz tega materiala zelo lahke in jih lahko prevažajo na oddaljene kraje kar s helikopterji. Zaenkrat izdelujejo material za te cevi šele v Škotski, po vsem svetu pa se za ta izum zelo zanimajo.

ZA VARNOST V LETENJU

Z najnovejšim instrumentom, ki ga je izdelala neka tovarna instrumentov v Britaniji, je mogoče doseči še večjo varnost v letenju letal. Ta svojvrstni instrument, ki se ga montira v letalo, prikazuje pilotu, kdaj doseže letalo največjo dovoljeno hitrost.

STOLI ZA REŠEVANJE

Vsa letala britanskega vojnega letalstva so odslej dobila posebne stole, montirane v letalih, s pomočjo katerih piloti ob primeru nevarnosti avtomatično odlete iz letala. Sicer so imeli že prej podobne stole, vendar je ta zadnji model, katerega so tudi osvojili, veliko boljši. Novi model stola, na katerem sedi pilot, ima namreč avtomatsko pripravo, ki drži pilote noge pritrjene k stolu. Čim ta stol, v primeru, da je letalo poškodovano in se predvideva, da bo strmoglavilo, s pomočjo posebnega eksploziva izleti iz letala, posebna priprava drži ta stol v ravnotežju. Čez nekaj sekund se pilot avtomatično osvobodi stola in posebna naprava mu avtomatično odpre padalo. V primeru, da mora pilot s pomočjo stola skočiti iz 10.000 metrov višine, posebna barometrična priprava ne dovoli, da bi se v taki višini odprlo padalo, kajti v tej višini bi to škodovalo pilotu.

OBUTEV PROTI MINAM

Britanska vojska je začela uporabljati posebno obutev, čevlje, ki jih uporabljajo proti minam. Taki čevlji se dajo napolniti z zrakom, in vojak, ki jih ima na nogi, gre lahko preko mine z večjo varnostjo in možnostjo, da ne bo pri dotiku z mino izzval eksplozijo. Iz razloga, ker se njegova teža razprostere na večjo širino.

Britanska tanka znamke »Caernarvon«

BOREC

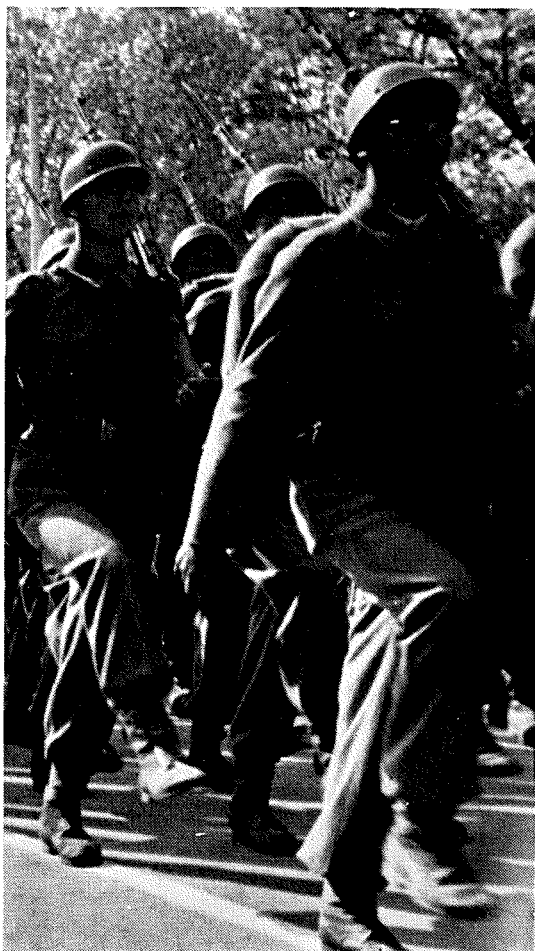
GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

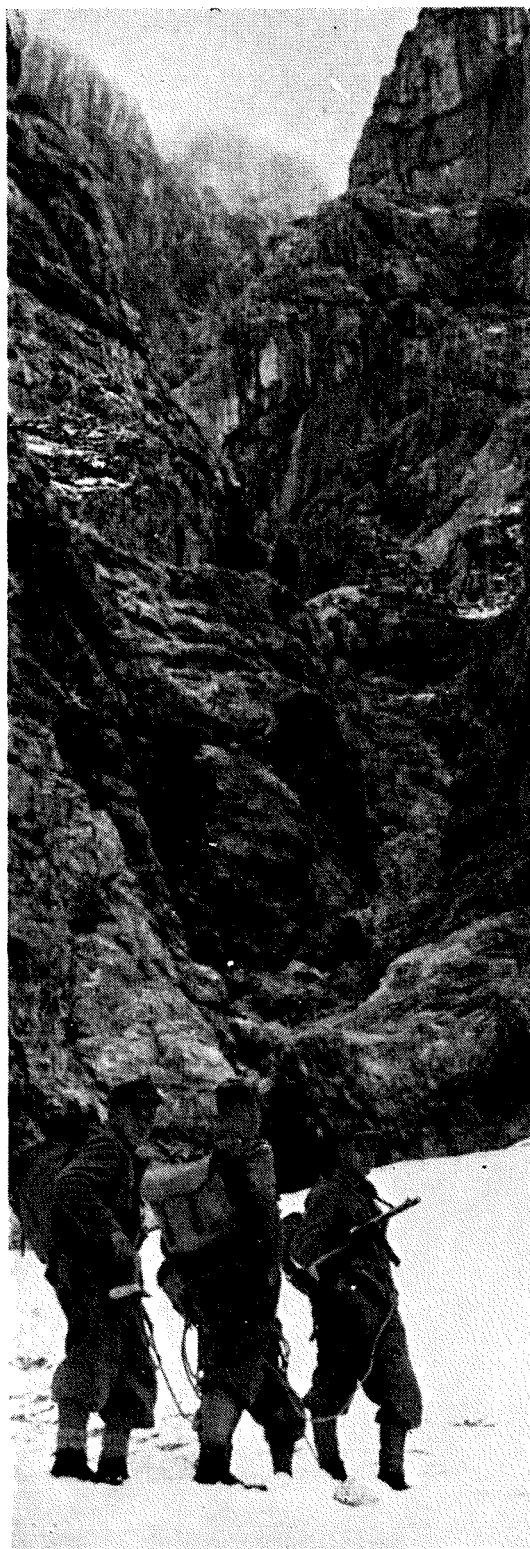
Številka 12 • Letnik VI • Decembar 1954

Nerazdružna povezanost

Najbolj krvavi in hkrati najslavnejši del zgodovine narodov Jugoslavije je to: iz ognja in pepela, iz krvi in solz se je porajala nova Jugoslavija. V tej nedopovedljivi, okrutni borbi na življenje in smrt se je rodila tudi nova Armada naših narodov, Armada, kateri naši narodi niso mogli dati ničesar drugega, kakor svoje goloroke otroke in brezmejno ljubezen...» Tako je Vrhovni komandant JLA, maršal Tito, označil nastanek naše Armade. Res: naši narodi niso mogli dati svojim prvim partizanom, ki so se uprli okupatorjem, ničesar drugega, kakor goloroke otroke in brezmejno ljubezen. A to je bilo veliko, največ in vse. Toda od tedaj, od rojstva naše Armade, je že trinajst let. In čeprav je bilo mnogo napisano o Armadi in njeni revolucionarni vlogi v vojni in o njeni vlogi po vojni, je bilo še premalo. Dvakrat po osvoboditvi je morala naša Armada stopiti v bojno pripravljenost, na branik domovine. A že to je bilo dovolj, da so zunanji sovražniki občutili njeno in moč vseh jugoslovanskih narodov, da podpre poroka svoje svobode. Kajti naša Armada se krepi in raste v okrilju svojega ljudstva, pod Titovim vodstvom. In to našo, v nedopovedljivi, okrutni borbi na življenje in smrt rojeno Armado, cenijo naši narodi kakor svobodo svoje socialistične domovine. Kajti naša Armada, naši narodi in naša svoboda — vse to je resnična in nerazdružna povezanost!

Zgodovinski dnevi JLA

22. DECEMBER — DAN JLA

Po odredbi tovariša Tita je bila 22. decembra 1941. leta v bosenskem mestu Rudo ustanovljena Prva proletarska brigada narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, prva redna enota naše Armade. Ta dan slavimo — kot Dan ustanovitve Jugoslov. ljudske armade.

7. OKTOBER — DAN JUGOSLOVANSKE ARTILERIJE

Prva artiljerijska baterija v narodno-osvobodilni borbi, ki je bila v sestavu Čačanskega partizanskega odreda, je 7. oktobra 1941. leta uspešno tolkla sovražno letališče v Kraljevem (sedaj Rankovičevo). Ta dan slavimo kot — Dan Jugoslovanske artilerije.

10. SEPTEMBER — DAN JUGOSLOVAN. VOJNE MORNARICE

Na osvobojenem ozemlju Makarskega Primorja, v Podgori pri Biokovem, je bila 10. septembra 1942. leta ustanovljena prva pomorska partizanska enota, s čemer so bili postavljeni temelji za razvoj partizanske mornarice. Ta dan slavimo kot — Dan Jugoslovanske vojne mornarice.

16. JULIJ — DAN JUGOSLOVANSKIH TANKISTOV

Tovariš Tito je 16. julija 1944. leta podpisal ukaz o ustanovitvi I. tankovske brigade. Prva tankovska brigada je takoj po ustanovitvi sodelovala v številnih akcijah proti sovražniku. Ta dan slavimo kot — Dan tankistov Jugoslovanske ljudske armade.

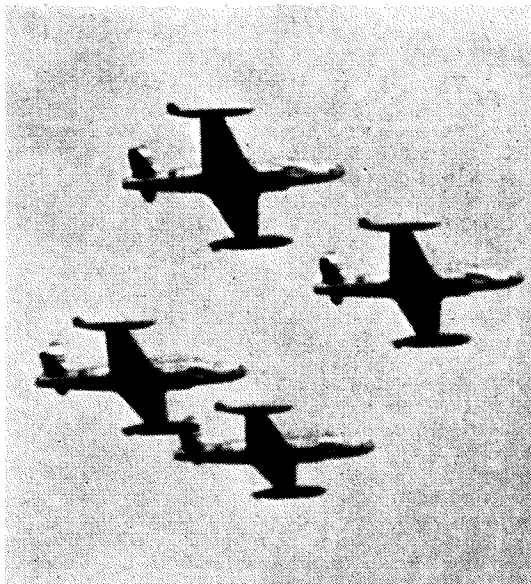
21. MAJ — DAN JUGOSLOVANSKEGA VOJNEGA LETALSTVA

Skupaj s kopenskimi partizanskimi enotami je 21. maja 1942. leta prvo partizansko letalo poseglo v boj proti okupatorju in domačim izdajalcem, ko je pilot Franjo Kluz s »Potezom« napadel ustaše v Orehovcu. Ta dan slavimo kot — Dan Jugoslovanskega vojnega letalstva.

Iz enot JLA ...

Pod okriljem tanka v napad...

Skupina reaktivnih letal v letu

*Vojak s plinsko masko pri odstranjevanju
vojnih plinov*

*Mornarji Jugoslovanske vojne mornarice na
aparatu za spuščanje torpeda*

Košarica grozdja

V VEŽI so pred pragom zacepetali škornji. Nekdo je potrkal. Med napol odpahnjenimi vrati je obotavljaje se obstal stražar.

»Kaj je vendar?«

Trije mladi ljudje v odpetih uniformah so sedeli za mizo. Vsi trije so dvignili glave iznad razprostrtih papirjev. Vprašal je srednji, svetlolasi, tisti, ki so mu na rokavih nad rumeno črto blestele zvezde, razvrščene v nepravilnem trikotu.

»Niti minute ni miru!« je rekel očitačoče srednji in s komolcem nejevoljno odrinil od sebe odprto beležnico. Potlej je zavzdihnil in v tem vzdihljaju je bilo povedano vse. Bila je to boleča, duhamorna utrujenost po dvanajsturnem brigadnem pohodu, po katerem se je brigada odpovedovala v nepoznani vasi sredi golih vinogradov, vrh hriba, od koder pogled že davno ni več dosegel mejne Kolpe. Brigada! Brigada sto in sto prešernih, vihravih in, mora se priznati, v borbah vrlih fantov iz bataljonov in čet, ki zdajle, pomešani med seboj, udobno zleknjeni na senu, brezskrbno smrče, ali pa, kar bo najbrž še bolj res, široko

razposedeni okrog peči po hišah pijejo žlahtno črnino ter zraven zaskrbljenim gospodinjam napovedujejo skorajšnji zmagoviti konec vojne, dražijo domača dekleta in čakajo, da zavre mastna juha v kotličih...

Ura v sobi tiktaka. Štabni možgani pa rijejo po zemljevidu, vodijo prste in svinčnike po črti in v smeri nameravnega pohoda, postavljajo zvezde, zaznamujejo pota, vasi, višine, sovražnikova gnezda.

Ura je hreščeče udarila trikrat. Tri popoldne. In dnevno poročilo še ni napisano do kraja! Dva obveščevalca se še nista vrnila s podatki. Zdaj, zdaj bo stopil čez prag divizijski kurir. Štab divizije se je ustavil uro hoda daleč. Mor-da bo kurir že nocoj prinesel povelje: »Ob tej in tej uri kre-nemo!«

Med vrati pa stoji stražar in kakor da nekaj vleče, kakor da hoče z roko nekoga obdržati za hrbtom.

»No, kaj je?«

Stražar je slednjič z levico sunkovito potegnil izza hrbta gologlavo dekletce in ga potisnil v sredo sobe proti mizi. Potlej je izvlekel iz prsnega žepa zmečkan listek, ga skrb-

no razgrnil in položil na mizo pred svetlolasega.

»Tovariš komandant! Tole punčko so našli spodaj v vinogradu. Hotela se je na vsak način izmuzniti v dolino. Na listku piše, zakaj!«

Štabni ljudje so se zazrli v dekletce. Lahko bi mu prisodili osem let. Takšnale debelolici, temnopolta, zdrava vaška deklica s črnimi, v dva tenka repka spletenimi kitkami, ki ji se niso dosegle malce preširokih ramen. Stiskala se je v široko temnorjavo volneno ogrinjalo. Segalo ji je skoraj do tal. Tudi težki okovani čevlji iz surovega usnja, na debelo obloženi s plastjo napol zmrzle ilovice, slej ko prej niso bili umerjeni zanj. V oči ji ni bilo moč videti. Stala je pred njimi nepremično, s sklonjeno glavo, kakor s slabo vestjo v šoli pred učiteljico, v obraz zardela in rahlo drhteča.

Komandant je vzel listek, ga poravnal z dlanjo in prebral. Brala sta ga tudi tovariša.

»Dragi Franjo. Pri nas je partizanska vojska. Prišla je ponoči s kranjske strani. Sami Kranjci. Pravijo, da so brigada. Vse hiše so zasedli, tudi našo. Ne vemo, kam gredo. Imajo izredno mnogo mitraljezov. Velike na konjih in lahke. Vzeli niso nič. Za vino plačajo. Koliko jih je, ne vemo. Več kot petsto gotovo. Tudi v O. so prišli. Pazite se! Pazi se ti, mili, dragi.«

Ko so brali, pač niso mogli videti, kako je deklica izpod čela z velikimi črnimi očmi nemirno spremljala sleherni njihov gib. Čelo in kotic ust ji je prepletala drgetavica, ramena so se ji zdaj vidno tresla. Izraz neznanskega strahu v njenih očeh in drgetanje telesa sta natanko spominjala na vrvežavo, grozljivo preplšenost mlade zverinice, ki so jo lovci zajeli živo in ki zdaj nemočno čaka na neznano zlo usodo.

Nekaj trenutkov je bilo v sobi vse tiho. Trije iz brigadnega štaba in stražar so gledali deklico, komandant je zraven s prsti bobnal po mizi. Deklica je naglo umaknila pogled v tla in okrog ust so se ji zarezale rahle gubice. Njene

Nada Carevska:

Njegov obraz

*Tiha zasnežena poljana.
Gozd. Nad njim jata vran.
Sama grem v negotovost...
V krvavi luči umira dan.*

*Stoj! Čuj rafal... Naprej!
Srce, kaj trepetas?
Zate ne sme biti mej,
s teboj gre njegov obraz!*

*O ta obraz — kot iz skal izklesan,
samoten in molčeč,
o ta obraz, ki ni ga več,
s krvavordečo zarjo obdan...*

tresoče ustnice so obetale jok, toda zajokala ni.

»Kako ti je ime?« jo je vprašal najprej komandant, zdaj še kar tako mimogrede. Deklica je stala, kakor je bila, in ni odgovorila. Zanj je odgovoril stražar: »Ljudje so povedali, da ji je ime Katica.«

»Kdo ti je dal listek?« je vprašal dalje komandant in zadnjo besedo strogo in glasno poudaril.

Deklica je dvignila oči in jih takoj spet povescila. Rekla ni ničesar.

»In kdo je Franjo? Povej! Pri priči povej!« je vprašal drugi, nič manj s poudarkom.

Deklica se je zdrznila in spet ni odgovorila. Brskala je s konico čevlja po podu, ne da bi dvignila glavo.

»Ali je tvoj oče?«

Molk.

»Ali nemara brat?«

Deklica je rahlo prikimala in se z brado dotaknila prsi.

»Kajpa. Brat je,« je rekel komisar. »Ustaš. Saj so povedali domačini, da sta v vasi dve ustaški družini. V Jaski je med ustaši. V Jasko mu je nesla listek. Jasna stvar.«

»Hotela si v Jasko k ustašem!« je zagrmel komisar. »Doma so ti dali listek, da ga v Jaski oddaš bratu. Ali je tako ali ni tako?«

To pot je deklica dvignila glavo, da so ji lahko vsi videli naravnost v oči. Te oči so bile suhe, nekam globoke, zamolkle in široko razprte. Vražje lepe oči, je pomislil komandant. Toda v teh očeh ni bilo nenadoma več strahu. Zaškrile so se, postale so srepe, sovražne, kljubovalne. Vsi štirje v sobi so to natanko občutili. Vzdržale so komisarjev pogled. Ustnice so se dekletu togotno stisnile in niso dale glasu.

»Ali te ni prav nič sram, da podpiraš izdajalce? Ustaši so izdajalci naše domovine. Oni služijo švabom za hlapce! In ti se bratiš s sovražniki, ki hočejo uničiti nas vse, tudi tebe in tvoje! Šla bi v Jasko in rekla bratu, naj se vrne domov, naj bo dober in pošten. Če ga imaš rada, bi morala to storiti že davno!«

Deklica je prenesla svoj sovražni, da, zdaj že kar prezirljivi pogled na govorečega, na načelnika. Stala je tako, malce

Žejni partizani, člani SNG, julija 1944 v Jeserniku v Beli krajini; od leve proti desni: Dušan Mevlja in Slavko Tiran

upognjena v tilniku, z izzivalno, naprej pomaknjeno držo glave, kakor pripravljena na napad, vsa drhteča. Vsi so vedeli, da ta drhtavica še malo ni pomenila strahu.

Komisar se je z nasmehom nagnil k načelniku.

»Tvoja prepričevalna pridi-ga je čisto odveč. Ali ne vidiš, kako te gleda. Kakršno so vzgijili doma, takšna je.«

Gledali so se precej dolgo v tišini. Deklica Katica in štirje ljudje iz štaba. Na steni je tik-takala ura. Zdelo se je, da malce glasneje. Z enakomernimi udarci je neizprosno merila čas; treba je bilo nekaj storiti. Ali se to nesrečno punčče sploh zaveda, kaj je zakrivila po naših postavah, po vojnih postavah, je pomislil komandant. Če bi imela svetle lase in plave oči, bi bila skoraj malce podobna Ju'ki. Tudi Julka nosi kitke, je pa najmanj za leto dni starejša. Kaj neki zdajle počne Julka, njegova najmlajša sestra, doma, na Dolenjškem? Nemara prenaša pošto partizanom. Lani, ko je za nekaj ur obiskal domače, je po vsej sili hotela z njim v brigado. Komaj se je je otre-sel. Mati jo je natepla in za-prla v kamro. »Ko boš general,« je potlej vpila Julka skozi okence, še vsa objokana, za njim, »ko boš general, bom živela pri tebi in ti kuhala si-rove štruklje.«

»Punčka, ti nas sovražiš, kajne?« je zdaj Katico vprašal načelnik s tišjim, umirje-nejšim glasom. »Povej nam, kaj smo ti storili?«

»Ne maram vas!« je nepri-čakovano, prvokrat izpregovori-al deklica. »Ne maram, ne maram!« je zakričala in zraven zacepetala po podu.

»Ti preklemanska žaba ustaška,« je zamrmral stražar. »Zdajle bi ti jih morali dati nekaj toplih krog ušes!«

»Kdo te je pa učil, da je treba partizane sovražiti? Tvoj brat, kajne?« je vprašal ko-misar.

Deklica se je zmedla in ni odgovorila.

Spet so vsi molčali. Deklica se je zakrknila vase, češ: stori-te zdaj z menoj, kar se vam zdi! Komandant se je zazrl za čas skozi okno. Vedno več gla-sov je bilo slišati zunaj, vedno več borcev je s težkimi škornji topotalo okrog hiše. Pravkar so peljali konje k napa-jališču.

»Treba bo nekaj ukreniti,« je rekel komandant. »Mar se bomo zdaj do večera ukvarjali s to rečjo? Svetujta kaj!«

Načelnik je zavzdihnil in skomignil z rameni.

»Ali veš, kakšna kazen je za takšno reč? Takšno reč, ki si jo ti storila?« je s povzdignje-nim glasom vprašal komisar deklico. »V vojni izdajalce ustrele! Ali razumeš? Ustrele!«

»Malce svarila ji je treba,« je potlej komisar zašepetal tovarišema. »Bodo že domačini popazili nanjo, sicer bo, takšna kot je, partizane kdaj drugič v resnici spravila v ustaško zasedo. Naj gre zdaj domov! Kaj pa naj bi storili drugega? Če se komu zdi, naj gre prepričevati starše. Opravi tako ne bo ničesar, vse dokler njihov sin sedi z ustaši v Jaski.«

»Izpustimo jo, da,« je rekel načelnik. »Zanima me, kaj bo zdaj storila?«

Komandant je prekimal.

»Pojdi zdaj,« je rekel čisto mirno. »Lahko greš.«

Katica se ni premaknila. Pogledovala je zdaj enega, zdaj drugega. Zardela je v lica, tja do ušes. Zdelo se je, kakor da ni natanko razumela o čem je beseda.

»Povej svojim doma, naj te nikoli več ne pošiljajo po takšnih poteh! Sicer se utegne slabo končati zanje in zate! Torej pojdi!«

»Domov pojdi!«

»Pojdi že vendar!«

Ni šla takoj, kakor so ji rekli. Za nekaj trenutkov se ji je čelo nagubalo in dvignilo, kakor v napornem premišljevanju. Preden je v resnici

odšla, so še lahko videli, kako so se ji usta našobila, kako se ji je skremžil obraz in kako so se ji oči ovlažile s solzami. Potlej je zaihtela. Kakor mali otroci. In ko je stekla iz sobe, je krčevito zajokala na glas. Kakor otroci, ki doraščajo.

*

V jutranjem mraku se je brigada odpravljala na pot. To se je godilo brez zmede in kričanja, na že stokrat preizkušeni način. Prostor, kjer je bila še pred uro štabna pisarna, se je spremenil spet v družinsko izbo. Treba se je bilo samo še posloviti od gospodarja in družine.

Skozi gnečo na vaški poti se je do komandanta prerinil štabni kurir in mu izročil košarico, pokrito z vezanim prtom. Domače delo v narodnih ornamentih in barvah. »Prinesla jo je punčka že navsezgodaj, v mraku. Naj odam v štabu, je rekla, in jadrno zbežala.«

Ni bilo niti treba do potankosti povpraševati, kdo naj bi to bil. »Katica,« so se nasmehnili vsi trije. Saj so pri tolikih opravkih že skoraj pozabili nanjo.

Komandant je dvignil prt. V košarico je skrbna roka vložila najmanj ducat polnih, izbranih grozdov. Svežih, kakor da bi bili utržani včeraj.

Potlej se je od vasi utrjala oborožena in strumno korakajoča kolona, da so mogli vaščani kaj videti. Ko so se četrteroredi razvili po vijugasti cesti, jih kar ni hotelo biti konec. Na čelu kolone je zavihrala zastava. Belo-modro-rdeča, z daleč vidno zvezdo svobode. Vihrala je mogočno, da je bilo vsem toplo in ponosno pri srcu. »Zdajle bomo še zapeli,« je rekel komandant in ni mu bilo treba želje ponoviti.

Komandant se je še poslednjikrat ozrl. Kmalu bo pogled na vas zastrl gozd. In, ali ni pred vasjo, zraven znamenja na razpotju, stala mala deklica? Takšna s kitkami in v ohlapnem volnenem ogrinjalu? In, ali ni prav zdajle rahlo pomahala z roko? Samo malce sicer in nekam sramežljivo, toda vendar...

Ladislav Kiauta

Iščemo podatke

Vse tri zgoraj objavljene slike so iz Muzeja NO v Ljubljani. Žal vse tri niso dokumentirane — ne vemo: kdo so ujeti partizani, kje so bili slikani in kaj je bilo z njimi. Sodimo, da so iz Savinjske doline. Če kdo od naših bralcev ve kaj več o teh fotografijah oziroma o dogodkih, ki jih prikazujejo te fotografije, naj eventuelne podrobnosti javi nam ali Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani.

Krajevni prazniki

— spomin na NOB

KOSTANJEVICA: 21. OKT.

21. oktobra 1943. leta so ustrelili okupatorji v Kostanjevici 39 talcev.

MURSKA SOBOTA, 17. OKT.

17. oktobra 1944. leta so madžarski okupatorji prišli v Murski Soboti in okolici 100 slovenskih družin in jih odpeljali v nemška koncentracijska taborišča. Ta dan je bila tudi borba pri Brumnovi hiši, kjer se je nekaj partizanov spoprijelo z veliko močnejšimi okupatorjevimi oboroženimi silami.

BUČKA: 1. NOVEMBER

V noči od 1. na 2. november 1941. leta so borci novomeške in mokriške čete, pomnoženi z nekaterimi štajerskimi borci, napadli nemško postojanko na Bučki. Močno so razdejali župnišče, v katerem so se utrdili okupatorji.

PODSREDA: 4. NOVEMBER

4. novembra 1941. leta so nacistični krvoloki ustrelili kot talca v Mariboru priljubljenega podsedškega učitelja Antona Počotnika in njegovega sina.

Kozolec

ZORA je odprla hišne dve-ri, z okovanimi čevlji zdrsnila čez prag, potegnila ruto globlje na čelo in stopila v gaz. Rahlo je snežilo. Nekje v dolini je zalajal pes. Nato je zatulil, da je odmevalo v gozdu. Nehote se je zdrznila in pospešila korake. Samo za dolžino roke je videla predse. Noge so se ji pogrezale v sneg, obraz so ji močile snežinke. A ni utegnila misliti na noč in sneg, morala je hite-
ti; vedela je, da jo čakajo.

Pri kozolcu se je ustavila. Čudno, da so ga zgradili tako daleč od hiš, je pomislila, ko je z rokami luščila sneg, ki se ji je naložil na okovane podplate. Previdno je obhodila kozolec. »Ni jih še,« si je rekla in počenila v najtemnejši kot. Izpod velike ogrinjače je izvela steklenico in jo previdno postavila na tla. Potlej je s široko odprtimi očmi strmela v temo in prisluškovala. Zdelo se ji je, da se je v bližini kozolca nekaj zganilo. Podzavestno je vztrepetala in se še bolj stisnila v kot. Potem je nekdo trikrat zažvižgal. Negotovosti je bilo konec. »Fantje so,« je zašepetala in odgovorila s tremi žvižgi. Hitro je vstala in jim stopila naproti. Sredi kozolca se je ustavila. Srce ji je drhtelo. Če jim stopim naproti, bom najprej videla Lojza in mu prve mu dala roko. Ne, ne bom jih pozdravila prva, naj pozdravijo raje fantje. Že so bili pod streho. Zdaj zdaj je rahlo zazvenelo orožje in slišala je njihovo dihanje.

Pramen žepne svetilke je ujel njeno postavo. Nekdo se je surovo zasmel. Zakrila si je s komolcem oči in sramežljivo rekla: »Ne bodite tako predni.« Potem jim je hotela stopiti nasproti.

»Kdo si ti? Kaj delaš tukaj?« jo je vprašal nekdo v nemščini.

Odmaknila je roko s čela in pogledala prišlece. Toliko, da ni omahnila. Najbližji vojak ji je svetil v obraz, drugi je naperil vanjo brzostrelko. Za njima je stal še en vojak in za njimi trije orožniki.

Le-te je poznala. To jo je nekoliko pomirilo. Treba se bo izvleči, si je rekla, da ne bo trajalo to neprijetno srečanje predolgo in da ne bodo padli v zasedo še fantje. Začela se je smeјati. Vojaki so se zmedli. Njen smeh jim ni šel v račun. Če bi začela prositi, naj jo pustijo, bi že vedeli pri čem so. Tako pa so se umaknili orožnikom. »Zasliševanje je končno njihova stvar,« je rekel najstarejši med njimi, ki bi bil po letih lahko Zorin oče. Orožniki so ji zopet svetili v obraz. Seveda, Groznikova dekla je, o tem ni dvoma! Toda kaj dela tukaj sama in v takem vremenu?

Zora se je nasmehnila najmlajšemu: »Ali tudi za se stanke s fanti veljajo policijske ure?«

Ko so jo vprašali, katerega fanta je čakala, je bila rahlo v zadregi. A se je znašla. »Če že morate vedeti, naj bo. Nemški vojak je. Berti mu je ime. V Celovcu sem ga spoznala, kamor nosim na trg. Že večkrat sva se dobila v tem kozolcu. Domačini seveda niso smeli vedeti.«

»Ljubezensko razmerje z nemškim vojakom je častno. Zakaj ne bi smeli vedeti zanj?«

»Ali moram tudi to povedati? Kako ste radovedni!«

»Lažeš, punca!« Ni vedela, če jo je spregledal orožnik ali vojak.

»Če že moram povedati, bom povedala. Zato ne smajo vedeti Groznikovi, ker je Berti popravljen.«

»Lepa ptička!«

Pripomba je ni zmedla. »Njegova žena ima baje doma tudi druge. Berti je bil ranjen v roko. Še sedaj ne more gibati z njo. Doma ima posestvo. Žena mu je pisala, da ne more delati za dva. Sicer pa je Berti prijeten fant. Obljubil mi je, da se bo ločil od žene in me vzel.«

Zorina gostobesednost je postala sumljiva. Pripovedovala je, kako prihaja v prostih dneh in nočeh Berti k njej in vedno se dobita v tem samotnem kozolcu. »Veste, pri gosposdarju nimam svoje sobe. Spim z domačo hčerko in tam me pač ne more obiskati.«

Orožniki so se spogledali. »Ti, vlačugica, kaj pa, če je tvoj ljubček bandit?«

Po sili se je zasmejala. »Bandit, kaj le mislite! Še slišala nisem nikoli, da so banditi lahko tudi ljubčki.« Zdelo se ji je, da je dobro igrala in da ji bodo verjeli.

Orožniki so šepetali. Govorili so o njej. Niti besede ni mogla razumeti. Vojaki so

Partizanska kolona...

medtem kvantali, kadili cigarete in pljuvali po tleh. Potem so prenehali govoriti. Eden izmed njih se je surovo smejal. Potem so jo zopet obstopili orožniki. »Če čakaš ljubčka, ki je nemški vojak, lahko še čakaš,« je rekel tisti, ki je imel najvišji čin.

Zora je zajela sapo. Torej so ji verjeli.

»Ne bom več čakala. Saj bi moral priti že pred pol ure. Gotovo se je ustrašil vremena. Dovolite, da se vrnem skupaj z vami domov.«

»Za kazen, ker smo se zaradi tebe zamudili na obhodu, moraš do jutra čakati pod kozolcem!« Tudi to je dejal orožnik, ki je poveljeval.

Torej so jo vendarle spregledali. Čakati mora, medtem ko bodo oni čepeli v zasedi in če pride Lojze, jim bo padel v roke, kot jim je padla ona. Čakati mora, ker vedo, da čaka na fante, ki so prišli pred mesecem na to stran meje in jih Korošci sprejemajo kot najboljše prijatelje. Morda vedo tudi, da je Lojze namesto k vojakom odšel k njim. Zato je ne vlečejo s seboj, ker so sklenili, da jim bo služila za vabo. Če fante ne bodo prijeli nocoj, jih bodo poskusili ujeti na ta trnek drugič. »Dobro moram premisliti,« si je rekla. Silila se je k smehu in jih ni več prosila, naj jo vzamejo s se-

boj. Vedela je, da bi to potrjevalo njihov sum.

»Pa bom čakala,« je povedala in se naslonila na lesen steber.

»Dobro, punca, vidim, da znaš ubogati,« je rekel orožnik, ki je znal tudi slovenski. Potem so se počasi oddaljili, ona pa se je stiskala v kot. Ko jih ni več slišala, je hotela za njimi. Toda komaj je stopila v sneg, ji je nad glavo zažvižgala krogla. »Tako,« je rekla in se prižela k steburu, »torej niso odšli vsi. Norci, mislijo, da naši fantje nimajo ušes! O, pa še kakšna...!«

Ko se je proti jutru vračala domov, je bila trda od mraza, srce pa ji je bilo težko od spoznanja, da fantov morda dolgo ne bo videla. Morala bo najti nekoga, da bo namesto nje zbiral hrano za fante, obvezila in vse tisto, kar tako krvavo potrebujejo in kar ljudje lahko dajo.

*

»Zora, pridí nocoj, čakamo te na dogovorjenem mestu, ob uri kakor navadno. Lojze.«

Zora je strmela v listek. Sosedova Leni ji ga je stisnila v roko. Ni hotela povedati, kdo ji ga je dal. Leni je bila dekle Lojzetovega brata Anze. Toda Anze partizanom ni bil naklonjen. Na pošti je bil v službi in župan mu je zaupal. Toda naj je bil karkoli, pisava

je bila Lojzetova. Pisave vendar niso mogli ponarediti! Lojze jo kliče, fantje jo potrebujejo! Prav njo kličejo, ki je samo Groznikova dekla in se mora že od otroških let potikati po svetu. Le kaj se je zgodilo, da jo kličejo?

Stresla je z glavo. Saj se ni nič zgodilo. Kličejo jo pač, ker so se zopet vrnili v ta kraj in ne zaupajo ljudem tako, da bi prišli v vas ali poslali kurirja, kakor so ga poslali sicer. Orožniki so vedno na obhodu, lahko bi se kdo ustrašil njihovih groženj in fante izdal.

Nestrpno je čakala noči. Roke so se ji tresle in nobenega dela ni mogla opraviti do kraja. Ni hotela več misliti na orožnike. Strah, ki se ga ni mogla znebiti, je skušala skriti z vedro popevko, ki pa je postala žalostna in je ni mogla izpeti do konca. Jezna je bila sama nase in na svoj strah. Le kdo bo vedel, da se je ukradla iz hiše! Noč bo zopet temna in snega ni več dosti. »Nič ne bom čakala v kozolcu kot navadno,« si je rekla. »Lahko bi zopet prišli mimo orožniki. V gozdu nad kozolcem bo varneje!«

Ko bodo prihajali, bo slišala njihove prijetne korake. Potem se bo oglasila. Neko ptico bi morala posnemati. Saj res, Lojze je rekel, naj posnema vrano, če kdaj ne bo povsem varno, ko jih bo čakala. Potem bodo previdni in bodo preiskali okolico. Če bodo srečali uniforme, se bodo pač spoprijeli. Dve vojski ne moreta biti na enem položaju. Čakal jo bo Lojze in z njim fantje, ki so skoraj vsi doma na tej strani meje in potem jim bo povedala, kaj lahko dobijo in česa zanje ne more zbrati. Povedala jim bo, kam naj pridejo po živila.

Prepočasi ji je tek el dan, a končno se je družina vendarle spravila k počitku. Noč je bila mlačna in mirna. Stopala je previdno, počasi. Ni šla po gazi, ubrala jo je naravnost po hribu. Včasih ji je brozga pljusnila do kolen in ko je po nesreči stopila z desno nogo v jarek, ji je brizgnila celo v obraz. Hodila je po ovinkih in pot se je vlekla. Ko je prišla do gozda nad kozolcem, se je utrujena naslonila na dre-

F. SLANA

vo in priprla oči. Toda sedaj ni bilo časa za počitek.

Bila je tema, da skoraj ni razločila dreves. Vedela je, kje je bil gozd najbolj zarasel. Odločila se je, da bo čakala v goščavi. Tipala je od drevesa do drevesa, neka veja jo je udarila po nosu, da so ji pritekale solze, toda tipala je dalje in našla vzpetino med grmovjem, kjer ni bilo več snega in tipajoče roke so našle celo parobek, ki je bil že kopen. Utrujena se je sesedla nanj.

Ali ni nekdo govoril? Morda fantje že čakajo, je pomislila, a ni poklicala. Lahko so tudi orožniki, jo je obšlo. Tokrat se ne bo oglasila, dokler se ne bo prepričala, s kom ima opravka. Ne bodo jo presenetili, kakor v kozolcu! Postala je previdnejša. Ne bo jim padla v roke kot zrelo jabolko! Zadrževala je dih. V nosnice ji je udaril duh po tobaku. Sedaj ni več dvomila. Nekdo je bil v gozdu. Ugibala je in vlekla na ušesa. Toda noč je bila temna in brez glasu. Zora se je spomnila, kako so včasih pri Groznikovih poslušali Hitlerjeve govore in so se jim obračali želodci. Hiša je bila slovanska, toda strah pred gestapom je bil v družini večji kot sovraštvo do nasilja. Gospodarjevi so vedeli, da je imela zvezo, toda sami se niso hoteli vmešavati. Nikoli ji niso očitali zaradi živil ali žganja, ki jih je odnesla v gozd, toda rekli ji vendar niso, naj ga še vzame...

Fantje ne kadijo, kadar čakajo, je pomislila. Previdnost jim je v krvi. Tudi s cigareta mi niso založeni. Srh jo je spreletel po hrbtu. Zopet je ujala glas; bil je daleč in besede niso zveneje domače.

»Hudiča,« je stisnila skozi zobe, vendar se je ustrašila lastnega šepeta. »Torej so me zvabili v past? Morda tudi njega. Lojze jim je nasedel. Toda ne bodo ga dobili, dokler mu še lahko pomagam!«

Po štirih se je plazila proti robu gozda. Počasi je premikala roke, ki so greble po talečem se snegu, s čevlji se je komaj upala dotakniti tal, da ne bi počila suha veja ali pljusnila voda, ki se je nabirala v kotanjah. Čim bolj

se je bližala robu gozda, tembolj je občutila vonj po cigareta. »Kadili so, ker so prepričani, da bo prišel Lojze h kozolcu z druge strani, s ceste. Le računajte nanj, jaz pa vem, da ga ne bo!« si je govorila in še bolj pazila na vsak gib, na vsak dih in ni več dvomila, da so se tudi orožniki skrili nekje za prvimi drevesi in da so brzostrelke naperjene proti kozolcu. Da, nekdo ju je izdal, a ta nekdo ni mogel biti kdo izmed tujih ljudi, bila sta lahko samo Lojzetov brat ali njegova punca.

Počenila je k smreki, se s hrbtom naslonila na deblo in upirala oči v kozolec, v razdaljo med kozolcem in gozdom in v razdaljo med kozolcem in cesto ter gozdom na drugi strani ceste. Spoznavala je, da vendarle niso izbrali najboljšega mesta za shajanje. Ta kozolec je bil sicer na samem, a kljub temu izpostavljen, ker je bilo pod kozolcem suho in ker so orožniki pred tedni našli tam njo, ko je čakala fante in ni znala dovolj dobro lagati.

Ne, oči in ušesa je niso varale. Nekdo je prihajal iz gozda proti kozolcu. Slišala ga je, videla je senco. Lahko je bil samo Lojze. Za njim bodo prišli ostali fantje, vsa četa bo padla v zasedo in vse bodo pobili — in ona bo gledala, kako jih bodo streljali in jim ne bo mogla pomagati.

Planila je iz gozda. Drevesa so ostala za njo; fant jo je kljub temi moral opaziti. »Beži, Nemci so v zasedi!« je zavpila. Potlej pa ni slišala ničesar več, nekdo jo je udaril po glavi. Toda prišlec jo je razumel. Že je bil med drevesi. In potem so začeli fantje streljati. Eden izmed orožnikov je zavpil, se zgrabil za prsi, že se je zvrnil vojak poleg njega, potem še eden, začeli so bežati, pustili so ranjence, ki so vpili in prosili pomoči, bežali so, da so lomili mlada drevesa in za njimi so zvižgale krogle in še na begu sta padla dva izmed njih...

»Zora, dečla, predrami se, Lojze te čaka. Ranjen je v prsi. Prišli smo pote, da mu boš stregla. Poslali smo kurirja. Lojze je mislil, da ga brat ne bo izdal. V vašo hišo kurirja nismo upali poslati. Zora, slišiš, šla boš z nami v partizane.« Bil je močan fant in dvignil je Zoro v naročje, da bi jo odnesel v taborišče. Toda Zorina glava je omahnila in roke so brez moči padle ob telesu.

»Ne vidiš, da umira? Glavo so ji razbili!« Tovariši so se sklonili nad umirajočim dekletom. Ko so ji zatisnili otrple oči, so se odkrili in nobeden ni rekel besede...

Janez Svajncar,
ilustriral France Slana

Plamen na letališču

NA VRATIH pomladi je bilo. Bela snežna odeja se je bila umaknila visoko v gore. Otrpla zemlja se je prebujala. Iz nje je pogajalo prvo zelenje. V Plazeh, samotnem kraju pastirskih staj med Breginjem in Brezjami, nedaleč od kraja, kjer pošumevajo v številnih grapah izviri male Nadiže, je bilo tistega dne vse živo; pomenki borcev, zbor bataljona. Takoj za tem so prostovoljci pregledovali orožje, ga čistili in se pripravljali na pot.

Blagodejno pomladno sonce, ki človeku tako dobro de, se je nagibalo k zatonu, ko je 62 prostovoljcev narodnega heroja Marka Redelongija-Benečana, prešlo čez Nadižo na beneško stran, v Markovo ožjo domovino. Marko je postal zamišljen, odsoten je bil od pohoda, od akcije, ki je stala pred njim in mehanično premikal noge pred kolono. Saj akcija je bila natanko določena in dodobra preštudirana. S pomočjo dobrih obveščevalcev je bilo urejeno vse, da se bo akcija, čeprav zelo drzna in tvegana, in četrudi na vratih samega Vidma, zagotovo posrečila.

Marko se je zatopil v misli na tragično usodo njegove revne, a nadvse ljubljene Slovenske Benečije. Da, njena težka pot se začne z ponarejenim plebiscitom leta 1866, ki je to deželico prisodil Italiji. Nova mačeha je že tedaj ob sodila beneške Slovence kot narodnost na smrt. Nič šol, nobene izobrazbe v slovenskem jeziku! Materin jezik je našel mesto in veljavo samo še okrog domačega ognjišča. Najbolj ga je bolelo to, da so se med Benečani začele razpoke; ljudje, ki so klonili, ki so izdali stvar sobratov, kajti še nikoli ni tujec pokoril drugega naroda brez pomoči njegovih lastnih izdajalcev. Zato nimamo v Benečiji samo partizanov, so tudi ozopovci in republikini — tako so imenovali vojake Mussolinijeve socialne republike.

»Tišina, razstojanje!« je nekdo opozoril. To je zdramilo

tudi Marka iz njegovih razmišljanj. In spet je bil samo bataljonski komandant, na čelu kolone. Čeprav še daleč od cilja, je bilo treba hoditi previdno, da ne bi sami sebe otežkočili ali celo onemogočili akcije. Zato so v štabu, ko so izdelovali načrt pohoda, sklenili, ogniti se nekaterim naseljem in cestam. Za Tajpano so celo spremenili smer pohoda proti severo-zahodu, namesto na jug in v velikem loku obšli Monteaperta.

Pod njimi je ležala furlanska ravan; mirna in spokojna. Še tisto malo luči, ki se ni pokorilo odredbam o zatemnitvi, se je izgubljalo v noči. Nad

France Slana: Borec

pokrajino je zavladal nočni mir. Le tu pa tam je pridušeno odmeval v noč šum koraka borca, ki je zadel ob laporni kamen na poti.

Ura se je nagnila čez polnoč; cilj je že blizu. Borci se razdele v dve skupini. Marko je krenil s svojimi na levo, Alfonz Perat, bataljonski komisar, pa na desno. »Torej, kakor dogovorjeno! Ob eni uri trideset s tremi zaporednimi streli iz pištole!« sta si še povedala Marko in Alfonz, preden so se ločili.

Ob robu Pavoletta je stala na samem še edina razsvetljena hiša, lepa vila. Iz nje so prihajali moški in ženski glasovi od alkohola in naslade omamljene družčine. Oficirjem komande letališča Belvedere še na misel ni prišlo, da bi jih utegnili partizani iznenaditi v njihovi lastni komandi, komaj nekaj kilometrov iz Vidma, najmanj pa takrat.

Komisar Alfonz je razporedil svoje borce pod okna prvega nadstropja vile, od koder so prihajali glasovi pijane družbe. Velel je pripraviti ročne bombe. Pod vsakim oknom sta stala dva borca drug na drugem, da je zgornji lahko dosegel okno. Komisar Alfonz pa je stal s svojo skupino ob vhodu v vilo...

Ura se je bližala; prišli so trenutki napetega pričakovanja. Kaj, če se je na letališču kaj zgodilo? Kaj, če bo Svaba stopil iz hiše ali pogledal skozi okno? Potem bodo morali začeti. In, ali ne bo morda prav to pogubilo tistih na letališču? Razmišljanje komisarja Alfonza je pretrgal rezek pok treh zaporednih strellov iz pištole — dogovorjeni znak.

Tedaj sta dva ob vratih stoječa borca odprla vrata v zabavišče in vsula smrt iz divje regajočih avtomatov, katerih zvok se je odbijal od stene v steno, dokler se ni zadušil v zaprtem prostoru. Vrgla sta še vsak po eno bombo in zaprla vrata za seboj. Tedaj se je začelo z oken. Bombaši so zmetali v prostor kakih 15 polkilogramskih angleških ročnih bomb. Borci so odstopili; iz zabavišča je prihajalo le rahlo in onemoglo stokanje. Nekdo je zažgal dva kamiona in limuzino na

dvorišču. Toda v tem trenutku so se pojavili na vhodnih vratih trije Nemci in vrgli bombo. Še kratek rafal iz brzostrelke, in tudi z njimi je bilo opravljeno.

V istem času je začelo pokati kakor za stavo na kilometer oddaljenem letališču. Marko se je previdno priplazil do stražarja in opravil z njim brez težav. Borci so obkolili leseno kasarno letalcev in nažigali nanje z vsemi orožji, da se je od eksplozije ročnih bomb vnela, zgorela in zrušila in pokopala pod seboj kakih 40 letalcev. Kmalu za tem je zagorelo skladišče streliva in za zaključek, v največje veselje borcev, devet velikih plamenic na letališču — devet letal. Italijanskemu pilotu, ki si je tudi rajši izbral

trnovo pot v svobodo, kakor pa ugodno življenje pri okupatorjih, je bilo žal le to, da ni mogel odpeljati enega izmed jeklenih ptičev na letališču s seboj — v partizane.

»Sedaj pa ne smemo izgubljati časa, naša naloga je opravljena!« je zadovoljen dejal Marko. Ponosni na svojega komandanta, ki je s pomočjo Marka Tržaćana in Belluna Italijana, obveščevalca, tako odlično organiziral in izvedel napad, so se borci II. bataljona Briško-beneškega odreda, veseli nad uspehom vračali ob svitu velikih ognjev na letališču, nazaj domov — v planine. Morali so pohiteti, kajti vsak čas bodo prihitali Nemci kot ose nasršeni iz Vidma. A jih ni bilo do šestih zjutraj.

Mirko Cenčič

Sence

ZLEDENIMI kremplji te zgrabi spomin za prsi. Sediš na postelji, strmiš v sence, ki so se nabrale po vogalih, do bolečine stiskaš zobe. Nekje v globini prs začutiš pekočo ranico, ki se širi, širi po celem telesu, počasi in trmasto. Pogleda ne moreš odtrgati od senc, ki se počasi oblikujejo v dolge roke s pošastnimi prsti. Priplazijo se, me zgrabiijo, zavrtinčijo in vržejo nazaj...

*

Bilo nas je sedem ubogih, sestradanih, preganjanih. Sedem mladih ljudi, ki so bili ponosni na dve pištoli in dve bombi. Sedem ljudi, ki so bili komaj odrasli otroškim letom, ki so mislili, da v svojih rokah nosijo srečo ljudem, ki so jih srečavali. In tudi verjeli v to! Lačni, sestradani, polni uši in garij, smo se opotekali od lakote in utrujenosti. Tisti svet, ki smo ga nosili v sebi, pa smo hoteli presaditi na ta košček zemlje med ljudi.

Sedem mladih ljudi sredi Venčaca! Nosila sem Tijano. Za šestmesečnega dojenčka je izgledala zelo slabo. Vdrtalička, velike, temne oči, tanke ročice. Sedaj je mežikala zaradi sonca, ki se je le slabotno prebijalo skozi vrhove gostih

jelk in borov. Kadarkoli sem jo pogledala, mi je srce boleče trznilo. Imela je tako zamišljen obrazek z zamaknjenimi očmi, kakor bi napeto premisljala, če bo v kaki hiši dobila gorkega mleka. Kadarkoli smo se ustavili in sem jo začela povijati, je uprla vame napet pogled. Na dnu zenic je prežalo vprašanje: »Ali bom jedla?« In med sesanjem, ko je mleka v steklenici polagoma zmanjkovalo, so ji upadla lička lahno pordele, očke pa dobile sanjav blesk. Kmalu za tem je zaspala. Kapljice mleka so ji še drhtele okoli usten.

Tedaj smo stali okoli nje in jo topo gledali. Sedem lačnih, ušvih, garjavih, sestradanih mladih ljudi okoli sestradane ga otroka, ki nikdar ni glasno zajokal. Navadno se je prvi zbral Slobodan:

»Tiho bodi, Ruža,« je dejal (jaz sploh nisem dala glasu od sebe, znal pa je prisluhniti obupnemu stokanju v mojih prsih), jo bomo že spravili na noge. Ni vrag, da ne bi mogli tako majceno bitje ohraniti pri življenju. A ne!«

Vse nas je opazil z malce škilastimi očmi in težko vzdihnil.

In blodili smo tako po okoličici Banje, Topole, dramili lju-

di, jim vsiljevali optimizma, držali govore, jih pošiljali v odrede, se skrivali, bežali pred četniki. Nad vsem tem pa je vztrajno čepela huda skrb: »Kaj bo Tijana jutri jedla?« Nikdar nismo obupali pred nalogami, nikdar nas ni pretresel strah pred četniškim nožem, brez moči pa smo stali pred tistimi lačnimi očmi, polodprtimi usteci in upadlimi lički.

*

Tisti dan — bilo je 23. decembra 1941 — smo sklenili obiskati ženo našega mitraljezca Mateja. Bil je zanjo v skrbih, ker je pričakovala porod. Obenem smo si želeli odpočiti, se segreti in nasititi. Tijana, ki ji je blede obrazek komaj kupal iz kože, s katerim je bila ovita, je slabotno mežikala. Bila je sita. Mi pa vsi veseli, saj smo v steklenici nosili zanjo liter mleka.

Vse je tedaj bilo lepo. Plavkasto se iskreči sneg, temne, skoraj črne smreke, jasno nebo nad nami. Vse, tako se nam je tedaj zdelo, je dihalo mir in vedrost.

Drug za drugim smo gazili sneg do kolien. Slobodan se je obrnil, rekoč: »Kmalu bomo, kmalu...«

Sklonila sem se in pritisnila ustnice na Tijanin nosek. Malo se je nakremžila, obrnila glavico, globoko zavzdihnula in kmalu zatem zaspala.

Prispeli smo na rob gozda. Dokaj strmo pod nami, na majhnj jasi, obdani z gostim gozdom, je čepela majhna, oguljena kočica našega Mateja.

Še sedaj ne vem, kaj nas je zadržalo, da nismo takoj planili proti odprti koči. Iz dimnika se je prijazno kadilo, kokoši so brskale pred na stežaj odprtimi vrati.

Vedno so mi brskajoče kokoši vzbujale občutek domačnosti in varnosti. Vendar nekaj ni bilo v redu. Preveč je bilo mirno, preveč je vse izgledalo varno. Milorad nas je zaustavil na samem robu gozda in pomahal z roko. Legla sem za debel štor in položila spečo Tijano poleg sebe. Slobodan je počepnil ob njej in se oziral okoli. Tedaj pa se mi je zdelo, da se je zamajal Venčac, tako ostro se je tenak, visok krik zagrizel v ozračje.

Spogledali smo se. To ni bil vriskajoč krik porodnice, to je bil krik poln obupa in strahu, tožbe in prošnje...

Morda sem hotela planiti na noge, tega ne vem niti danes. Surovo me je Slobodan pritiskal na zemljo. Od besa skremžen obraz je visel nad menoj:

»Lezi, molči!«

Tiščala sem obraz na hrupavo, mrzlo skorjo gnilega štora in zaprla oči. Tedaj pa je pribrenčala muha, krožila nekaj časa tik nad mojo glavo in nato utihnila. Tisto brenčanje je napolnilo vse ozračje in ga hipno pretrgalo. Odprla sem oči in jo zagledala na Tijanini bradici. Odnegala sem jo in pogledala proti hiši.

Kakor bi jih kdo pričaral, se je na prostoru pred hišo trlo četnikov. Ivo Tomič iz naše vasi jim je nekaj poveljeval. Kakor odmevi so prihajale do mene nekatere njegove besede. Bučen smeh četnikov pa se je v težkih, motnih valovih razbijal in drobil v temnem gozdu za nami.

Tedaj pa se je na prag opotekla Mara. Bila je popolnoma

gola. Gornji del telesa se ji je ritmično sklanjal naprej. Z obema rokama je podpirala napet trebuh. Trenutek je postala, pa jo je udarec četnika, ki je stal za njo, pognal na dvorišče.

Tam je stala, sklanjajoč se od bolečin, gola, visoka, stasita, prava podoba materinstva. Okoli nje pa so sence četnikov sklepale ozek obroč.

Tomič je stopil k njej in ji nekaj govoril. Ko je prenehal, se je Mara visoko vzravnala in obrnila glavo v tisto smer, kjer smo se skrivali mi. Dolgo je strmela sem. Ni nas mogla videti. Čutila pa sem njen pogled. Je iskala pomoči, rešitve, je morda hotela poslednjič vsrkati vase tisto stran Venčaca, od koder je vedno prihajal Mate? Nato se je zopet obrnila proti Tomiču in zmajala z glavo. Ta je zopet govoril. Ne, kričal je in njegov bes je valovil tudi preko naših glav.

Maro so zgrabili popadki. Počepnila je. Tomič jo je z brco v bok spravil na kolena. Z rokami se je opirala na zemljo in kolki so ji sunkovito

drhteli. Ponovno je Tomič govoril in se sklonil k njej. Tedaj pa so se bliskovito stegnile Marine roke in zgrabile Tomiča za vrat... spravila ga je pod sebe, ga obdelovala s pestmi po obrazu, prsih, ga stiskala za vrat...

Sedaj vem, da je to trajalo samo nekaj kratkih sekund. Četniki, ki so stali okoli kot okameneli, so zarjuli, planili nad Maro in nekaj časa se je klobčič teles blazno premetaval.

Mara je ležala na z umazanym snegom pokriti zemlji in štirje četniki so jo držali vsak za eno roko in nogo. Tomič je sedel na kup drv in si z rokavom obrisal krvavi obraz. Nekaj časa je strmел predse, nato pa segel v žep in si zvil cigareto. Modrikasti dim je zaplaval okoli njega.

(... in okoli mene? To niso bile več moje oči. Bili sta dve pekoči rani nekje nad čelom, globoki in boleči, ki jim je nekdo prilival ostre, jedke kisline. »Pokrijte mi oči, pokrijte...!« sem ukazovala svojim vekam, pa so kakor pribite pod obrvi stale pokoncu nepremično in se niti zganile niso.

»Muha sedi zopet na Tijanini bradici,« se je nekaj vznemirilo v meni. Pa se mi je le roka sama dvignila in zamahnila nad Tijano. Muha je zopet zabrenčala. A tisto, kar je prihajalo, je vrtalo v boleče zenice in dolblo vedno globlje...)

Nekaj je Tomič ukazal rezko, hitro. Štirje četniki, ki so Maro tiščali k tlom, so jo še krepkeje zgrabili. Nekaj jih je odhitelo v hišo, ostali pa so se v tesno sklenjeni vrsti približali ležeči Mari.

Za mojim hrbtom je kovinsko zapelo. Čeprav se nisem obrnila, sem videla ves prizor. Milorad je zgrabil revolver in ga napol. Preden pa je sprožil, ga je Vojo zgrabil za zapestje in ga podrł na tla. Vojo je hropel: »Streljajte... streljajte... hudiči... kaj gledate..., ne vidite, da jo bodo... Maro... Maro...!« Kot obseden se je boril z Miloradom. Na posled pa je omagal in z obrazom na Miloradovih prsih krčevito zajokal.

Kje je Dušan? Tega nisem rekla jaz. Samo moja usta so se odprla.

»Tekel je, da obvesti odred. Pa ne vem... saj nič ne vem...« je nenadoma bruhnil Slobodan in z glavo butnil v štor. Stela sem votle udarce in se vsakokrat zdrznila. »Če se bo udaril desetkrat, bodo pravočasno prišli na pomoč.«

»Enkrat, dvakrat, trikrat, štirikrat... in nič več.« Prekleto, »sem besnela v sebi, »še naj jo buta, še... to svojo oglavo glavo... vsaj do deset, samo do deset...« Hkrati pa sem pričela preštevati četnike. »Če bo parno število, bo Mara rešena.« Bilo jih je osemindeset. Zagrnil me je vroč val upanja.

Zgrabila sem Slobodana za roko in se je krčevito oprijela.

Le oči, ti dve pekoči rani, sta neprestano bolščali v tisto, kar ni imelo imena, kar ga nikdar imelo ne bo. To ni bil zločin, to ni bilo grozodejstvo, to je bila težka svinčena blaznost, ki je vse tiste pred nami spravila pod svoj krvavi plašč.

Tomič je pokadil cigareto, poteptal čik s celim stopalom, potegnil izza škornja dolgo, vitko bodalo, pristopil k Mari, jo nekako mimograde sunil s konico škornja v prsi in počel ni tesno k njej. Skrbno je obrisal bodalo ob hlačnico, ga nekajkrat potežkal in s spretnim gibom (»kakor kirurg«, sem pomislila) prerezal Mari trebuh. Nekaj niže pod napetimi prsi do konca trebuha je zacvetela temna brazda. V gostih, mastnih curkih se je vtila kri na obe strani. Vse je bilo tako strahotno podobno razlivačoji se reki, ki se hitro širi in odteka v črnih potokih, da do tistega trenutka niti pomislila nisem, da se to dogaja na Mari in z Maro.

Mara se je tako vzpela, da so se štirje četniki, ki so jo držali, majali. Tomič je glasno zaklel. Nekaj četnikov je priskočilo na pomoč.

Tomič je odvrzel bodalo, zavihal rokave in segel v notranjost zevajoče rane.

(To ni hropela Mara. Hropel in hrumel je okoli nas temni Venčac, vsa ta zemlja je stokala in tulila s tisočeriimi glasovi, ječala ni samo ta ena mati, ječalo je stotine mater,

ki so jim trgali otroke iz telesa. Milorad je preklinjal. »Kaj zijaš, budalo, kaj zijaš...!« In jok se je trgal v njegovem glasu, jok besa, nemoti in sovraštva.

Slobodan mi je mašil usta. »Le zakaj,« sem premišljala. »Saj je vse v meni otrdelo. Saj niti ne diham več.«

Tijana je spala. V njene oči ni prodrla senčica strahote. V sebi sem zlogovala: »Ti-ja-na, Ti-ja-na, T-i-j-a-n-a!«

V širokem loku je Tomič vrgel otroka na kup snega. Ostro se je majhno telo odbijalo od snega. Nožice so slabotno migale po zraku. »Vekal je, zavekal je!« je zavpilo v meni. »O Mara, če si mati, umri hitro, takoj! Četniki bodo odšli, otroka bodo pustili, živel bo, živel, razumeš Mara. Z-i-v-e-l bol!«

Tomič je vstal, potegnil iz žepa robec in skrbno obrisal bodalo ter ga vtaknil v škorenj.

Četniki, ki so držali Maro, so hitro odskočili od nje in se pretegovali. Eden si je obrisal blato iz kolen.

Mara se je sunkovito vzpela in omahnila. Z rokami je grabila zemljo, pete so skoraj ritmično dolble jame.

Otrok na snegu je še vedno migal.

»Hitro, hitro, Mara!« sem jo besno preganjala, »saj gre za tvojega otroka. Si ti kaka mati, Mara...?«

Četniki so nosili v kočo slamo. Zgrabili so Maro za noge in jo zavlekli v hišo, zaprli vrata in skozi okno vrgli dve bombi.

V tistem hrumenju in hropenju, ki je valovalo okoli nas,

FS.

Elegija

Tiho od nas ste odšli,
tovariši, v noč — brez povratka.
V prsih teži me boleost
v enem spominu na vas ...
Semena zlata čez plan
razveli ste v setvah jesenskih,
tiho potem ste odšli,
niste čakali plodov.
Težka je gruda sedaj
v mamljivi vročici zorenja,
bukovo listje v temi,
resje krvavo cvete.
Sonce pekoče žari —
svobodna je naša dežela.
Kje ste tovariši zdaj?
Iščem vas v sencah lesov,
čakam vas sredi poljan
v žareči opoldanski uri,
čakam vas v slutnjah noči,
čakam vas v svitanju dne.
Zarje krvave plamte
nad toplo svobodno poljano.
V miren poletni večer
v vasi žanjice pojo ...

nisem slišala niti eksplozije. Začutila pa sem, da mi Slobodan ne tišči več ust in hotela sem globoko zadihati. Nekaj trdega se je tedaj začelo valiti v meni in si utirati pot k ustom. Vztrajno je sililo navzgor, si v bolečini iskalo izhoda in ko je bilo že tu, sem se zagrizla v zemljo. In tisto se je vrnilo nazaj in prežalo na trenutek, ko bom zopet dvignila glavo.

Dim se nam je zagrizel v nosnice. Prasketalo je. Vse je potihnilo. Strahotno utihnilo. Le prasketanje in ...

»Maaaaa---teeeeeeee...« iz goreče hiše. Še nekaj strelav, potem pa tišina, popolna ... ljuba ...

Dvignila sem glavo. Četniki ni bilo videti nikjer. Povsod tišina. Slobodan je kle-

čal in upiral blazni pogled v Tijano. S kazalcem se je dotaknil njene bradice in nenadoma zaječal glasno, strašno.

»Tisto« v meni si je zopet utiralo pot. Zgrabilo me je za vrat in bruhalo: »Otrok, otrok!« Planila sem proti hiši, proti tistemu kupu snega, kjer je ležal otrok s kvišku molečimi nožicami. »Še miga, še!« je vriskalo v meni, ko sem divjala proti njemu.

*

Držala sem ga v naročju. Fantka. Najmanj štiri kile. Trd je bil. Mrzel. Višnjev. Popkovina se je vlekla po trebušku.

»Ah, kaj! Cirkulacijo bomo pospešili. Zagreli ga. Mleko imamo!« ... Ležal je na Tijanini debeli plenički in masira-

la sem ga. Masirala, dihala vanj. Zvezala in odrezala popkovino. Toplo sem ga zavila, na glavico mu poveznila kapico, toplo, kosmato kapico.

Čutila sem, prekleto čutila, da je živ. Da bi ga obvarovala mraza, sem ga stisnila k sebi. »Ogenj, ogenj moramo imeti!«

Vsi so stali in buljili vame. Slobodan je držal v naročju Tijano, Vojo jo je hranil.

Vem, da smo hodili, nekam smo šli. Potem je nekdo zanetil ogenj in sedeli smo okoli njega.

Odvila sem otroka, bil je topel; vem, da je bil. Ponovno sem ga masirala, toplo ovila, potem smo zopet hodili. Ker so me tako neumno gledali, je v meni začelo vreti.

Mislim, da smo se kaj kmalu srečali z Odredom. Zopet smo sedeli okoli ognja, zopet sem odvijala in povijala otroka. Naš »zdravnik«, medicinec Miloš, mi je govoril in trobežljaj, da je otrok mrtev, naj ga izročim, pa sem ga tako nadrla, da je odskočil. Dali so mi vročega čaja. Grenak je bil ko pelin. Miloš mi je držal skodelico k ustom in me nagovarjal, da izpijem do dna. Zelo je pazil, da ni niti kapljica kanila na obrazek otroka, ki je počival v mojem naročju.

Spala sem nepretrgoma dvajset ur. Tako so mi kasneje povedali. Ko sem se zbudila, je bila noč. Ogenj je močno gorel. Tijana je ležala skrbno odeta s kožuhom na visoko nastlanih smrekovih vejah. V trenutku sem se vsega spomnila. Sedla sem. Otrok! Kje je fantek? Ko sem hotela planiti pokoncu, me je težka, trda roka potisnila nazaj. Ozrla sem se kvišku.

Matejev obraz je trepetal v svetlobi ognja. Nekaj sekund sva se gledala v oči, nato pa sva odvrnila pogled in ga divje in trmasto zapičila v teman gozd.

Njegova krepka, težka, poštena roka na moji rami je slabotno vztrepetala.

*

Padel je leta 1943. Še sedaj ne vem, kje je njegov grob.

Ruža Isakovič,
ilustriral France Slana

Miranovi zadnji dnevi

PRI Brumnovih v Soboti so jih odkrili Madžari. Ujeli so Rastka in Cirila. Jože Kramar-Juš, sekretar SKOJ, je kril umikajoče. Hudo ranjen je vztrajal do zadnjega naboja; tega je namenil sebi. Miran, Sergej in France, trije borci, ki jim je v Soboti uspelo uiti iz zagate, so hiteli proti Tišini. Pot jim je presteigel orožniški poveljnik iz Tišine s še enim orožnikom in z dvema obmejnima lovce-ma. Toda, kdo bi ustavil partizane! Madžari padajo kot tarče na strelišču, nihče od štirih ne uide partizanskemu strelu. Potem si trojica v Vanča vesi izposodi kolesa ter po poljskih poteh mimo Borejcev hiti proti gozdovom. Te dosežejo nekje blizu Bodoncev, napravijo velik ovinek ter blizu Gorice odvržejo kolesa v robidovje. Tako po ovinkih prispejo v Puconce, kjer so ob mraku potrkali na okno Marice Gašparšič.

Madžari v Soboti so izgubili glavo. Iz strahu pred partizani so ubili dve ženski — obe članici kulturbunda — in še enega moškega. Aretirali so 80 ljudi. Zajela jih je pravcata mrzlica; sam madžarski poslanec, vitez Lindvay, je sodeloval v hajki...

Zbiti do onemoglosti so noč od 17. na 18. oktober 1944 pre-spali pri zanesljivi partizanski kurirki. France je imel vse roke obtolčene in ranjene, Sergej pa vso obleko strgano. Ko so si drugi dan to malo uredili, je Miran poslal Marico k Štucinovi Joži v Soboto, da poizve o položaju in da vzpostavi zvezo z dr. Ludvikom Roganom-Jurijem. Javko so določili blizu pokopališča ter se napotili na Vanečo. V tej vasi je bilo nekaj kulturbundovcev, zato jim je dobra in skrbna Marica to pot odsvetovala. Svetovala jim je, naj gredo v Moščance h Klanjščekovim ali Pojbičevim. Toda oni so vztrajali, Marici so pustili listek s sporočilom, da gredo na Vanečo.

Vaneča! To je mala vasica z raztresenimi hišami. Na jugozahodu se lepo vidijo Slo-

venske gorice, v dolini je glavna cesta in železnica, vse-naokrog pa njive, travniki, sadovnjaki in lepo negovani vinogradi na njeni prisojni strani. V ozadju, na senčnih pobočjih, prevladuje mešani gozd. Ob stranski poti pod gostilno stoji skromna kmečka hiša, kjer domuje poštenjak Ivan Kocen. V tej hiši se je ustavila ta partizanska trojica. Gospodinja jim je postregla z dobro večerjo in okusnim sadjem, gospodar pa jim je dal tobaka... Kdo ne bi nočil pri takih ljudeh, kdo ne bi bil vesel v njihovi sredi? Ostali so pri njih tudi čez dan. Domači so bili mirni, le zet bi bil šel rad v službo. Delal je na železniški postaji kot skladiščnik in še ključ je imel s seboj. Toda Miran mu ni pustil oditi iz hiše...

»Varnost je varnost!« pravi Miran. In edino prav je imel.

»Počitek mu pa tudi ne bo škodil,« doda Sergej.

Ostalo je tako in vsi skupaj so se počasi razživel. Miran je bil optimist in rad se je šalil. Francetu je čestital, ker je le-ta prišel do odlične madžarske puške, Sergeju pa, ker je dobil novo uniformo, čeprav madžarsko.

»Ej, ej,« se je šalil Miran. »Na dvajset korakov... To so bili zadetki kot na tomboli...!«

»He-he-he,« so se vsi nasmejali od srca.

»Še bodo padali,« de France, ogleduje orožje in mežika.

Sergej, ki so ga Madžari poznali pod imenom Bojan in so ga povsod iskali, tedaj še ni vedel, kako so Madžari dvignili ceno njegovi glavi. Ej, to je bil dečko in pa... TV 8/1 je imela varen bunker. Revolucionarna hiša še iz 1919... Tako je potekal pogovor. Vsem pa je bilo žal Juša.

Dobrih, poštenih ljudi partizani niso radi nadlegovali.

Grob narodnega heroja Slobodana Šumenjaka - Mirana, na Vaneči, ki je padel 20. oktobra 1944

Doslej neobjavljena fotografija prikazuje, kako se 16. aprila 1941. leta v Murski Soboti Jožef Pollak (s klobukom), organizator »Kultur-Bunda« za Prekmurje, »poslavlja« od nemške okupatorske oblasti ter sprejema nove okupatorje — madžarske fašiste

Zatorej se je trojica druge noči napotila na vrh h Kirbiševi vili. Prijazna, boljša zidanica je dostopna s treh strani. Na sončni strani so lepo gojeni vinogradi, ki segajo do višine dvorišča, na levo je travnata jasa, zadaj pa gozd. Razgled od tu je pokrajinsko zelo lep, v vojaškem pogledu pa zelo slab in okoliško področje nepregledno.

Viničar Štefan Novak jih je sprejel neprisiljeno in jih lepo pogostil. Tožil je nad težavnim življenjem in se hudoval nad gospodo, ki noče poznati siromaka. To je trojico partizanov premotilo, da so mu zjutraj dovolili odgnati kravo na pašo. Toda lopov je že tedaj mislil na visoko nagrado in je vse to delal načrtno! Posrečilo se mu je obvestiti Aleksandra Fujsa, ki je odšel v Puconce ter preko notarja Ferenc Romhanyja obvestil soboško orožništvo. Madžari so mobilizirali vse razpoložljive sile: vojaštvo, orožništvo, pomožne orožnike in nylase, ki so bili dobri poznavalci terena. S temi silami so obkrožili griček z več obroči. Nepregledno zemljišče jim je šlo v prid...

Viničar-podlež se je stalno vrtel okrog doma in se hlinal

partizanom. Da bi jih še bolj premotil, jim je poslal obed kar na podstrešje. Naši trije niso slutili nič nevarnega. Miran je bil dobre volje, saj ga je vedno bila sama šala. V tem opazi France vojake, ki se v strelcih pomikajo proti vili. In že padejo prvi streli... Kosi strešne opeke padajo po trojici, ki je prepozno spoznala, da jih je viničar prevaril in izdal. Obkoljeni so... Da, popolnoma obkoljeni!

Kaj sedaj? Sprejeti borbo do konca! Ali je sploh možna rešitev? Vila ima obliko ključa, ob gumnu so svinjaki in tam je izhod proti petdeset metrov oddaljenemu gozdu. France prevzame kritje umika in zanesljivo tolče po sovražniku, ki mora kljub stokratni premoči ustaviti napredovanje. Toda sovražnik dobi pomoč... France se znajde v križnem ognju in smrtno zadet pade na dvorišču...

Sergej in Miran se borita v sadovnjaku za vilo. Sovražnik je povsod. Za vsakim grmom in deblom stoji madžarski vojak ali žandar. Od vseh strani bljujejo strojnice, od vsepovsod preži smrt. Sergej izkoristi kritje stare jablane in nažiga. Toda, dobi jo od strani in ranjen v nezavesti

obleži. Miran je ostal sam... Ostal sem v ognjenem obroču. Izbire ni! Pred njim je visoka akacijska živa meja in... Kdo ne pozna odličnih telovadcev, naraščajnikov Sokola iz Sobote? Takrat prvi v telovadnici, sedaj prvi v borbi! En sam skok in iz obroča bo... Miran se požene in to, to je bil skok heroja. Tudi za mejo je bil sovražnik, ki je njegov skok prestregel z bajonetom... In tako leži sedaj Miran z razparanim trebuhom. Z veliko muko se sam konča in tako pokaže, kako umirajo partizani za svobodo, za domovino...

★

V mrkem oktobru se je končala bitka. To je bilo istega dne, ko so enote narodnoosvobodilne vojske osvobodile Beograd, istega dne, ko je vsa naša zemlja slavila veliko zmago, istega dne je Prekmurje zatrepetalo v nemi bolesi... Poštenjak Ivan Kocen je moral oba mrtveca prepeljati v mrtvašnico. Težko mu je bilo za fantoma. Še včeraj so bili pri njem tako veseli... Potem so žandari iz Sobote prignali Mamo in Joška Ruesa. Tirani so hoteli vedeti, kdo so mrtvi. Ne, ni treba, da bi sovrag poznal naše padle! Oba sta molčala in stoje počastila oba padla junaka... Junaka, ki sta padla za svobodo.

Celo sovražnik je moral spoštovati padla junaka, kajti tudi Madžari so se zavedali skorajšnjega obračuna in hoteli so napraviti dober vtis. Izdajalec Štefan Novak in ostali nylasi pa so hoteli zločinov; Štefan je s kolom hotel pobiti ranjenega in nezvestnega Sergeja... Toda Madžari so ga prepeljali v Soboško bolnišnico...

Vse Prekmurje pozna junaka Slobodana Šumenjaka-Mirana. Že leta 1941 se je vključil v boj za svobodo in bil eden glavnih sodelavcev heroja Štefana Kovača. Pozna ga vsa Slovenija, ki jo je kot odličen vosovec prečkal po dolgem in počez. Ni je bilo naloge, ki je Miran ne bi izvršil. In zato je 1944. leta spet prišel v Prekmurje. Prišel je, se levje boril in junško umrl.

Miroslav Štubelj

Juranova Fanika

NA MAJHNI kmetiji se je prebijal skozi življenje stari Juran z dvema nedoraslima otrokoma. Zena mu je umrla in tako je na Fanikino zgodnjo mladost legla prva slana. Toda Fanika se je zavedala, da je starejša. Deklica je prevzela gospodinjstvo in vzorno skrbela za dom, očeta in bratca. Vsa hišna dela je opravljala sama; v hiši je bilo vedno vse urejeno in čisto, cvetlice so krasi okna. Ustvarila je prav prijeten dom Juranovi družini in stari Juran je bil zadovoljen z gospodinjstvom mlade hčerke. Med trdim delom je Fanika doraščala v dekle in je postala najlepša v vasi. Vsi so govorili o njej, vsi so se ozirali za njo, ko je nasmejana hodila po vodo in je z ostalimi dekleti prepevala ob studencu.

Prišla je vojna in okupacija. Laške pritepenice je Fanika gledala s prezirom. Potem so se pojavili partizani. Fanika je slišala, da so to ljudje, ki se borijo za svobodo. Prvič jih je videla 8. maja 1942. Viniška skupina partizanov je šla takrat skozi Belčji vrh ter se ustavila v gostoljubni Juranovi hiši. Tu so se zbrali radovedni domačini, ki so s simpatijami gledali na osvobodilni boj. Partizani so pripovedovali o namenu svojega boja, da je vse prisotne prevzelo veselje in navdušenje. Fanika je pogrnila mizo in jim postregla z dobrotami, ki jih je premoglo njeno gospodinjstvo. Na mizo je romalo vino in po vasi je zadonel partizanska pesem. Fanika je zavzeta poslušala. Najljubša pesem ji je bila tista: »Star sem dvajset let, moram it' v svet, domovina hoče me imet'...«

Partizani so na Belčjem vrhu zasejali uporni duh, ki se je razrastel v pravo partizansko oporišče. Juranova Fanika je postala članica mladinske organizacije in aktivno sodelovala v uporniškem gibanju. Kadar so v vas prišli partizani, je postala kar prava partizanka. Oči so ji žarele

od navdušenja; skupaj z borci je prepevala partizanske pesmi. Vse delo za OF je opravljala z velikim veseljem; čitala je partizansko literaturo in sanjala o svobodnem življenju. Zelela je postati — tovarniška delavka...

Spomladi 1943 je bila Bela krajina večinoma osvobojena. To osvobojevo ozemlje so čuvali in nadzirale terenske čete Belokranjskega odreda. Vselej, ko so okupatorji in njihovi hlapci prodrli na osvobojevo ozemlje, vselej so se za prestani strah znesli nad civilnim prebivalstvom. To so bili hudi zločini! V Beli krajini se je našlo malo janičarjev; belogardisti v postojankah v Semiču in Črnomlju so bili večinoma doma iz drugih krajev. Okupator in belogardistično vodstvo pa sta se na vse pretege trudila, da bi belogardistične postojanke organizirali tudi v drugih krajih Bele krajine. Zato se je posebno trudila viniška duhovščina. Kaplan Salmič je organiziral nekaj skrivačev iz Hrasta in Lipe, ki naj bi po dobljenem orožju iz Črnomlja vzpostavili postojanko bele garde v starolipski šoli. 3. junija 1943 se je odpravila iz Črnomlja večja skupina Italijanov in belogardistov, ki jih je vodil belogardistični kurat Jakob Mavec iz Semiča. Hoteli so vzpostaviti belogardistično postojanko. To namero pa so pravočasno preprečili terenski aktivisti, ki so okupatorju pred nosom zažgali starolipsko šolo. Istočasno so aktivisti tudi streljali, da so napravili vtis, da je v bližini mnogo partizanov. Tega so se skrivači preplašili in niso hoteli pristopiti k belim ter ustanoviti postojanke. Italijani in beli so vendarle prispeli do Belčjega vrha in opazovali okolico, kajti preveč strahu je bilo v njih, da bi šli tja, kjer so partizani. Vpraševali so po hišah, kje so partizani. Zaman! Prispeli so tudi do Juranove domačije in opazili Faniko, ki je opravljala hišna dela. Ko se je ozrla skozi

hišna vrata, je opazila polno sovražnih vojakov.

»Kje so partizani?« jo je eden izmed njih vprašal v slovenščini.

»Partizani so povsod, kjer so Slovenci!« mu je z nasmehom odgovorila Fanika.

Obrnila se je, da bi pobegnila skozi druga vrata, tedaj pa je počilo. Fanikine besede so v živo zadele domače izdajalce in beli janičar je dvignil puško ter ustrelil. Krogla je razbila dekliske prsi Fanike Juranove, ki se je zgrudila preko domačega praga. Med Italijani je zavladal nemir. Ustrašili so se nadaljnje poti in se hitro vrnili v Črnomelj.

Stari Juran se je sklonil k hčerki, jo dvignil, toda mrtvo telo je klonilo nazaj. Zagledal je krvave prsi in široko odprto rano. Tedaj je doumel, kaj se je zgodilo.

»Zločinci, zločinci!« je zavpil in bridko zajokal. »Fanika, moja Fanika!«

Ob ubiti Faniki in ob strtem očetu so se začeli zbirati prestrašeni domačini. Žalostna vest se je hitro razširila. Vsi so bili ogorčeni nad zločinom, vsi so še bolj spoznali vojsko »Kristusa kralja«...

Mladinke so svojo tovarišico položile na mrtvaški oder in jo oblekle v snežno belo oblačilo. Še na mrtvaškem odru je bila Fanika kot cvetlica, ki nikoli ne usahne. Napol priprte oči so bile videti kot žive, in rahel smehljaj ji je obrobljal mrtve ustnice. Pokopali so jo na pokopališču v Dragatušu in njen grob so zasuli s cvetjem.

Ko je pozneje prihajala partizanska četa v Belčji vrh, so se partizani oglašali pri starem Juranu. Vsi so občutili hudo izgubo svoje zveste sodelavke in tovarišice. Stari Juran je sedel vedno pri peči in njegove oči so zrla v daljavo. Žalost ga je dušila, da ni mogel govoriti in belogardistični zločin mu je razjedal srce.

»Maščujte mi Faniko!« je govoril partizanom.

Vsi, prav vsi smo čutili z njim...

Janez Vitkovič

Nove knjige

Poseben uredniški odbor »Krajiških brigad« je nedavno tega izdal 335 strani obsega-jočo knjigo z naslovom: **»Krajiške brigade«**. Knjiga je, kot je razvidno iz naslova, posvečena Krajiškim brigadam, katerih proslava ob desetletnici ustanovitve je bila septembra 1952. leta. Razen opisa posameznih Krajiških brigad in njihovih borbenih poti, so vmes tudi številni literarni prispevki. Številni partizanski ilustratorji pa so vso knjigo opremili z velikim številom ilustracij iz borbe. Knjigi so priložene tudi v bakrotisku izdelane fotografije.

*

Vse kaže, da je letošnja »žetev« literarnih ali vsaj dokumentarnih knjig z motivi iz NOB mnogo bolj bogata kakor lani. Tako je pred kratkim izšla tudi v založbi »Primorske založbe« v Kopru (to je že njihova 19. knjiga, odkar obstoja založbal) knjiga znanega partizanskega pisatelja Matjeva Haceta, z naslovom: **»Gozdne steze«**. Naši bralci kar dobro poznajo Matevža Haceta, saj je v zadnjih letih napisal mnogo prispevkov za našo revijo. Prav tako pa je 1951. leta izšla v založbi Glavnega odbora ZB NOV Slovenije njegova prva knjiga: **»Partizanske slike«**. Že takrat smo v razgovoru z njim omenili, da tovariš Matevž pripravlja novo knjigo. A priznajmo — tedaj smo se nekoliko ušтели. Kajti tovariš Matevž je tokrat izdal drugo knjigo in ne tisto, o kateri je bilo takrat govora, o **»Komisarjevih zapiskih«**. Nič hudega ni zato, saj smo pri nas veseli vsake nove knjige s partizansko tematiko! Nedvomno bodo **»Gozdne steze«** kaj radi vzeli v roke vsi naši bralci, še najbolj pa verjetno Notranjci. V tej knjigi namreč pisatelj največ govori v NOB na Notranjskem. Naj ob koncu tega kratkega poročila o izidu te knjige — o strokovni oceni bomo verjetno poročali v eni prihodnjih števil — iskreno čestitamo tovarišu Matjevu, z željo, da bomo v pri-

hodnjem letu verjetno spet lahko zapisali, da je izšla njegova tretja knjiga: **»Komisarjevi zapiski«**, katero naš partizanski pisatelj zdaj pripravlja.

*

Pripravljalni odbor **»Štajerska v borbi«** je za veliko partizansko srečanje na Ostrožnem izdal album fotografij z naslovom: **»Jože Petek — S Štirinajsto divizijo«**. Gradivo za album je zbral, sestavil in napisal komentarje Stane Škrabar-Braskar, opremo pa je izdelal ing. arh. Branko Simčič. Album je založil Glavni odbor ZB NOV Slovenije. Album, oz. knjiga, je razdeljena v deset poglavij, in sicer: Po kapitulaciji Italije, Turjak, Rabska brigada, Štampetov most, VI. nemška ofenziva, Naša protiofenziva, Pohod bratstva in enotnosti, Štirinajsta na Štajerskem, V nove borbe in Avtor. Vse slike v tem zgodovinsko-dokumentarnem albumu so delo podporočnika Jožeta Petka, ki je padel januarja 1945. leta. V albumu je objavljeno 96 fotografij, kar je komaj četrтина vseh fotografij, kolikor jih je posnel Petek med borbo. Kako je bila ta knjiga oz. album sprejeta v naši javnosti, zlasti med nekdajnimi borci? Resnično — najbolje! Povedano še drugače: vsepovsod so bile doslej razmetane Petkove fotografije, ne da bi pri tem bilo največkrat pri objavah navedeno, da je avtor Petek. In že zaradi tega je vrednost tega albuma velika. Končno pa je pri nas taka knjiga, ki bi jo lahko imenovali tudi slikovna reportaža, prva, ki na tak način prikazuje del NOB, v tem primeru precejšnji del. Če bi hoteli ocenjevati ta album tudi s strogo grafičnega stališča, bi morda lahko rekli, da motijo album nekatere napake, ki pa končno celotnemu delu nikakor ne zmanjšujejo vrednosti. Upoštevati pa je tudi, da imajo ljudje različne okuse tudi pri knjigah; enemu je všeč to, česar drugemu ni. Je pa tudi opravičilo za nekatere napake! Predvsem naglica, saj

je bil kratek čas za izdajo te knjige (prav pa je bilo, da je izšla za proslavo!), predvsem pa to, da so knjigo tiskali v Zagrebu, kjer so mnogo laže napravili nekatere tiskovne napake, kot bi jih sicer v neki slovenski tiskarni. Kritike v časopisih so načele tudi tole vprašanje: ali je bilo popolnoma na mestu, da je bilo besedilo, ki je izšlo v francoščini, tako obširno. Neki kritik je bil namreč mnenja, da bi bilo bolje, če bi bilo besedilo v francoščini prirejeno samo zanj, torej za tujce. Kritik je mislil verjetno s tem, da bi moralo biti besedilo bolj zgoščeno, s čimer bi besedilo na najbolj neposreden način razlagalo našo borbo. Resnično, tudi to je vprašanje! Večina pa je mnenja, da je besedilo v tujem jeziku kar primerno, saj v glavnem dokumentira fotografije. Lahko pa rečemo, da je besedilo sestavljeno nekako v srednjem pomenu: tako, da je razumljivo za tujce, za naše slovenske bralce pa vsekakor. Prav zaradi tiskanja v tujem jeziku pa ima ta album še večji pomen.

*

Že pred nekaj meseci je izšla v založbi Mestnega odbora ZB na Jesenicah knjiga, oziroma zbornik z naslovom: **»Pod Možakljo in Karavankami so se uprli«**. Glavni avtor zbornika je našim bralcem, a tudi v drugih revijah in časopisih znani pisec, France Konobelj-Slovenko, jeseniški oz. gorenjski prvoborec. V knjigi so objavljeni tudi življenjepisi in fotografije padlih jeseniških prvoborcev, a tudi življenjepisi preživelih jeseniških partizanov. Razen besednega dela (več ali manj spomini, črte in reportaže), so objavljene tudi nekatere pesmi partizanskega pesnika Mihe Klinarja, precej pa je v knjigi tudi doslej nepoznatih fotografij iz NOB na Gorenjskem. Vsekakor je ta knjiga (naj omenimo, da je to le naš zapis o izidu te knjige, ne pa nekašna ocena, kar velja za vse naše prispevke o novih knjigah!) vredna branja, njena dokumentarnost pa velik delež k proučevanju zgodovine NOB na Gorenjskem.

Tako smo ukanili sovražnika

LEPEGA pomladanskega dne 1943, takoj po ustanovitvi, se je 4. bataljon Gorenjskega odreda premaknil na planino Ratitovec in se razmestil pri planinskih kočah na Pečani. Ta pot je bila dolga in naporna, tako da je nekaj borcev zaspalo kar brez večerje. Urni kuharji pa so hitro napravili kamnito ognjišče in postavili kotel, drva in vodo pa so prinesli ostali borci in tako je bila večerja kmalu pripravljena. Po večerji si je vsak napravil ležišče. In nato — popolna tišina, le straže so budno čuvale speče tovariše...

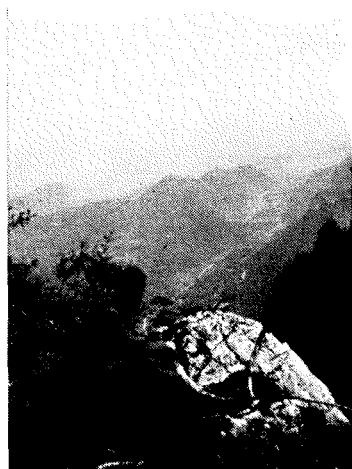
Drugi dan je življenje v bataljonu zaživelo. Bataljon je bil namreč ustanovljen iz čet, ki so doslej operirale ločeno na področju Jelovice in Selške doline in mnogi tovariši, stari znanci, so si veselo stiskali roke in z radostjo drug drugemu pripovedovali svoje doživljaje. Popoldne so se iz doline vrnili naši obveščevalci, ki v sovražnikovih postojankah Železniki, Selca in Sorici niso ugotovili nič posebnega. V taborišče je prišel tudi te-

renski obveščevalec Miran iz Prtovča, ki je štabu bataljona predložil načrt akcije na občino v Železnikih. Proti večeru je komandant Stanko poklical vse komandirje čet in nam obrazložil nalogo ter položaj in stanje sovražnika. Pri tem je 1. in 3. četi zadal nalogo, da zavarujeta akcijo zasedami na cesti Sorica—Spodnje Danje, medtem ko je moja četa dobila nalogo: napasti občino v Železnikih.

Občina v Železnikih je bila kakih sto metrov oddaljena od nemške orožniške postaje. Razen tega so Nemci vsako noč občinske prostore zavarovali s stražo in patroljami, kar je pričalo, da so v občini hranjene zaupne listine. Za občinskega župana je bil postavljen zagrizen Nemec, ki so ga nazivali »Burgermaister«. Vse to je otežkočalo uspešno izvršitev akcije. Da bi se izognili nepotrebnim žrtvam in da bi presenečenje prišlo do izraza, smo sklenili napasti ob belem dnevu. Obveščevalec Miran pa je moral nazaj v Železnike, da nam do tedaj prinese še točnejše podatke.

Zgodaj zjutraj drugega dne je četa krenila preko Prtovča in Dobroslovice v Hudournikovo grapo. Tam nas je, kakih 800 metrov od Železnikov, pričakal obveščevalec Miran, ki je javil, da je iz Selc prišlo v Železnike kakih 60 žandarjev v okrepitev dotedanji posadki, ki je štela 50 mož. Posadka je štela torej 110 mož. Ker pa so se žandarji razkropili po vsem trgu, smo morali za dopoldan predvideno akcijo odložiti ter smo sklenili, da bomo napadli točno ob 12. uri, ko bodo žandarji odšli h kosilu. Miran je spet odšel nazaj, da bi nas o tem ali onem obvestil in da organizira, kako bomo najhitreje prišli do ključev.

V četi je bilo precej domačinov, ki so jim bili občinski prostori, a tudi skriti dohodi k občini dobro znani. Zato smo sklenili akcijo izvršiti samo z 12 tovariši, ostali pa naj bi po potrebi krili naš umik. Puškomitraljezec Ferdo si je že od daleč izbral svoj polo-

Partizanska straža nad Radovno, 1944. leta

žaj, rekoč: »Iz Fajfarjevega vrta bom lahko dobro kosil, če Svabi ne bodo mirni...« Tudi ostali so si izbrali položaje, Franc Potočnik-Muro, Franc Gartner-Vohun, Stanko Lotrič-Sokol in še nekaj tovarišev pa se je prostovoljno javilo za napad na občino. Po vseh tozadevnih pripravah se je nekdo izmed tovarišev spomnil še nečesa in rekel: »Umiti in počesati se pa moramo, da nam Nemci ne bodo mogli reči banditi!« In res smo se vsi lepo očedili.

Okrog poldan pride Miran in nas obvesti, da so Nemci odšli h kosilu. Vsak odide na svoje mesto, naša skupina pa po skrivni poti ob potoku proti občini. Ko pridemo pred občino, so glavna vrata odprta, po stopnicah iz drugega nadstropja pa nam naproti priteče Katarinca Gartner, ki nam izroči ključke od vseh občinskih prostorov. Hitro odklenemo vse sobe in ji ključke vrnemo. Vsak tedaj skoči na odrejeno mesto in opravlja svoj posel. Nekdo vzame radioaparata, drugi pisalni stroj, tretji uničuje važne dokumente — v občinski peči. Največ težav nam prizadene občinska »kasa«, ki jo moramo končno zaradi velike teže pustiti. Čas odhoda je tu! Hitro razbijemo še vrata pri ključavnicah, da ne bi Nemci pomislili, da nam je nekdo klju-

Trije člani udarnega voda Gorenjskega odreda, na Poljuki, 12. septembra 1943. leta

če dal in se nato nad njim znašali. Nato se naglo umaknemo.

Nemci se dolgo časa niso mogli znati. Šele čez kake pol ure, ko nas ni bilo že nikjer več, so jih o naši akciji obvestile nemške učiteljice. Drugi dan smo izvedeli, da so jim pri kosilu kar žlice popadale iz rok, ko so izvedeli, da so na občini partizani. Ko pa so partizani že odšli, tedaj pa so se opogumili in začeli ustrahovati naše ljudi, češ kako so mogli partizani kar tako pri belem dnevu vdreti v občinske prostore, vse razbiti in odnesti, da jih ni nihče videl in pravočasno javil. Trdili so, da so za to ljudje že vnaprej vedeli ter da od prvega do zadnjega vsi podpirajo partizane. Nekaj družin so takoj naložili na kamione in jih odpeljali v poznane zapore v Goričanah. Ker pa jim kljub dolгим zaslišanjem in mučenjem niso mogli dokazati sodelovanja s partizani, so jih čez deset dni izpustili.

Ko smo se vrnili v taborišče, smo šele izvedeli, da je okrepitev v Železnike prišla zato, ker je 1. četa napadla nemško patruljo pri Sp. Danjah in pobila dva Nemca. Gotovo so Nemci napad pričakovali tudi v Železnikih. To je bila prva uspešna akcija naše čete, ki je zelo dvignila zaupanje v partizane in sovražnika navdala z velikim strahom, pa tudi nekaj koristnih stvari smo dobili: terenci radio, bataljonski pisar pa pisalni stroj. Vse to je povečalo priliv novih prostovoljcev in zaradi stalnega naraščanja naših enot, se je bataljon spet razdelil in vsaka četa je odšla na svoje področje z nalogo: da prebivalce ščiti in mobilizira nove borce. Ker pa je sovražnik izvajal nudo nasilje zlasti nad družinami, ki so imele svoje v partizanih, smo se posluževali zvijač o takozvanem nasilnem odvajanju v partizane. Večkrat smo se, namreč s tovariši, ki so nameravali pristopiti v naše vrste, že vnaprej dogovorili, kje in kako jih bomo pričakali. Včasih smo izstrelili tudi kak rafal, zlasti če je bil kraj blizu sovražne postojanke, da bi sovražnik mislil, da tovariše res nasilno odvajamo.

Na ta način pa so se njihovi domači lahko na različne načine izgovorili in se zavarovali pred večjimi represalijami. Eno takih akcij smo izvedli na Prtovču v začetku junija 1943. V nedeljo smo pred cerkvijo obkolili in mobilizirali 56 fantov, ki so prišli iz doline in okoliških vasi. Pri tem pa je važno povedati, da je večina teh tovarišev že v dveh dneh dobila od doma: nahrbtnike, strelivo in svoje puške, ki so jih že poprej pripravili. Tako je četa v nekaj mesecih narastla na 80 mož, razen tega

pa je mnogo novincev odvedla iz Jelovice v Poljansko dolino in dalje na Dolenjsko. Razen tega je četa napadla tovorni avtomobil pri Davškem mostu in zaplenila mnogo hrane, namenjene nemški posadki v Sorici.

Dne 13. julija 1943 se je izvršila nova reorganizacija Gorenjskega odreda in naša četa je postala sestavni del tretjega bataljona Prešernove brigade. To pa so si njeni borci šteli v posebno čast.

Ferdo Talar-Mirko

Zakuril sem jim ...

BILO je prve dni februarja 1942. Kmalu po kosilu sem se vrnil v delavnico na magistrat, kjer sem bil zaposlen kot elektro-monter. Komaj pa sem odprl vrata delavnice, so mi stopili nasproti trije oboroženi italijanski vojaki. Že sem pomislil: »Zdaj je po meni.« Vendar me tudi to pot niso aretirali. Kar vsi trije naenkrat so silili v mene in vpili, da drug drugega niso razumeli. Kaj šele jaz njih! Po njihovih besedah sem sodil, da so me morali že dolgo čakati, saj drugače ne bi bili tako glasni. Bili so sila nestrpni in zadirčni. Ko pa so se malo umirili, se je spravil nadme najmanjši med njimi, čeprav so sicer bili vsi trije izredno nizke postave.

»Kako dolgo moramo čakati tu! Kje ste pa bili tako dolgo?«

»Doma sem bil na kosilu,« sem jim mirno odgovoril.

»Takoj pojdite z nami k barakam! Brez luči smo!«

»Malo boste že še morali počakati, da pripravim orodje in material, ki ga potrebujem.«

»E, dobro! Tu poleg, v gostilni, bomo počakali in nas pokličite, ko boste pripravljeni!«

Samo prikimal sem jim, oni pa so odšli v bližnjo gostilno k Poulatu. Med vrati so mi še nekaj govorili, za kar pa se nisem več menil. Stopil sem k omari in se preoblekel v delovno obleko. Kmalu nato, ko so odšli, se je eden izmed

njih vrnil in mi pomomil pred nos kos popisanega papirja. Bila je naročilnica za delo pri vojaških barakah v Bršljinu pri Novem mestu. Popisani kos papirja sem nato zataknil za star koledar, ki je visel nad delovno mizo, in pričel nejevoljen pripravljati orodje in potrebni material. Komu pa naj bi tedaj dišalo delo za tujca, za vojsko!

Toda to delo je prišlo kot naročeno. Čeprav nejevoljen, ker bom moral delati za Italijane, sem bil le vesel, da bom lahko spotoma in toliko bolj brez skrbi odpeljal iz mesta šest pušk in zaboj streliva na Kapiteljski Marof.

Hitel sem, da se ne bi oni vrnili, kajti v njihovi družbi mi ne bi bilo mogoče odpeljati orožja, ki pa je moralo biti še ta večer na dogovorjenem mestu, da so ga potem odnesli dalje, menda na Frato. Pred delavnico sem pripeljal sani z zabojem, polnim lesne volne. Na to sem naložil kolobar bakrene žice, izolatorje in usnjeno torbo z orodjem ter pravo za plezanje po drogovi. Ker pa sem imel orožje skrito doma v kleči, sem moral najprej domov.

Kot naročeno ni bilo nikogar doma, razen mlajšega brata Marjana. Saj se nisem bal staršev, niti bratov. Toda najraje sem videl, da so čim manj vedeli za te stvari, da jim ne bi bilo hudo, če bi jih kdaj zasliševali in poizvedo-

*Žužemberk, januarja 1944. leta. Spreдай: Janko Gregorič
vodnik VOS*

vali o meni pritepenj iz laške dežele.

Sani z zabojem sem pustil na poti nad stopniščem in stopil v klet. Kmalu pa je pritekel za menoj Marjan, saj je bil vedno pripravljen, da mi pomaga. Ko je videl, da sem vlekel izpod starih lesenih dog puško za puško, me je vprašal:

»Kaj pa boš s puškami?«

»Na Marof jih moram spraviti do noči. Ker pa grem

ravno na delo k vojaškim barakam v Bršljin in imam s seboj sani, jih bom kar spotoma odpeljal.«

Ni me vprašal, če potrebujem pomoč, kar sam se je lotil dela. Vsako puško posebej sva zavila v časopisni papir, nato pa še po dve skupaj v jutovino in to povezala z vrvico, da se nama ni razvijalo. Nato sem stopil pred hišo, vrh stopnišča pogledal okrog po

oknih sosednjih hiš in se prepričal, če je varno. Na srečo ni bilo nikjer nikogar, zato tudi nisva imela težkega dela. Hitro sva znosila zavoj za zavojem do sani z zabojem nad stopniščem, odgrnila slamo in položila na dno zaboja puške s strelivom. Nato sva naložila na zakrito orožje s slamo spet orodje z materialom ter odpeljala vse skupaj proti Kapiteljskem Marofu.

Ulice so bile še polne snega in pot uglajena, zato so sani hitro drčale. Srečavala sva neprijazne Lahe, ki so nevarno in sumljivo gledali za nama. Midva pa se nisva menila za njihove poglede in se delala, kot da nič ne vidi, čeprav nama je bilo vso pot do vrha Marofa zelo vroče. Brez vsakih nevšečnosti sva prirnila sani na vrh Kapiteljskega Marofa. Sani sva zapeljala na ozko stransko pot v gozd, prisluhnila, nato pa skrila puške in zaboj s strelivom v gosto grmovje. Vse skupaj sva še zakrila s snegom in zabrisala za seboj vse sledi. Marjan je odpeljal sani z zabojem nazaj proti mestu, jaz pa sem nadaljeval pot z usnjeno torbo, orodjem in materialom pod roko, proti Bršljinu, kjer me je čakalo delo.

Skoraj vse popoldne sem se zamudil z delom pri vojaških barakah. Ko pa se je pričelo mračiti, sem se pripravil za povratek v mesto, da ne bi ostal po policijski uri zunaj. Ta je bila ta čas zelo zgodaj. Orodje in material, ki sem ga potreboval pri delu, sem shranil v mali sobici hleva. In ko sem pospravljaval orodje v za to pripravljeno usnjeno torbo, sem našel v njej pollitrsko steklenico polno bencina, ne da bi vedel, kdaj sem jo vtaknil v torbo. Vzel sem jo v roke in pomislil: »Kaj če bi Lahe malo podkuril s tem bencinom?« Samo o tem sem še premišljeval. Vse druge misli so zatonile. Niti policijske ure se nisem več bal. Česa naj bi še čakal! Sovražnika je bilo treba uničevati, kjerkoli si prišel z njim skupaj!

Stopil sem pred hlev in prisluhnil... Stopil sem k sosednji baraki, pa še k drugi in tretji okrog hleva... Prisluh-

nil sem tu, prisluhnil tam. Nikogar ni bilo zunaj. Vsi vojaki so se držali v barakah okrog zakurjenih peči in se gregli. Kjerkoli sem prisluhnil, povsod so bili sila glasni, kot je to pač bila navada pri Italijanih.

Vesel sem se nato spet vrnil v hlev in stopil do sobice konjarjev v nasprotnem oglu hleva, polnega mul. Brez strahu sem odprl vrata in se delal, kot da gledam po steni, kjer je bila speljana električna žica. Toda tudi tu je bilo prazno. Nobenega Laha ni bilo nikjer. Ko sem se vračal, sem imel občutek, da me mule, privezane ob obeh vzdolžnih stenah lesene barake, zvedavo opazujejo in zasledujejo vsak moj gib. Morda so že čutile, kaj nameravam? Ni bilo časa za taka razmišljanja!

Ko sem se dobro prepričal, da ni nikogar v bližini, sem se vrnil v malo sobico po steklenico z bencinom. S tresočo roko sem odmašil zamašek, polil z bencinom najprej notranje stene male sobice in jim približal gorečo vžgalico, nato pobral usnjeno torbo z orodjem in stekel še do sobe za konjarje, kjer sem storil isto. Ognjeni zublji so takoj zajeli vso višino zažganih sten. Ogenj se je naglo širil na vse strani in silil vse više pod strop barak. Suhe deske so gorele, da je kar prasketalo. Mule so postajale vse bolj nemirne, udarjale so s kopiti okrog sebe in rigale. Tekel sem v transformatorski stolp, ki je stal tik žične ograje, speljana

okoli taborišča in je bila kakih sto korakov oddaljena od gorečega hleva. Vrata sem zaklenil za seboj in gledal skozi linico proti hlevu.

Dolgo ni bilo videti ognja. Že sem mislil, da je ugasnil. Nenadoma pa je silni ogenj prebil leseno streho hleva in taborišče je bilo na mah razsvetljeno kot ob polnem dnevu. Tedaj pa so opazili požar tudi vojaki po bližnjih barakah, gasiti niti poizkušali niso, saj je bilo že prepozno. Mule so se trgale od sten, kamor so

bile privezane in besno bezlajale okrog gorečega hleva. Mnogo pa jih je ostalo v plamenih.

Previdno sem odprl vrata transformatorskega stolpa in izkoristil zmedo vojakov v taborišču, ki so bili menda vsi okrog gorečega hleva in niti mislili niso na to, kako je prišlo do požara. Stekel sem do žične ograje, jo neopazno preplezal, čeprav je bila zelo visoka, in izginil brez sledu v pozni mrak.

Drago Suhi

Slape v borbi ...

NAŠA vas leži tik ob Ljubljani, Tišu in Sigah. Tiš imenujemo studenčnico, ki priteka iz bolnišnice za duševne bolezni in se izliva v Ljubljano, Sige pa so travniki, ki ležijo na obeh bregovih Ljubljane in ob njenih rokavih. Ko se je 1941. začelo narodnoosvobodilno gibanje v naši vasi, je glavni kanal za preskrbovanje partizanov, za pošto in zvezo z Glavnim štabom Slovenije vodil prav skozi našo vas. V Slapeh smo bili že od nekdaj na vodi kot doma, saj so bile tu znane ribiške družine, mi pa, kar nas ni bilo v tem »cehu«, smo pa lovili kar brez dovoljenja, čeprav je moral ta in oni osedeti kak dan v zaporu tako v Avstriji kot v bivši Jugoslaviji. Poznali smo torej vse globine in plitva mesta v Ljubljani ter znali ravnati s čolni, kar pa je glavno: bili smo vas, ki se je dobro zavedala važnosti osvobodilnega gibanja, zato je tudi umljivo, da so tu skozi peljala čota na partizanski Pugled in dalje na Dolenjsko.

Že prve dni po razpadu stare Jugoslavije smo začeli z zbiranjem orožja. Vsi smo bili proti okupatorju. Zbirali smo se kar v gručah in javno pred očmi fašistov, nihče ni imel strahu. Imeli pa smo, seve, tudi tajna posvetovanja, saj sta nas vodila stara komunisti France Cerar in Janez Demšar. Na sestankih smo se pogovarjali o akcijah, o pro-

pagandi itd. Kmalu smo v naše delo zajeli slehernega vaščana in v začetku ni bilo nobenega izdajalca; šele pozneje so nekateri pod pritiskom fašistov in duhovščine pristopili k beli gardi. Nas tudi to ni preveč oviralo, prešli smo pač v strogo ilegalo. Ker pa je bil skozi naš kanal tak nava prostovoljcev, ki so odhajali k partizanom, je razumljivo, da to ni moglo ostati prikrito. Toda imeli smo srečo; vse akcije so se več ali manj dobro iztekle.

Junija meseca 1941. leta je bil priliv novih partizanov tako velik, da smo noč za nočjo s tremi čolni prevažali prostovoljce, ki so prihajali iz Ljubljane in drugod. Večina ma so se le-ti kamuflirali kot kmetje. Nekdo z motiko, drugi s koso — sploh: posluževali so se vsemogočih kmetijskih orodij, ki jih nekateri nosilci še nikdar niso uporabljali. Nestrpno so čakali na prevoz in marsikateri je v nervozi padel s čolna in napravil krepak požirek goste Ljubljane.

Septembra meseca se je zbralo iz okoliških vasi več prostovoljcev. Prevoz je bil organiziran za ob 23. uri. Trije čolni so čakali na obrežju in čolnarji so nestrpno čakali za prevoz. Trikrat so že prepeljali živi tovor, ko pa so se vračali, jih je na bregu sprejelo 40 fašistov s klicem: »Ferma!« Kar nas je bilo še na bregu, smo se potuhnil v grmovje, čolnarje pa so fašisti

»Zdravo! Zdravo!« sta se pozdravila na Ostržnem stara partizana, ko sta se po dolgih letih spet srečala

začeli obstreljevati. Vodja skupine, tovariš Albin, je krepko odgovoril z ognjem in pričela se je prava bitka. Ko je streljanje prenehalo, so Italijani zajeli dva čolnarja (Ivana R. in Franceta C.). Slednji se je Italijanom iztrgal iz rok in skočil v vodo. Tu je poiskal štor in se potopil, da mu je samo nos molen iz vode. V tem položaju je vztrajal dve uri. Fašisti so vse pretaknili in presvetili, toda našli ga niso. Kadar se je dvignila riba in napravila kak šum, so Italijani mislili, da je France, in začeli so breg in vodo obmetavati z bombami. Tako so končno odšli s prepričanjem, da je ubežnik mrtev. Ujeti Ivan pa se je dobro izmazal: izgovoril se je, da je lovil ribe, nakar so ga izpustili.

V teh dneh smo izvršili tudi zaprisego vseh sodelavcev OF. Delo ob tajnem kanalu se je občutno dvignilo. Akcije so naraščale, zbiranje orožja, hrane, obleke, sanitetnih potrebščin itd. se je uspešno nadaljevalo. Vse to smo prevažali z vozmi, z otroškimi vozički itd. Vsak dan si mogel videti znane in neznane ljudi, ki so v košarah in nahrbtnikih prinašali vsemogoče stvari. Nenadoma je prišla vest, da bodo Italijani preiskali vas. Mobilizirali smo več voz in vse material prepeljali v bolnišnico za duševne bolezni. Ker je bila tudi tam nevarnost preiskave, smo ponoči ves material prenesli spet v stara skriivališča. Za literaturo smo imeli v Slapeh poseben bunker, odkoder smo jo pošiljali v vse kraje. Tudi delavnico smo imeli, kjer smo »popravljali« vozičke, vozove itd., seveda tako, da smo jim napravili dvojno dno, votlo pručico itd.

Nekako proti koncu leta 1941 smo izvedeli, da je v Ljubljani na Pristavi več pušk in vojaške opreme. Kdo gre prostovoljno? Javila sta se Gidi in Ivan in že ob pol šestih odšla z dvema gnojničnima sodoma. Konje so dali vaščani. Predvidevali smo, da bi se voznika morala vrniti že okrog 7. ure, a ni jih bilo od nikoder. Lastniki konj in vozov so vili roke, češ »vse je izgubljeno«. Na vse strani smo pošiljali patrolje, da poizvedo, kje so

tovariši, pa nismo mogli izvedeti ničesar. Ko je ura odbila 10, sta se oba tovariša pojavila na bloku. Karabinjerji se sučejo okoli obeh voz, toda soda sta polna gnojnice in nihče ne vtakne nosu vanje. »Avanti!« pravijo Lahi in pognala sta. Pri tem sem opazil, da drži Gidi bičevnik z obema rokama na šibkem koncu in ko sem ga pozneje vprašal zakaj, mi je odgovoril: »Če bi karabinjerji kaj zavohali, bi udaril po konjih in pognal proti Ljubljani, skočil vanjo in jo preplaval, konje pa naj vrag vzame.« Ko smo prišli domov, smo kar z golimi rokami jemali orožje iz gnojnice ter ga čistili vso noč, ga podmazali in spravili. Kaj vse je bilo v gnojnici! Puške, bajoneti, municija... Ko smo bili z vso vneto pri delu, priteče kurir in nam javi, da je prav pred hlevom italijanska patrolja. Vsi smo pripravili puške na strel in čakali... K sreči pa je patrolja odšla, mi pa smo orožje zakopali v gramoznici pod skalo.

Konec leta 1941 še ni bilo partizanskih bolnišnic. Ranjence smo morali prenašati čez Ljubljano, prevažali pa so jih tudi aktivisti čez Kašelj in tudi čez Vevče na zakritih vozeh, da bi jih iz Slapi spravili v bolnišnico za duševne bolezni, kjer so imeli zdravniško oskrbo. Poskrili smo jih po naši vasi ter čakali priložnosti, včasih tudi po 14 dni, da smo jih končno lahko spravili v bolnišnico, kajti tudi tamkaj so imeli izdajalce. Najnevarnejši je bil »dušni pastir«, ki smo ga imenovali »rjavi pasjeglavec«, pa tudi usmiljene sestre nam, razen izjem, niso bile naklonjene. Vso pomoč pa so nudili zdravniki, ki so bili vsi aktivisti. Ranjenci so nestrpnost pričakovali transporta v bolnišnico, čeprav jih je tudi v Slapeh zdravnik redno obiskoval. Potem je mimo prvih hiš prišla mladinka »blondinka«, ki je glasno brala knjigo: »Danes ob 11. ponoči čakamo na spremem...« Pri tem ni nikogar pogledala v obraz. Ranjence

Aktivisti iz Ljubljane so v času italijanske okupacije v »napisnih akcijah« med drugim tudi prelepljali razne italijansko-slovenske letake in plakate. Slika nam prikazuje, kako je plakat, ki vabi meščane k neki predstavi, prelepljen z napisom: »Bojkotirajte«

smo prenašali kar na ramah in brez nosil do umobolniškega zidu, kjer smo jih skozi odprtino, kjer izteka Tiš, predajali izbranemu osebj. Pri tem smo se morali plaziti po vseh štirih in smo bili seveda premočeni do kože... Prišla pa je vest, da bo v bolnišnici preiskava. Tedaj z ranjenci spet nazaj v Slape in nato naprej na osvobojeno ozemlje!

Toda naši, večkrat hudi napori za bolne in ranjene partizane in aktiviste niso bili zaman!

Čeprav smo tedaj delali v strogi ilegali, so se pojavile tudi izdaje. Patrulje po vasi so postajale pogostejše, zlasti pa ponoči. Tako so neke noči fašisti, ki jih je vodil žandar Sušnik, pri Cerarjevih na dvorišču naleteli na odvezano kravo. Sušnik potrka na okno in vpraša Cerarjevo mamo, zakaj je krava odvezana, le-ta pa mu je odvrnila: »Kdor jo je odvezal, pa naj jo še priveže!« Zaradi tega »zločina« zoper italijanski strah pa so Cerarjevo mamo že drugi dan aretirali. V zapisnik, ki ga je narekoval žandar Sušnik, so vriesli, da se mama ne pokorava dučeju. Mama je morala pred okupatorsko sodišče na Reko, kjer je bila obsojena na več mesecev zavora, Sušnika pa je kmalu za tem doletela zaslužena kazen — kot izdajcu slovenskega naroda!

Prav ob košnji se je nabralo obilica tehničnega materiala. Sklenili smo, da se bomo te ugodne priložnosti poslužili. Vse skupaj smo naložili na voz, ki naj bi »seno« prepeljal čez Ljubljano. A glej vraga! Sredi Ljubljane, ki je na tem mestu plitva, se je voz zataknil ob neki štor in nismo ga mogli spraviti dalje. Trudili smo se nad eno uro, da smo ga končno le spravili na drugi breg, italijanskih patrulj pa tokrat vendarle ni bilo blizu. Tako smo na različne načine, med katerimi je bilo tudi mnogo smešnih dogodivščin, prevarili Italijane in uspešno na ta ali oni način opravili važne naloge, ki nam jih je poverila Osvobodilna fronta.

Po zapiskih
Janeza Rojška
priredil France Trošt

Črtomir Šinkovec:

Pogorišče zdaj so hiše

(1943)

Pogorišče zdaj so hiše,
v sončnem polju ruševine.
Nikdo groze ne izbriše,
ne uteši bolečine.

Slepa okna — kakor slepci,
kakor slepi v gručo zbrani,
zapuščeni, tihi, mrtvi,
joj, domovi so požgani.

In krog hiš ožgano drevje
s črnimi štrli vrhovi —
žalosten spomin na mrtve —
v tem pepelu so grobovi.

Kakor strašne, neme harfe,
zanke še vise s kozolcev —
sedem jih je tu viselo
v dežju iz bombnikov in lovcev.

Le v studencu voda poje —
deklice so tukaj prale,
v soncu vesile perilo,
o ljubezni vmes čebljale —

mlade so bile perice,
prale so za partizane
ob studencu sred vasice —
vrag prignal je Italijane...

Kakor strašne, neme harfe,
zanke še vise s kozolcev —
sedem jih je tu viselo
v dežju iz bombnikov in lovcev.

Pogorišče zdaj so hiše,
v sončnem polju ruševine.
Nikdo groze ne izbriše,
ne uteši bolečine...

Na Kozjaku žari

V EČER je. Spet so, kot že neštetokrat, vzplamteli v našem taborišču taborni ognji ter nas vabili v svojo prijetno bližino. Tega večera je bilo razpoloženje v taboru še posebno živahno, ker se je vrnil na Kozjak priljubljeni komandant Lackovega odreda Anton Plešnik-Murat. S seboj je pripeljal močno enoto tamošnjih tovarišev, ki so sedaj zopet vključeni v naš odred.

Tovariši na Kozjaku so v zadnjem času opravili pod vodstvom komandanta odreda Murata, Zovije in Vita, dokaj uspešne akcije in borbe z nemško policijo in belogardisti. Sedaj nam ob tabornem ognju komandant Murat pripoveduje o dogodivščinah na Kozjaku:

— Noč, ki je zatekla našo četo 10 mož med potjo na Kozjak, ni bila nič kaj prijetna. Temno je bilo kot v rogu in silna burja je divjala nad Pohorjem. Kmalu smo bili premočeni do kože. Morali smo se zelo previdno spuščati po strmih pobočju proti Dravi preko mokrih spolzkih plovov, ki so zelo ovirali naše korake. Še z večjo previdnostjo smo spodaj prekorčili železniški most, pomikajoč se počasi po nasipu v smeri broda čez Dravo. Čeprav smo pazili, da ne bi delali nepotrebnega ropota — teren je bil namreč precej sumljiv —, je vendar tu in tam ob dotiku glasno zabrnela žica na nizkem železniškem vodu. Dospeli pa smo brez vsakih nezgod do broda na sosednjem bregu reke. Dal sem brodniku dogovorjeni znak. Odziv je bil pravičen in brod je počasi drsel k nam...

Na drugem bregu se nam je priključil brodar. Prezel je vlogo vodnika ter nas vodil čez drn in strn, po strminah in globelih Kozjaka. Svitalo se je že, ko nam izza ovinka udari na uho glasen: »Stoj! Kdo tam?« »Komandant Murat!« je bil naš odgovor. Naleteli smo nepričakovano na tovariše iz Kozjanskega ba-

taljona, ki so v zasedi čakali na Nemce. Svidenje je bilo veselo in smo nato skupaj odšli v taborišče bataljona.

Na licu mesta sem se lahko prepričal, da se nahajam v dobro izvežbani partizanski enoti, ki razume in dobro opravlja svoj posel. Posamezni borci, med njimi komandant Zovi ter njegov namestnik Vito, kakor tudi politkomisar Janez in še nekateri drugi, so napravili name najboljši vtis. Vodstvo enote je bilo torej v dobrih in varnih rokah. Obšla me je zavest, da se lahko v vseh položajih varno zanesem na te borce in da me čakajo v njihovi družbi na Kozjaku zanimivi dogodivljaji.

In res! Že takoj naslednjega dne smo odšli na delo. Zagorelo, zažarelo je na petih mestih raznih hribov Kozjaka. Plameni, ki so v temni noči visoko švigali, so oznanjali ljudem v dolinah, da slovenska vojska ne dovoljuje Nemcem, da bi naše slovenske šole uporabljali ali spreminjali za svoje postojanke in oporišča. Zaloge iz dveh trgovin in iz treh trafik pa so se v tej noči preselile v naš magacin.

Sledila sta dva dneva počitka in opreznja na vse strani. Naša borbenost se je ob novici, da so se v Breznu vgnezdili švabski policisti, tedaj usmerila tja. Ta posadka, okrepljena z landvahovci, je imela močnega zaveznika v četi 100 mož policije, ki so taborili le nekaj sto metrov od Drave. V Breznu pa je bila tudi trgovina in parna žaga veletrgovca, narodnega izdajalca Potočnika. V tej žagi so izdelali vsak dan po pet barak za nemška taborišča. Naglo smo izdelali podroben načrt za napad.

V mesečnem svitu smo se približali našemu cilju. Postavili smo zasedo v smeri Maribor—Marenberg, ostali del bataljona pa sem razdelil v tri skupine. Prvi skupini, sestoji iz 20 najsposobnejših tovarišev, je bil določen napad na most in postojanko. Deset tovarišev sem določil za napad

na žago, ki so jo stražili landvahovci, ostali borci pa so morali izprazniti Potočnikovo trgovino.

Ko je naša prva skupina prešla v napad, so bili na mostu trije stražarji-policisti. Rafal iz mitraljeza je podrl dva, tretji pa je divje kriče zbežal proti postojanki. V tem hipu so policisti iz postojanke skakali kar skozi okno, se pobirali in beže izginili v noč. Hkrati se je začelo na sosednjem bregu Drave streljanje. V zrak so spuščali tudi rakete. Vse je kazalo, da so alarmirali policiste, ki so tam taborili. Nemci so streljali in metali bombe kar na slepo, ker se ni nihče upal približati. Naši borci so nemoteno navalili na prazno postojanko ter pobrali orožje in opremo pobeglih ali mrtvih policistov.

V tem času je prva skupina, v kateri sem bil jaz, obkolila žago. Videč, da ni nikjer nobenega landvahovca, sem odšel v strojni oddelek žage. Tam sem našel strojnika. Ko sem ga izpraševal, kje so landvahovci, se je iz teme pojavil starejši mož s puško na rami in naju opazoval. Sprva sem mislil, da je kdo izmed naših borcev. Šele čez nekaj trenutkov mi je šinilo v glavo, da je le-ta najbrž landvahovec. Na moje vprašanje, kdo je, je molčal, nakar sem zahteval od njega puško. Ves v strahu mi je izročil puško in prišel zatrjevati, da je pošten in zaveden Slovenec.

»Ne vprašam te, kdo si, temveč povej, kje so ostali landvahovci!«

»Zunaj.«

»Pelji me tja!« sem ukazal. Ko sva prišla do plovov, so prilezli na njegove klave izpod njih štirje »junaški« landvahovci, ki so naglo zatrjevali, da so nedolžni.

»Kje so puške?« sem jih vprašal.

»Pod plohi.« Res, možakarji so od strahu pozabili puške tam. Pobrali smo jim orožje, oni sami pa so pod našim nadzorstvom porezali jermena na strojih. Ko je bilo to opravljeno, so z bencinom polili žago in avtogaražo ter s tem vse pripravili za požig.

Naša tretja skupina je med-

France Slana: Pohod

tem izpraznila trgovino in vse naložila na voz, v katerega so smo se tiho pomikali proti njim, smo opazili še neko drugo skupino Nemcev. Ta skupina se je previdno plazila proti našemu taborišču. Vrnili smo se v taborišče, zavzeli položaje in čakali. In spet so zapeli naši mitraljezi na nič hudega sluteče Nemce ter jih razpršili. Na položaju je obležalo več mrtvih Nemcev. Med njimi je bil tudi neki prav zanimiv ranjenec, Avstrijec. Imel je zlomljeno nogo, eno oko stekleno, tri operacije na zdravem očesu, v žepu pa je hranil še eno rezervno stekleno oko.

Tedaj smo se znova lahko posvetili prvi skupini Nemcev, ki je brezskrbno taborila blizu nas. Neslišno smo se jim približevali, vendar so bili le-ti takrat že pripravljeni; najbrž jih je opozorilo na budnost prejšnje streljanje, da so postavili zasedo. Zato smo tudi mi zamenjali svojo taktiko: naša kolona je udarila sovražni zasedi v hrbet. »Juriš! Pali!« Tudi tokrat so Nemci urno popihali z bojišča. Mi smo se nato zopet vrnili v taborišče ter tega jutra že drugič prisedli k zajtrku. Nismo pa mogli mirno zajtrkovati.

»Na vidiku je nova nemška kolona!« je javil stražar. Spet smo zavzeli položaje in postavili Nemcem zasedo. V tem trenutku pa smo, na vso srečo, vpregli dva para Potočnikovih konj. Za dodatek smo odpeljali še dve kravi. Prva sku-

pina se je vrnila iz postojanke, se priključila koloni z vozom in odpoklicala zasedo. Druga skupina je zažgala žago in rekvirirala stvari v Potočnikovem stanovanju. Vse to se je odigralo pred očmi 100 mož nemške policije na sosednjem bregu, ki pa so bili brez moči in so spuščali samo rafale ter pošiljali rakete v zrak. Danilo se je že, ko je naša kolona, obložena z bogatim plenom, odšla preko polj, mimo vasi in kmetij. Kmetje so tedaj lahko prvič opazovali našo vojsko. Kolono pa so opazovali tudi Nemci iz svojih postojank, ki so bile raztresene na obeh straneh kozjaškega grebena.

Okrog desetih dopoldne smo prišli na položaj, kjer smo delili bogat plen. Dan in noč sta potekla v miru. Okoli pete ure pa smo nenadoma zaslišali rafale v bližini taborišča.

»Nemci so tu! Na položaje!« sem naglo poveljeval. Tiho in previdno smo se približali Nemcem ter v primernem trenutku jurišali. Nemci so bili presenečeni in iznenadeni. Pometalni so opremo ter panično zbežali. Dva mitraljeza, dve rezervni cevi za mitraljez, nad 100 nabojev in 15 kosov opreme je tedaj menjalo lastnika. Veseli in zadovoljni z zmago smo se vrnili v taborišče in se pripravili na zajtrk. Tedaj je naša izvidniška patrolja, ki se je vrnila v taborišče, sporočila, da tabori v bližini večja skupina Nemcev. Izbral sem najboljše borce za napad. Ko

so opazili, da se k nam približuje z leve strani močna belogardistična skupina, hoteč nas napasti v hrbet. Zato smo razdelili našo zasedo. Belogardisti so vdrlili v spodaj ležečo vas, skozi lino cerkvenega zvonika postavili mitraljez, spustili v zrak rafale in s tem sporočili Nemcem, da so pripravljeni. Naši borci so medtem mirno čakali. Kmalu se je, s puško pripravljeno na strel, približal prvi nemški vodnik. Pet metrov pred našo zasedo je opazil našega mitraljezca Zvonka. Hotel je sprožiti. Zvonko je bil hitrejši in je z besedami: »Ne boš me, ne, hudič!« spustil vanj rafal. Trije Nemci so se valjali v krvi, ostali pa so jo jadrno popihali na sosednji hrib in od tam začeli streljati na naše položaje. Seveda, uspeha niso imeli, ker smo bili dobro kriti.

Ko je streljanje nekoliko prenehalo, je Marko, komandir I. čete, z močnim glasom zavpil v smeri proti Nemcem: »Halo, Avstrijci in Slovenci! Na našo stran! S Prusi bomo že mi obračunali!«

»Feuer!« je bil z nemške strani odgovor. Marko pa jih je znova pozival k predaji; Nemci so ga mirno poslušali. Zaključil je: »Predajte se! Samo še dve minuti imate časa..., samo še eno minuto...« Nato smo srdito jurišali na nemške položaje. Nemci so se umaknili. Z novim zaplenjenim orožjem smo zadovoljno odšli v naše taborišče. Vendar pa so nam tukaj postala tla prevročja. Izvidniki so nam javili, da se nam približuje močna nemška kolona, ki šteje 400 mož. Odločili smo se za odhod. Hladnokrvno smo pospravili našo opremo in plen ter se s spretnim taktičnim premikom umaknili iz sovražnikovega območja. Po poročilih, ki smo jih dobili, je v teh borbah padlo 37 Nemcev.

Tako se je uspešno končala naša prva večja partizanska borba na najsevernejšem delu Slovenije, v krajih, v katere do takrat še ni stopila partizanska noga. Glas o naši zmagi je prodiral celo v notranjost Avstrije, na Kozjaku pa je zelo dvignil slovensko narodno zavest. —

Vse večji pomen muzejev NOB

LANI se je v muzeju v Celju oglasil neki angleški znanstvenik-arheolog, z namenom, da se seznani z zbirkami tega muzeja. Kot je kasneje sam izjavil, je imel namen samo na kratko ogledati si muzejske zbirke. To je deloma opravičljivo, saj so naši muzeji v primeri z angleškimi pravi pritlikavci. Toda ta znanstvenik se je v muzeju zadržal več ur. In to prav v oddelku, v katerem je prikazana narodnoosvobodilna borba. Pozneje je pisal iz Anglije v Celje obširno pismo, v katerem je izrazil svoje priznanje muzeju, ni pa pozabil odkritosrčno priznati, da je prav ogled zbirk iz osvobodilnega boja pripomogel k temu, da je šele po tem obisku res začel verjeti to, kar je o našem osvobodilnem boju tudi bral. Prav gotovo naši muzeji in tudi muzeji osvobodilnega boja niso namenjeni tujcem, temveč delujejo zaradi nas samih in so namenjeni predvsem našim ljudem. Toda tako poučna epizoda z obiska tujega znanstvenika vseeno zgovorno dokazuje, kaj pomenijo dobro urejeni muzeji, ki prikazujejo našo osvobodilno borbo.

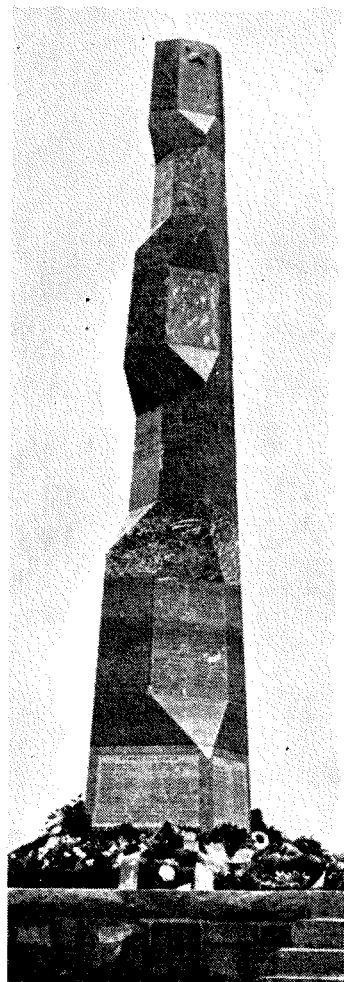
Sicer pa se važnosti in pomena muzejev NOB dobro zaveda tudi organizacija Zveze borcev. Zgodovinska, sedaj spomeniška komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev NOV Slovenije, je že od ustanovitve posvečala posebno skrb postavitvi spomenikov NOB, pa tudi ustanavljanju in urejanju muzejev, ki naj bi prikazovali našo osvobodilno borbo. V Sloveniji so se ti še posebno dobro razvili, ker z Zvezo borcev tesno sodeluje tudi Zavod za spomeniško varstvo, ki ima za spomenike NOB tudi poseben referat. Še posebno skrb pa so posvetili muzejem NOB v zadnjem času v zvezi z bližnjim kongresom Zveze borcev, ki bo v Beogradu meseca februarja. Glavni odbor ZB pa je nekatere muzeje NOB podprl tudi finančno, med njimi

muzej v Škofji Loki, Postojni, Metliki, Celju in v Slovenjem Gradcu.

Prelomnico je v pogledu muzejev osvobodilnega boja predstavljala konferenca spomladi 1950. leta, katere so se poleg organizatorjev, zastopnikov Glavnega odbora Zveze borcev in Zavoda za spomeniško varstvo, udeležili tudi zastopniki množičnih organizacij ter muzealci in zgodovinarji iz vse Slovenije. Na tej konferenci so razčistili organizacijske in druge probleme varstva spomenikov NOB ter sprejeli sklepe o nalogah okrajnih muzejev, o načinu konservatorske in znanstvene obdelave gradiva ter o ustanavljanju novih krajevnih muzejev, kjer so za to dani pogoji. Tako imamo danes v Sloveniji poleg osrednjega muzeja NOB v Ljubljani še samostojni muzej NOB v Slovenjem Gradcu ter 11 oddelkov NOB v drugih muzejih. Poleg centralnega muzeja v Ljubljani so po osvoboditvi že zgodaj nastali oddelki muzejev s prikazom osvobodilnega boja v Mariboru, Ptuj, Škofji Loki, Brežicah in Celju. Kasneje pa so odprli take oddelke še v Postojni, Metliki, Tolminu, Kočevju, Novem mestu, Ljutomeru ter samostojni muzej NOB v Slovenjem Gradcu.

Ni tu, da bi podrobneje govorili o osrednjem muzeju NOB v Ljubljani. Njega problematika presega okvir tega članka, razen tega pa smo o njem delno že poročali. Vse priznanje zasluži samostojni muzej NOB v Slovenjem Gradcu, ki je zelo aktiven in ki je že zbral veliko dragocenega gradiva. Prav gotovo sta omembe na prvem mestu vredna oddelka NOB pri muzejih v Mariboru in Škofji Loki. Obadva sta namreč na tem, da se osamosvojita. V Mariboru bo muzej NOB predvidoma že v kratkem dobil samostojno stavbo. To prav gotovo terja še pomen Maribora, razen tega je bilo na

slovenskem Štajerskem tako pomembno področje našega osvobodilnega boja, da zahteva njega prikaz samostojen muzej. To pa je nujno tudi zaradi obilice gradiva. Prav tako je predvideno, da se bo do sedanjí oddelk NOB muzeja v Škofji Loki v kratkem preselil v svoje prostore in tako zaživel kot samostojen muzej. Vse pogoje za to ima tudi Celje. Oddelk NOB v celjskem muzeju ima premalo prostora. Je pa ta oddelk strokovno dobro urejen in je vsa veličina osvobodilnega

Spomenik v Preserju pri Ljubljani, ki so ga odkrili letos meseca julija (projektant ing. arh. Bitenc)

boja dobro prikazana. Zato bi bilo prav, da bi v Celju začeli čimprej resno razmišljati o osamosvojitvi muzeja NOB.

Prav gotovo je treba v tem pregledu slovenskih muzejev NOB dati priznanje vsem tistim muzejem in njihovim delavcem ter organizacijam Zveze borcev, ki so razumeli pomen teh muzejev in ustvarili res dobre prikaze osvobodilnega boja. Tak muzej je novomeški muzej, kjer je gradivo sistematično zbrano in urejeno. Žal predstavljata dve sobi premajhen prostor za prikaz osvobodilne borbe na tako širokem področju, kot je bilo novomeško. Precej gradiva je zbranega tudi v Ptuj, kjer so s prihodom novega človeka dani pogoji, da se bo muzej uspešno razvil. Prav zdaj bo oddelek NOB razširil svoje zbirke na tretjo dvorano.

Lepo se razvija tudi oddelek NOB muzeja v Metliki. Lep razvoj je pokazal tudi muzej v Brežicah, kjer je že veliko zbranega. Glede drugih muzejev oziroma oddelkov NOB pa bi lahko rekli, da so muzeji opravili veliko delo že s tem, da so zbrali veliko gradiva. Nadaljnjo rast pa ovira ponekod pomanjkanje prostorov, največkrat pa pomanjkanje primerne človeka, ki bi imel voljo, pa tudi znanje, urediti tak muzej.

Seveda naš prikaz ne bi bil popoln, če ne bi omenili še tega, da se tudi druge pripravljajo na ustanovitev muzejev NOB. Na prvem mestu naj omenimo radovljiški muzej, ki ga nameravajo urediti v nekdanjih zaporih v Begunjah. V načrtu je, da bo muzej odprt še prihodnje leto meseca maja. Glede na veliko aktivnost spomeniške komisije Zveze borcev v radovljiškem okraju smemo upati, da bo načrt uresničen, saj je komisija zagrabila stvar zelo široko in celo po nekdanjih taboriščih v Nemčiji zbirala gradivo. Muzej NOB pripravljajo tudi v Trzinu, kjer so že letos poletni organizirali uspešno razstavo. Pripravljajo ga na Bledu, na Jesenicah, v Kranju, Kamniku, Laškem, Šoštanju, Murski Soboti in Novi Gorici. Prav tako tudi v Idriji, kjer že urejajo prostore in tudi v

Kopru, kjer bodo morali že glede na važnost kraja samega posvetiti temu vprašanju vso skrb.

Seveda so se z nastankom in razvojem muzejev NOB pojavili številni problemi. Predvsem ni dovolj, da muzeji samo zbirajo gradivo! Od preprostega zbiranja bodo morali muzeji preiti čimprej k sistematičnemu proučevanju vsega gradiva. Res je, da to v prvi vrsti zavisi od sposobnih ljudi, zato je vprašanje nastavitve sposobnega strokovnega muzejskega kadra in pritegnitev k sodelovanju vseh, ki kažejo veselje in sposobnost za to delo, eden osnovnih problemov muzejev NOB. Razen tega ni dovolj, da muzeji NOB prikazujejo samo borbo, temveč bodo morali čimprej začeti sistematično proučevati celotno dogajanje med osvobodilno borbo in prikazati ne samo vojaške akcije, temveč razvoj kulturne in prosvetne dejavnosti med osvobodilnim bojem, razvoj zdravstva, gospodarstva in drugih panog, tako da bo vsak obiskovalec muzeja dobil jasno in stvarno podobo najveličastnejšega obdobja naše zgodovine.

Seveda bo treba rešiti še nekaj drugih vprašanj. Tako na primer, ali sodi grafika iz osvobodilnega boja v umetnostne zbirke ali v muzeje. Razčistiti bi bilo treba vprašanje arhivov, ki so navadno najobsežnejši spomeniki iz NOB. Razčistiti je treba tudi še različna tolmačenja o važnosti posameznega spomenika, rešiti vprašanje evidence, enotnih kriterijev pri obdelavi gradiva, vprašanje centralnega evidenciranja gradiva, restavriranja spomenikov itd. V prvi vrsti pa seveda vprašanje prostorov in sposobnih kadrov. Toda pri reševanju vseh teh problemov smo na najboljši poti.

Slavko Rupel

POZABLJIVOST, NEZAINTERESIRANOST ALI...?

Nekaj dni po izidu letošnje 10. številke (oktobrske), je prejel naše uredništvo pismo nekega našega naročnika, v katerem le-ta med drugim piše tudi sledeče:

»... Doslej ste v vsaki številki objavljali tudi datume občinskih praznikov. Le v 9. številki je bilo objavljenih samo 5 datumov. No, v 10. številki pa ni bilo nobenega. Resnično, vprašal bi Vas, zakaj je izostalo objavljanje občinskih praznikov...«

Tako vprašanje nujno zahteva odgovor. Vendar naj le-ta ne velja samo njemu in ostalim bralcem, temveč predvsem vsem organizacijam Zveze borcev v Sloveniji!

Skratka, z objavljanjem krajevnih praznikov je takole. Že v enajsti lanskii številki smo sporočili, da bomo v letu 1954 pričeli objavljati občinske praznike. Hkrati smo naprosili vse organizacije ZB, da bi nam sporočile podatke o svojih krajevnih praznikih. To smo zaprosili vse organizacije ZB tudi v letošnji 1. številki, ker smo bili prepričani, da bodo to skromno uslugo napravile v korist nam in njim. Vendar sedaj ob koncu letnika 1954 priznajmo: podatke za občinske praznike je poslala le ZB Trška gora in Okrajni odbor ZB v Črnomlju. Resnično, nihče drugi! Nihče! Po vsem tem bi nekdo lahko sklepal, da povsod drugje še niso predlagali datumov za svoj krajevni praznik. Toda temu ni tako! Statistika nam pove sledeče: v Sloveniji je 354 občin in od teh je že 243 občin proglasilo oziroma izbralo svoj občinski praznik. V naši reviji pa smo v vsem letu objavili 101 občinski praznik, in od teh, kot rečeno, le devet, za katere so poslane podatke organizacije ZB. Upravičeno se zato lahko vprašamo: ali so organizacije Zveze borcev v tem primeru tako pozabljive ali pa so za objavljanje svojih občinskih praznikov — nezainteresirane? Vsekakor pa drži — pa naj bo vzrok ta ali drugi — da organizacije ZB za objavljanje svojih občinskih praznikov niso pokazale dobre volje. O tem pa, ali so povsod izbrali najpomembnejše dneve iz NOB za proglasitev svojih občinskih praznikov, pa bomo napisali nekaj v prihodnji številki.

Uredništvo
revije »Borec«

Znano je, kolikšna je bila v zadnjih, predvsem pa v letošnjem letu, skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, katerih je v Sloveniji 12.288 (7595 otrok padlih borcev in 4693 otrok žrtev fašizma). Povsem razumljivo je, da ima v tej skrbi ZB največji delež. Tudi v tem, da je ostale organizacije ter oblastne organe nenehno opozarjala na podlagi analiz, kakšno je stanje (materialno, socialno, vzgojno, zdravstveno itd.) teh otrok. Nič čudnega, temveč edino pravilno, da je o skrbi za otroke padlih bilo (in še vedno je!) govorjeno vsepovsod: in sestankih, sejah, a tudi v časopisju. Prav tu pa je bilo in še vedno je slišati besedo, ki nikakor ni bila na mestu. Na splošno namreč pravijo — partizanska sirote, kadar gre za otroke padlih borcev in žrtev fašizma. Pa naj zato povem nekaj besed o tej nepravilno rabljeni besedi...

Nedvomno vsi tisti, ki govorijo ali pišejo o partizanskih srotah, s tema dvema besedama ne mislijo ničesar slabega, žaljivega. Vendar se ta izraz — partizanska sirota — človeku upira, ker je nepravilno rabljen. Če povem drugače: beseda ima tako čuden prizvok, celo tak, ki je v nasprotju z vso našo skrbjo za otroke padlih. Vprašajmo se, ali so otroci padlih borcev resnično sirote? Namreč sirote v tistem starem, predvojnem pomenu? Sirote, ki se, recimo potikajo po cestah, lačne, raztrgane, prezeble, brez strehe, brez nadzorstva, itd...? Na vse to je lahko odgovoriti, kajti v dokaz, da temu ni tako, nam je vsesplošna skrb za otroke. Če pa je tu ali tam bil ali je primer, da je tudi otrok padlega borca zašel na stransko pot, je to seveda le določen primer, in ga ni primerjati na vse otroke. Skratka: izraz partizanska sirota, je vsekakor nepravilno rabljena beseda, ki vsekakor mora odpasti tako iz naših časopisov, kakor iz govorov.

RESNIČNO: s 1. številko revije »Borec« v 1955. letu stopa naša revija že v sedmo leto. Sedem let, priznajmo, je za vsak časopis ali revijo že dolga doba, čeprav gredo obletnice mimo nas brez »hrupa«. Pač! Ob koncu leta spregovorimo nekaj besed. Zatorej tudi letos!

Kako ste bili, dragi naročniki in bralci, zadovoljni z revijo v letu 1954? Upamo, da popolnoma. Morda bo kdo od naših bralcev v pismu povedal svoje mnenje? Morda? Res, že med letom bi želeli od Vas, bralci in naročniki, več Vaših pisem. Tako nanašajoče se na vsebino, kakor tudi druge prispevke. Začeti je težko, to vemo, a potem bo šlo lažje. Med Vami in nami pa bodo trdnejše veze.

In kakšen bo novi, sedmi letnik naše revije? Ne bi Vam sedaj napovedali preveč obljub, kajti zgodi se lahko, da le-teh ne bi mogli popolnoma izpolniti. Naj napišemo samo nekoliko: prihodnje leto bo spet spremenjena zunanja stran revije, torej drugačen ovitek. Vsebina bo v glavnem podobna letošnji, le da bomo skušali priobčevati še več člankov, nanašajočih se na dogodke okoli II. svetovne vojne. Vsekakor pa se bomo trudili za prispevke z literarno vsebino in za članke, ki naj, če bo potrebno, tudi bolj kritično prikažejo vso problematiko, težave in napredek našega sedanjega življenja. Sicer pa — obljube delajo dolg. S skupnimi moči bomo skušali našega »Borca« napraviti še bolj pestrega, zanimivega in privlačnega za naše naročnike in bralce.

S skupnimi moči, pravimo. Kajti semkaj moramo šteti razen vsebinske pomoči naših naročnikov še obveznosti, ki jih imajo naročniki do revije. Res, tudi finančna plat revije je zelo pomembna in prav ta je nekakšen vir, na podlagi katerega po neki strani tudi izboljšujemo vsebinsko stran. Razumljivo: večji obseg,

več fotografij, ilustracij, itd. — vse to je zvezano z večjimi stroški. Pri tem pa nam tudi naročniki lahko pomagajo po svoje, če redno plačujejo naročnino za revijo. Da, poravnava dolgov — to je lahko neko posebno vprašanje. Priznamo: večina redno plačuje. So pa še vedno nekateri naši naročniki, ki, hote ali nehoti, pozabljajo, da so še dolžni, nekateri celo za dve leti. Vemo, dandanes mora človek dobro obrniti svoj denar, vemo pa tudi, da človek rad plača za dobro knjigo ali čtivo. Z dobro voljo pa boste, dragi naročniki, poravnali naročnino za našo revijo. Tudi v letu 1955 bo naročnina za vse leto 480, za pol leta 250 in za četrt leta 130 dinarjev. Kot vidite, naročnine ne bomo zvišali, čeprav so stroški veliko večji. Pri tem pa nam bodo, upamo in želimo, tudi v bodočem letu spet pomagala podjetja, ustanove, tovarne in razni trgovski, gostinski in ostali obrati, ki nam bodo tako kot letos objavljali v naši reviji oglase. Naj vsem tem tudi ob tej priliki izrečemo v našem in v imenu vseh naročnikov — zahvalo. Še to! Letos je izšlo 11 rednih števil, katerih vsebina znaša skupaj 496 strani. Kar cela knjiga, če boste dali vse številke zvezati. Lani je bilo 400 strani, normalni obseg pa bi moral biti 384 strani. Lahko se pohvalimo: obseg je bil letos resnično večji.

*

Dragi bralci in maročniki! Ko stopamo v naše sedmo leto, smo trdno prepričani, da bo tudi naš sedmi letnik uspešen. Vendar le, če bomo delali skupaj. Zatorej — pišite nam, kajti s tem boste tudi sami sodelovali pri izboljšanju vsebine (mimogrede: vse prispevke plačamo), hkrati pa ne pozabite, da z rednim plačevanjem naročnine pomagata pri rednem izhajanju. Vsem našim naročnikom, sodelavcem in bralcem pristrčne pozdrave!

Uredništvo in uprava
revije »Borec«

VVS

Kot pravnik me je zanimalo, kako sodi Višje vojaško sodišče (VVS), ki je bilo tedaj v neki zidnici nad Semičem. Obiskal sem ga in poslušal razpravo. Predsedoval je Jernej Stante, v senatu sta bila dr. Teodor Tominšek in Marjan Simčič, zapisnikoval je Hribar. Napeto poslušam razpravo, ki je bila na višini kateragakoli sodišča kjerkoli na svetu. Zadovoljno si zvijam cigareto za cigareto, poslušam in kadim. Kmalu opazim, da predsednik bulji vame in da se referentu zatika jezik. Čez nekaj časa pa predsednik prekine razpravo.

»Ti, tovariš,« me nagovori, »kaj pa delaš?«

»Z zanimanjem poslušam. Vsa čast!«

»Že, že, ampak ti poleg tega tudi kadiš?«

»Kakor Turek, drugo za drugo,« doda eden od njih.

»Da — oprostite, ali se tu ne sme kaditi?« se začudim.

»O, sme že, samo če je kaj!« Vljudno se nasmehnem in kadim dalje.

»Mar se še nisi naučil ali pa si že pozabil, kaj je tovarišstvo, dragi tovariši!« nadaljuje predsednik vztrajno.

»O, nikakor ne, samo ne razumem prav.«

»A res, ne razumeš? Ti bom pa pomagali. Ti tu kadiš, mi pa nimamo kaj kaditi in tebi še na misel ne pride, da bi nam ponudil iz svoje bogate zaloge!«

Vstal sem in nerodno mi je bilo. »Ne zamerite, tovariši, ne morem. Vi ste najvišji sodniki, tobak pa, ki ga imam, je ukraden. Ne smem vas spraviti v položaj, da bi kdo rekel, sodniki so, pa ukraden tobak kadijo!«

Za trenutek so utihnili. »Kako ukraden, kdo ga je ukradel?« vpraša eden od njih z očitno malo vere v glas.

»Ukraden. Jaz sem ga ukradel. Lado ga je prinesel iz Jajca in mi ga zaupal v shrambo za čas, ko ne bo na bazi. Njega že delj časa ni, jaz pa vsak dan malo odščipnem

od zavitka in zdaj ga je še čisto malo. Zlorabljam zupanje in si prisvajam tujo premično stvar, ki mi je zupana.«

»No, lepa reč, dobro se obtožuješ. Veš kaj, naša zadeva je za razsodo zrela. Pojdi ven, posvetovanje je tajno.«

Stopim v vežo. Komaj so se vrata za menoj zaprla, so me že spet poklicali v razpravno dvorano nazaj.

»Senat je sklenil o tvojem primeru, da ne gre za kaznivo dejanje. Lado je že vedel, komu zaupa svoj tobak in je s tem molče dopustil možnost, da ga ne boš samo gledal in božal, če ne boš imel kaj kaditi. Drugič si bil v skrajni stiski, ko nisi imel kaj kaditi, imel pa si v shrambi ta tobak in to te opravičuje. In če si ga končno tudi ti res ukradel, smo pa mi zdaj v skrajni sili in bi kadili tudi kamilice, ne pa tak tobak. Zato je senat sklenil, da bo kadil tvoj tobak. Sem z njim!«

Kaj sem hotel? S kislim obrazom in na videz prijazno sem jim ponudil zavitek s tobakom. Ko so si zvilci vsak svojo cigareto in vsi blaženi potegnili globoko in z naslodo, je predsednik zavitek spravil v predal.

»Zdaj pa jaz nimam nič,« sem ugovarjal.

»Prej pa mi nismo imeli!« je bil odgovor. »Ti kar pojdi domov in odščipni si ga, če ga je še kaj!«

Tako sem ostal ta dan brez kaje. In da se vsaj malo maščujem, predajam s tem to zgodbo »pravični zgodovini«.

Makso Šnuderl

NEUSPELA AKCIJA

K dolenskem očancu pri-deta dva Laha, ker bi rada pila mleko.

»Signor, late, late,« moledujeta po laško.

Očanec misli, da bi rada late, in jima pokaže na kozolec. Da, na bližnji kozolec.

»Če bi rada late, pojdiva na kozolec, pa vzemita še tistih nekaj lat. Saj ste že tako vse požrli, pa požrite še tiste late,« godrnja očanec.

Laha ga ne razumeta, ker v kozolcu ne vidita nikjer mleka. Potem se jima pcede slina za kokošmi.

»Signor, galino, galino!« se oglasi Lah in mlo zavija z očmi.

Očanec se hitro domisli, kaj bi to pomenilo.

»Jaz nimam nobene Karline,« jima brž odgovori, »imam samo Ančko, Francko in Martino. Če bi rad kakšno po ušesih, kar pojdi v kuhinjo, pa jo boš dobil.«

V tem jo primaha po dvorišču petelin, star že sedem let. Eden izmed Lahov se široko zasmeje in naperi puško na petelina. Čev mu porine takorekoč v kljun.

»Bum!« zagrmí in se pokadi iz »fucile« (puške).

Lah je menda zamižal na obe očesi in petelin se živ, a vendar hudo razjarjen, požene preko glav obeh Lahov.

»Ta-ljan, ta-ljan, ta-ljan!« vpije kokoški poglavar in kot letalo odleti v sosedovo rž.

Dekleta, ki so prizor opazovale skozi kuhinjsko okno, se glasno zakrohočejo. Laha uvidita, da sta ga hudo polomila, zato jo brž pobrišeta. Ko tako hitita in si gladita dolga nosova, jima še vedno udarja v uho besna petelinja tožba:

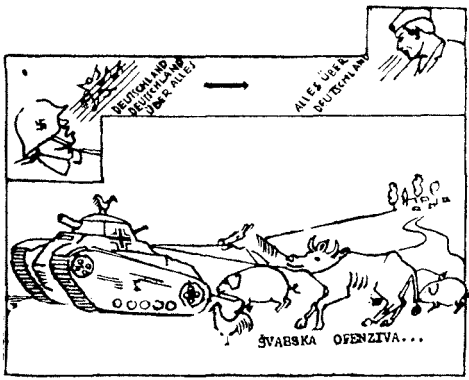
»Ta-ljan, ta-ljan, ta-ljan!«

Franc Vene

ZANIMIV POGOVOR

Pri nekem kmetu na Dolenskem so se nekoč pozimi ustavili trije partizani. Ko so sedeli za pečko in se pogovarjali o tem in onem, je nenadoma prišel po cesti Italijan s košaro v roki. Kmet, ki ga je prvi zagledal, je ves v strahu dejal partizanom, naj se skrijejo. Ko so videli, da gre samo za enega Italijana, so se namuznili in odšli skozi stranska vrata. Takoj za njimi je stopil v sobo Italijan. Postavil je košaro na klop in si začel drgniti roke. Potem je dejal:

»Freddo.« (Hotel je povedati, da je zunaj mraz.)

Faksimile ene izmed humoriističnih slik iz 1. številke humorističnega lista »Tišina«, Cankarjeve brigade

kali?» se je zasmejal Primož, otepel slamo z ramen in iz črnih brkov, nagajivo pomežiknil, da je Slavka zalila rdečica, potlej pa zaklical skozi špranjo materi: »Mati, če imate kaj za pod zob, dajte meni, da se vam ne bo pokvarilo!« Mati se je na videz razjezila: »Lej jo spako kričavo. Malo prej ti je revše trepetalo v slami, zdaj pa je glasen kakor petelin na gnoju!« Potlej pa so šli v kaščo in iz dimnika vzli kračo. Ko je Primož sedel k mizi, se mu je obraz raztegnil v nasmeh, ki je bil tople in hvaležen kakor spomladansko sonce. Saj je tudi imel vzrok za smeh! Slavka je bila brhko dekle, pršuta pa tudi ni zametavati, ker ne raste v gozdu.

ZBUDIL SE JE

Intendant Lipah je bil ponoči z bataljonom na akciji, podnevi pa je prekladal in sortiral proviant ter pomagal kuharjem. Za spanje ni imel časa. O pač, spal je na vsakem pohodu, kar mimogrede. Tako tudi na pohodu Slandrove brigade s Štajerske na Dolensko. Ves čas, tam od Moravške doline pa čez Savo, Janče in Osredek, je disciplinirano sledil koloni in hkrati spal. Menda je imel zajčje spanje! Tam pri Radohovi vasi, ko se je brigadna kolona vijugala tik ob potoku, pa je komandanta Kranjca le zasrkbelo, zato je zaklical:

»Lipah, v vodo boš padel!«

Kranjc še ni izgovoril zadnje besede, ko je Lipah že klical: »Na pomoč!...« in čofotal po tolmunu temeniškega potoka.

ZNANSTVENI INSTITUT

Kot predsednik »Zločinske komisije« sem moral skrbeti tudi za potrebe njenih članov. Tako sem imel dobro skrito železno rezervo cigaret in slivovke, slednjo zlasti za primer bolezni. Tovariš dr. Fran Zwitter, predsednik Znanstvenega instituta, ki je imel svojo barako nasproti naši bazi 80, je imel tudi tako skrb za svoje ljudi, samo da ni imel žganja. On in vsi njegovi sodelavci pa so dobro vedeli, da ga mi imamo. Zato je bila na-

»Da, da, meni je ime Ferdo,« pravi kmet. »Glej vruga, že vsi me poznajo.«

Potem ga je Italijan grdo pogledal, rekoč: »Grappa.« (Hotel je reči, naj mu da kmet žganja.)

»Tam za hlevom je grapa. Precej je globoka in gnojnica teče v njej.«

Italijan je začel kleti in mahati z rokami, nato pa je zavpil:

»Latte.« (Hotel je imeti mleka.)

Kmet ga nekaj časa gleda, potem pa se hudomušno nasmehne, rekoč:

»Da, da, zdi se mi, da boš imel kmalu polne gate.«

Prav je imel. Vrata so se namreč takoj nato sunkovito odprla in prikazali so se partizani z nabitimi puškami. In kmetu je nos povedal, da se je uresničila njegova napoved.

ZMEDA V BUNKERJU

Slavka je bila kurirka in je imela svoj bunker v slami na podstrešju, kamor se je morala preriniti skozi ozko odprtino v stropu. Nekega jutra, navsezgodaj, še prebudila se ni dobro, je začula spodaj nemško govorico. Bila je še na kamri in kot bi trenil, se je zavedela nevarnosti. Zlezla je skozi odprtino navzgor in se zarila v slamo. Tam pa je zadel v nekaj toplega, v nekaj, kar je pritaženo soplo in, ko je hotela zakričati, šepetaje zagrozilo: »Pssst! Če ne, bom streljal!« Od strahu je bila vsa od sebe.

Spodaj pa so se razločno slišali koraki. Bila je v straš-

nih dvomih: na sencih je čutila mrzlo cev pištole. Kdo ve, morda nemške pištole? Spodaj pa so bili Nemci, ki bodo zdaj zdaj prišli ponjo. Kdo in čigav je bil ta grobi človek, ki ji je grozil s smrtjo? Morda jo je pričakoval v njenem skrivališču, da jo izroči Nemcem? Toda, kako je mogel zvedeti za njen bunker? Od katerega izdajalca? Koraki so se čedalje bolj približevali. Minute so bile dolge, daljše kakor dnevi. »In če se neznanca puščala sproži?« je pomislila. Zdaj so Nemci že hodili po bunkerju, po slami. Drezali so vanjo z drogovi. Ko se pod slamo ni nič ganilo, so godrnjaje odšli. Slavka si je z roko obrisala mrzel pot, ki ji je lil po čelu in silil v oči.

Ko so Nemci že zdavnaj odšli, se še vedno ni upala ganiti. Zmerom bolj pa se je je loteval bes, strašna jeza do neznanca in njegove pištole. Ta čas jo je spodaj poklicala mati, češ nevarnost je mimo. In ker je bil to prvi vzbudni glas od zunaj, kjer je čisto mirno teklo življenje svojo pot, je odprla usta in obsula neznanca s ploho srditih besed.

»Jej, jej!« se je ta v zadregi branil, »saj to je hujše od nemških brzostrelk!« Slavka je obstala in onemela. Pa je tudi imela vzrok! Kajti iz slame je pokukala kuštrava glava partizana Primoža, ki so mu bili Nemci malo prej za petami. »Ti vrag, ti!« se je še zmerom hudovala Slavka. »Jaz sem te pa imela za Nemca.«

»Jaz pa tebe za angelčka,

17. oktobra 1943 je Gubčeva priredila v Št. Jerneju vesel miting — v »Tovarišu« pa ga je Helij Modic tako ovekovečil

ša slivovka pri njih večkrat predmet znanstvenega proučevanja, vendar pa za tako znanost nisem imel dovolj razumevanja, četudi so oni imeli radio in bi nam bili radi za »protiuslugo« prodajali novice. Saj je na vratih naše barake visel napis kot na Dantejevem peklu: »O vi, ki vstopite, vsak up pustite!« Ali ga niso pustile dike naše partizanske znatnosti!

V poznem poletju 1944 proti enajsti ponoči nas prebudi silno razbijanje na vratih naše barake. Napravimo luč in odpremo. Vstopijo s svojim predsednikom na čelu vsi člani instituta po gosjem redu, molče in svečano, kakor da bi prišli na komemoracijo. Razpostavijo se v vrsto: Cvit, Jarc, Cvetko, Ude, Udovč in drugi — in molčijo.

»Kaj pa bi radi, tovariši, v tej pozni nočni uri?«

Molk. Gledajo resno predse in molčijo.

»Kaj se je vendar zgodilo?« vprašujejo moji in vstajajo z ležišč.

Se bolj zaprti so njihovi obrazi. Ne ganejo se.

»Konspiracija, kali? Ali je kdo umrl? Se je zgodila nesreča?«

Iz njih ne pride beseda. Nikogar ne pogledajo. Ko da so odstopni.

»Saj ste kakor tisti Župančičevi trije kralji!«

Tudi šala jih ne spravi iz togega molka. Mi se spogledujemo in ne vemo, kaj bi. Vendar se mi zazdi, da je v Jarčevih očeh nagajiva iskrica.

»Hm. Mar ste bolni? Kaka epidemija, kali? Nekaj malega še imam za težke bolnike. Želodec? Seveda, hrana je strašna,« rečem resignirano in potegnem iz svoje slamnjače steklenko s slivovko. »Če to ne

bo pomagalo, ni rešitve,« rečem svojim tovarišem in pomolim steklenico dičnemu predsedniku naših znanstvenikov, tovarišu Cvitu.

Zdaj je prišlo življenje v togo vrsto. Prvi potegne predsednik, nato po vrsti vsi ostali. Ko je zadnji odstavil, je bila steklenica prazna.

»No, je pomagalo?«

»Je,« spregovori Cvit zmago-slavno, »Pariz je padel.«

ODGOVOR PO KOPITU

Intendant Lipah je bil zelo skrben, pravi krušni oče Zavsavskega bataljona. Skrbel ni samo za lačne želodce in žejna grla, pač pa tudi za obleko in obutev. Še prav posebno pa se je čutil odgovornega, da smo na pohodih nosili sorazmerno vsi enako težo provianta. Zato je dal šestokrat izdelati vrečke, v katere je razdelil proviant. Če si ga vprašal, kaj ima v intendanturi, ali pa, če si ga prosil, na primer, za kos blaga, si dobil vedno isti odgovor, odgovor, ki je bil za vsakogar enak! Neko dopoldne sem ujel na uho naslednje:

Kuhar Marko: »Lipah, daj mi kos blaga za predpasnik!«

Intendant Lipah: »Ne morem, Marko! Blago imam samo za vrečke in druge razne stvari!«

Vodnik Mahne: »Lipah, daj mi kak ostanek blaga za ovojke!«

Intendant Lipah: »Ne morem, Mahne! Blago imam samo za vrečke in druge razne stvari!«

Brivec Sil: »Lipah, kos šifona bi rabil za frizerski servet!«

Intendant Lipah: »Ne morem, Sil! Šifon imam samo za vrečke in druge razne stvari!«

Komandant Kranjc: »Lipah, zvečer bo pohod! Kakšen proviant imaš za nositi?«

Intendant Lipah: »Samo vrečke in druge razne stvari!«

Svojim članom, poslovnim prijateljem in strankam, naročnikom in sodelavcem želimo srečno in uspehov polno novo leto 1955!

GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE
UREDNIŠTVO IN UPRAVA REVije »BOREC«

